
MHTT - KONFERENCIA

A béketámogató műveletek: helyük a hadtudományban, nemzetközi és hazai jogi háttérük

A Magyar Hadtudományi Társaság, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága – a NAPJAINK HADTUDOMÁNYA címmel másfél évvel ezelőtt kezdődő konferencia-sorozat keretében – 2010. február 25-én elméleti-tudományos konferenciát rendezett a béketámogató műveletekről. A konferencia célja az volt, hogy bemutassa napjaink konfliktusainak újszerű szereplőit és kihívásait, vázolja általános jellemzőit és a béketámogató műveletek helyét a hadtudomány rendszerében, valamint összegezze a témával kapcsolatban eddig feltárt főbb elméleti és gyakorlati kérdéseket. A konferenciát dr. Szenes Zoltán az MTA Hadtudományi Bizottságának elnöke nyitotta meg, ismertette a konferencia célját, majd átadta a szót dr. Nagy Lászlónak a Társaság elnökének, aki a rendezvény levezető elnökeként ismertette a konferencia napirendjét. Ezek után került sor az előadások megtartására. Folyóiratunk jelen számának első részében közreadjuk a vitaindító előadások írásos anyagát, valamint a hozzászólások tömörített, szerkesztett változatát.*

A konferencia elnöksége

Dr. József Péter HM jogi szakállamtitkár

A konfliktusok (ezen belül a békeműveletek) újszerű szereplői és kihívásai a nemzetközi hadijog tükrében

Nagy örömmre szolgál, hogy a Magyar Hadtudományi Társaság által, a „napjaink hadtudomány konferencia-sorozat” idei első, „A békemissziók: helyük a hadtudományban, nemzetközi és hazai jogi háttérük” című, elméleti-tudományos konferenciájára, jogász kollégáimmal együtt meghívást kaptam és megtarthatom a rendezvény megnyitó előadását. Tavaly a Tudomány Napján, itt a Nemzetvédelmi Egyetemen már volt lehetőségem személyesen képet kapni az itt folyó sokrétű és magas szintű tudományos tevékenységről, beleértve a Hadtudományi Társaság munkáját a korábban szervezett közös programok, a nemzetközi tárgyalások, a jogszabálytervezetek véleményezése, a vezetőknek nyújtott tudományos tanácsadás, illetve a széles körben elérhető kiadványok kapcsán.

Konferenciánk témaválasztását aktuálisnak tartom, mert a Magyar Honvédség nemzetközi szerepvállalását ismerve, a békemissziók hagyományos és új helyszíneken való teljesítése még hosszú ideig nyújt kutatásra és feldolgozásra alkalmas témákat. A hadtudomány és a jogtudomány egyaránt a humán tudományterületet képviselik és módszereikben, valamint az általuk használt kutatási eszközökben számos közös pont található. A konferencia szervezése során ezeket a kapcsolódási pontokat, közös érdeklődési területeket sikerült két nagy tartalmi egységben összpontosítani.

Így, mint a programból látjuk, e konferencia előbb a hadtudományi aspektusokat, majd a nemzetközi és egyéb jogi kérdéseket fogja feldolgozni a jelenlévő szakemberek vitaindítói, majd a plenáris megbeszélés formájában. A magam előadása, a többi előtt tartva, egy kicsit ötvözi a két tartalmi blokkot. Első része a kapott szinopszisokból gondolatokat merítve, szakmai kitekintést törekszik adni a további előadások témáira is, majd a második részben az előadás címében szereplő, a hadijoggal szembeni modern kihívásokat próbálom a teljesség igénye nélkül csoportosítani.

Engedjék meg, hogy néhány szóval utaljak a *HM Jogi Főosztály*, illetve a *Magyar Honvédség jogi és igazgatási szolgálatának* szerepére a nemzetközi hadijognak a hazai érvényesítése, mindenekelőtt a kiképzés és a felkészítés területén.

A HM jogászhai, a főosztály megalakulása időszakában is már széles kapcsolatokat ápoltak a polgári szakmai és tudományos területen dolgozó kollégákkal. Ma is érvényes meghatározó jelentőségű nemzetközi szerződések előkészítésében, az azokat érvényesítő hazai jogszabályok kidolgozásában közreműködtek.

A katonai jogi és igazgatási szolgálat, a HM Jogi Főosztály szakmai irányítása alatt, szerteágazó feladatai mellett a nemzetközi hadijog érvényesítésében is részt

vesz, amiről 1990 óta a *hadijogi tanácsadói feladatokat megjelenítő különféle jogszabályok és belső rendelkezések* alapján van felhatalmazásuk és feladatuk. Az *I. genfi kiegészítő jegyzőkönyv 82. cikke* írja elő a jegyzőkönyvben részes államok, így Magyarország számára is már békeidőben, az összeütköző felek számára pedig az összeütközés időszakában a megfelelő szintű parancsnokok mellett katonai jogi szakemberek rendszeresítését, akik őket nemzetközi egyezmények, jegyzőkönyvek alkalmazása tekintetében tanácsokkal látják el, segítik döntéseik előkészítését.

Ez a *tanácsadás tágabb értelemben* értendő, beletartozik a hadműveleti parancsnok elgondolásainak a véleményezése, a törzsmunkában, terepfoglalkozásokon a jogászok részvétele, ami természetesen megköveteli, hogy alapvető katonai-szakmai ismeretekkel is rendelkezzenek.

Szerencsére a nemzetközi katonai feladatvállalások során a magyar kontingensek tudtommal még nem találkoztak olyan kihívásokkal, amelyeknek súlyos jogi, illetve sajtó és politikai körökben évekig gyűrűző következményei lettek, a hibás politikai és katonai döntések, valamint a katonák részéről a hadijog ismeret hiánya vagy megszegése, illetve a parancsnoki felelősség elmosódása és széttagolása eredményeként. Csak utalok az 1995. évi boszniai Srebrenica-i szerb mészárlásnak a békefenntartók által történő hibás kezelésére, illetve Irakban, Afganisztánban az 1999. évi koszovói légi műveletben bekövetkezett visszasságokra. A foglyokkal való visszaélés, a hibás célpont- kiválasztás, és megjelölés, egyes megkülönböztetés nélküli hatással járó harceszközök illetve módszerek alkalmazása példái kerültek nyilvánosságra.

Részletesebb kifejtésre nincs idő, e gondolatkört csak azért hoztam elő, hogy jelezzem, mennyire fontos a katonák kiképzésében és felkészítésében a haditechnika fejlődésével és a konfliktus-szereplők változásával kapcsolatos *új kihívásoknak a hadijog által történő folyamatos követése* és a megelőzés érdekében e kihívások mielőbbi szabályozása. Az említett *modern kihívásokra utalva* nem említek konkrét nemzetközi egyezményeket, illetve jogszabályokat, csak az adott *probléma szabályozási dilemmáit, illetve több problémacsoport egyszerűsített rendszerezését* próbálom megvilágítani.

Akárcsak a jogszabályok személyi és tárgyi hatálya, a nemzetközi hadijogi kihívásoknak is az *alanyai, illetve a megnyilvánulásuk formái* utóbbin belül a *módszerek és a harceszközök* alapján, illetve között lehet nagy vizsgálati kategóriákat képezni. Ezt már megtette többek között a tavaly kiadott hadijogi szakkönyv egyik fejezete, amelyet az itt jelenlevő dr. Almási Ferenc főtanácsos úr írt, aki a hadijogi szakterületen különböző beosztásokban több évtizedig ténykedett és jelenleg is alelnöke a nemzetközi humanitárius jogi tárcaközi tanácsadó bizottságnak.

A háború, a fegyveres összeütközés, legyen az akár államközi, akár az utóbbi évtizedekben gyakori polgárháborús konfliktus, egyre szerteágazóbb és változatosabb szereplői kört hoztak, amelyek vagy nem férnek a hatályos genfi egyezmények illetve hágai egyezményekben meghatározott kategóriákba, illetve – ha vannak ilyenek – azok rájuk nézve túl tágak és félreérthetőek vagy az adott csoportnak régebbi jellegzetességeit vették alapul. Így pl. a *kémek, a kalózok és a zsoldosok* már a múlt század eleji klasszikus *hágai Hadviselési Szabályzatban* megjelentek, mint a hadijog által nem védett, harcosnak nem minősülő kategóriák, de ma már annyira eltérő eszközökkel és módszerekkel működnek az egykori szabályozás alanyaihoz képest, hogy az ellenük folytatott tevékenység kiegészítő és új szabályok megalkotását igényli.

Egy másik csoport, ahol a jogi minősítés a harcasi jogállás ismérveinek megléte és ettől függően a hadifogolyként való bánásmód biztosítása kétséges; a *partizánok, gerillák, felkelők, lázadók és terroristák* közötti elhatárolás és szabályozás kérdésköre. Jól ismertek a harcasi jogállás ún. hagyományos *hágai ismérvei*, mint a fegyver nyílt viselése, messziről felismerhető megkülönböztető jelvény, az egyenruha, a felelős parancsnokság alatti működés, amelyek meglétében a katona fogságba eséskor büntetlenséget élvez, illetve büntetni csak a hadijogba ütköző, szabályosan bizonyított korábbi katonai cselekményéért lehet.

Ezeket a szabályokat azonban finomítani kellett, mert részben erodálódtak a vietnámi és egyéb múlt századi fegyveres konfliktusok időszakában, elsősorban az akkori szembenálló erők eltérő működési környezete eredményeképpen. A gerillák jogállását sikerült is az I. kiegészítő jegyzőkönyv 43. cikkében szabályozni. Az is kezdett avulni az új évszázad újszerű afganisztáni és néhány más harmadik világbeli helyszínein, ahol több jogállási értelmezési probléma merült fel, a HM JF egyik továbbképzésén is szó esett az Amnesty International jogvédő szervezet által az afganisztáni műveletekben résztvevő államok illetékeseihez intézett kifogásokról, a fogvatartottak helyi hatóságoknak való átadása kapcsán felmerült emberi jogi aggályokról.

Van végül két olyan kategória, amelyekre nem volt korábban hadijogi szabályozás, az egyik a *gyermekkatona*, a másik az ún. civil *beszállító* vagy az angol megnevezés alapján *kontraktorok*. Mind a kettő a szakirodalomban a „*háború privatizálásának*” nevezett komplex jelenség szerves része, amelybe további újszerű szereplőkként a modern hadurak, az említett zsoldosok, kalózok, és terroristáktól a megélhetési bűnözőkig különféle, nem a hadijogi szabályozás körébe tartozó személyek tartoznak.

A gyermekkatona igen nagy számban kerültek Afrikában és egyes dél-amerikai, illetve ázsiai országokban különféle hadurak által bevetésre, annak ellenére, hogy a gyerekkor büntetőjogi szempontból büntethetőséget kizáró ok minden jogállásban. Anélkül, hogy a részletekbe belemennék, jelzem, hogy e kategória – beleértve a katonának kiszolgáltatott tizenéves lányokat – jogállását, illetve a velük kapcsolatos személyiségvédelmi és nevelési rendelkezéseket, valamint az e szerencsétlen fiatalokat bevetők büntetését egy külön, a gyermek jogairól szóló ENSZ egyezményt kiegészítő jegyzőkönyv szabályozza, amelyet a Magyar Köztársaság a múlt év végén hirdetett ki törvénnyel és végrehajtása a honvédelemért felelős miniszter feladata.

A *beszállító, a katonai magánvállalatok* bonyolultabb probléma, mert egyrészt több kategóriába sorolhatók, egy részük közvetlenül részt vesz az ellenségeskedésben, és miközben a küldő vagy foglalkoztató ország nem tekinti őket fegyveres erejéhez tartozónak, lényegében a reguláris haderő egyes feladatait veszik át. Nem túlzás azt mondani, hogy egyes nagyhatalmak óriásvállalatainak globális hálózata és tevékenysége sok esetben az adott térségben tevékenykedő fegyveres erők működésének egyik feltételét képezi.

A hadijog szempontjából ugyanakkor a polgári lakosság védelmet élvez és a katonai célpontoknak a polgári személyektől, illetve javaktól való megkülönböztetése az egyik legfontosabb katonai döntés-előkészítési szempont. A „katonai magán- és biztonsági vállalatok fegyveres összeütközés időszakában érvényesülő nemzetközi jogi kötelezettségeiről és helyes eljárásáról szóló”, 2008-ban a svájci *Montreux-ban aláírt dokumentum* ajánlásai, illetve a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága által előkészí-

tett egyéb dokumentumtervezetek próbálják ezen színes új kategória jogállását körülírni, melynek központi eleme, hogy a harcban való közvetlen részvétel esetén ezeket nem illeti meg védelem, a harccselekmények befejezése után felelősségre vonhatók. Az államnak, amelynek területén működnek, illetve aki küldi vagy foglalkoztatja őket, mind a felkészítés, mind a szerződés-kötés területén kötelezettségei vannak, illetve a jogsértés esetén adott esetben a visszahívásuk érdekében lépniük kell. Emlékeztetek arra, hogy ilyen működési körben már magyar áldozatai is voltak a beszállítói tevékenységnek. A magyar békefenntartóknak is külön szakkiképzés szükséges a helyi konfliktus szereplői kezelésével kapcsolatban.

Ezzel befejeztem az alanyi oldalra történő kitekintést és rátérek a *fegyveres összeütközés újszerű módszereivel és eszközeivel kapcsolatos kihívásokra*.

Az egyik ilyen az *információs hadviselés gyűjtőfogalom* alatt használt tevékenység, amiről szintén csak tézisszerűen, a jogi problémafelvetés szintjéig szólok.

E hadviselés tartalmilag azokat a műveleteket öleli fel, amelyek a számítógépekben és azok hálózatában levő információk megsemmisítésére, áramlásának megakadályozására vagy megtörésére, illetve a tartalom megváltoztatására irányulnak. E támadások ipari, gazdasági, infrastrukturális, telekommunikációs politikai területeken fejthetnek ki hatást akár országos vagy globális méretekben. A hadijogi szempontból releváns kérdéseket, a békeidőben is létező komputer-támadásoktól való elhatárolást, valamint a megelőzés és a szankcionálás lehetséges jogi megoldásait évek óta szakértői konferenciák, egyéb fórumok vizsgálják.

Az információs hadviselés szabályozása szempontjából a dilemmák közé tartozik például az alanyi oldalon a számítógépet mint támadóeszközt használók, „harcos” ismérveinek, a célpont katonai jellegének – megengedett és tiltott alkalmazási módszereknek és jogszerűségüknek nehéz megállapíthatósága. Kiindulópont, hogy a fizikai harceszközök mellett, vagy azoktól függetlenül történik-e a számítógépes eszközök bevetése.

Egy másik jogi kérdés az elsődleges és a másodlagos használatnak az elkülönítése, például az iraki háborúban már alkalmazott ún. intelligens bombák, vagy a koszovói konfliktusban alkalmazott felderítő gépek és precíziós bombák, alapvetően már számítógépes vezérlés alapján tudták a célokat megsemmisíteni, és nem is annyira a célzással, hanem a célpont időközbeni elhelyezés változásával kapcsolatban következtek be ártatlan áldozatokkal járó jogsértések. Fenti példa alapján rögtön felvetődik, hogy ki a felelős a precíziós bomba eltérítéséből eredő járulékos polgári károkért, valamint ha ismert, hogy az ellenségnek van ilyen ellenfegyvere, akkor be kell-e szüntetni a precíziós bombák használatát arra figyelemmel, hogy megkülönböztetés nélkülivé válnak.

Másik nagy szabályozási terület a modern hadijogban a *rakéta- és űrháború, illetve a műholdak harci alkalmazásának kérdései*, a hadijog alapszabályai és a *légi hadviselés* több egyezményben széttagolt sajátos *szabályai felhasználásával* ezekről szintén több, főleg a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága által előkészített irányelv, ajánlás ad útmutatást.

Magyarország 2005. október 26-én csatlakozott a *kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről* szóló 1954. évi Hágai Egyezmény Második Kiegészítő Jegyzőkönyvéhez, amely a 2006. évi XXIX. törvénnyel került kihirdetésre. A törvény sze-

rint a végrehajtásához szükséges intézkedésekről a honvédelmi miniszterrel egyetértésben a nemzeti kulturális örökség minisztere gondoskodik.

Áttérve az *egyes fegyverek* harceszközök, eltiltása, korlátozása kérdéseire, elsőként említem, hogy – a gyakran megkülönböztetés nélkül ható – *kazettás lőszer*ek (*kazettás bombák*) tárgyában a dublini diplomáciai konferencián kidolgozták, 2008. május 30-án elfogadták egy jelentős, azokat tiltó és korlátozó egyezmény szövegét, mely azon év decemberében Oslóban került aláírásra (Magyarországon még nincs kihirdetve). Az egyezmény foglalkozik például a *kazettás* – vagy más szóval: *fürtös* – *lőszer*ek tárolása és raktározása megszüntetésével, lőszer-mentesítéssel, megsemmisítéssel és kockázatsökkentő oktatással, áldozatok segítségével, nemzetközi együttműködés és segítségnyújtással, átláthatósági és nemzeti végrehajtási intézkedésekkel. Kormányhatározat döntött már korábban, hogy „...egyoldalú moratóriumot rendel el a Magyar Honvédség számára a kazettás lőszer használatára vonatkozóan. A határozat nem vonatkozik a kazettás lőszerkészletek megsemmisítésére, vagy e haditechnikai eszközök exportjának korlátozására. A kidolgozott említett többoldalú nemzetközi szerződés e két utóbbi kérdéskört, valamint a benne részes és nem részes államok katonai személyzetének együttműködését is szabályozza.

Egy másik, a polgári lakosságot érzékeny problémákkal sújtó harceszköz és a vele folytatott harctevékenység az *improvizált robbanószerkezetek kérdése*, amelynek háttérében rokon témákban, már hatályos szabályozás áll, a meglepő- és a taposóaknák tilalmára, illetve a fel nem robbant hadianyag-maradványokra vonatkozóan.

A mértéktelen sérülést okozó vagy megkülönböztetés nélkül hatónak tekinthető egyes hagyományos fegyverek alkalmazásának betiltásáról, illetőleg korlátozásáról” szóló, Genfben, az 1980. évi október hó 15. napján kelt egyezmény, az ún. CCW Egyezmény, lassan de folyamatosan bővül egyes fegyverfajtákra vonatkozó új tiltásokat, korlátozásokat kimondó kiegészítő jegyzőkönyvekkel.

Természetesen, mindaz, amiről áttekintést próbáltam adni, a hadijognak csak legjellemzőbb dilemmáira terjed ki, az érdeklődők a vonatkozó szakirodalomban egyéb problémák megvilágítását is tanulmányozhatják.

Konklúzióként az alábbiakat tudom a tisztelt hallgatósággal megosztani:

Fjodor Martensz orosz jogtudós, a hadijog egyik alapidokumentumába, a Hágai Hadviselési Szabályzatba több mint száz éve megfogalmazta a nem vitatott, ma is egyetemesnek tekintett záradékot a még ismeretlen és szabályozatlan harcmódokra és eszközökre is kiterjedő humanitás és közlelkiismeret törvényéről.

Nyilvánvaló, hogy *nem lehet megoldás vagy menekülés a felelősség alól az, hogy az adott kérdés, alkalmazási helyzet nincs szabályozva, tehát adott a saját felelősségre, „jogérzetre”* – a cselekvés és a szubjektív megítélés szabadsága. A *hadijognak megvannak a konfliktusban résztvevő teljes körre kiterjedő alapelvei (az általános érvényűség, megkülönböztetés, arányosság, hadviselés eszközei és módjai korlátozottsága s a mindezeket szabályozatlan helyzetekre kiterjesztő említett Martensz záradék), tehát kell tudni dönten*i. Ennek ellenére *sürgető feladata a katonai szakembereknek, parancsnokoknak és vezetőknek a jogászok közreműködésével munkálkodni azon, hogy az általam vázlatosan bemutatott modern hadijoggal szembeni kihívásokra a válasz-, minél több humanitárius alapokon nyugvó, új kötelező nemzetközi szerződés és azok betartatása formájában időben megszülessen.*

Dr. Isaszegi János mk. vezérőrnagy, az MH Központi Kiképző Bázis pk.

A békeműveletek általános jellemzése, trendek

Isaszegi tábornok – aki a témában többször is huzamosabb ideig tartó nemzetközi gyakorlattal és gazdag tudományos háttérrel rendelkezik – előadását igen nagy érdeklődés kísérte. Nagyon sajnáljuk, hogy technikai okok miatt előadását teljes terjedelemben nem tudjuk közölni, ezért azt az alábbiakban kivonatossan ismertetjük.

A szerző előadása első részében a békeműveletek csoportosításáról, a második részében a békeműveletek általános jellemzéséről, ezt követően pedig a békeműveletek trendjeiről a 20–21. században szólt. Kifejtette, hogy a *békeműveletek három nagy csoportra tagolhatók*, amelyek generációs elv szerint, irányítás szerint és az erőalkalmazás szerint különböztethetők meg.

A békeműveletek generációs csoportosítása az alábbi lehet:

- az ENSZ hagyományos, klasszikus békefenntartó tevékenysége (I. generációs '13' misszió, 1988-ig, főtitkár Boutros-Ghali),
- az ENSZ békefenntartó tevékenysége (1988-tól a II. generációs missziók, 1988–1995; sokkal aktívabb, a válságkezelésben nagyobb feladathoz jutó ENSZ! (pl. irak–iráni rendezés, a Szovjetunió afganisztáni kivonulásának segítése. 1992/1993-ig főtitkár Boutros-Ghali.),
- nemzetközi válságreagáló műveletek a '90-es évek második felében (III. generációs missziók),
- válságreagálás, stabilizációs műveletek a XXI. század elején (IV. generációs missziók, Irak, Afganisztán, Szudán),
- a következő évtizedek várható békemissziói (V. generációs missziók, az új kihívások: globalizáció, környezetváltozás és mások).

Az irányítás szerinti csoportosítás alapján a békeművelet lehet:

- ENSZ-vezetésű, ENSZ-mandátumú, ún. „kék-sapkás” missziók (MINURSO),
- EBESZ-vezetésű, ENSZ-mandátumú missziók (OSCE BiH),
- EU-vezetésű, ENSZ-mandátumú missziók (EUFOR),
- NATO-vezetésű, ENSZ-mandátumú missziók, (IFOR/SFOR/KFOR/AFOR/NTM-I/A),
- AU-vezetésű, ENSZ-mandátumú missziók, jövőbeni Sudan, HoA, DR Congo),
- Nemzetközi megállapodás szerinti missziók (MFO),
- Mandátum nélküli, azaz 'jogtalan' missziók, invázió (US/UK OIF).

A békeműveletek erőalkalmazás szerint az alábbi módon csoportosíthatók:

- Fegyveres missziók, NATO vezetésű missziók;
- Fegyvernélküli missziók, ENSZ katonai megfigyelői v. EU-kiképzői missziók
- Katonai missziók, ISAF Afganisztán
- Rendőri missziók, Kambodzsa
- Civil missziók, EBESZ vezetésű missziók
- 'Komplex' missziók.

Előadásának második részében Isaszegi tábornok, általánosságban jellemezte a békeműveleteket.

Vázolta, hogy a 20. században a békeműveleteket az államok közötti és az etnikumok közötti konfliktusok kezelése, a regionális válságok rendezése, az egyre tartósabbá váló missziós jelenlét jellemezte. De megfigyelhető volt a békeműveletek érdekeinek előtérbe kerülése és a terrorizmus megjelenése is a missziók „oldalvizén”.

Az előadás harmadik részében a békeműveletek trendjeit illetően kifejtette, hogy a jövőt jellemezni fogja: a válsághelyzetek számának növekedése, a „nem-jogi” személyek megjelenése a missziókban (pl. al-Kaida), a „befejezetlen” missziók visszahatásai (pl. Afrika, Balkán), a komplex kezelésű missziós részvétel (lásd Afganisztán) és a terrorizmus-fenyegetés erősödése. Ugyanakkor számolni kell az információs hadviselés fokozódásával, az összetett ellenségkép kialakulásával, a missziós biztonsági környezet gyökeres átalakulásával és a békemissziók szereplőinek bővülésével (privatizálódás, befektetés, zsoldosok, szállítók stb.).

Rámutatott a 21. század új biztonsági kihívásaira is, mint pl.: a hadviselés rohamos sebességű átalakulása, értékeink fokozódó veszélyeztetettsége, a terrorizmus, mint a szervezett erőszak formája és az aszimmetrikus hadviselés. De a biztonsági kihívások között kell megemlíteni a tömegpusztító fegyverek terjedését, a globalizáció és a klímaváltozás nehézségeit is.

Az előadó végezetül kitért néhány aktuális gyakorlati probléma elemzésére is.

Konkrét példák kapcsán foglalkozott például a többnemzeti műveletek során jelentkező nemzetközi jogi problémákkal, a misszió jogi szabályozásának és a résztvevők hazai jogi feltételrendszerének esetleges ellentmondásaival vagy illesztetlenségével, a vitatható parancs teljesítésének vagy megtagadásának következményeivel. Konklúziója, hogy lényegesen nagyobb hangsúlyt kell fektetni a jogszabályi háttér harmonizálására, az egyértelmű felelősségi körök kialakítására, hogy elkerülhetőek legyenek az olykor csak nehézségeket okozó, de rossz esetben súlyos emberi áldozatokhoz vezető ellentmondások a jogszabályi biztosítás terén.

Befejezésül ismertette a február 16–18. között Szentendrén megrendezett NATO-konferencia legfontosabb mozzanatait, amely az úgynevezett *rögtönzött robbanóeszközök elleni tevékenység* (Countering Improvised Explosive Devices, C-IED) különböző aspektusaival foglalkozott. Elmondta, hogy a legfrissebb statisztikák szerint Afganisztánban a Szövetség veszteségeinek több mint 70%-át éppen ezek az eszközök okozzák. Kifejtette, hogy bonyolult szervezés áll a robbanóeszközök alkalmazásának hátterében, amely jellemzően ötfokozatú: szerepet kap a megrendelő (koordinátor); a finanszírozó; a gyártó; a szállító (telepítő); az aktivizáló (egyben dokumentáló) személy vagy személyek. Ennek megfelelően az ellentevékenységnek az alkalmazás minden fázisát meg kell céloznia, messze nem elég csak a helyszínen történő hatástalanításra vagy megelőzésre koncentrálni.

Dr. Padányi József mk. ezredes, az MHTT elnöke

A béketámogató műveletek helye, megjelenése a hadtudományi kutatásokban

A béketámogató műveletekben való részvétel a Magyar Honvédség kiemelt feladatává vált az elmúlt évtizedben. A nemzetközi környezetben végzett szolgálat olyan kihívást jelent, amely mind az erők, mind az eszközök területén igényli a tudományos igényű, módszeres és átfogó kutatásokat. A béketámogató katonai műveletekre való felkészülés csak akkor lehet hatékony, ha a tapasztalatokat feldolgozzuk, tanulunk azokból, és képesek leszünk folyamatosan alkalmazkodni a változó körülményekhez. A következőkben arra teszünk kísérletet, hogy a *tudományos kutatások oldaláról vizsgáljuk meg ezeknek a tapasztalatoknak a feldolgozottságát, nyilvánosságát.*

Arra, hogy teljes képet rajzoljunk a béketámogató műveletek megjelenéséről a hadtudományi kutatásokban, nem vállalkozunk. Annál is inkább, mert a hadtudomány és a katonai műszaki tudományok olyan széles sávban kapcsolódnak más tudományágakhoz, hogy sok esetben nem lehet eldönteni a tudományági hovatartozást. Ennek megfelelően a tudományos igényű megjelenések (könyvek, cikkek, tanulmányok, konferencia előadások) sem kategorizálhatóak vegytisztán. Ezért azt a – nyilván több szempontból is vitatható – megoldást választottuk, hogy *vizsgáltuk az elmúlt évek azon doktori (PhD) dolgozatait*, amelyek a Hadtudományi Doktori Iskolában és a Katonai Műszaki Doktori Iskolában születtek, valamint a hadtudományok területén korábban védett egyetemi doktori, kandidátusi, MTA doktori (nagy doktori) dolgozatokat. A második vizsgált terület a *doktori iskolák témahirdetése*, ami egyúttal az iskolák „reakcióidejét” is jelzi, hiszen évente frissítik azokat. *Harmadik iránynak a Hadtudomány folyóiratban megjelent cikkek tartalmát tekintettük.* Azért esett a választás erre a kiadványra, mert múltjánál, elfogadottságánál fogva mértékadónak tekintjük.

Végül, de nem utolsó sorban áttekintettük az MHTT konferenciáinak és éves tudományos kutatási pályázatainak tartalmát és a ZMNE tematikus konferenciáit. Úgy ítéljük meg, hogy ezeken a területeken vizsgálva a béketámogató műveletek kérdéseinek megjelenését, árnyalt – de koránt sem teljes – képet kaphatunk.

Mielőtt rátérünk a vizsgálatra, tisztáznunk kell, mit értünk a béketámogató műveletek fogalma alatt. Nem egyértelmű sem a hazai, sem a nemzetközi irodalomban ennek megítélése. Nem célunk ennek a kérdésnek az eldöntése, így elfogadjuk a Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrína felosztását¹. Eszerint a béketámogató műveletek a nem 5. cikk szerinti válságreagáló műveletek egyik fajtája (együtt az egyéb, nem 5. cikk szerinti válságreagáló műveletekkel és feladatokkal).

1 Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrína 2. kiadás. A Magyar Honvédség kiadványa 2007. Budapest, 40. oldal.

A béketámogató műveletek ennek megfelelően a következőket foglalják magukba: konfliktus megelőzés, béketeremtés, békefenntartás, béke kikényszerítés, békeépítés, humanitárius segítségnyújtás. Ezek azok a területek, melyek megjelenését kerestük a tudományos írásokban.

A béketámogató műveletek megjelenése a doktori disszertációkban

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Központi Könyvtára elvégezte a gyűjtőkörebe tartozó disszertációk elektronikus feldolgozását, mely a fellelhető legteljesebb gyűjtemény ezen a területen.² A digitalizált gyűjtemény nyilvános, az itt felsorolt 809 dolgozat tartalmát vizsgáltuk a béketámogató műveletek megjelenése szempontjából. Az adattárban fellelhető összes dolgozatnak 3,6% (29) foglalkozik valamilyen mélységben a béketámogató műveletekkel. Ennek időbeli megoszlása azt mutatja, hogy 2001 után gyorsult fel ez a munka, hiszen addig az időpontig összesen négy dolgozatot találtunk a témában. Azaz a 2002-től napjainkig terjedő időszakban a fenti arány 8,7% (25), ami számottevő növekedés.

A nemzetközi katonai műveletekben való magyar részvétel első tudományos igényű megjelenése – a hivatkozott adattár szerint – 1986-ban volt. A vietnami küldetés feldolgozását Pordán János végezte el, egyetemi doktori értekezésében. Ezt követően hosszú ideig nem találkozunk hasonló témával, egészen 1998-ig. NATO csatlakozásunk felgyorsította a béketámogató műveletek tudományos kutatását, de – tekintettel arra, hogy egy disszertáció elkészítése több éves folyamat – csak 2002-től mutatható ki jelentős fejlődés.

Tartalmi szempontból is van néhány érdekesség. A dolgozatok egy része teljes egészében a béketámogató műveletek egy-egy területével foglalkozik (6 dolgozat), míg a többi egy-egy fejezetében tér ki erre a kérdésre. A béketámogató műveletek szakterületeinek feldolgozásában jól kimutatható egyes kutatóműhelyek minősége. Kiemelkedik a műszaki támogatás békeművelti feladatainak feldolgozottsága (4 dolgozat), ami köszönhető annak, hogy a Magyar Műszaki Kontingens katonái hat évet töltöttek a művelti területen és tudatosan gyűjtötték, értékelték, publikálták a tapasztalatokat.³

Említést érdemel a műveletek harci támogatása területéről a híradás, míg a harci kiszolgáló támogatás területéről a logisztikai támogatás tapasztalatainak feldolgozottsága. Feltűnő ugyanakkor, hogy olyan fontos kérdés, mint a civil-katonai együttműködés még nem lett PhD szinten feldolgozva.⁴

2 Megtekinthető:

http://portal.zmne.hu/portal/page?_pageid=34,17473&_dad=portal&_schema=PORTAL, 2005-ig, valamint http://portal.zmne.hu/portal/page?_pageid=34,57880,34_59779&_dad=portal&_schema=PORTAL 2005-től, napjainkig.

3 Szabó Sándor: A műszaki támogatás cél- és feladatrendszerének változása. Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2001. Budapest. 40. oldal.

4 Igaz ez akkor is, ha tudjuk, hogy a doktoranduszok és doktorjelöltek között heten vannak, akik ezt a területet kutatják, de dolgozatukat még nem írták meg.

A doktori iskolák kutatási témáinak elemzése

A ZMNE két doktori iskolája 2010-ben 25 tudományos szakon 284 kutatási témát hirdetett meg.⁵ A kutatási témák döntően lefedik a hadtudományban és a katonai műszaki tudományokban folyó kutatási témákat. A béketámogató műveletekkel kapcsolatos – címében nevesített – kutatási témák száma 19, ami az összes kutatási téma 6,7%-a. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a többi kutatási témának nincs béketámogató műveletei vetülete. Látni kell a doktori iskolák azon törekvését is, hogy a kutatási téma minél általánosabb megfogalmazása lehetővé tegye a széles értelemben vett kutatások felsorakoztatását egy-egy téma mögé.

Érdekes megfigyelni, hogy a kutatási témák terminológiai tisztázása több esetben nem történt meg, így találkozhatunk a nem háborús katonai műveletek, az 5. cikkelyen kívüli katonai műveletek fogalmával, a polgári-katonai együttműködés (sic!) kérdéseivel. Ugyanakkor több tudományos szakon is megjelenik a civil-katonai együttműködés, mint kutatási téma, valamint a nemzetközi szervezetek (NATO, EBESZ, EU, ENSZ) vezette műveletek kutatása. Hiányérzetünk van a békeműveletek jogi hátterének vizsgálatában, annál is inkább, mert tapasztalataink szerint ezen a területen folyamatos a kontingensek támogatási igénye.

A Hadtudomány folyóiratban megjelent cikkek, konferenciák és pályázatok

A folyóiratban 1991–2009 között megjelent cikkeket vizsgáltuk (920 közlemény). Ez felöleli a folyóirat megjelenésének teljes periódusát. A békeműveletek elméletével és gyakorlatával 50 cikk foglalkozik, ami az összes közlemény 5,4%-a a 19 évfolyam alatt. Ha az eloszlást nézzük árnyaltabb a kép, mert 1998-ig összesen kettő cikkben foglalkoztunk ezzel a kérdéssel, a többi az ezt követő időszak terméke (12,5%).

A honvédség békeműveleti tevékenységét ismerve reális ez az adat, hiszen erre az időre érték be az első, igazán nagy békefenntartói műveletek, az IFOR/SFOR tapasztalatai. Ami a vizsgált területeket illeti, domináns a műszaki támogatás tapasztalatainak feldolgozása, és az egyes missziós műveletek általános elemzése.

A tudományos konferenciák területén egyértelmű kép rajzolódik ki. Azok a tudományos testületek, amelyek rendszeresen szerveznek konferenciákat, mindig az aktuális kutatási témákkal foglalkoznak. Témánk szempontjából kiemelkedik az MHTT Védelemgazdasági Szakosztály 2008-ban tartott konferenciája, melyet teljes egészében a missziós feladatoknak szenteltek. Fontosnak tartjuk az MHTT 2006-ban rendezett konferenciáját is, amely a NATO feladatrendszerében várható változásokat tekintette át, s amelyen több előadás is foglalkozott a békeműveletek jövőjével. A 2005-ös konferencia a katonai erő újszerű alkalmazását vizsgálta, amelyen újfent szóba kerültek a béketámogató műveletek kérdései.

Említést érdemel az MHTT Műszaki Szakosztályának 2001-ben megtartott tudományos konferenciája is, amely teljes egészében a Magyar Műszaki Kontingens békefenntartói tevékenységével foglalkozott.

5 Részletesen lásd: http://portal.zmne.hu/download/phd/felvtaj_phd_2010.pdf

Szólnunk kell a ZMNE tanszékei által szervezett konferenciákról is. A Hadtudományi Doktori Iskola több évben is megrendezte a terrorizmus elleni harc kérdéseivel foglalkozó konferenciát, melyen számos előadó foglalkozott a béketámogató műveletek kérdéseivel. Fontos békeműveleti részkérdések megvitatására adnak lehetőséget az évente megrendezendő Defence Technology, New Challenges, Kommunikáció, Robothadviselés és Repüléstudományi konferenciák. A ZMNE Bolyai János Katonai Műszaki Kar jelentős hagyományokkal rendelkezik ezen a területen, hiszen az elmúlt években (2004-től) 48 különböző szintű és témájú tudományos rendezvénynek adott otthont.⁶

A Magyar Hadtudományi Társaság évente ír ki tudományos pályázatot, melyhez előre megadja a kiemelt témákat. 2010-ben „a missziós küldetések tapasztalatai, jogi feltételrendszere, logisztikai kérdései” címmel szerepelt a béketámogató műveletek kutatása. Sajnos a kép ezen a területen a legszürkébb, mert – leszámítva néhány szakterületet, mint a logisztika, vegyvédelem – nincsenek értékelhető tudományos pályázatok a vizsgált területen. Óriási szerepe van tehát azoknak a szervezeteknek, amelyek egyes szakterületekkel ápolják a jó kapcsolat mentén szponzorálják a tudományos kutatásokat. Kiemelkedik ebből a szempontból a Somos Alapítvány tevékenysége, amely évek óta támogatja a védelmi szféra tudományos kutatásait.⁷

Ma már nosztalgiával emlékezünk azokra az időkre (2001), amikor a HM Oktatási és Tudományszervező Főosztálya, a HM Oktatási és Tudományos Tanácsa, és a HM Tudományszervező Tanácsa párhuzamosan jelentetett meg pályázatokat tudományos írásművek megírására. Legutóbb hasonlóra 2006-ban került sor, amikor stratégiai kutatásokra írt ki pályázatot a tárca. Meggyőződésünk, hogy javítana a helyzeten, ha a tudományszervezés szervezeti kereteit sikerülne helyreállítani.

Összegzés

A békeműveletek kutatásával, tudományos igényű feldolgozottságával nem lehetünk elégedettek. Számos területen kiemelkedő szakembereink munkája, de hiányérzetünk van a módszeres, tudatosan vezérelt anyaggyűjtés és feldolgozás területén. Misszióink folyamatosan végzik a munkájukat, de a hazatérő katonák tudásának feldolgozása, átadása, közkinccsé tétele nem megoldott. A Magyar Honvédség tapasztalat-feldolgozó rendszere megoldhat néhány problémát, de nem válasz a tudományos igényű feldolgozás hiányára. Meg kell találnunk azokat a módszereket és formákat – ösztöndíj a hazatérő katonáknak, rövid idejű berendelés a Nemzetvédelmi Egyetemre, történész kiküldése a missziókba, a kutatások anyagi támogatása –, amelyek biztosítják a tények és tapasztalatok megőrzését. Nem öncélú ez a felvetés, hiszen minden olyan tapasztalat, amely hasznosul, a műveletek hatékonyságát, végső soron katonáink biztonságát növeli. Lehet-e más célja a hadtudományi kutatásoknak?

6 Részletesen lásd: http://portal.zmne.hu/download/bjkmk/tudelet/Kari_konferenciak.pdf

7 Solymosi József: A katonai műszaki tudományok legújabb kutatási eredményei. Hadtudomány, 2009. 3–4. szám. 11. oldal http://mht.eu/hadtudomany/2009_3_4_3_44.pdf

Dr. Boda József rendőr dandártábornok, főigazgató (PhD)

A katonai, rendőri és civil (nem katonai) feladatok kölcsönkapcsolata, komplex értelmezése

Előadásomban áttekintést szeretnék adni a katonai rendfenntartó, a rendőri, a civil békefenntartó és polgári válságkezelő missziókról. Be kívánom mutatni a különböző fegyveres és fegyver nélküli válságkezelés kialakult gyakorlatát. Ismertetem a magyar rendvédelmi szervek részvételét a békefenntartásban és foglalkozom a magánhadseregek és magánbiztonsági szolgálatok szerepével a konfliktus övezetekben, valamint szeretném Önökkel megosztani gondolataimat a béketeremtés jövőjéről.

A katonai rendfenntartás kezdetei

A nemzetközi rendfenntartásban való részvétel a katonai szervezetek számára nem új keletű dolog. Hadtörténelmi kutatások alapján bizonyítható, hogy magyar katonák és tengerészek részt vettek a Krétán, 1897–1898-ban lezajlott béketeremtő akcióban.¹ A görög és török fél közötti összecsapások megakadályozására a hat európai nagyhatalom (brit, francia, német, olasz, orosz, osztrák–magyar) közös béketeremtő missziót hozott létre. 1897. március 1-jén a nagyhatalmak döntöttek a sziget közigazgatásának átvételéről és a magyar származású Pintér Gyula konzult bízta meg ezzel a feladattal. Az osztrák–magyar kontingens két katonai rendőri alegységet hozott létre Kissamóban és Apokornóban.

Dokumentumok bizonyítják, hogy magyar tengerészek részvételével zajlott az ún. kínai boxer-lázadás megfékezése 1900–1901-ben. Az osztrák–magyar monarchiát a Zenta, a Mária Terézia, az Erzsébet és az Aspern² cirkálók képviselték.

Véleményem szerint az első „modern” rendvédelmi béketámogató misszióra 1903–1909 között a Balkánon került sor. 1900-as évek elején általános etnikai és polgárháború alakult ki a megszálló török hadsereg valamint az albán, bolgár, görög, macedón, montenegrói és a szerb népesség között. Törökország 1903. november 6-án elfogadta I. Ferenc József osztrák császár és II. Miklós orosz cár javaslatát a konfliktus békés rendezésére. December 12-én a terület (Koszovó, Macedónia, Montenegro) polgári adminisztrációja vezetőjévé Heinrich Ritter Müller von Roghoj császári és királyi udvari tanácsost nevezték ki. A török csendőrség gróf Johann Salis-Seewis vezérkari alezredes személyében osztrák parancsnokot kapott. A három vilajetet csendőrkerületekre osztották fel. A hat főből álló osztrák–magyar csendőri csoport Koszovóba került.

1 Berek Lajos, et al. op cit. 9–11. o.

2 Vitéz Barkó István ezds., Gyalóky Jenő ezds., Pilch Jenő ezds. és Markó Árpád alezds: A magyar katonai vitézségének ezer éve

A csendőrkerülethez 23 szárnyparancsnokság és 82 órs tartozott. A kerületben 277 török csendőr szolgált. A nemzetközi ellenőrzéssel működő csendőrség feladata a vidék közrendjének biztosítása, a fegyveres csoportok felszámolása volt. Az osztrák–magyar koszovói csendőrkerület parancsnokság augusztus 26-án a helyi lakosság szimpátiatüntetésétől kísérve hagyta el Üsküb városát.

A katonai misszió és a polgári közigazgatás 1909 márciusában távozott el végleg a missziós területről. A kiküldetés idején az osztrák–magyar vezetésű török csendőrség 25 nagyobb helyi fegyveres ütközetet és számos kisebb akciót hajtott végre, vizsgált ki.

Osztrák–magyar csendőrök jelen voltak Albániában is, 1913–14 között, ahol az albán csendőrség felállítása és kiképzése volt a feladatuk. Az albániai akció 1914 augusztusában a háború kitörésével ért véget.

Az 1973–75 között a Vietnamban működő Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottság elsősorban katonai feladatokat látott el, de a misszióban szolgált 600 főből mintegy 120 fő a rendvédelmi szervek állományából került ki. Sajnos itt szenvedte el első és máig az egyetlen veszteségét a magyar rendészeti békefenntartás Dylski Aurél határőr százados személyében.³

A rendőri, rendvédelmi missziók

Az első rendőri misszióra az ENSZ keretei között 1960-ban került sor Kongóban, ahol először egy kisebb ghánai, majd egy 400 fős nigériai rendőri kontingens került telepítésre. A következő helyszín Ciprus, ahol egy igen kis létszámú rendőri kontingens alkalmazására került sor a misszió katonai parancsnokának javaslatára.⁴

Az első olyan ENSZ békeművelti misszió, amelyben nagyobb létszámú rendőri megfigyelő is részt vett, a namíbiai UNTAG művelet volt, 1989–90 között. Az Egyesült Nemzetek Namíbiai Átmenetet Segítő Csoportja (ENSZ UNTAG) missziójában Magyarország 22 fővel képviseltette magát. A misszióban való részvétel alapfeltétele a tárgyalóképes angol nyelvtudás volt. Az ez irányú felmérés azonban lehangelő képet mutatott, hiszen a rendőrség akkori állományából összesen három fő rendelkezett a megkövetelt nyelvi képességgel. Ezért a kontingensben az akkori politikai helyzetnek megfelelően nemcsak rendőrök, hanem diplomaták és hírszerző tisztek is helyet kaptak. A kontingens felkészítésére a Rendőrtiszti Főiskolán került sor. A kontingens parancsnoka Gál Gáspár Tamás nagykövet, a Külügyminisztérium afrikai főosztályának vezetője lett, aki tagja volt a korábbi vietnami magyar kontingensnek. A misszió közel egy évig tartott és összesen 24 ország 1750 rendvédelmi szakembere, úgynevezett „polgári rendőre” vett benne részt.⁵

Egy évvel a sikeres namíbiai misszió után, újabb felkérés érkezett a magyar kormányhoz az ENSZ-től. Rendőri szakértőket kértek, a Pol Pot vezette vörös khmerek-ről hírhedté vált távol-keleti országba, Kambodzsába. Ez a vállalkozás az ENSZ és a

3 Győri Sándor: Magyarok Dél-Vietnamban:

4 Erwin A. Schmidl: Police in Peace Operations,

5 Nation Building: The UN and Namibia

Magyar Köztársaság Rendőrsége történetének addigi legösszetettebb és legnagyobb létszámú nemzetközi akciója volt. A misszióba több mint 26 000 fő vett részt.

A 100 fős magyar kontingens tagjai 1992. májusa és 1993. júliusa között az ország tíz tartományában 33 különböző helyen teljesítettek fegyvertelen, megfigyelői szolgálatot. Rendőreink nem elszigetelt, jól őrzött katonai táborokban laktak, hanem a helyi lakosságtól bérelt házakban, velük együtt éltek és dolgoztak. A magyar rendőri megfigyelőknek számos veszélyhelyzettel kellett szembenézniük. Az állomány közel ötven százaléka folyamatosan, biztonsági szempontból különösen veszélyes körülmények között teljesített szolgálatot. Az országban több helyen alakult ki veszélyes övezet. A vörös khmer támadások elsősorban közép- és észak-nyugat Kambodzsában jelentettek fokozott veszélyt, a vietnami határtérségben és a Mekong folyó mentén a malária okozott komoly egészségügyi kockázatot. A magyar kontingens tagjait négy alkalommal érte fegyveres támadás, de ezek könnyebb sérülésekkel, magyar áldozat nélkül végződtek. Enyhébb lefolyású trópusi betegségekben (malária) a kontingens mintegy negyven százaléka szenvedett.⁶

A következő misszió újra Afrikába szólította a magyar rendőröket: 1994-ben 20 magyar rendőr teljesített szolgálatot közel egy évig Mozambikban, ENSZ zászló alatt. Az országban majdnem húsz éven át polgárháború dúlt, egymillió volt az áldozatok száma és mintegy két millióan menekültek a szomszédos országokba. Mozambik területének hetven százalékát elaknásították. A leszerelt katonák és gerillák rablóbandákba tömörülve fosztogattak. A bűnüldözés hatékonysága a rendőrség hiányos felszerelése, alacsony bérezése és a burjánzó korrupció miatt kritikán aluli volt. A rendőri vezetők passzív ellenállása miatt nagyon nehézkes volt a helyi rendőrséggel való együttműködés. A helyi rendőrség demokratikus átalakításában, az emberi jogok biztosításában, a technikai felszereltség és a munkavégzés minőségének javításában komoly szerepe volt az ENSZ rendőröknek. A magyar kontingens több mint fele, nyelvi felkészültsége és szakmai ismeretei elismeréseként valamilyen szintű parancsnoki beosztásban szolgált.

Még be sem fejeződött a mozambiki misszió, már 1994 decemberében újabb magyar rendőri kontingens kelt útra Afrikába. Ezúttal Angola volt a célország, ahol a misszió öt éve alatt 38 magyar rendőr- és határőrtsízt szolgált, közösen a magyar katonai megfigyelőkkel. Az életkörülményeket és a veszélyességet alapul véve elmondható, hogy ez a küldetés volt a legnehezebb. A magyar katonai és rendőri megfigyelők itt egyesével, 500–1300 kilométerre egymástól, igen mostoha körülmények között dolgoztak, egy-egy nemzetközi csoport tagjaként. Az elhelyezésre sokszor csak sátrak, vagy romos épületek álltak rendelkezésre. Az ivóvíz és üzemanyag ellátás megoldatlan, az egészségügyi gyorssegély kivitelezhetetlen volt. A híradást nagyteljesítményű műholdas rádiórendszer lett volna hivatott szolgálni, de az összeköttetés folyamatosságát nem sikerült biztosítani. A rendőröket több alkalommal érte gyalogsági támadás a gerillák részéről, szintén ők lőtték le az ENSZ főtitkár külön megbízottjának repülőgépét, ami azután a misszió bezárását vonta maga után. A helyzet komolyságát az is jellemzi, hogy itt minden magyar megfigyelő megkapta

6 Boda József: Beszámoló jelentés a kambodzsai ENSZ rendőri misszióról, 1993, BM Levéltár

a maláriát és egy közülük a mai napig is küszködik vele. Mindennapos gond volt a napi víz és élelmiszeradag előteremtése.

Rendőreinket következő küldetésük ismét az afrikai kontinensre szólította. Ezúttal Nyugat-Szaharába keltek útra és 21-en teljesítettek itt szolgálatot 1995. februárja és 2001. júniusa között.

A jugoszláviai polgárháború fontos szakasza zárult le 1995 decemberében, a Daytoni Békeegyezmény aláírásával. Alig egy hónappal az aláírás után a magyar rendőrök és katonák már Szarajevóban voltak az új misszió előkészítése érdekében. Az ENSZ Nemzetközi Rendőri Különítményébe (NRK) 1996. március elején érkezett meg az első, 35 fős kontingens. A helyzet nagyon bonyolult volt, hiszen három közigazgatás, három rendőrség működött és három hadsereg nézett egymással farkasszemet. Valamennyi lakott település bejáratát erősen felfegyverzett rendőrök és katonák védtek, géppuskákkal, páncélozott harcjárművekkel és harckocsikkal megerősítve.⁷ 1996–2002 között mintegy 150 magyar rendőr és határőr szolgált az ENSZ Nemzetközi Rendőri Különítményében. A szolgálat nagyon sokat változott, a kezdeti közvetlen megfigyelői és nyomozói feladatok helyett, a misszió utolsó évében már tanácsadással és kiképzéssel foglalkoztak.

2003 elejétől, az Európai Unió vette át ezt a feladatot az ENSZ-től. Ez a misszió kiváló példája volt a NATO-erők kötelékében szolgáló magyar katonai kontingens és az ENSZ misszióban dolgozó magyar rendőri megfigyelői csoport együttműködésére a műveleti területen zajló konfliktusok közepette. Az EUFOR ALTHEA katonai missziójának Egyesített Rendőri Egységében a kezdetektől együtt szolgált a magyar katonai század és egy magyar rendőr szakasz, valamint egy különleges rendőri nyomozó csoport. A nyomozó csoport jelenleg is végzi a háborús bűnösök felkutatását Bosznia és Hercegovinában.

Az ENSZ Grúziai Megfigyelő Missziója (UNOMIG)⁸ az 1992-es grúz–abház polgárháború békés rendezése céljából hozták létre. 2003. december 1-jétől az ENSZ rendőri tanácsadói missziót is létesített az országban. A feladat az alábbi volt: a helyi rendőrség számára szakértők és tanácsadók, kiképzők biztosítása a rendvédelmi szakfeladatok demokratikus és szakszerű végrehajtása érdekében. A tanácsadói csoport 20 fős volt, s 2004 és 2006 között három fő magyar rendőr szolgált a misszióban. A 2008-as grúz–orosz háborút követően az Európai Unió rekord gyorsasággal állított fel egy polgári megfigyelői missziót, ahol jelenleg 3-3 rendőr és katona dolgozik együtt.

Az ENSZ katonai megfigyelőkkel már 1994 óta jelen van a tádzsikisztáni UNTOP misszióban, ahol az EBESZ-szel együttműködve felügyelték a tadzsik–afgán határon a tűzszünet betartását. Az ENSZ rendőrséget egy főtanácsadó képviseli, akinek a feladata a helyi belügyminisztérium segítségére terjed ki. 2002. december és 2004. február között ENSZ felkérésre egy oroszul és angolul egyaránt jól beszélő, missziós tapasztalattal rendelkező magyar rendőrtiszt szolgált Tádzsikisztánban, a belügyminiszter főtanácsadójaként.

7 Boda József: Jelentés a boszniai ENSZ Magyar Rendőri Kontingens munkájáról, Budapest, 1997. október, BM. Levéltár

8 United Nations Observers Mission in Georgia

Az ENSZ Hágai Nemzetközi Törvényszéke (ICTY)⁹ 1993. május 25-én alakult meg az ENSZ Biztonsági Tanácsa 827-es határozatával. Bár a Törvényszék nem béke-művelési misszióként működik, mégis fontos feladatot tölt be, amely feladatok komoly kihatással vannak, elsősorban a Balkánon zajló békefenntartói, válságkezelői műveletekre. 2003 szeptembere és 2005 áprilisa között egy magyar rendőrtiszt hölgy is dolgozott a volt Jugoszlávia területén elkövetett háborús bűnöket kivizsgáló Hágai Nemzetközi Törvényszéken nyomozóként, amely komoly elismerés a Magyar Rendőrség bűnügyi szolgálata számára.

Az ENSZ mellett (de tőle függetlenül) más nemzetközi szervezetek is foglalkoznak a nemzetközi válságok kezelésével és békefenntartással. Az 1982. április óta a Sínai-félszigeten működő Többnemzetiségű Erők és Megfigyelők (MFO)¹⁰ megfigyelői misszióban 1995 augusztusától veszünk részt a Honvédelmi Minisztériummal közösen, ahová folyamatosan biztosítunk 15 fő rendőrt, katonai rendészeti feladatokra. A magyar kontingens létszáma 38 fő, ebből a misszió sajátosságainak megfelelően mindig négy hölgy is szolgál. A Sínai-félszigeten eddig több mint 100 fő magyar rendőr és határőr teljesített szolgálatot, közülük sokan többször is visszatértek ide.

1998–2000 között a Nyugat-Európai Unió (NYEU) felkérésére két magyar rendőrtiszt teljesített szolgálatot „ismét” Albániában. Feladatuk az albán bűnügyi rendőrség átszervezésében és átképzésében való részvétel volt.¹¹

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) is felismerte a rendvédelmi szervek demokratizálásának és reformjának szükségességét és 2001-ben létrehozta a bécsi központú Stratégiai Rendőri Ügyek Osztályát (SPMU). 2006-ban a tagállamok szakértőinek bevonásával kidolgoztak egy kézikönyvet a demokratikus rendőri munkával kapcsolatban. A rendőri tanácsadói és oktatói munka mellett nagy figyelmet fordítanak a jogállamiságot segítő tanácsadói és szakértői tevékenységre.

Az Európai Unió (EU) tagállamai 1999 decemberében Helsinkiben új európai biztonság- és védelempolitika mellett döntöttek. Ezek szerint az EU-nak képesnek kell lennie önálló cselekvésre, melynek végrehajtásához hiteles katonai erővel és döntéshozatali mechanizmussal kell rendelkeznie. 2003 végére megszületett az (egyes) Európai Biztonsági Stratégia. Az év második felében tagállami felajánlások alapján létrehoztak egy 60 000 fős katonai és egy 5000 fős rendvédelmi készenléti erőt. A magyar belügyminisztérium felajánlása 107 rendvédelmi szakember volt. Az EU mint regionális szervezet számára a rendvédelmi békeműveletekben való részvétel új feladatként jelentkezett.

Az Észak-atlanti Védelmi Szövetség (NATO)¹² a hidegháború végével, a Varsói Szerződés megszűnésével, a Szovjetunió felbomlásával és a délszláv válság kitörésével, új helyzettel találta szemben magát. A szövetség történetében azonban a legna-

9 International Crime Tribunal for the former Yugoslavia

10 Multinational Force & Observers

11 Hajdú Sándor: WEU MAPE, Nyugat-Európai Unió Többnemzetiségű Rendőri Tanácsadó misszió, /A magyar rendvédelmi erők szerepe, részvétele a nemzetközi békefenntartásban, / Budapest, 2001. július, BM NOK. 34–37. o..

12 North Atlantic Treaty Organization

Befejezett missziók (magyar, rendvédelmi)

<i>Időpont</i>	<i>Ország</i>	<i>Misszió</i>	<i>Szervezet</i>	<i>Résztvevők száma</i>
1973–1975	Dél-Vietnám	ICCS	NEFB	124
1989–1990	Namíbia	UNTAG	UN	22
1992–1993	Kambodzsa	UNTAC	UN	129
1994	Mozambik	ONUMOZ	UN	20
1994–1999	Angola	UNAVEM	UN	41
1995–2001	Nyugat-Szahara	MINURSO	UN	26
1996–2002	Bosznia és Hercegovina	UNMIBH	UN IPTF	142
1999–2000	Albánia	WEU/MAPE	WEU	2
1999–2009	Koszovó	UNMIK	UN	48
1999	Koszovó	OSCE PT	OSCE	17
2000	Szerbia és Montenegró	OSCE	OSCE	2
2001	Macedónia	NATO BC	NATO	2
2001	Tádzsikisztán	OSCE	OSCE	1
2001–2003	USA New York	UN DPKO	UN	1
2002–2003	Tádzsikisztán	UNTOP	UN	1
2003	Grúzia	OSCE BC	OSCE	8
2003–2006	Grúzia	UNOMIG	UN	3
2004	Belgium, Brüsszel	EU Tervezőcsoport Bosznia-Hercegovina	EU	1
2004–2005	Belgium, Brüsszel	EU Tanács Főtitkárság Rendőri Osztály	EU	1
2004–2006	Macedónia	EUPOL PROXIMA/ EUPAT	EU	6
2004–2005	Hollandia, Hága	UN ICTY	UN	1
2004–2005	Afganisztán			8
2005–2006	Jordánia			6
2005	Irak			5
2006–2009	Azerbajdzsán	OSCE	OSCE	1
2007–2008	Grúzia	EU BS	EU	1
2007–2009	Irak	EU JUST LEX	EU	3
2007–2009	Indonézia	EUC DEL	EC	1
2007–2009	Afganisztán	ISAF HUN PRT	NATO	6
2008–2009	Palesztina	EUPOL COPPS	EU	1
2009	Elefántcsontpart	UNCI	UN	1
Összesen:				625

gyobb változást a 2001. szeptember 11-i, Amerikai Egyesült Államok ellenes terrortámadás okozta. Ez arra ösztönözte a tagállamokat, hogy új képességeket fejlesszenek ki hadseregeikben (rendfenntartói, polgári-katonai együttműködési, újjáépítési, stb.). Rendvédelmi tevékenysége során kezdetben a balkáni konfliktusok idején elsősorban határőrizeti szakembereket alkalmazott megfigyelői, ellenőrzési, közvetítői feladatokra, (albán–macedón határtérség), valamint katonai rendőröket. A nemzeti katonai rendész (rendőr) alegységek pedig, a katonai alakulatok rendjére és biztonságára hivatottak ügyelni.

A jelenlegi helyzet

A világban, napjainkban 4 földrészen 17 olyan ENSZ misszió van folyamatban, ahol rendvédelmi szakemberek jelenléte szükséges és ezekben több mint 12 500 rendvédelmi szakember vesz részt, 90 országból. Az 1990-es évek végétől a rendőri tanácsadó feladatok mellett már konkrét rendőri munkát is végeznek az ENSZ rendőrség tagjai. Az új feladatok már különleges rendőri egységek alkalmazását is szükségessé tették. Kialakításra és bevetésre kerültek a speciális feladatokra kiképzett (tömegkezelés, terror elhárítás, védett személyek és objektumok biztosítása) 120 fős különleges rendőri egységek.

Az EU eddig összesen 24 missziót indított ebből jelenleg 12 olyan missziót, irányít, amelyben rendvédelmi szakemberek dolgoznak. Az EU-n belül egy másik, rendvédelmi feladatokra alkalmas szervezet is megalakult az Európai Csendőri Erő (ECSE). Létrehozását Franciaország kezdeményezte, abból a megfontolásból, hogy egy olyan készenléti alakulat álljon az EU politikai vezetése rendelkezésére, amely mind a katonai, mind a rendvédelmi feladatokra kiképzett és rövid idő alatt bevethető. Az ECSE létrehozásáról a tagállamok védelmi miniszterei 2004 szeptemberében, a hollandiai Noordwijkben megtartott tanácskozásukon döntöttek.¹³ A dokumentumot mind a 25 ország képviselője aláírta, de csak öt európai tagállam (Franciaország, Hollandia, Olaszország, Portugália, Spanyolország) határozott úgy, hogy kontingenst ajánl fel egy 3000 fős Európai Csendőri Erő (European Gendarmerie Force) felállításához, békefenntartói feladatok végrehajtására. Az EBESZ elsősorban a Balkánon és a Kaukázusban igényli rendvédelmi szakemberek jelenlétét, 18 misszióban.

NATO rendfenntartó missziók 6 országban működnek. Magyar rendőrök, rendvédelmi szakemberek három földrészen, 12 országban szolgálnak. A teljes missziós létszám jelenleg 113 fő.

Az Európai Unió elvárásnak megfelelően Magyarország 107 főt ajánlott fel az Európai Válságkezelő Rendőri Erők kötelékébe, a csatlakozás (2004. május) idejére. Az első Európai Biztonság- és Védelem Politikai (EBVP) műveletek megkezdése (2003) óta az európai biztonság- és védelempolitika ernyője alatt további 24 polgári és katonai misszió indult, amelyek közül hét már lezárult (3 katonai, 4 civil). A jelenleg folyamatban lévő EBVP műveletben jelenleg mintegy 2500 katona és 2500 polgári

13 Magyar Nemzet 2004. 09. 18. 3. oldal

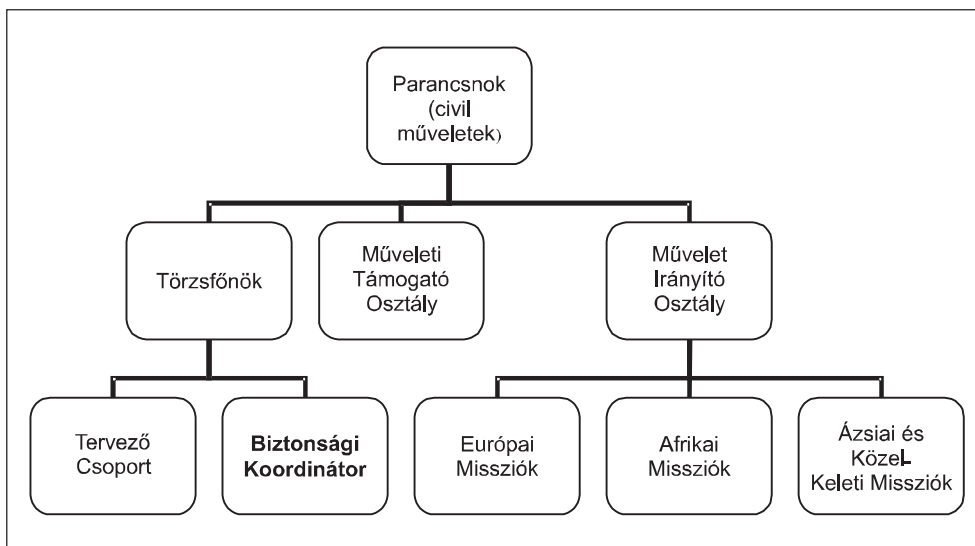
Folyamatban lévő missziók (rendvédelmi)

<i>Időpont</i>	<i>Ország</i>	<i>Misszió</i>	<i>Szervezet</i>	<i>Résztvevők eddiggi száma</i>	<i>Résztvevők jelenlegi száma</i>
1995–	Egyiptom, Sínai-félsziget	MFO	MFO	135	15
2003–	Macedónia	OSCE PT	OSCE	4	5
2003–	Bosznia és Hercegovina	EU PM	EU	15	3
2004–	Bosznia-Hercegovina	EUOFOR ALTHEA	EU	40	5
2005–	Ukrajna	EU BAM	EU	19	6
2006–	Kongó	MONUC	UN	1	1
2006–	Koszovó	EU PT/EU LEX	EU	16	61
2007–	Szerbia	OSCE	OSCE	2	2
2008	Afganisztán	EUPOL AFG	EU	4	6
2008	Palesztina	EU BAM RAFAH	EU	1	1
2008–	Grúzia	EUMM	EU	4	4
2008–	USA	UN HQ	UN	2	3
2009–	Ukrajna	EC DEL	EC	1	1
Összesen:				244	113

szakértő (bíró, büntetés-végrehajtási, közigazgatási, pénzügyőr, rendőr, ügyész, választási szakértő, stb.) teljesít szolgálatot.

Az EBVP polgári válságkezelési oldalának jelentős erősödését nemcsak az Afrikában, Ázsiában és a Közel-Keleten indított újabb és újabb civil műveletek, hanem az ezekben szolgálatot teljesítő polgári szakértők száma is egyértelműen jelzi. Az EBVP polgári dimenziója jelentőségének növekedése egyúttal felvetette a polgári válságkezelő műveleteket tervező és irányító brüsszeli struktúra megerősítésének igényét is, amelynek alapján az elfogadott irányelvekkel összhangban – 2008 szeptemberétől a Tanács Főtitkárságán belül – immár új, jelentősen kibővült struktúra felelős az uniós polgári válságkezelő feladatok végrehajtásáért. Jelenleg 9 misszió tartozik a Civil Műveletek irányító parancsnok alárendeltségébe.

A fent említett nemzetközi szervezetekben végzett békemissziós feladatok mellett kollégáink részt vettek, és vesznek a magyar kormány által vállalt és támogatott két- és többoldalú műveletekben, a fejlődő országok rendvédelmi szerveinek átalakításában, a rendőrségi és határőrségi reformok bevezetésében, a rendőri oktatási rendszerek kialakításában, Afganisztánban, Albániában, Azerbajdzsánban, Bosznia és Hercegovinában, Horvátországban, Indonéziában, Irakban, Kazahsztánban, Macedóniában, Montenegróban, Örményországban, a Palesztin Hatóság Területén, Törökországban és Szerbiában.

Jelenleg 9 misszió tartozik a Civil Műveletek irányító parancsnok alárendeltségébe¹⁴

Magánhadsergek és biztonsági szolgálatok

A XX. században ismét megjelentek a zsoldosok a nemzetközi konfliktusok kulcssze-replőiként. Alkalmazásukkal kapcsolatban az ENSZ Közgyűlés 1989-ben határozatot fogadott el. Ezek a zsoldos alakulatok nagyon rossz hírnévre tettek szert, főleg az af-rikai kontinensen történt alkalmazásuk során.

Más a megítélése azonban a kilencvenes évek elején megjelenő magánhadsergeknek és magánbiztonsági szolgálatoknak (magánszolgálatok). A fő különbség a zsoldosok és a magánszolgálatok között az, hogy ezen szolgálatok a legitim kormányok felkérésére, országukban legálisan bejegyzett vállalkozásként tevékenykednek az adott válságövezetben, sokszor saját hazájuk külügyminisztériumainak pénzügyi és politikai támogatásával (Watchguard, Military Professional Resources Inc., Executive Outcomes, Gurkha Security Guards, Sandline, DynCorp). Például a virginiai DynCorp magánszolgálattal kötött szerződést az amerikai Külügyminisztérium 1996-ban, az ENSZ missziókba küldendő amerikai rendőri megfigyelők toborzására, felkészítésére és alkalmazására. Külszolgálatuk idejére ettől a magánszolgálattól kapják a fizetésüket. Ugyancsak ez a cég segíti az új iraki rendőrség felkészítését és felszerelését, de ott van-nak alkalmazottai Afganisztánban és Bosznia-Hercegovinában is.¹⁵

A magánszolgálatok előnye, hogy sokkal gyorsabban, olcsóbban mozgósíthatók egy-egy feladat esetén és alkalmazásuk jóval kisebb ráfordítást igényel. Pápua Új-Guineán például a Sandline nevű magánszolgálat a kormány felhatalmazásával,

14 www.consilium.europa.eu/esdp – 25k

15 Fred Rosen: op. cit. 6.p.

mint különleges rendőri egység működött (Special Constables) a helyi rendőrség felügyelete alatt.¹⁶

A rendvédelmi békefenntartás jövője

A XXI. század az Amerikai Egyesült Államok egyedül álló vezető hatalmával köszöntött be. Gazdaságilag és katonai szempontból is megelőzi volt ellenfeleit és szövetségeseit. Katonai értelemben nincs kihívója. Az Amerikai Egyesült Államok elleni terrortámadások viszont rávilágítottak az ország és érdekszférái sebezhetőségére. Válasz nélkül ezt az USA politikai vezetés nem hagyhatta, a világhatalmi törekvések csorbulása nélkül. Ezek a válaszok a nemzetközi terrorizmus elleni katonai fellépésben és a demokrácia (esetenként erőszakos) elterjesztésében jelentkeztek. Előbb ENSZ jóváhagyással (Afganisztán), majd a nélkül (Irak) egy nemzetközi szövetségi haderő alkalmazásával.

A kibővült NATO komoly erőt képvisel és sikeres akciókat tud maga mögött (Bosznia-Hercegovina, Macedónia, Koszovó), ezért a jövőben is várható ilyen irányú alkalmazása. Itt elsősorban katonai rendszerekre, speciális rendőri erőre és határőrökre lehet szükség. A huszonhét tagú Európai Unió felvehetné az USA-val a versenyt, ha a tagállamoknak sikerülne az egységes, minden tagállam által elfogadott kül- és biztonságpolitikát végre hajtani. Az Európai Gyorsreagálású Hadtest (60 000 fő) és a válságkezelő rendőri erő (5000 fő) az Európai Csendőri Erő (3000 fő) és számos polgári szakértő hivatott az EU közös kül- és biztonságpolitikájából adódó válságkezelői feladatok végrehajtására.

Az ENSZ szerepe jelenleg növekedni látszik. Tagadhatatlan, hogy a kis országok részére ez az egyetlen érdekképviseleti fórum a nagyhatalmak mellett. Az ENSZ a ma létező és az elkövetkezendő évtizedekre előre jelezhető biztonsági fenyegetések elleni eredményes fellépést csak egy széleskörű mély és állandó, világméretű összefogásban látja. ENSZ szakértők szerint a tagállamoknak létre kell hozniuk egy közös biztonsági rendszert. Csak így lesznek képesek a tagállamok a terrorizmussal kapcsolatos veszélyek kezelésére, a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozására, a béke megteremtésére a konfliktus övezetekben, az emberi jogok, a demokrácia védelmére és hatékony gazdasági fejlődésre. Ezeket a megállapításokat az ENSZ főtitkára tette a „Nagyobb szabadságban: Döntés előtt az ENSZ” címmel elhangzott beszédében, 2005. május elsején a Biztonsági Tanácsban.¹⁷ Beszédében arra ösztönzi a tagállamokat, hogy a Millenniumi Konferencián elfogadott és 2015-ig teljesítendő célok megvalósításáért tegyenek sokkal hatékonyabb lépéseket.

A teljesség igénye nélkül szeretném felsorolni azokat a *biztonsági kihívásokat*, amelyek véleményem szerint komoly kihatással lesznek a Föld népességére az elkövetkezendő évszázadban:

16 Ian D. Jefferies: Private Military Companies, [Magánhadseregek] A Positive Role to Play in Today's International System, [Egy pozitív szerep a mai nemzetközi rendszerben] Connections, The Quarterly Journal, [Negyedévi folyóirat] Vol.1. No. 4, Első évfolyam, 2002. 4. szám, 103–108. o.

17 http://www.un.org/reform/reform_update.html, 1–5.o.

- a Föld ivóvíz készletének csökkenő mennyisége;
- az energiahordozók mennyiségének csökkenése;
- a negatív környezeti változások és az ebből adódó egyre rendszeresebbé és pusztítóbbá váló nemzetközi méretű környezeti katasztrófák kialakulása;
- globális és hosszú távú politikai célkitűzések elterjedése;
- az elszegényedés terjedése, és az ebből adódó tömeges migráció, a termőterületek csökkenése, a szegények és gazdagok közötti űr növekedése;
- a vallási fanatizmus erősödése;
- az információs technológia robbanásszerű terjedése;
- a tudomány és a technológia ugrásszerű fejlődése;
- új járványok kialakulása, gyors nemzetközi elterjedése;
- a nemzetközi szervezett bűnözés növekedése;
- a tömegpusztító fegyverek további elterjedése és nemzetközi ellenőrzésének hiánya;
- nemzetközi konfliktusok, válságok kialakulása az előbbieken felvázolt változások miatt.

Véleményem szerint a fenti kihívásokra csak nemzetközi összefogással találhatunk hatékony választ. Ehhez szükség van minden nemzetközi szervezetre és a tagállamok hatékony részvételére. A legfontosabbnak a megelőző tevékenységet és az információcserét tartom valamennyi területen. Saját tapasztalataim és kutatásaim alapján itt vannak jelenleg a legnagyobb problémák.

Az EBESZ, az EU és a NATO is rendelkezik középtávú tervekkel, de ezek nincsenek kellően összehangolva és sok esetben nem partnerként, hanem versenytársként jelennek meg egy-egy válságövezetben. Nagyon jó példa erre a Közép-Ázsiában (Afganisztán, Grúzia, Kazahsztán, Kirgízia, Örményország, Tádzsikisztán) jelenleg zajló biztonsági rendszerek reformja, ahol jelen van az EBESZ, az ENSZ, a NATO és 2005-től a GUAM (Grúzia, Ukrajna, Üzbegisztán, Azerbajdzsán, Moldávia) államok szövetsége. Sajnos, sem nemzetközi szinten, sem az országok szintjén nincsenek összehangolva a különböző szervezetek által felajánlott és beindított reform folyamatok. Ezen a gyakorlaton sürgősen változtatnia kell mind a nemzetközi szervezeteknek, mind a befogadó országnak, amennyiben hatásos és hosszú távon is megvalósuló reformokat kívánnak elérni.

Az összetett és több országra, esetleg kontinensre kiterjedő válságok előrejelzéséhez és azok hatékony kezeléséhez szükség van a tudomány és a tudományos kutatók, jövőkutatók munkájára. A békefenntartási tapasztalatok feldolgozása és az abból levonható tanulságok közzététele, felhasználása szintén hasznos segítség lehet, mind a tervezéssel, mind a felkészítéssel és kivitelezéssel foglalkozó szakemberek számára. Fontos tehát a tudomány, a tudományos kutatóhelyek és a gyakorlati szakemberek szoros együttműködése, a missziók során szerzett tapasztalatok tudományos módszerrel való feldolgozása és az abból levont következtetések gyakorlatban történő megvalósítása.

Figyelembe véve a jelenleg zajló békemissziók földrajzi elosztását (a 13 ENSZ misszióból, 8 Afrikában zajlik) az éhínség, az AIDS terjedését az afrikai kontinensen, szintén levonható az a stratégiai következtetés, hogy az elkövetkezendő évtizedekben itt számolhat a nemzetközi közösség a legtöbb válsággal. Ebből adódik a feladat:

az afrikai békeműveleti képesség kialakítása, megerősítése. A fejlett országok pénzügyi, anyagi és szakmai támogatásával, sokkal hatékonyabb válságkezelő rendszer alakítható ki, az afrikai államok bázisán, mintha európai, ázsiai vagy amerikai béke-missziósokat küldenénk a területre.

A XXI. században a tagállamoknak számolniuk kell a Világűr felhasználásának biztonsági kihívásával, amely talán egyesek szerint nem ezen tanulmány kereteibe illik, de mindenképpen a konfliktusok megelőzése érdekében foglalkozni kell egy, valamennyi ország által elfogadott megelőző biztonsági stratégia és rendszer kidolgozásával.

* * *

A fentiek alapján talán mások is osztják azt a véleményemet, hogy *a mai békefenntartás, konfliktuskezelés és polgári válságkezelés nagyon összetett és bonyolult folyamatok összessége.*

A stabil békét önállóan, sem a fegyveres, sem a fegyvertelen békefenntartók nem képesek hosszú távon garantálni. Természetesen a válságkezelés kezdetén inkább és főképpen a fegyveres katonai alakulatokra van szükség a konfliktusban résztvevő felek szétválasztása és a fegyverszünet biztosítása érdekében. A törvényes rend és közbiztonság létrehozása viszont már a csendőrség és a rendőrség, rendvédelmi szervek feladata.

A felbomlott közigazgatás és igazságszolgáltatás helyreállítása pedig a polgári szakértőkre, bírákra, ügyészekre vár. Ma már valamennyi katonai békefenntartó misszióban ott vannak a katonák mellett a civil szakértők és a polgári válságkezelő missziók sem képzelhetők el a katonai szakértők nélkül. Jól példázza ezt a grúziai EU-s megfigyelői misszió (EUMM) ahol civilek, katonák és rendőrök járőröznek, dolgoznak együtt és ki-ki a saját szaktudásával, szakértelmével járul hozzá a misszió sikeréhez.

A konferencia résztvevőinek egy csoportja

Dr. Végh Károly, HM Jogi Főosztály munkatársa

A nemzetközi békeműveletek végrehajtásának nemzetközi jogi keretei – emberi jogoktól a humanitárius nemzetközi jogig

Az alábbiakban – a teljesség igénye nélkül – áttekintést kívánok nyújtani azokról a főbb jogi normákról, nemzetközi jogi rezsimekről, amelyek közvetlenül érintik, befolyásolják egy nemzetközi békeművelet végrehajtását, illetve meghatározzák a békeműveletekben résztvevő erők jogait és kötelezettségeit. A békeműveletekben résztvevő államok kormányait leginkább érintő kérdéseket kiemelve, külön foglalkozni kívánok a nemzetközi békeműveletekre is nagy hatást gyakorló emberi jogi, valamint humanitárius nemzetközi jogi fejleményekre.

Kissé leegyszerűsítve e komplex jogi környezetet, alapvetően két részre oszthatjuk a nemzetközi békeműveletek végrehajtását meghatározó jogi normák rendszerét: nemzetközi (köz)jogi rezsimekre, valamint a békeműveletekben résztvevő, illetve e műveletek által érintett államok belső jogi normáira. Ugyanakkor el kell ismerni azt is, hogy e két rendszer között nem húzható éles határvonal, hiszen egyes nemzetközi jogi normák éppen azáltal befolyásolják a békeműveletek végrehajtását, hogy egyidejűleg az érintett államok belső jogi normáiként is megjelennek.¹

A nemzetközi béketámogató művelet nemzetközi jogi jogalapja – mandátum és konszenzus

A nemzetközi közjog egyik alaptétele az államok szuverenitása, azaz területi, politikai sérthetetlensége, mentessége más államok külső beavatkozásától; más szóval az államok közötti szuverén egyenlőség tétele. Az államok szuverenitását, politikai önrendelkezését az adott állam beleegyezése, illetve a nemzetközi jogban rögzített feltételek és eljárás mellett lehet korlátozni.² Különösen fontos ez az alaptétel, amennyiben más államok területén végzendő katonai műveletekről van szó. Más állam területén katonai műveleteket fogantatosítani tehát alapvetően három jogviszony keretében lehetséges a nemzetközi jog alapján:

1. a katonai műveletet fogadó állam kérésére, illetve annak (befolyás- és kényszermentes) beleegyezése alapján,

1 Ennek egyik példája egy nemzetközi szerződés, amelyet egy állam ratifikált, és belső jogszabályban (pl. törvényben) kihirdetett. Így, e nemzetközi szerződés, amely alapvetően nemzetközi jogi norma, egyidejűleg az adott állam belső jogszabálya is, és kötelezi az államot, illetve esetlegesen annak állampolgárait is.

2 Paul W. Kahn, *The Question of Sovereignty*. *Stanford Journal of International Law*, Vol. 40 (Summer 2004), 260. o.

2. az ENSZ Biztonsági Tanács erre irányuló döntése alapján, akár a fogadó állam beleegyezése nélkül is,
3. az érintett államok közötti nemzetközi fegyveres konfliktus keretében (pl. az államok önvédelemhez való jogát gyakorolva).

Mindezekből következik, hogy nemzetközi békeműveleteket más államok területén vagy azok beleegyezésével (konszenzusával), vagy azok beleegyezése nélkül, de az ENSZ Biztonsági Tanácsának megfelelő határozata alapján lehetséges folytatni. Ugyanakkor az ENSZ Biztonsági Tanácsa akkor is határozhat egy nemzetközi békeművelet végrehajtásáról, ha ezzel párhuzamosan a fogadó állam konszenzusa is fennáll, ilyen esetben – egyéb körülmények figyelembevételével – főszabály szerint az ENSZ BT határozata tiszteletben tartja a fogadó állam konszenzusát, és a nemzetközi békeműveletet annak fennálltához igazítja.

A jelen tanulmány kereteit meghaladja annak elméleti vizsgálata, hogy az ENSZ, illetve annak egyes szervei, ideértve a Közgyűlést vagy a Biztonsági Tanácsot, a nemzetközi jog, valamint az Alapokmány alapján jogosult-e nemzetközi békefenntartó műveletek létrehozására. Jelen keretek között csupán annyi jegyezhető meg, hogy a mára általánosan elfogadott álláspont szerint az ENSZ Biztonsági Tanácsának a nemzetközi béke és biztonság fenntartásért való elsődleges felelősségéből, valamint az ENSZ Alapokmány VII. fejezetének rendelkezéseiből levezethető azon hatásköre, hogy békeműveletek végrehajtását rendelje el.³

Jóllehet, ismertek olyan nemzetközi békeműveletek, amelyek nem az ENSZ Biztonsági Tanácsának határozatán, hanem az érintett fogadó államok közötti nemzetközi szerződésen alapulnak,⁴ a jellemző gyakorlat azt mutatja, hogy egy béketámogató művelet alapvető nemzetközi jogi kereteit, azaz mandátumát az ENSZ Biztonsági Tanácsának határozata fogalmazza meg.

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa határozatának egyik legfontosabb eleme a jogcím, illetve a jogalap megnevezése. Döntő jogi jelentőséggel bír a határozat bevezetője, amennyiben az ENSZ BT megállapítja a nemzetközi béke és biztonság veszélyeztetésének, illetve esetlegesen megsértésének tényét – az Alapokmány 39. cikke alapján –, mivel e megállapítás nyomán van lehetősége akár kényszerítő jellegű katonai intézkedéseket is elrendelni. Az ENSZ BT határozat bevezetője főszabály szerint csak általánosságban utal az Alapokmány VII. fejezetére, amely azonban a gyakorlatban előrevetíti a létrehozandó békeművelet jog- és hatásköreinek széles körét.⁵ Amennyiben a biztonsági helyzet azt nem indokolja, illetve a konfliktusban érintett felek konszen-

3 Ld. különösen: Alexander Orakhelashvili, *The legal basis of the United Nations peace-keeping operations*. *Virginia Journal of International Law*, Vol. 43 (Winter 2003), 489–504. o.; Antonio Cassese (ed.), *United Nations Peace-keeping – Legal Essays*. Sijthoff&Noordhoff, 1978.

4 Ilyen művelet például a Sínai-félszigeten működő többnemzeti erők és megfigyelők (Multinational Forces and Observers – MFO), amelyet az Izrael és Egyiptom közötti 1979-es Camp David-i Egyezményhez kapcsolódóan 1981-ben az USA, Izrael és Egyiptom között megkötött Jegyzőkönyv hozott létre.

5 Ld. e témában: David Schweigman, *The Authority of the Security Council under Chapter VII of the UN Charter*. Proefschrift – Erasmus University Rotterdam, 2001. 347. o.; Erika De Wet, *The Chapter VII powers of the United Nations Security Council*. Oxford, 2004. 413. o.; Alf Ross, *Constitution of the United Nations – Analysis of structure and function*. Ejnar Munksgaard, 1950. 236. o.

zusa fennáll, a Biztonsági Tanács mellőzheti a VII. fejezetre történő utalást, és ehelyett az érintett felek konszenzusára, esetlegesen felkérésre hivatkozhat, és a békeművelet jellegét, valamint feladatait is ahhoz igazítja.

A nemzetközi békeművelet létrehozása tekintetében az ENSZ Biztonsági Tanácsa gyakorlatában két alapeset alakult ki: az ENSZ közvetlen irányítása és ellenőrzése (közvetlen mandátuma) alatt működő műveletek, vagy az államok egy csoportja, illetve más nemzetközi szervezet részére adott felhatalmazás (delegálás) útján létrehozott művelet; ez utóbbi esetben a művelet katonai irányítása a felhatalmazott csoport vagy szervezet hatáskörében van.

Formai szempontból elmondható, hogy az ENSZ által irányított és vezetett békefenntartó és válságkezelő erők nemzetközi jogi értelemben az ENSZ egy-egy szervének tekintendők, amelyeket a Biztonsági Tanács az Alapokmány 29. cikke alapján állított fel. Az erők feletti műveleti ellenőrzést a főtitkár gyakorolja, aki meghatározza a műveletek végrehajtásának politikai és diplomáciai irányait, valamint megbízza a nemzetközi erők katonai főparancsnokát.

Az ENSZ BT határozat a békeművelet létrehozása keretében jellemzően meghatározza az érintett felek körét, a művelet által elérendő katonai és politikai célokat, valamint felsorolja a művelet által mindenképpen elvégzendő feladatok körét, pl. a békés és biztonságos környezet megteremtése, a szembenálló felek elválasztása, humanitárius segítségnyújtás a polgári lakosságnak, a harcoló felek fegyvereinek begyűjtése, illetve az egykori harcosok társadalomba történő visszaintegrálásának támogatása. E feladatok különösen az elmúlt évtizedekben a katonai állomány mellett igen nagyszámú rendőri erők, valamint civil szakértők és a segélyek elosztásában gyakorlott szervezetek bevonását is igényelték, amelyek akár szervezetenként is a nemzetközi békeművelet részévé válhattak. Fontos ugyanakkor azt is megjegyezni, hogy az ENSZ BT határozat politikai dokumentum jellegéből következően nem várható el, hogy nemzetközi jogi részletességgel és pontossággal határozza meg egy-egy békeművelet cél- és feladatrendszerét. A gyakorlatban azonban éppen ez az általánosság (és olykor többértelműség), amely megnehezíti a végrehajtható és végrehajtandó katonai feladatok pontos meghatározását, elkerülendő a mandátumban foglalt keretek túllépését.

Az elérendő célok érdekében a mandátum vagy a delegálás kifejezi a művelet végrehajtáshoz igénybe vehető eszközöket, különösen a fegyveres erő alkalmazásának legszélső kereteit. Az egyik véglet megfogalmazásában a „minden szükséges eszköz” igénybevétele szerepel, amely igen széles erőalkalmazási jogkört biztosít, ideértve a közvetlen katonai műveletek foganatosítását is az ellenálló erőkkal szemben, jóllehet az arányosság és szükségesség elvének figyelembevétele mellett. A másik véglet akár a fegyvertelen megfigyelő misszió elrendelése is lehet, azonban, amennyiben fegyveres misszióról van szó, úgy az erőalkalmazás a kizárólag az állomány közvetlen testi épségének, illetve életének védelmére, a szorosán értelmezett önvédelemre is korlátozódhat.

Mint látható tehát, a mandátum, azaz a nemzetközi műveletet létrehozó és annak kereteit meghatározó ENSZ Biztonsági Tanácsi határozat tartalmazza azokat az elsődleges nemzetközi jogi jelentőségű korlátokat is, amelyek alapvetően befolyásolják egy békeművelet végrehajtásának lehetőségeit, és egyben az adott művelet sikerét, illetve kudarcát is magukban hordozhatják.

A katonai erőket küldő és fogadó államok joga – belső jogi korlátok

Függetlenül a nemzetközi békeművelet kényszerítő vagy konszenzusos jellegétől, az abban való részvétel minden esetben a közreműködő államok saját döntésén alapul, azaz a nemzetközi békeműveletekben való részvétel mindenképpen önkéntes. Jóllehet az Alapokmány 43. cikke alapján az ENSZ kényszerítő műveleteinek végrehajtásához a tagállamok kötelezettek lettek volna az ENSZ rendelkezésére bocsátani fegyveres erőik egy részét,⁶ mint ismeretes, e cikk tényleges végrehajtására nem került sor.⁷ Ebből következően, a tagállamok saját haderejükből eseti alapon összeállított kontingenseket bocsátanak az ENSZ vagy az ENSZ felhatalmazása alapján a műveletet végrehajtó más szervezet vagy államok csoportja rendelkezésére. E rendelkezésre bocsátás azonban nem teljes körű, a felajánló államok minden esetben korlátozzák a műveletet végrehajtó szervezet erőik feletti rendelkezésének kiterjedését. Jellemzően, az államok az adminisztratív, kiemelten a fegyelmi és büntető joghatóságot minden esetben fenntartják. Ennek egyik oka az államok belső jogrendszerének struktúrájában keresendő.

Az államok jogrendszere – a nemzetközi jog által szabályozott kivételekkel – alkalmazandó az adott állam földrajzi területén, illetve a joghatósága alá tartozó területeken, valamint alkalmazandó saját állampolgárai vagy vele sajátos jogviszonyban álló személyek tekintetében is. Az állampolgárok tekintetében maga az adott állam jogrendszere határozza meg, hogy az egyes jogszabályok az állampolgárt csak saját állama területén, vagy azon kívül is kötelezik-e. Jellemző példa erre az államok belső büntetőjoga, amelyet az adott állam állampolgárának akkor is kötelessége betartani, ha nem saját államának területén tartózkodik.

Továbbá, az egyén jogállására vagy az államához fűződő sajátos jogviszonyára vonatkozó belső jogszabályok hatálya is követi az állampolgárt külföldre, esetlegesen e jogszabályokban magukban foglalt korlátokkal. A katonák szolgálati jogviszonyára vonatkozó, illetve az adott állam fegyveres erejének működését meghatározó jogszabályok is jellemzően ilyenek: amennyiben maguk nem határoznak meg bizonyos korlátokat vagy kivételeket, úgy e normák szerint kell az adott személynek külföldön is a szolgálati feladatait elvégeznie. Konkrét példán keresztül: a fegyverhasználat szabályait jellemzően a honvédelmi jogszabályok tartalmazzák; amennyiben e norma maga nem határoz meg bizonyos kivételeket a külföldi szolgálatteljesítésre, úgy alapvetően a külföldi szolgálat során is a hazai jogszabály szerint kell a katonának eljárnia, mivel katonai jogi kötelezettségeit saját honvédelmi jogszabálya határozza meg rá nézve. A küldő államot terhelő jogszabályok kiküldött katonákon keresztüli érvényesülése abból is ered, hogy e katonák nemzetközi jogi értelemben az államuk nevében járnak el a nemzetközi békeműveletek során, sőt, adott esetben

6 J.E. Rossmann, Article 43: Arming the United Nations Security Council. *New York University Journal of International Law and Politics*, Vol. 27. (Fall, 1994), 227–263. o.

7 Vö.: J. W. Haldermann, Legal basis for United Nations Armed Forces. *The American Journal of International Law*, Vol. 56. No. 4. (Oct., 1962), 971. o.; B. Urquhart, United Nations Peace Forces and the changing United Nations: an institutional perspective. *International Organization*, Vol. 17. No. 2. (Spring 1963), 338–354. o.

közvetlenül részt vesznek a közhatalom gyakorlásában is a békeművelet végrehajtásának helyszínén. E közhatalom gyakorlása, illetve a küldő állam nevében való eljárás azt is maga után vonja, hogy a küldő államot kötelező egyes belső és nemzetközi jogi normákra is figyelemmel kell lennie a békeműveletben résztvevő államánynak.

Éppen e jogi kötelék (az adott állam haderejéhez való tartozás, illetve emellett az állampolgárság⁸) révén, a nemzetközi békeműveletekben résztvevő államok fegyveres erői csupán olyan tevékenységeket végezhetnek, amelyeket küldő államuk joga megenged számukra. Így, a gyakorlatban, annak érdekében, hogy a kiküldött katonák tevékenységének belső jogi jogszerűségét biztosítsák, a küldő államok gyakran úgynevezett nemzeti fenntartásokat ('national caveat') fűznek a békeműveletbe delegált kontingenseik feletti műveleti irányítás és ellenőrzés átruházásához.⁹ E nemzeti fenntartások tehát korlátozhatják az adott kontingens által végezhető egyes feladatok, illetve az általuk alkalmazható egyes eszközök körét. Egy több tucat állam által rendelkezésre bocsátott haderőkből álló többnemzeti békeműveletben az egyes államok által tett nemzeti fenntartások figyelembevétele – amely mindenkor a művelet parancsnokának felelőssége – igen komoly gyakorlati kihívást jelent, hiszen minden egyes feladathoz, illetve tevékenységhez az annak elvégzéséhez szükséges hatáskörökkel és felhatalmazással rendelkező kontingenst kell megtalálni és odarendelni, amely gyakran alig megoldható logisztikai problémát is jelent.

A fogadó állam hatályos jogi normáinak alkalmazhatósága a nemzetközi békeműveletek állományára mindenekelőtt az adott békeművelet jogállásának függvénye. A nemzetközi jogi gyakorlatban a békefenntartó műveletekben résztvevő állomány jogállását az adott műveletet vezető nemzetközi szervezet és a fogadó állam közötti, úgynevezett jogállási megállapodás szabályozza. Az ENSZ által vezetett nemzetközi békeműveletek annyiban sajátosak e tekintetben, hogy azok egyidejűleg az ENSZ BT egyik segédszerének, így az ENSZ szervezeti részének is minősülnek. Jellemzően, az ENSZ e műveletekben is alkalmazni kívánja – egyes megkötésekkel – az Egyesült Nemzetek kiváltságairól és mentességeiről New Yorkban, 1946. évi február hó 13. napján kelt nemzetközi egyezményt,¹⁰ ezáltal az ENSZ saját személyzetére vonatkozó normákat kiterjesztve a nemzetközi békeműveletekben résztvevő állományra is.¹¹ E jogállási megállapodások átfogóan szabályozzák a fogadó állam jogszabályainak alkalmazhatóságát a békeműveletek állománya tekintetében, általában igen szűk keretekre szorítva azt. Az általános szóhasználat szerint a békeműveletek állományának „tisztelenben kell tartania” a helyi jogi normákat és hagyományokat. E kitétel értelmezése eléggé homályos, azonban általánosságban olyan értelmet szokás

8 Az államok haderejéhez való tartozás és az adott állam állampolgárságának viselése nem szükségképpen esik egybe. Mindazonáltal, éppen a reguláris fegyveres erők azok a szervezetek, amelyekhez való tartozás tekintetében az adott állam állampolgárságának viselése kulcsfontosságú lehet.

9 Nemzeti fenntartásokat az államok nem csupán jogi, hanem bel- és külpolitikai érdekből is tehetnek, azonban ezek vizsgálata kívül esik e tanulmány keretén.

10 Magyarországon kihirdette: 1957. évi 15. törvényerejű rendelet.

11 Ld. különösen az ENSZ által összeállított minta jogállási megállapodás 3. cikkének szövegét: „Draft model status-of-forces agreement between the United Nations and host countries. Annex A to A/45/594 (9 October 1990) UN General Assembly.

neki tulajdonítani, hogy az állomány, amennyiben az szolgálati feladatainak végrehajtását nem akadályozza, lehetősége szerint törekedjen a helyi jogi normák betartására. A büntető joghatóság kérdésében jellemzően a küldő állam kizárólagos büntető joghatóságának fenntartását köti ki, amely alapvetően fontos garancia a küldő államok számára annak biztosításához, hogy a rendelkezésre bocsátott katonáik ne kerülhessenek a fogadó állam hatóságai elé.

A legújabb nemzetközi békeműveletek során azonban – függetlenül a joghatóság alóli mentesüléstől – fontossá vált a helyi szokások, hagyományok, illetve jogszabások figyelembevétele, mint a polgári lakossággal való hatékony együttműködés egyik kulcseleme.

Emberi jogok nemzetközi békeműveletek során

A nemzetközi katonai műveletek hatásait leginkább a műveletek által érintett polgári lakosság érzi meg. Ennél fogva jogosan merül fel annak igénye, hogy a békeműveleteket végrehajtó erők tartsák tiszteletben az érintett lakosság alapvető emberi jogait.

Mára az államok gyakorlatában, valamint a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában is általánosan elfogadottá vált, hogy egyes alapvető emberi jogok a nemzetközi jog olyan, feltétlen érvényesülést igénylő normái (*ius cogens*)¹², amelyeket minden körülmények között tiszteletben kell tartani, és amelyektől még szükségállapot vagy háborúk idején sem lehet eltérni. Ebből következően, a nemzetközi békeműveletekben résztvevő katonák kötelezettsége is e normák tiszteletben tartása. A *ius cogens* normák között lehet számon tartani az agresszió tilalmát, a népirtás és az apartheid tilalmát, az alapvető emberi jogok tiszteletben tartásának kötelezettségét, ideértve az élethez való jogot, a kínzás és embertelen bánásmód, illetve a rabszolgaság és a faji diszkrimináció tilalmát is.¹³ E normákat tehát valamennyi nemzetközi békeművelet során bizonyosan tiszteletben kell tartani, alapvető fontosságuknál fogva. Megsértésük akár az egyén nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonásával is járhat.

Mindazonáltal, különösen az európai államok tekintetében, az 1950-ben aláírt Emberi Jogok Európai Egyezménye¹⁴ további, magasabb szintű emberi jogi védelmet követelt meg. Az Egyezményben részes államok határain kívül végzett katonai műveletei során felmerült annak kérdése, hogy az adott állam nevében eljáró, és ennél fogva – nemzetközi jogi értelemben – neki betudhatóan –, ám más állam területén feladatokat végrehajtó katonai erőknek is kötelezettségük-e az Egyezményben foglaltak alkalmazása? Azaz, alkalmazandó-e az Egyezmény a szerződő államok területén kívül is? Az Emberi Jogok Európai Bírósága számos ítéletében megerősítette, hogy az Egyezményben foglaltakat annak részes államai minden olyan esetben al-

12 A *ius cogens* fogalmához ld.: Jochen A. Frowein: *Ius cogens*. In: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. www.mpepil.com [2009 Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg and Oxford University Press]

13 Ld.: ICJ, Case concerning the *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited*. (Belgium v. Spain), ICJ Reports, 1970, para. 34.

14 Az egyezmény pontos címe: Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, az Európa Tanács keretében 1950. november 4-én, Rómában kelt Egyezmény. Kihirdette: 1993. évi XXXI. törvény.

kalmazni kötelesek, amikor egy terület, illetve egy vagy több személy felett joghatóságot gyakorolnak.¹⁵

A nemzetközi békeműveletek sajátosságaihoz azonban az Emberi Jogok Európai Bírósága is másképp viszonyult. A nemzetközi jogi felelősség tanában ismert 'betudhatóság' doktrínájának, valamint a 'műveleti irányítás és ellenőrzés' katonai szakterminológiájának sajátos keveredésével járó megközelítést alkalmazott az Emberi Jogok Európai Bírósága is 2007-ben a *Behrami és Saramati egyesített ügyben*,¹⁶ amelyet igen éles szakmai kritika kísért.¹⁷

Behrami panaszának alapja egy tragikus baleset volt, amelyben egy, a KFOR-erők által nem hatástalanított fűrtös bomba megölte a panaszos egyik gyermekét, és súlyosan megsebesítette a másikat.

Saramati a KFOR-erők vették őrizetbe, és hosszú ideig tartották fogva, mint a nemzetközi erők tevékenységére veszélyes egyént, csupán a KFOR-művelet mandátumát biztosító 1244 (1999) ENSZ BT határozatban foglalt jogkörükre hivatkozva.

A Bíróság mindkét ügy befogadhatóságát elutasította. Érvelése szerint a panaszosok által kifogásolt esetek a KFOR, illetve az UNMIK műveletek részeként történtek, és azokat a KFOR és az UNMIK cselekményeiként kezelte. Valójában a Bíróság nem is törekedett arra, hogy megvizsgálja a kontingenseket felajánló államok fenntartott hatásköreit, és ennek alapján felelősségüket. A Bíróság arra a megállapításra jutott, hogy a KFOR-erők részeként feladatot végrehajtó erők cselekményei az ENSZ-nek tudható be. Mivel azonban az ENSZ nem részese az Emberi Jogok Európai Egyezményének, így *ratione personae* hiányában elutasította a kereseteket. A Bíróság érvelése szerint az Alapokmány VII. fejezete alapján hozott ENSZ BT határozat alapján a végső felelősséget és ellenőrzést („ultimate authority and control”) az ENSZ gyakorolta a NATO művelete felett, és a NATO az ENSZ által delegált hatáskörben járt el, így a cselekmények az ENSZ-nek tudható be.¹⁸ A Bíróság hosszasan elemezte a Nemzetközi Jogi Bizottság által is felvetett ellenőrzés és irányítás (command and control) kérdését, és arra jutott, hogy az irányítást (command) az irányítási láncolaton keresztül a NATO gyakorolta, így az egyes nemzeti kontingensek cselekményei is e láncolat részei, és mint ilyenek, a nemzetközi szervezetnek tudhatóak be.¹⁹ Megfigyelhető, hogy a Bíróság a felelősség megalapozásához szükséges betudhatóságot

15 Vö.: Michal Gondek, Extraterritorial Application of The European Convention on Human Rights: Territorial Focus in the Age of Globalization? *Netherlands International Law Review*, Volume 52 Issue 03 (Dec 2005), 349–387. o. Az EJEB joggyakorlatából ld.: *Loizidou v. Turkey*, 310 Eur. Ct. H.R. (ser. A) (1995); *Issa and Others v. Turkey*, Eur. Ct. H.R. App. No. 31821/96 2 (2000); *Ilascu, and Others v. Moldova and Russia*, Eur. Ct. H.R. App. No. 48787/99 (2004); *Bankovic and Others v. Belgium and Others*, 2001-XII Eur. Ct. H.R. 333.

16 *Behrami v France and Saramati v France, Germany and Norway* (2 May 2007) 45 EHRR SE10. (A továbbiakban: *Behrami és Saramati*)

17 Marko Milanovic, – T. Papic, As bad as it gets: the European Court of Human Rights' Behrami and Saramati decision and general international law. *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 58 (April 2009) 267–296. o. Ld. még: H. Krieger, A Credibility Gap: The Behrami and Saramati Decision of the European Court of Human Rights. *Journal of International Peacekeeping*, Vol. 13. (2009), 159–180.

18 *Behrami és Saramati*, para. 133–134.

19 *Ibid.*, ld. még: *Behrami és Saramati*, para. 136.

is mindeneelőtt a vezetés és irányítás rendszerén próbálta megközelíteni, jóllehet, e megközelítés alkalmazhatósága a jelen esetben erősen vitatható.

Az érintett államok tehát „szabadultak” a rájuk vonatkozó emberi jogi egyezményekben foglaltak betart(at)ásának felelőssége alól, mivel az általuk küldött katonák tevékenységét a bíróság a KFOR tevékenységének tekintette, és azt – egy lépéssel tovább lépve – az ENSZ-nek betudhatónak minősítette.

Mint látható tehát, a békefenntartó műveletek tekintetében a betudhatóság kérdése egy sajátos katonai *terminus technicus*, a műveleti irányítás és ellenőrzés (operational command and control) körül forog. Véleményem szerint a fenti ügyekben nem egészen megfelelően kerültek e fogalmak meghatározásra vagy alkalmazásra. Hogy pontosabban megértsük e fogalmakat, érdemes a legszofisztikáltabban működő nemzetközi katonai szervezet gyakorlatát alapul venni, különösen a béke-műveletekben való növekvő érdeklősége révén.

A NATO hivatalos rövidítés és fogalomgyűjteménye²⁰ szerint a műveleti irányítás (command) feladatszabást jelent, feladatok kiszabását az alárendelt erők részére. A műveleti ellenőrzés (control) az alárendelt erők irányítása annak érdekében, hogy bizonyos feladatok végrehajthatóak legyenek. Ugyanakkor megjegyzi a NATO terminológia is, hogy nemzetközi műveletekben az irányítás korlátozottabb, mint a nemzeti haderőknél, és semmiképpen sem foglalja magában a fegyelmi, büntetőjogi és adminisztratív irányítás átengedését.

Anélkül, hogy egyes eseteket kiemelnék, általánosságban megjegyzendő, hogy a betudhatóság vizsgálatánál e két fogalom elsődleges érvényesülését, és a műveleti irányítás és ellenőrzés jogkörének átruházást kell elemezni, arra fókuszálva, hogy az erőket felajánló államok milyen fenntartásokat, korlátozásokat tesznek azokhoz, mely jogköröket tartják fenn maguknak

E fenntartások révén – ahogyan azt a fentiekben is kifejtettük – az erőt felajánló állam bizonyos cselekmények végzését, illetve bizonyos eszközök használatát megtilthatja saját erőinek a nemzetközi erők részeként is. Mindebből logikusan következik, hogy a küldő államoknak igenis van legalább közvetett ráhatása arra, hogy felajánlott erőik milyen műveletekben vehetnek részt, amely – tovább gördítve a logikát – kétségessé teszi a nemzetközi szervezet teljes irányítását a műveletek felett. Ennél fogva, a fenti érvelések egyike sem egészen meggyőző annak tekintetében, hogy a műveletekben résztvevő erők csak és kizárólag a nemzetközi szervezet irányítása alatt, illetve annak teljes ellenőrzési és irányítási fennhatósága alatt végzik tevékenységüket.

Mindezek alapján, álláspontom szerint a nemzetközi békeműveletekben résztvevő állományt továbbra is kötelezik azok az emberi jogi normák, amelyek küldő államukat kötelezik.

20 AAP-6(2009) – NATO Glossary of terms and definitions

A humanitárius nemzetközi jog alkalmazhatósága a nemzetközi békeműveletek során

A humanitárius nemzetközi jog (*ius in bello*), közelebről nézve a háborúk áldozatainak védelméről szóló 1949. évi Genfi Egyezmények alkalmazhatóságának kérdése nemzetközi békefenntartó és válságkezelő műveletek során valamennyi mai, békefenntartó műveletekben érintett fegyveres erő számára napirenden lévő és aktuális kérdés annak ellenére, hogy az immár több évtizede húzódó viták sorozatává vált.²¹

A humanitárius nemzetközi jog szempontjából a kérdés akként fogalmazható meg, hogy alkalmazandóak-e a humanitárius nemzetközi jog, különösen az 1949. évi genfi egyezmények, és esetlegesen azok 1977. évi kiegészítő jegyzőkönyvei a nemzetközi békefenntartó és válságkezelő műveletekben résztvevő katonai és hozzájuk kapcsolódó más erők állománya tekintetében, illetve mely humanitárius nemzetközi jogi normák kötelezik a nemzetközi békefenntartó erőket?

A humanitárius nemzetközi jog, szorosabb értelemben véve a háborúk áldozatainak védelméről szóló 1949. évi genfi egyezmények (a továbbiakban: Genfi Egyezmények) alkalmazhatóságának vizsgálatához mindenképp annak személyi (*ratione personae*), valamint tárgyi hatályát (*ratione materiae*) kell megállapítanunk.

A Genfi Egyezmények közös 2. cikke²² szerint: „[...] a jelen Egyezmény alkalmazást nyer a két vagy több Magas Szerződő Fél között bekövetkező megüzent háború vagy minden más fegyveres összeütközés esetén, még ha a hadiállapot fennállását közülük valamelyik nem is ismeri el. Az Egyezmény alkalmazást nyer valamely Magas Szerződő Fél területe egészének vagy egy részének bármilyen megszállása esetében is, még akkor is, ha ez a megszállás nem ütközik semmiféle katonai ellenállásba.”

A *ratione personae* szempontjából az elsődleges kérdés a következő: a Genfi Egyezmények közös 2. cikkében foglalt alanyi kör – azaz a Genfi Egyezmények Szerződő Felelhez kapcsolódó fegyveres csoportok (alakulatok) – és a békefenntartó műveletek állománya azonosítható-e egymással? Másképp megfogalmazva: a nemzetközi békefenntartó műveletekben résztvevő állomány a küldő államának haderejeként, vagy a műveletet vezető (irányító) nemzetközi szervezet képviselőjében, annak nevében vesz esetlegesen részt a fegyveres összeütközésben?

A kérdés e megfogalmazása akár abszurdnak is tűnhet, azonban abból az alapelvből kell kiindulnunk, hogy a háború, illetve a Genfi Egyezmények közös 2. cikke szerinti (nemzetközi) fegyveres konfliktus alapvetően államok közötti (jog)viszony, tehát nemzetközi fegyveres konfliktus alapvetően államok között jöhet létre.²³ Végülis azt kell vizsgálnunk, hogy az esetlegesen fegyveres összeütközésben résztvevő fegyveres csoport valamely állam fegyveres erejeként van-e jelen a

21 Vö. Umesh Palwankar, Applicability of international humanitarian law to United Nations peace-keeping forces. *International Review of the Red Cross*, No. 294 (1993), 227–240. [forrás: <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/57JMBH>; látogatva: 2009. 09. 22.]

22 Egyezmény a hadrakelt fegyveres erők sebesültjei és betegek helyzetének javítására vonatkozóan (Genf, 1949. augusztus 12.). Magyar fordítását ld.: 2000/17. Nemzetközi Szerződés a külügyminisztertől

23 Ezt az alapelvet terjesztette ki a genfi egyezmények 1977. évi I. Kiegészítő Jegyzőkönyve, amely 1. cikkének 4. bekezdése szerint az elnyomó vagy fajüldöző rezsimek ellen, önrendelkezési jogukért küzdő entitások és államok közötti fegyveres konfliktusok is nemzetközinek tekintendők.

konfliktusban. Tovább gördítve a kérdést, egészen a betudhatóság vizsgálatáig is juthatunk, hasonlóan az emberi jog egyezmények alkalmazhatóságának vizsgálatához. A kérdésnek annyiban van jelentősége, hogy – a fenti szövegrész alapján is – a Genfi Egyezményeknek csupán államok a részesei. Így, *prima facie*, amennyiben az adott fegyveres erő cselekményei a Genfi Egyezmények alapján nem köthetők valamely részes államhoz, úgy annak alkalmazhatósága is megkérdőjelezhetővé válik.²⁴

Az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága által a nemzetközi szervezetek felelősségéről készített tervezet 5. cikke²⁵ szerint „egy állam, illetve egy nemzetközi szervezet azon szervének vagy képviselőjének cselekménye, amelyet egy másik nemzetközi szervezet rendelkezésére bocsátottak, nemzetközi jogi értelemben az utóbbinak tudható be, ha a szervezet tényleges ellenőrzést gyakorol az adott cselekmény felett”.²⁶

Az e cikkhez készített kommentárjában²⁷ a Bizottság kifejezetten megemlíti a békefenntartó erőket, mint tipikus példát arra, ha egy állam úgy bocsátja valamely szervét egy nemzetközi szervezet részére, hogy bizonyos hatásköröket magának is fenntart. Annak kérdésében, hogy az adott cselekmény az adott szervet (békefenntartó kontingenst) rendelkezésre bocsátó államnak, vagy az adott műveletet irányító nemzetközi szervezetnek tudható be, a kommentár a „tényleges ellenőrzés” („effective control”) elemének tulajdonít központi szerepet, azonban maga nem ad egyértelmű választ arra, hogy mi is tekintendő annak.²⁸

Arra azonban többször is hivatkozik, hogy figyelembe kell venni annak tényét, az erőket felajánló államok minden esetben fenntartják maguknak az állományuk cselekményei feletti fegyelmi és büntető joghatóságot. A Genfi Egyezmények alkalmazhatósága szempontjából e körülmény nem elhanyagolható, hiszen az egyezmények betartásának egyik fő eleme a nemzeti büntetőjogi rendszerbe való beépítés, így adott esetben a humanitárius nemzetközi jog esetleges megsértése esetén sem járhat el a szervezet maga az állomány tagjával szemben.

A kommentár a továbbiakban azt értékelte, hogy a tényleges ellenőrzés („effective control”) mennyiben van összefüggésben a konkrét békefenntartó műveletek végrehajtása során alkalmazott műveleti ellenőrzés és irányítás („operational command and control”) gyakorlásával. Megállapította, hogy a műveleti irányítás és ellenőrzés döntő szereppel bír, azaz a betudhatóság kérdésében a mérleg nyelvét elbillentő tényező a szervezet és a kontingenst küldő állam között az adott kontingens

24 A Genfi Egyezmények közös 3. cikkének alkalmazhatósága ez alól kivételt képezhet.

25 Report of the International Law Commission, Fifty-Sixth Session, UN Doc A/59/10 (2004), 99. (A továbbiakban: ILC Draft.)

26 Az eredeti szöveg: „The conduct of an organ of a State or an organ or agent of an international organization that is placed at the disposal of another international organization shall be considered under international law an act of the latter organization if the organization exercises effective control over that conduct.” A szerző fordítása.

27 ILC Draft, 110–115.

28 A kommentár szerint a nemzetközi szervezet és az erőket felajánló állam között a felajánlásról szóló megállapodás önmagában nem döntő tényező, hiszen a harmadik fél felé fennálló nemzetközi felelősség hordozójának megállapítása tekintetében az érintett harmadik felet egyáltalán nem kötelezi. ILC Draft, 110.

feladat-végrehajtását meghatározó hatáskörök megosztásának aránya, azonban a tényleges ellenőrzést eseti alapon, a tényeken alapulva kell megállapítani.

A fentiekben – az emberi jogok vizsgálata keretében – immár kifejtettük, hogy a műveleti irányítás és ellenőrzés a nemzetközi békeműveletekben, az erőket felajánló államok által fenntartott hatáskörök miatt, a nemzetközi szervezet részéről közel sem teljes körű, így álláspontom szerint, nem alkalmas arra, hogy a betudhatóságot átruházza a nemzetközi szervezetre.

A fegyveres összeütközés fennállta tényének, azaz a *ratione materiae* előtérbe helyezése arra összpontosít, hogy fegyveres erők, illetve fegyveres csoportok között tényleges fegyveres összeütközések zajlanak-e, és ilyen – objektív – körülmények fennállta esetén, függetlenül attól, hogy az adott fegyveres erők milyen keretek között vannak jelen, alkalmazandónak tartja a humanitárius nemzetközi jogot. Sokak előtt ismert, hogy ez utóbbi irányvonalat képviseli a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (ICRC) is.

A *ratione materiae* szempontjából a döntő elem az, hogy fegyveres erők, illetve fegyveres csoportok között tényleges (*de facto*) fegyveres összeütközés alakul-e ki? Ilyen esetben alkalmazandó a humanitárius nemzetközi jog. E kitétel helytállósága önmagában nem vitatható, azzal a kiegészítéssel, hogy a kialakuló fegyveres összeütközés jellege elérje a fegyveres konfliktussá minősülés szintjét. Visszautalva a fentiekben tett megjegyzésre, legalább a Genfi Egyezmények közös 3. cikke alkalmazást nyerhet akkor is, ha a fegyveres csoportok nem tartoznak egyetlen államhoz sem, de közöttük tényleges összeütközés alakul ki.

E megközelítés a hangsúlyt a fegyveres erő alkalmazása kereteinek marginalizálására helyezi, azaz nem kívánja vizsgálni azt, hogy a fegyveres csoportok között milyen jogi keretek között, illetve milyen jogi felhatalmazás alapján alakult ki a tényleges fegyveres összeütközés. Önmagában helyesen, arra hivatkozik, hogy a békefenntartó műveletben való részvétel, és e keretben való fegyverhasználat, illetve erőalkalmazás (pl. békekikényszerítés esetén) a jogszerűség, azaz a *ius ad bellum* kérdéskörébe tartozik, és mint ilyen, irreleváns a *ius in bello* alkalmazása tekintetében. Hivatkozása valójában a *ius in bello* egyik alapelveire vezethető vissza, amely szerint annak rendelkezéseit a fegyveres összeütközésekben résztvevőknek alkalmazniuk kell, függetlenül az erőalkalmazás jogszerűségétől vagy jogalapjától. Egy másik, ezt kiegészítő megközelítés szerint, a humanitárius nemzetközi jog nagy része, maguk a Genfi Egyezmények is részét képezik a nemzetközi szokásjognak, amely a nemzetközi jog valamennyi alanyát kötelezi, ideértve a nemzetközi szervezeteket is, így, amennyiben nemzetközi szervezetek (illetve azok fegyveres erői) kerülnek fegyveres összeütközésbe, azokra is alkalmazandó a *ius in bello*.

E megközelítés azért maga is több hiányossággal küzd. Először is figyelmen kívül hagyja azt a jogi körülményt, hogy a békefenntartó műveletek alapvetően nem részesei annak a fegyveres konfliktusnak, amelynek megszüntetése érdekében a fogadó állam(ok) területére érkeznek. A klasszikus békefenntartó műveletek során a békefenntartó erők nem is vesznek részt közvetlen katonai műveletekben. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a jellemzően az ENSZ Alapokmány VII. fejezetére alapozott, úgynevezett „békekikényszerítő” műveletek valójában közvetlen katonai műveletek, ahol a nemzetközi erők állománya is aktívan, közvetlenül részt vesz a fegy-

veres összeütközésekben. Ennek megfelelően, a békefenntartó erők állományának jogállására, személyi státuszára vonatkozó nemzetközi megállapodások is alapvetően a nem harcoló személyek kategóriájába sorolják a békefenntartó erők katonáit.

Az Egyesült Nemzetek saját és kiegészítő személyzetének biztonságáról szóló 1994. évi egyezmény 2. cikkének 2. bekezdése – szinte mesterségesen – elválasztja a békefenntartó erők és a békekikényszerítő erők alapvető jogállását: „[a] jelen Egyezmény nem alkalmazható a Biztonsági Tanács által, az Egyesült Nemzetek Alapokmányának VII. fejezete alapján rendszabályként elrendelt olyan műveletekre, ahol a személyzet bármely tagját szervezett fegyveres erőkkel szemben harcoló félként vetik be, és amelyekre a nemzetközi fegyveres összeütközések joga vonatkozik.”²⁹

Az ENSZ Főtitkárának 1999-ben kiadott, a *humanitárius nemzetközi jog békeműveletek során való alkalmazhatóságáról* szóló Bulletinje szerint azokban az esetekben, amikor a békefenntartó erők önvédelem céljából, illetve az Alapokmány VII. fejezete alapján működő, fegyveres erőt kiterjedt módon alkalmazó kényszerítő műveletekben résztvevő erők ténylegesen harcokba bocsátkoznak, alkalmazni kell a humanitárius nemzetközi jog alapelveit és lényegét, és ilyen esetekben a nemzetközi erők tagjait kombattánsként kell kezelni. A Főtitkár Bulletinje ugyanakkor visszautal a fenti, 1994. évi egyezményre, kijelentve, hogy a békefenntartó erők jogállását (polgári, védett státuszát) ezen egyezmény alapján tiszteletben kell tartani. Ennél fogva, a Bulletin is megerősíti a békefenntartó erők alapvetően kettős jogállását, attól függően, hogy részt vesznek-e a harcokban, illetve, hogy a harcokban való részvételük a művelet jellegéből következik-e vagy önvédelmi helyzetből. Fontos azonban hozzátenni, hogy mind az 1994. évi egyezmény, mind a Bulletin csak az ENSZ közvetlen műveleti ellenőrzése és irányítása alatti műveletekre vonatkozik, ugyanakkor számos más nemzetközi szervezet is követi e gyakorlatot.

Továbbá, a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) Statútuma 8. cikkének 2. bekezdése b) pontjának iii) alpontja szerint a nemzetközi fegyveres konfliktusok jogának súlyos megsértése, és egyben háborús bűncselekmény a békefenntartó erők elleni támadás, „ha azok jogosultak a polgári személyeknek vagy polgári létesítményeknek a fegyveres konfliktusok nemzetközi joga által biztosított védelemre”.³⁰

E megközelítésekből is látható, hogy az elterjedt felfogás szerint a fegyveres konfliktussal sújtott területen tevékenykedő nemzetközi békefenntartó erő állománya főszabály szerint a *ius in bello* szerinti polgári lakosság, azaz a „civil személy” ka-

29 2001. évi XIII. törvény az Egyesült Nemzetek saját és kiegészítő személyzetének biztonságáról New Yorkban, az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének XLIX. ülészakán, 1994. december 9-én elfogadott Egyezmény kihirdetéséről.

30 „(b) A nemzetközi jog keretében létrejött, a nemzetközi fegyveres konfliktusokra alkalmazandó jog és szokások egyéb súlyos megsértése, azaz bármely következő cselekmény:

(iii) A támadásoknak az Egyesült Nemzetek Alapokmányával összhangban tevékenykedő humanitárius segély- vagy békefenntartó misszió személyzete, felszerelése, eszközei, egységei, vagy járművei elleni, szándékos irányítása, ha azok jogosultak a polgári személyeknek vagy polgári létesítményeknek a fegyveres konfliktusok nemzetközi joga által biztosított védelemre;”

Forrás: az Egyesült Nemzetek Diplomáciai Konferenciája által, a Nemzetközi Büntetőbíróság Rómában, 1998. július 17-én elfogadott Statútumának kihirdetéséről szóló T/4490. számú törvényjavaslat. [<http://www.parlament.hu/irom37/4490/4490.htm> (letöltve: 2009. augusztus 11.)]

tegoriájába tartozik. Ezt támasztja az is alá, hogy különösen a klasszikus békeműveletekben a fogadó állam által elfogadott jogállási megállapodásban biztosított státuszt elveszik az erők. Ugyanakkor, amennyiben a békefenntartó erők tényleges fegyveres összeütközésben vesznek részt, kombattánsként kell kezelni annak tagjait.

A fenti kettősség mesterségessége annál is inkább érezhető, mivel e kettős jogállás önmagában nem következik a fegyveres konfliktusok nemzetközi jogából. A *ius in bello* szerint ugyanis a „civil”-nek minősülő személyek jogszerűen nem vehetnek részt a harcokban, tehát egy civil – az 1949. évi III. Genfi Egyezmény 4. cikkének A) 2. és 6. bekezdéseiben foglalt néphadak, milíciák és a *levée en masse* igen szűk kivételével – nem válhat kombattánsá azon ténynél fogva, hogy e (civil) minőségében részt vesz a harcokban, és nem illetik meg a kombattánsi immunitás elemei sem, sőt, a harcokban ténylegesen és közvetlenül résztvevő polgári személy büntetőjogi felelősséggel tartozik e cselekményéért.

Azonban az 1994. évi egyezmény, valamint az ICC Statútuma mint nemzetközi szerződések nyilvánítják ki a békefenntartó erők tekintetében, hogy megtámadásuk alapvetően tilos. Vannak tehát olyan esetek, amikor a békefenntartó erők polgári személyeknek minősülnek, és olyanok, amikor kombattánsnak. A Genfi Egyezményekhez képest tehát egy harmadik egyezményben jelenik meg annak lehetősége (mint sajátos „*lex specialis*”), hogy a békefenntartó erők jogállást váltsanak a *ius in bello* keretében. E felfogásból az a következtetés is ered, hogy a békefenntartók tekintetében, attól függően, hogy részt vesznek-e a harcokban vagy nem, eltérő nemzetközi jogi normák vonatkoznak, ideértve a *ius in bello* normáit is. Látható tehát egy minőségi, illetve temporális változás is a humanitárius nemzetközi jog alkalmazhatósága tekintetében. Egyes esetekben a békefenntartó erők a *ius in bello* keretein kívül végzik tevékenységüket, míg fegyveres harcok keretében belépnek, és alkalmazniuk kell a hadijog normáit.

A nemzetközi békeműveletek gyakorlatában e jogi környezet igen komoly végrehajtási gondokat okozhat a műveletet irányító parancsnoknak, hiszen az az elvárás alakul ki vele szemben, hogy pontosan megtalálja azt a pontot, amiktől már a *ius in bello* alkalmazandó, majd azután, amiktől újra civilnek minősül a békefenntartó állomány.

Kérdés továbbá az is, hogy pontosan mely normák alkalmazandóak a nemzetközi erőkre? Lehet-e egyáltalán szelektálni a hadijog normái közül? Az ENSZ Főtitkár Bulletinje ezt teszi: kiválogatja azokat a normákat, amelyeket maga alkalmazhatónak és alkalmazandónak tart, és kijelenti, hogy az ENSZ vezetése alatt álló kényszerítő műveletek állományának ezeket kell követnie.

Azt sem szabad ugyanakkor elfelejtenünk, hogy a humanitárius nemzetközi jogi normák nem csupán az egyénre, hanem az adott fegyveres konfliktusban résztvevő, vagy az által érintett államra vonatkozó normákat is tartalmaznak. A gyakorlatias – és az erőket felajánló államok számára politikailag leginkább elfogadható – megoldás abba az irányba mutat, amely a békefenntartó erők tekintetében mindezekelőtt az egyének által közvetlenül is alkalmazható normákra fókuszál, érintetlenül hagyva az erőket felajánló államok jogállásának kérdését, ugyanakkor megteremtve a műveleti területen biztosítandó alapvető garanciákat.

Mindezek ellenére, további kérdéseket vet föl a humanitárius nemzetközi jog *ratione materiae* alkalmazhatósága – azaz mikor áll fenn a békefenntartó erők és a

velük szembenálló erők között a humanitárius nemzetközi jog alkalmazását megkövetelő fegyveres összeütközés? Az ICRC álláspontja szerint minden tűzváltás során, azonban ezt az álláspontot az államok többsége nem támogatja. A fegyveres összeütközésnek létezik egy minőségi határvonala, amely a harcok intenzitásán alapul. Bár nincs objektív kritériumrendszer, de általánosan elfogadott, hogy az elterjedt és széleskörű erő alkalmazásával járó összeütközések minősülnek csak fegyveres konfliktusoknak. Kérdés ugyanakkor, hogy a tartósan elhúzódó vagy gyakran ismétlődő szórványos tűzpárbajok akkumulálódhatnak-e fegyveres konfliktussá? A többséget képviselő álláspont szerint nem szükségképpen.

Kis kitérőt téve, idekapcsolható a humanitárius nemzetközi jog mint szokásjog alkalmazhatósága a nemzetközi szervezetek tekintetében. Széles körben elterjedt álláspont, hogy a nemzetközi szervezeteket, mint a nemzetközi jog alanyait is kötelezik a nemzetközi szokásjogi normák. E paradigmából kiindulva felmerül a kérdés, hogy a Genfi Egyezmények mint szokásjogi normák kötelezik-e akár a NATO-t vagy az ENSZ-t? Figyelembe kell azonban vennünk, hogy az 1949. évi Genfi Egyezmények közös 2. cikke alapján azok kifejezetten a hadviselő államokra és azok erőire, illetve egyes esetekben bizonyos nem állami fegyveres csoportokra alkalmazandóak. Továbbra is felmerül a kérdés, hogy ha Genfi Egyezmények személyi hatálya nem terjed ki a nemzetközi szervezetekre, hogy terjedhetne ki szokásjogi normaként? Úgy vélem, attól, hogy a Genfi Egyezmények normái szokásjogivá váltak, azok személyi hatálya nem feltétlenül változott, hiszen az az eredeti normák felülírását is jelentené, és erre nézve nem lelhető fel egységes álláspont az államok gyakorlatában. Mindezek alapján, elfogadva a Genfi Egyezmények szokásjogi minőségét,³¹ e szokásjogi normák tartalmát az egyezményekben foglaltakkal – főbb elemeit tekintve – azonosként kell felfogni, ideértve annak személyi hatályára, illetve tárgyi hatályára vonatkozó normarészeit is, amely államokat, illetve azokhoz kapcsolódó fegyveres erőket említ elsődlegesen.

A döntő jelentőségű megállapítást a humanitárius nemzetközi jog szempontjából a Genfi Egyezmények általános rendelkezései között kell keresni. A Genfi Egyezmények közös 1. cikke a Genfi Egyezmények általános alkalmazhatósága szempontjából kiemelt fontosságú rendelkezést tartalmaz: „A Magas Szerződő Felek kötelezik magukat, hogy minden körülmények között tiszteletben tartják és tiszteletben tartatják a jelen Egyezményt.”

A „minden körülmények között” kifejezés tökéletesen alkalmas eszköz arra, hogy a Genfi Egyezmények betartását, illetve betartatását annak Szerződő Felei biztosítsák. Jóllehet e megközelítés nem a békefenntartó erők, sőt, nem is a békefenntartó műveletet irányító nemzetközi szervezet oldaláról közelít, hanem hagyományosan, a Genfi Egyezmények részes államai felől, e rendelkezés valóban értelmezhető úgy, mint amely a Genfi Egyezmények betartásáért való felelősséget az abban részes államokra hárítja, függetlenül attól, hogy fegyveres erők hogyan, és milyen körülmények kö-

31 Vö.: Jean-Marie Henckaerts, Louise Doswald-Beck, *Customary international humanitarian law. Vol. I. Rules*. Cambridge – ICRC, 2005. Theodor Mron, *The Geneva Conventions as customary law. The American Journal of International Law*, Vol. 81, No. 2. (1987), 348–370. o.

zött kerülnek fegyveres összeütközésbe. Ennél fogva a Genfi Egyezmények betartása, illetve betartásának biztosítása annak szerződő államai részéről fennálló kötelezettség abban az esetben is, ha fegyveres erők vagy annak egy része valamely nemzetközi szervezet keretében zajló béketámogató műveletben végzi tevékenységét. Mivel egy szerződő állam által biztosított kontingens a felajánlás és a rendelkezésre bocsátás ellenére az adott állam haderejének része marad jogi értelemben, így az adott szerződő állam felelőssége a közös 1. cikk alapján továbbra is fennáll.

A békefenntartó erők idegen testként jelennek meg a *ius in bello* rendszerében – sehogyan sem illenek egyetlen kategóriába vagy rezsimbe sem. Mégsem mehetünk el a probléma mellett, és nem tagadhatjuk le azon igényünket sem, hogy a *ius in bello* ténylegesen alkalmazandóvá váljon a robusztus műveletek során.

Még abban az esetben is, ha egy békefenntartó művelet egy nemzetközi szervezet részeként vagy annak irányítása alatt működik is, függetlenül a műveleti irányítás és ellenőrzés szintjétől, a humanitárius nemzetközi jog betartása és betartatása – következően a Genfi Egyezmények közös 1. cikkéből is – mindenkor a csapatokat küldő államok hatásköre és egyben felelőssége is marad, e hatáskör nem száll át. Ugyanakkor, figyelembe kell azt is venni, hogy egy békefenntartó műveletnek sajátos mandátuma van, amely – különösen a VII. fejezetre alapuló műveletek esetében, figyelemmel az Alapokmány 103. cikkére is – korlátozott mértékben teszi alkalmazhatóvá a *ius in bello* normáit. Mindazonáltal, a mandátumban foglaltak által ki nem zárt esetekben, illetve az adott helyzetben valóban alkalmazható normák tekintetében, ideértve a sebesültek és betegek ellátást, a támadások végrehajtásának korlátait, és egyéb normákat is, a *ius in bello* normái alkalmazandóak a béketámogató műveletekben.

Emberi jogok, humanitárius nemzetközi jog és a nemzetközi békeművelet feladatai, műveleti eszközei

Az ENSZ Biztonsági Tanácsának határozata – a fentiekben kifejtettek szerint – tartalmazza általában az adott béketámogató művelet jogalapját, különösen kényszerítő műveletek tekintetében, valamint meghatározza a művelet által elérendő célokat, azonkívül – gyakran igen tág megfogalmazásban – a művelet rendelkezésére álló eszközök körét, illetve felhatalmazásokat. Egy békeművelet tényleges eszközrendszerét a fenti mandátumból kibontott, levezetett műveleti terv, illetve azt tovább részletező műveleti utasítás tartalmazza. Kérdésként merülhet fel, hogy a műveleti terv, illetve a műveleti utasítás kidolgozása tekintetében mennyiben kell az adott műveletet vezető szervezetnek figyelembe vennie a Genfi Egyezményeket és az emberi jogi normákat, amennyiben az ENSZ Alapokmány 103. cikkét tartja szem előtt? A 103. cikk alapján ugyanis: „[h]a az Egyesült Nemzetek tagjainak a jelen Alapokmányból folyó és bármely egyéb nemzetközi megállapodásból eredő kötelezettségei összeütköznének, az Alapokmányból folyó kötelezettségeiket illeti elsőbbség”.³²

32 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról.

E rendelkezést a gyakorlatban előszeretettel értelmezi számos többnemzeti békeművelet olyan céllal, hogy a mandátumból eredő feladatok, illetve az azok végrehajtása érdekében végzett tevékenységek is – a 103. cikk alapján – elsőbbséget élveznek más nemzetközi szerződésben rögzített kötelezettséggel, ideértve gyakran az emberi jogi, illetve humanitárius nemzetközi jogi normákat is.

A gyakorlati kérdés valójában abban rejlik, hogy azon eszközök, illetve tevékenységek, amelyeket a mandátumban foglaltak végrehajtása érdekében az alsóbb szintű műveleti dokumentumok határoznak meg, szintén az ENSZ alapokmányából eredő kötelezettségnek tekintendők-e, és mint ilyenek, elsőbbséget élveznek-e más nemzetközi szerződésekkel szemben?

Jogi szempontból a műveleti dokumentumok tekinthetők akár az adott ENSZ BT határozat értelmezésének is. Az azonban kérdéses, hogy ez az értelmezés autentikusnak tekinthető-e? E kérdés részletes kibontása (az ENSZ BT határozatok hiteles értelmezésének jogköre) túlságosan messze vinne e tanulmány központi problémájától, így a jelen keretek között csupán annyi jegyezhető meg, hogy az elsőbbség elvének érvényesítéséhez az adott kötelezettségnek jelen esetben közvetlenül az ENSZ BT határozatban foglaltak kell lennie, illetve az adott tevékenységet mint ilyen kötelezettséget az ENSZ BT-nek el kellene fogadnia, illetve valamely saját aktusába kellene foglalnia.³³ Általánosságban azonban nehezen védhető a „cél szentesíti az eszközt” felfogása a jelen helyzetben, azaz olyan, a végrehajtó parancsnokságtól eredő feladat, amelyet az adott parancsnokság tekint az ENSZ BT határozatában foglaltak végrehajtásának eszközeként. Mindazonáltal, olyan részletes feladatok, amelyek maguk nem egyeztethetőek össze az ENSZ alapvető céljával és rendeltetésével, nehezen tekinthetőek az ENSZ BT határozatában bennefoglaltak.

További, inkább elméleti kérdésként fogalmazható meg a „kötelezettség” értelmezése. Amennyiben egy ENSZ BT határozat megengedő nyelvezetet használva, jellemzően felhatalmazza a nemzetközi erőket bizonyos eszközök használatára, az kötelezettségnek minősül-e? Álláspontom szerint azonban, amennyiben maga az ENSZ BT határozata kötelező erejű a tagállamok számára (az Alapokmány 25. cikke, illetve VII. fejezete alapján), úgy még akkor is jogi kötelezettségről beszélhetünk, ha a határozat nyelvezete felhatalmazó jellegű.³⁴

Jelenleg sajnos nem áll rendelkezésre nemzetközi bírói álláspont e kérdés közelebbi megválaszolásához; az Emberi Jogok Európai Bírósága egyetlen olyan esetben sem tért ki e kérdésre, amelyben a békeműveletekben résztvevő állomány által esetlegesen elkövetett emberi jogi jogsértések kérdése merült fel.

33 Vö.:R. Liivoja, The scope of the supremacy clause of the United Nations Charter. *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 57 (July 2008), 583–612.

34 Vö.: R. Bernhardt, Article 103. In: Bruno Simma, (ed.): *The Charter of the United Nations – A Commentary*. Vol II. 2nd edition, Oxford, 2002. 1296.

Összegzés és következtetések

A fenti áttekintés révén láthatóvá vált, hogy a nemzetközi békeműveletek végrehajtását rendkívül komplex, és egymással összefüggő, egymást gyakran átfedő jogrendszerek és jogi normák befolyásolják, illetve határozzák meg. A békeműveletek állományát egyszerre kötelezik küldő államának belső jogi normái és nemzetközi kötelezettségei, bizonyos mértékig a fogadó állam belső joga tiszteletben tartásának kötelezettsége, valamint a nemzetközi emberi jogi normák és fegyveres konfliktusok esetében a humanitárius nemzetközi jog szabályai is. Mindezek mellett pedig, az ENSZ Alapokmányából fakadó, az ENSZ Biztonsági Tanácsa, valamint a művelet végrehajtásával megbízott katonai vezető által meghatározott feladatok végrehajtásának terhei is rá hárulnak. Számos példa hozható fel arra, amikor e kötelezettségek, a nemzetközi közösség elvárásai és a jogi normák összeütközésbe kerülnek, és ilyen esetekben a döntés felelőssége továbbra is a műveletet irányító katonai vezetőkre hárul. E konfliktushelyzetekben a megfelelő döntés meghozatalának kulcsa – megítélésom szerint – az adott művelet katonai, jogi és politikai vezetőinek szoros együttműködésén, egymás céljainak és korlátainak kölcsönös megértésén és elfogadásán, valamint a nemzetközi közvélemény folyamatos támogatásának fenntartásán múlik.

Dr. Varga Attila Ferenc alezredes, HM Jogi Főosztály, osztályvezető-helyettes

A békeműveletek végrehajtási szabályai és a parancsnoki döntéshozatal korlátai

Előjáróban szükségesnek tartom, hogy kiindulópontként a békeműveletekkel kapcsolatban rögzítsek néhány közismert alaptételt, alapigazságot, amelyek az elemzés sarokkövét képezhetik:

- az első ilyen sarokkő, hogy a nemzetközi katonai műveleteknek jogszerűeknek kell lenniük, mind megindításukban, mind a végrehajtásuk során;
- a második alapigazság, hogy a mai válságreagáló műveletekben egyidejűleg több nemzet fegyveres ereje vesz részt, a koalíciós műveletek irányítása azonban egyszemélyi parancsnoki felelősségi körbe tartozik;
- az általam kiemelni fontosnak tartott harmadik alapigazság, hogy a nemzeti alakulatoknak a koalíciós műveletek érdekében történő műveleti át-alárendelésével a csapat-hozzájáruló nemzetek (Troop Contributing Nations – TCN) nemzeti fennhatósága nem szűnik meg teljesen, bizonyos nemzeti hatáskörök továbbra is fennmaradnak, amint a nemzeti jog bizonyos rendelkezéseinek továbbra is érvényesülnie kell a műveletek végrehajtása során.

A fenti alaptételek rögzítése után, *gyakorlati oldalról megközelítve a békeműveletek végrehajtásának kérdését, számtalan dilemmába ütközünk*, amelyekkel kapcsolatban nagyon nehéz az egyértelmű válaszadás. Ezek közül röviden megemlítek néhányat:

Az első dilemma úgy hangzik, hogy mitől lesz egy békeművelet jogszerű, vagyis milyen jogi előírásokat kell alkalmazni? A jogszerűség komplex fogalma alatt hagyományosan azt értjük, hogy a békemissziók csak megfelelő mandátum (felhatalmazás) alapján indulhatnak meg, amely vagy az arra feljogosított nemzetközi szervezettől, vagy a konfliktusban érintett felektől származik. A művelet jogszerűségéhez tartozik értelemszerűen, hogy annak végrehajtása során is alkalmazni kell a vonatkozó nemzetközi megállapodások (ld. hágai és genfi jog, fegyvertilalmi egyezmények stb.) rendelkezéseit, a missziót irányító nemzetközi szervezet (műveletirányító parancsnokság) vonatkozó normáit, valamint a fogadó ország és a küldő ország, illetve – missziótól függően – esetleg a tranzitország(ok) vonatkozó nemzeti előírásait is.

Figyelemre méltó, hogy a békeműveletek végrehajtásának jogi környezetével összefüggésben sokszor találkozunk a (had)műveleti jog (operational law) kifejezéssel. Annak ellenére, hogy a szakirodalom mindmáig adós maradt a (had)műveleti jog definiálásával, így annak tartalma elég bizonytalan, (had)műveleti jogászok (operational lawyer) adnak jogi tanácsot a katonai műveletet irányító parancsnok, illetve az érintett személyi állomány számára, a szükséges ismeretek (had)műveleti jogi kézikönyvekből (operational law handbook) sajátíthatók el, megszerzett tudásunkat pedig (had)műveleti jogi szemináriumokon, illetve tanfolyamokon (operational law seminar / course) pallérozhatjuk. *Felmerül tehát a kérdés, hogy valóban létezik-e egy (had)műveleti joganyag, és ha igen, miből tevődik össze? Az amerikai fegyveres erők ügyészségének jogi köz-*

pontja és iskolája nemzetközi és (had)műveleti jogi osztálya által évente kiadott (had)műveleti jogi kézikönyv¹ csupán rövid utalást tesz a szóba jöhető tételekre, amikor a kézikönyv bevezetőjében rögzíti, hogy a (had)műveleti jog, éppúgy, mint a szóban forgó kézikönyv, a különböző jogi és gyakorlati információk összegyűjtésére koncentrál. Abból a tényből, hogy a (had)műveleti jog körébe tartozó normákra vonatkozóan maga a kézikönyv is csak példálózó felsorolást ad, arra következtethetünk, hogy a (had)műveleti jog valójában átfogja a katonai műveletek végrehajtása során alkalmazandó jogi normák teljes spektrumát, tekintet nélkül azok nemzeti vagy nemzetközi jellegére, ugyanakkor ebbe a körbe tartoznak a nem kodifikált, tehát írott normaként esetleg meg sem jelenő, de a végrehajtás szempontjából mégis releváns, és jogi hatással bíró egyéb aktusok, elvek, illetve gyakorlati tapasztalatok is. Úgy vélem, a (had)műveleti jog ez utóbbi részének megismerése a missziók eredményes végrehajtása szempontjából éppoly fontos, mint az írott nemzetközi és nemzeti joganyagban való jártasság. A műveletek során szerzett ilyen irányú nemzeti és nemzetközi ismeretanyag tanulmányozása, a tapasztalatok részletes elemzése, és a szükséges következtetések levonása megkerülhetetlen.

Az előírások és más normák végrehajtásával kapcsolatban mindaddig nem merül fel probléma, amíg ezen szabályok összhangban vannak egymással, esetleg komplementer módon kiegészítik egymást. *A mai békeműveletekben azonban jellemzően különböző országok fegyveres alakulatai vesznek részt, akikre adott esetben más-más szabályok vonatkoznak.* Adódik ez például abból, hogy egyes nemzetek nem csatlakoztak bizonyos nemzetközi megállapodásokhoz, de nyilvánvalóan következik abból az elvből is, hogy a műveletek végrehajtása során a katonáknak saját nemzeti szabályaikra is tekintettel kell lenniük, amelyek nem feltétlenül egyeznek meg más nemzetek belső szabályaival.

E problémakörben elég, ha csak az *önvédelem jogának* gyakorlására gondolunk, amellyel kapcsolatban a művelet-végrehajtási szabályok rendszerint a nemzeti szabályokra utalnak vissza, fenntartva azt a jogot, hogy minden nemzet katonája a saját nemzeti szabályai szerint cselekedjen védelmi helyzetben, és tegye meg a szükséges lépéseket a támadás elhárítása érdekében. Nem nehéz elképzelnünk, milyen veszélyessé válhat a szabályok eltérő nemzeti értelmezéséből adódó bizonytalanság, különösen akkor, ha több nemzet katonája közösen, egyidejűleg hajt végre feladatot műveleti területen, és fennáll a kockázata annak, hogy konkrét szituációban különbözőképpen fognak cselekedni. Példaként említhetném az önvédelmi szituáció időbeli kezdetének és végének, az ellenséges cselekedetnek (hostile act) vagy az ellenséges szándéknak (hostile intent), esetleg a baráti, de más nemzetiségű erők védelmének eltérő nemzeti értelmezését, de hivatkozhatnék a fegyveres erő alkalmazásának különböző nemzeti gyakorlatára is objektumvédelem esetében. Úgy vélem, több nemzeti műveletek során az önvédelmi helyzetekben történő heterogén cselekvés potenciális lehetősége olyan ténykérdés, amelyet tudomásul kell vennünk, az ilyen

1 Operational Law Handbook – International and Operational Law Department, The Judge Advocate General's Legal Center & School, U.S. Army, Charlottesville, Virginia – Internet: <https://www.jagcnet.army.mil/8525751D00557EFF/0/A86D78669E17E6F9852574DA005E3ADF?opendocument&noly=1> (Letöltés: 2010. február 20.)

situációkra való eredményes felkészülés érdekében azonban érdemes behatóbban tanulmányozni az együttműködő nemzetek, illetve a nemzetközi szervezetek vonatkozó szabályait és ez irányú gyakorlatát.

A (had)műveleti jog egyik lényeges tartalmi elemét képezik az ún. művelet-végrehajtási szabályok (Rules of Engagement – ROE), vagyis a békeműveletet irányító nemzetközi szervezet által az alárendelt alakulatokra vonatkozóan kiadott azon utasítások, amelyek felhatalmazások és korlátozások révén meghatározzák a fegyveres erő felhasználásának módját és intenzitását. Különösen fontos tehát, hogy a nemzetközi erők és az alárendelt nemzeti erők parancsnokai megértsék a hatályban levő művelet-végrehajtási szabályok által nyújtott felhatalmazásokat, illetve az azokban foglalt korlátozásokat, tilalmakat. Ilyen korlátozások vonatkozhatnak meghatározott eszköz (fegyver) igénybevételére, vagy meghatározott módon történő alkalmazására, a fegyverhasználat bizonyos feltételekhez kötésére, vagy a célpontok kiválasztására. Egyértelművé kell azonban tenni, hogy a művelet-végrehajtási szabályok esetében nem csupán támadási vagy védekezési szabályokról van szó, és az előírások nem korlátozódnak csak a fegyverhasználatra. Ezen rendelkezések közé tartozik többek között a saját erők pozícionálása, a határátlépés, a tömegkezelés, a gyakorlatozás, a kényszerítő eszközöket megelőző figyelmeztetés, a kutatás, az ideiglenes őrizetbe vétel, az információs műveletek, és más, fegyverhasználattal nem feltétlenül járó tevékenységek.

A művelet-végrehajtási szabályok műbenlétére vonatkozóan azonban – megfelelően részletes elemző munka hiányában – mind a mai napig csak korlátozott ismeretekkel rendelkezőnk. Nem könnyíti meg az információgyűjtést és az elemző munkát a misszió-specifikus művelet-végrehajtási szabályok titokvédelmi minősítése, amely konkrét katonai művelet esetében, annak eredményes megvalósítása érdekében egyébként feltétlenül indokolt. Fontos tényező, hogy az említett szabályok mindig egy bizonyos művelethez igazodnak, és tartalmuk műveletenként változik. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a válságkezelő műveletekben érdekelt nemzetközi szervezetek, így az ENSZ, a NATO vagy az EU is saját művelet-végrehajtási szabályrendszert alakított ki, amely értelemszerűen tükrözi az adott nemzetközi szervezetnek a fegyveres erő alkalmazásával kapcsolatos felfogását, valamint a konkrét misszió jellegére és stratégiai céljainak megvalósítására vonatkozó elképzeléseket is. Az eltérő szabályrendszerek létezése érdekes helyzeteket teremthet azokban az esetekben, amikor azonos műveleti területen egyidejűleg több nemzetközi szervezet is missziót teljesít. Minthogy a földrajzi közelségben, de eltérő mandátum alapján feladatot végrehajtó nemzetközi erők együttműködése a saját küldetésük eredményessége szempontjából elengedhetetlen, szükséges az is, hogy művelet-végrehajtási szabályaik legfontosabb rendelkezéseiről egymást – a minősített információk védelmére is tekintettel – tájékoztassák.

Felvetődik ugyanakkor a kérdés, hogy lehet-e, kell-e egységesíteni a nemzetközi szervezetek, és – feltéve, hogy ilyen szabályrendszerrel rendelkeznek – az egyes nemzetek különböző művelet-végrehajtási szabályait, vagyis ki lehet-e alakítani egy univerzális művelet-végrehajtási katalógust, amelyet irányadónak tekinthetnénk valamennyi, jövőbeni válságkezelő műveletre? A kérdés nem annyira utópisztikus, mint első hallásra gondolnánk, hiszen már régóta van arra példa, hogy egyes nemzetek előre rögzítsék a jövőbeni katonai műveletek végrehajtási szabályait, tekintet nélkül arra, hogy hol, és milyen jellegű feladat végrehajtására kerül majd sor. Úgy tűnik, az egységesítés irányába kíván elmoz-

dítani a san-remo-i székhelyű Humanitárius Jog Nemzetközi Intézete (IIHL) által 2009-ben megjelentetett művelet-végrehajtási kézikönyv² is, amely műveleti környezettől és konkrét mandátumtól függetlenül javasol művelet-végrehajtási szabályokat mind nemzeti, mind nemzetközi műveletekhez, és – habár a szerzők célja szerint a dokumentum elsősorban oktatási, kiképzési tananyag lenne – nem zárja ki annak lehetőségét sem, hogy akár valós műveletek végrehajtási szabályainak alapjául szolgáljon.

Ezen példák ellenére úgy gondolom, a mai viszonyok között nem reális az univerzális művelet-végrehajtási szabályok kialakításának gondolata. Amint arra korábban utaltam, az önálló művelet-végrehajtási szabályok megalkotása a független cselekvés szabadságát adja, és ezen szabályrendszer révén a műveletet irányító nemzetközi szervezetek kifejezésre juttathatják a konkrét misszió végső célja elérésének módjával kapcsolatos elképzeléseiket. Nem hagyható az sem figyelmen kívül, hogy a válságreakáló műveletekben érintett nemzetközi szervezeteknek más-más országok a tagjai, amelyek a tervezés stádiumában nemzeti érdekeiknek megfelelően befolyásolhatják a nemzetközi szervezet művelet-végrehajtási szabályait.

A több nemzeti műveletek végrehajtása feletti nemzeti ellenőrzés kérdésére is indokolt néhány szó erejéig kitérni. Az előadásom elején említett második alaptétel szerint a több nemzeti katonai műveletek végrehajtása is az *egyszemélyi parancsnoklás* elvén alapul. A békeműveletekkel kapcsolatban azonban visszatérő dilemma, hogy a nemzetközi erők parancsnoka mennyiben parancsnoka a nemzeti kontingenseknek is?

Már utaltam arra, hogy a nemzeti kontingensek közös műveletek céljára történő rendelkezésre bocsátása nem jelent teljes hatáskör-átruházást, és az illetékes nemzeti hatóságok igyekeznek folyamatosan fenntartani bizonyos mértékű nemzeti kontrollt. De milyen eszközökkel és mennyiben korlátozhatják a csapat-hozzájáruló nemzetek a nemzetközi erők parancsnokának döntési jogát? A béketámogató műveletekkel foglalkozók számára jól ismert a *műveleti át-alárendelés*, illetve ezzel összefüggésben a *műveleti irányítás és vezetés* problematikája. Úgy gondolom azonban, hogy – különös tekintettel a jelenkori műveletekben való több nemzeti részvétel sajátosságaira – ezen fogalmak valódi tartalmát illetően még ma sem rendelkezünk megnyugtató válaszokkal, tehát további vizsgálatokra, elemzésekre van szükség.

Az említett nemzeti kontroll egyik markáns megnyilvánulási formája az ún. nemzeti korlátozás, vagy nemzeti fenntartás (national caveat) intézménye, amely adott esetben lényegesen csökkentheti a több nemzeti erők parancsnokának rendelkezési jogosultságát az alárendelt nemzeti erők felett, hiszen nem adhat olyan feladat végrehajtására parancsot, amelynek teljesítése nemzeti jogszabályba, vagy az illetékes nemzeti hatóságtól kapott ilyen irányú utasításba ütközne. Amennyiben a koalíciós erők parancsnoka mégis ilyen jellegű parancsot adna ki, a nemzeti korlátozással érintett alakulat illetékes parancsnokának a végrehajtást meg kellene tagadnia.

Sajnos, a nemzeti korlátozások körüli szituáció a gyakorlati végrehajtás során már nem ennyire egyértelmű, mint ahogy a körülmények részletes vizsgálata nélkül

2 Rules of Engagement Handbook, International Institute of Humanitarian Law, Sanremo (November 2009) Internet: <http://www.iihl.org/iihl/Documents/rule%20engagement%20definitive.pdf> (Letöltés: 2010. február 20.)

arra a kérdésre sem könnyű választ adni, hogy például milyen következményei lennének annak, ha egy magyar katonát olyan feladat végrehajtására utasítja a nemzetközi parancsnoka, amelyre vonatkozóan nemzeti korlátozás van érvényben, és a magyar katona a feladat-végrehajtás során megsérül? Álláspontom szerint ebben az esetben külön vizsgálat tárgyát kell, hogy képezze maga a nemzeti korlátozás, vagyis annak tartalma, illetve ismertsége a nemzetközi parancsnokság előtt, de vizsgálni kell mind a nemzetközi erők parancsnokának felelősségét a parancs (utasítás) kiadásában, mind pedig az illetékes nemzeti parancsnok(ok) felelősségét a nemzeti korlátozás érvényre juttatásában.

Ismert tény, és a kérdés fontosságát jól érzékelteti, hogy az ISAF műveletekben részt vevő nemzetek jelentős része különböző korlátozásokat fogalmazott meg a felajánlott nemzeti erők alkalmazhatóságával kapcsolatban. Az elmúlt évek tapasztalatai alapján tipikus nemzeti korlátozásoknak tekinthetők például az alábbiak:

- földrajzi korlátozások, amelyek alapján bizonyos alakulatok csak meghatározott földrajzi területen hajthatnak végre feladatot;
- meghatározott feladatok végrehajtásának előzetes parlamenti vagy kormányzati engedélyeztetéshez kötése;
- bizonyos műveleti feladatok végrehajtásának tilalma (pl. terrorista- vagy kábítószer-ellenes műveletekben való részvétel tilalma);
- képességbeli (pl. felszerelési vagy kiképzési) hiányosságok miatt bizonyos műveleti feladatok végrehajtásának korlátozása (pl. éjszakai vagy nagy magasságban történő feladat-végrehajtás);
- nemzeti sajátosságokra hivatkozással történő korlátozás (pl. meleg éghajlatú országok csapatainak havas vidéken történő feladat-végrehajtása);
- nem katonai (pl. rendfenntartási, tömegkezelési) feladatok katonák általi ellátásának korlátozása, vagy tilalma;
- a küldő országban uralkodó pacifista szemlélet miatt a fegyverhasználat korlátozása (fegyverhasználat csak önvédelmi helyzetben);
- technikai eszközök (pl. helikopterek) rendelkezésre bocsátásának, vagy más nemzetek általi igénybevételének korlátozása (pl. anyagi okok vagy jogi nehézségek miatt);
- nemzetközi megállapodásból eredő, vagy az adott nemzet belső jogi rendelkezéseiből adódó korlátozások (pl. könnygáz használatának tilalma tömegkezeléskor, halálos erő alkalmazásának tilalma objektumok védelme érdekében);
- egy művelet nem kívánatos következményeinek (pl. civil lakosság sérülése) elkerülése miatti korlátozások.

Az ISAF erőkre vonatkozó nemzeti korlátozások száma 2006-ra elérte azt a kritikus mértéket, amely már a műveletek hatékony tervezését és eredményes végrehajtását fenyegette, így a NATO legfelsőbb szintű politikai és katonai fórumai több alkalommal is kénytelenek voltak ezen probléma megoldását napirendre tűzni. Habár az ISAF műveletek kezdete óta a nemzetek a fenntartásaik egy részét visszavonták, a korlátozások száma még ma is jelentős. Szakértők azonban külön kihangsúlyozzák, hogy míg a művelet-irányító parancsnoksággal hivatalosan közölt nemzeti korlátozások kezelése különböző módszerekkel megoldható, a legnagyobb gondot a korábban nem ismert, és

esetleg a művelet-tervezés végső fázisában, vagy már a konkrét feladat-végrehajtás során közölt nemzeti korlátozások jelentik.

Nem véletlen tehát, hogy szakértők a műveleti tervezést segítő egyik legfontosabb eszközként tartják számon a nemzeti korlátozásokkal kapcsolatos tájékoztató tevékenységet. A nemzeti korlátozások megismerése mellett – függően azok mennyiségétől – meg kell oldani a nyilvántartásukat és a kezelésüket is. Ennek egyik hatékony módszere lehet egy olyan „caveat matrix” összeállítás, amely összefoglalja a több nemzeti műveletben részt vevő kontingensekre vonatkozó nemzeti korlátozásokat. Ezen információk alapján a nemzetközi erők parancsnoka arról is képet alkothat, hogy a koalíciós partnerek hogyan értelmezik a (had)műveleti szabályokat. Ezen eszköz segítségével az ismert nemzeti fenntartások a parancsnok által meghatározott szempontok (pl. országok vagy feladattípusok) szerint csoportosíthatók, esetleg az is feltűntethető, hogy milyen nemzeti hatóság jogosult a korlátozás feloldására.

Úgy gondolom, a jövőbeni békeműveletekben való együttműködés eredményességének fokozása érdekében *érdemes figyelmet szentelni a nemzeti korlátozásokkal összefüggésben megfogalmazott alábbi javaslatokra:*

- amennyiben a nemzetek politikailag egyetértenek egy katonai művelet beindításával, lehetőleg tartózkodjanak attól, hogy belpolitikai indíttatásból nemzeti korlátozásokkal veszélyeztessék a művelet-végrehajtás sikerét;
- amennyiben jogi vagy technikai okokból mégis szükség van nemzeti korlátozásokra, ezek számát a lehető legkisebbre kell csökkenteni;
- minthogy a békeidejű nemzeti szabályok általában nem alkalmasak a műveleti területen, harci körülmények között történő feladat-végrehajtás szabályozására, a nemzeteknek felül kell vizsgálniuk a vonatkozó nemzeti rendelkezéseiket;
- törekedni kell a döntési/jóváhagyási hatáskörök lehető legalacsonyabb szintre telepítésére és a nemzeti döntési hatáskörök minél közelebbi telepítésére a műveleti területhez;
- a több nemzeti erőkhöz való nemzeti hozzájárulást befolyásoló bármilyen politikai, jogi, vagy katonai korlátozásról időben tájékoztatni kell a művelet-tervezőket.

Érzékelhető, hogy ezen javaslatok a műveletek eredményességét a nemzetközi szervezet (parancsnokság) szemszögéből közelítik meg. Mindaddig azonban, amíg a békeműveleteket irányító nemzetközi szervezetek saját fegyveres erővel nem rendelkeznek, és az egyes országok a saját nemzeti fegyveres erejük terhére biztosítják a békeműveletekhez szükséges nemzetközi erőt, a sajátos nemzeti érdekek megjelenésével, így a nemzeti korlátozások létezésével a jövőben is reálisan számolnunk kell.

Előadásomban a békeműveletek végrehajtási szabályai és a parancsnoki döntéshozatal néhány – önkényesen kiragadott – vonatkozásának felvázolására tettem kísérletet. Számtalan kérdéssel a rendelkezéseimre álló idő rövideje miatt értelem-szerűen nem foglalkozhattam. Céлом azonban nem a kimerítő válaszadás, hanem inkább a *releváns kérdések feltevése* volt. Bízom abban, hogy a jövőben szakértői szintű, esetleg tudományos igényű vizsgálatok révén sor kerül az előadásomban említett jelenségek mélyebb összefüggéseinek feltárására, és sikerül megoldási alternatívákat kínálni mind a békeműveleteket irányító nemzetközi szervezetek, mind pedig a nemzetközi együttműködésben érintett országok számára.

HOZZÁSZÓLÁSOK

Varga László ny. ezredes, a Védelemgazdasági és Logisztikai Szakosztály tagja

A békemissziók védelemgazdasági és közbeszerzési kérdései

Az MHTT Védelemgazdasági és Logisztikai Szakosztályának 2007–2009. évi tevékenységében a békemissziók védelemgazdasági és közbeszerzési kérdései kaptak kiemelt hangsúlyt. A szakosztály ciklusonként egy-egy nagyrendezvényen, konferencián (melyek gyakran egyúttal a Társaság központi rendezvényei is voltak) tárgyalta meg a védelemgazdaság tudományos kérdéseit. Ezek közül a teljesség igénye nélkül három konferenciát említek meg, melyek összegezett tapasztalatai rendkívül egybecsengenek.

Az MHTT Védelemgazdasági és Logisztikai szakosztály rendezvényeiről

2008. május 29–30-án a Védelemgazdasági és Logisztikai Szakosztálya kezdeményezésére a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, a cseh Univerzita Obrany és a német Gesellschaft für Militärökonomie közreműködésével „*Missziós feladatok védelemgazdasági nézőpontból (a fókuszban Afganisztán)*” címmel rendeztünk nemzetközi konferenciát. Ezen a konferencián elsősorban pénzügyi-gazdasági szempontból értékeltük az extrém körülmények között végrehajtott feladatok tapasztalatait, és a védelemgazdaság számára általános tanulságokat fogalmaztunk meg. A konferencia szlogenje a „*Missziós feladat-többletköltség vagy beruházás a jövőbe?*” volt. Ez a szlogen jól tükrözte, hogy az előadók nem csak a múltat elemezték, hanem a jövőre nézve is tudományosan megalapozott ajánlásokat fogalmaztak meg.

□ 2008 október 15-én Székesfehérváron az MHTT előadói az MH Összhaderőnemi Parancsnokság résztvevő állománya előtt ismertették a májusi tanácskozás főbb tanulságait. Ezen a „kihelyezett” rendezvényen az azonos című, májusi nemzetközi konferencia koncepciójának, külföldi előadásainak ismertetése mellett a nemzetközi konferencia magyar előadói ismertették *aktualizált* előadásaikat. Az előadók – akik egy kivételével mind tiszték voltak – többsége már látott el missziós feladatot, és mondandójukból érezni lehetett a személyes tapasztalatok ízét is.

Ezen a székesfehérvári rendezvényen a fentiekén kívül még több rendkívül érdekesítő előadást is hallhattunk. Így például *Petróczi-Farkas Gábor*, a Hollandiában dolgozó menedzser tanácsadó előadását, melyből sok érdekes dolgot megtud-

hattunk, olyanokat, hogy az Egyesült Államok vonatkozásában 85 milliárd dollár az értéke azoknak a konténerekben a művelési területekre útba indított anyagoknak, amelyek a célállomásokra soha nem érkeztek meg, mert útközben valahol elvesztek. Meghallgattuk az ORFK részéről *Bencsik Péter rendőr őrnagy* rendkívül izgalmas előadását arról, hogy Gazdasági Ellátó Igazgatóságuk hogyan tervezi és biztosítja a 66 fő békefenntartási feladatokat ellátó rendőrségi állomány költségeit.

Számomra az egyik legérdekesebb előadás *Panteleev Demeter főhadnagyé* volt, aki a pakisztáni Magyar Honvédség Tartományi Újjáépítési Csoport (MH PRT) *Baghlan* tartományban tevékenykedő több mint 200 katona ellátásának, *pénzügyi-gazdasági biztosításának* részleteiről számolt be. Külön érdekes volt, ahogyan a hazai közbeszerzési törvény előírásainak afganisztáni alkalmazásával kapcsolatos problémákat ecsetelte. *Javasolta* (többek között ő is), *hogy biztosítsák a békemissziók részére a közbeszerzési törvény alóli mentességet.*

A MH Összhaderőnemi Parancsnokság képviselőjében *Barát István ezredes*, a parancsnokság logisztikai főnöke a 2008. évi missziós feladatok (váltások) gazdasági feltételeinek és logisztikai támogatásának tapasztalatairól tartott rendkívül érdekesítő, élő, eleven, aktuális előadást.

Barát ezredes hivatalból irányítja mind a koszovói, mind az afgán műveletek teljes ellátását, logisztikai biztosítását, és mindezt „forró nyomon”, azaz az élő gyakorlatban végzi. A napi gondokat, problémákat azonnal a saját bőrén érzi, így a témában minden tekintetben teljesen naprakész előadót és előadást hallottunk. Az előadó nagyon precízen elemezte azt a speciális helyzetet, hogy a pénzfelhasználás magyarországi törvényi szabályozásai, valamint a közbeszerzési törvény előírásai – amelyek a békemissziókra épp úgy vonatkoznak, mintha a határainkon belül tevékenykednének –, rendkívül megnehezítik a nagytávolságú szállításokat, és általában a műveletek anyagi biztosítását.

□ A következő békemissziók védelemgazdasági és közbeszerzési kérdéseit érintő rendezvényre egy évvel később, 2009. december 2-án a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen került sor, amikor a ZMNE BJKMK Katonai Logisztikai Intézet Közlekedésmérnöki tanszéke és az MHTT Védelemgazdasági és Logisztikai szakosztálya „A katonai logisztika időszerű kérdései a missziók tükrében” címmel tartottak tudományos-szakmai konferenciát: *Dr. Keszthelyi Gyula nyá. dtbtk. „A hatásalapú műveletek logisztikai támogatása”, Szabó József alez. „A missziós feladatok logisztikai tervezése a HM Fejlesztési és Logisztikai Ügynökség tevékenységében”* címmel. Az MH Összhaderőnemi Parancsnokság missziókkal kapcsolatos logisztikai feladatrendszeréről *Baráth István ezds.*, a missziók anyagellátási problémáiról *Balassa István ezds.*, a missziók haditechnikai problémáiról *Papp Mihály mk. ezds.* tartottak előadást. Ezek az előadások, hozzászólások, valamint az ezt követő vita megerősítette azt az álláspontot, hogy – bár az MH logisztikai állománya az elmúlt években, ha néha nagy nehézségek árán is, de sikeresen megfelelt az újkor támasztotta követelményeknek, és szakállományunk sikeresen teljesítette a Magyar Köztársaság felvállalt nemzetközi küldetéseinek logisztikai támogatását –, a gyakorlati élet azt bizonyítja, *a jelenleg alkalmazott beszerzési, közbeszerzési elmélet és gyakorlat nem segíti, hanem akadályozza a missziós feladatok ellátását.*

Megoldási javaslatok a problémákra

Ezekkel a problémákkal a szakemberek már korábban is gyakran foglalkoztak. Példának említem Dr. Gáspár Tibor mk. vezérőrnagyot, aki – többek között – 2006. június 6-án a Honvédségi Szemlében megjelent cikkében foglalkozott a Magyar Honvédség missziós szerepvállalásának logisztikai támogatásával.

A szerző cikkében már 2006-ban kiemelte, hogy a missziós feladatok logisztikai támogatásakor a Magyar Honvédség szakemberei egy sor olyan kihívással szembesülnek, amelyek csak a missziós feladatokra jellemzőek, és meghatározóan befolyásolják a munkát.

Ezek a kihívások, ezek a felmerülő problémák és a megoldásukra tett javaslatok minden egyes, a békemissziók védelemgazdasági és közbeszerzési kérdései témában azóta megtartott hadtudományi rendezvényen újra és újra elhangzottak. Messzemenően a teljesség igénye nélkül néhányat kiemelek közülük.

□ Köztudott, hogy a missziós feladatra kijelölt szervezeteket többnyire nem egy, a békében meglévő szervezetből különítik ki, hanem az egy ideiglenesen létrehozott állomány. (Meg kell jegyezni, hogy az utóbbi időkben az ellenkezőjére is több példa volt.) *A kijelölt alegység felszerelésekor* ki kell alakítani a feladatra szabott, szükséges és elégséges, a NATO-elvárásoknak megfelelő, együttműködésre és expedíciós bevetésre alkalmas felszerelést.

Ezeknek a gyakorlat szerint váratlanul és általában *rövid teljesítésű határidővel megalakításra kerülő* kontingenseknek a megfelelő felszerelését rendkívüli módon akadályozza, hogy azok nem a missziók reális szükségleteitől, hanem az éppen aktuális közbeszerzési eljárások beszállítói teljesítésétől függenek. Ezért a végrehajtók már korábban is javasolták, hogy legalább a parlament által jóváhagyott létszámra (tehát 1000 főre) kialakíthassák az ellátásához szükséges személyi felszereléseket, anyagi készleteket, a század-, a zászlóalj szintű táborok kiépítéséhez szükséges szakanyagokat („missziós pool”). Az erre történt kezdeményezések annak magas költségei miatt végül is meghiúsultak.

□ A logisztika számára talán a legnagyobb kihívás *a stratégiai távolságra történő szállítások* megszervezése. Korábban a Magyar Honvédség csapatmozgásaira a szárazföldi (közúti és vasúti) szállítások voltak a jellemzők, ma a békemissziós feladatok közlekedési támogatásaként stratégiai szállításokat kell szervezni és ilyen képességet kell folyamatosan fenntartani. Ezek a szállítási formák már nemcsak szárazföldi szállítások, hanem sokkal inkább *kombinált szállítás, amely magába foglalja a légi és tengeri szállításokat is*.

A feladatok végrehajtási helyszínei általában jelentős földrajzi távolságra vannak a békehelyőrségtől, és rengeteg speciális szállítási feladatot kell megoldani. Például lőszer, vagy üzemanyag szállítását. Az üzemanyag szállítása – a nemzetközi előírások szerint – csak korlátozott mennyiségben lehetséges, ezért az üzemanyag biztosításakor előtérbe kell helyezni azok helyi beszerzését. (Az elismerés hangján kell hozzátenni, hogy egyre több logisztikai szakemberünk mozog otthonosan a NATO stratégiai szállítás tervező rendszerében, az ADAMS-ben.)

□ Hosszú idő óta hangsúlyos megállapításunk volt, hogy feltétlenül *módosítani kell a kontingensparancsnok jogkörének a szabályozását*, lehetővé kell tenni a kisebb értékű anyagok helyi beszerzését, a HTK-eljárás lefolytatását, a fogyóanyagok elszámolási rendjének módosítását, stb. A honvédelmi szervezetek beszerzéseinek eljárási rendjéről szóló 120/2007. (HK 20.) HM utasítás értelmező rendelkezései szerint az MH működésének biztosítása céljából eszközölt, minden olyan árú beszerzése, és szolgáltatás megrendelése, mely országon kívüli területről kerül teljesítésre, import beszerzésnek minősül, még akkor is, ha a felhasználás, illetve az igénybevétel országon kívüli területen történik. Az import beszerzéseket ugyanezen utasítás szerint a HM FLÜ kizárólagos jogosultsággal ajánlatkérőként eljárva végzi. Ennek értelmében a kontingensparancsnok a műveleti területen egy zseblámpa elem megvásárlására sem volt jogosult.

Több mint tíz évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy ez az állapot megváltozzon. Óriási előrelépést jelent, hogy 2009 szeptemberében megjelent a fenti HM utasítás módosításáról szóló 79/2009. HM utasítás, mely szerint: „37/A. § (1) A műveleti területen végrehajtandó beszerzéseket a HM FLÜ vezérigazgatója által felhatalmazott személy bonyolítja le. A felhatalmazott személy lehet az ajánlatkérő szervezet állományából kiküldött beszerző, vagy a műveleti területen diszlokáló katonai szervezet állományába tartozó személy. (2) A 2 millió forintot el nem érő műveleti területen végrehajtandó, valamint CIMIC és PSYOPS projektek megvalósítása során felmerülő beszerzések esetében a HM FLÜ vezérigazgatója a műveleti területen küldetést teljesítő katonai szervezet állományába tartozó személyt – legfeljebb mandátuma idejére – állandó jelleggel hatalmazhatja fel.”

□ A védelemgazdaságra és a közbeszerzésekre egy sor speciális tényező hat. Például a gyorsan változó körülmények, amelyek a missziós szervezetektől *azonnali beszerzési feladatokat* követelnek meg, melyekbe a közbeszerzések nagy átfutási ideje nem férnek bele. Ezért *hosszú évek óta szinte minden szinten elhangzik az a javaslat, hogy sürgős esetekben mentességet kell adni a közbeszerzés hatálya alól*. Biztosítani kell az azonnali reagálás lehetőségét. (Például egy új robbanóeszköz és ezt követően annak az ellenszere megjelenése azonnali beszerzést igényelhet.)

Tudomásul kell venni azt is, hogy *a logisztikai támogatás megvásárolt szolgáltatásainak térítése jelentős mértékben eltér az itthon alkalmazott költségektől*.

A közbeszerzést jelenleg a közbeszerzésekről szóló 2003. évi CXXIX. törvény átfogóan szabályozza. A törvény felhatalmazása alapján számos végrehajtási rendelet született, ezek az alacsonyabb szintű jogszabályok az adott terület részletszabályait tartalmazzák. *Így a közbeszerzési törvényhez minimum 11 kormányrendelet és hat különböző miniszteri rendelet kapcsolódik közvetlenül*.

Egy példa a közbeszerzési törvény alkalmazásának a nehézségeiről

A törvény 2010. január 1-jétől *kötelezővé teszi, hogy elektronikus közbeszerzést folytassanak le a közbeszerzés alá tartozó intézmények közösségi eljárásrendben, 2010. július elsejétől pedig a nemzeti eljárásrendben*. A 257/2007. (X. 4.) Korm. rendelet pontosan definiálja a közbeszerzési eljárás elektronikus lebonyolítását, gyakorlatilag a tendereztetést érti alatta, azt a folyamatot, melynek során valamelyik ajánlattevővel eljutunk szerződéskötésig.

2010. január elsejétől kizárólag elektronikus úton lehet lefolytatni az uniós értékhatár feletti közbeszerzéseket. Azonban január elsejére *nem sikerült felállítani a rendszert, ezért a Kormány törvény-javaslatot nyújtott be a parlamentnek, amely elhalasztotta volna a bevezetés határidejét. A köztársasági elnök azonban visszaküldte az előterjesztést, tehát jelenleg sem a jogszabályi, sem a technikai feltétele nincs meg ahhoz, hogy az eszközbeszerzések esetében 50 millió, építési beruházásoknál pedig 100 millió forint feletti közbeszerzéseket eredményesen, és törvényesen lefolytassák. A miniszterelnök úgy döntött, január 20-tól leállnak az állami közbeszerzések, pontosabban el lehet indítani az eljárásokat, de döntést már csak az új kormány megalakulása után lehet hozni.*

Mindez a honvédelmi tárcára, közöttük a missziós feladatok ellátásához szükséges közbeszerzésekre is vonatkozik. Ha érvényben marad a január végén meghirdetett döntési moratórium minden eleme, hónapokra megbénult volna a gazdaság és a közösségi pénzek felhasználása. A Kormány azonban enyhített a szigoron, folytatódhatnak az uniós forrásból megvalósuló és már támogatási szerződéssel rendelkező közbeszerzések, illetve elbírálják a január 20. előtt megjelent EU-s felhívásokra beadott pályázatokat.

Köztudott, hogy a honvédelmi tárca a központi költségvetési szervekkel azonos módon, január–február hónapban készíti el közbeszerzési terveit, és ezt követően, március elején írja ki a felhívásokat. A szóban forgó beszerzések nemzetgazdasági súlyára példaként említem meg, hogy a Közbeszerzések Tanácsa szerint tavaly Magyarországon az első fél évben 752,67 milliárd forint értékű közbeszerzési eljárást folytattak le, és a beszerzések értékét tekintve a beszerzések 85,4 százaléka az uniós értékhatár fölött volt. De a hazai forrásból megvalósuló, alapvetően nem infrastrukturális fejlesztéseket érintő közbeszerzések indítására továbbra is érvényes a miniszterelnök döntése, miszerint január 20-tól leállnak az állami közbeszerzések. (És még egyszer: mindez a honvédelmi tárcára, közöttük a missziós feladatok ellátásához szükséges közbeszerzésekre is vonatkozik.) Ezek csak abban az esetben indíthatók el, ha a közbeszerzésről a döntés a következő kormány megalakulását követő időpontra esik, illetve, ha a miniszterelnöki kabinetirodát vezető államtitkár engedélyezi. És ez eddig még mindig csak a Kbt. volt.

A 228/2004. (VII. 30.) Korm. rendelet a védelem terén alapvető biztonsági érdeket érintő, kifejezetten katonai, rendvédelmi, rendészeti célokra szánt áruk beszerzésére, illetőleg szolgáltatások megrendelésére vonatkozó sajátos szabályokról rendelkezik. Ez a rendelet alapjában a Kbt. egyfajta leképzése, ahhoz hasonló szigorú előírásokat tartalmaz. Ráadásul nem terjed ki mindenre, tipikusan nem a hadtáp anyagokra, eszközökre, szolgáltatásokra.

A rendelet tartalmaz egy úgynevezett *különleges eljárást*, amely alkalmazható egyes missziós tevékenységekre is. („74/A. § (1) Az ajánlatkérő különleges eljárást alkalmazhat a fegyveres szervezet alkalmazási képességét befolyásoló, külföldi kormányok, minisztériumok, más állami szervek, egyéb külföldi szervezetek (a továbbiakban együttesen: felajánló szervezet) által előnyös feltételek mellett felajánlott haditechnikai eszközök beszerzésére. (2) A különleges eljárás akkor alkalmazható, ha a felajánlás nemzetközi megállapodásban, jegyzőkönyvben, egyetértési nyilatkozatban vagy más egyéb hivatalos felajánlás formájában rögzítésre kerül, és a Kormány vagy az illetékes miniszter döntött a felajánlás elfogadásáról.”)

A rendelet hivatkozott pontja alapján végeznek például egyes missziós szervezetek esetében helyi vállalkozók gépjármű javításokat, melyeknél a „felajánlások elfogadását” a honvédelmi miniszter hagyja jóvá.

A következő szabályozási lépcső a 120/2007. HM utasítás, amely a honvédelmi szervezetek beszerzéseinek eljárási rendjéről szól. Kis túlzással ez az utasítás az előbbieken felsorolt három Korm. rendelet „végrehajtási urasítása”.

A védelmi beszerzések szabályozó rendszeréről nagy általánosságban elmondhatjuk, hogy bár sok felmerült problémára nem ad választ, mégis rengeteg lehetőséget kínál a beszerzések végrehajtásának megkönnyítésére. (Lásd például a 228/2004. Korm. rendelet különleges eljárásának alkalmazásával megkötött helyszíni gpmű. javítási szerződéseket, vagy az államtitkot vagy szolgálati titkot, illetőleg alapvető biztonsági, nemzetbiztonsági érdeket érintő vagy különleges biztonsági intézkedést igénylő beszerzések sajátos szabályairól 143/2004. Korm. rendelet alapján a hollandoktól beszerzett ágyakat stb.)

Összességében azonban ez a szabályozó rendszer olyan összetett, olyan soklépcsős, olyan mély szakmai ismereteket igényel, alkalmazása során oly sok hibalehetőség adódik, hogy ezek negatív hatása összetevődve jelentős fékezőerőként hat. Maga az egyes eljárások lebonyolítási folyamata, engedélyezése, jóváhagyása oly soklépcsős, hogy ezek a részidők összeadódva hatalmas átfutási időket eredményeznek. Gondoljuk végig, mennyi időt igényel csak az, hogy a végrehajtóktól a papír a HM-ig eljusson. Vagy gondoljuk végig, mivel jár, ha egy-egy eljárás során a Szakértői Bizottság ülésére nem érkezik meg az ÖHP képviselője, vagy ha megérkezik, de nincs felkészülve a beszerzéshez szükséges pontos igényadatokból, esetleg téves információk, adatok alapján más kerül beszerzésre, mint amire szükség van.

2009. július 13-án megjelent az Európai Parlament és a Tanács 2009/81/EK irányelve a honvédelem és biztonság területén egyes építési beruházásra, árubeszerzésre és szolgáltatásnyújtásra irányuló, ajánlatkérő szervek vagy ajánlatkérők által odaítélt szerződések odaítélési eljárásainak összehangolásáról, valamint a 2004/17/EK és 2004/18/EK irányelv módosításáról.

Az új irányelv a szerződések értékhatáiraival kapcsolatban úgy rendelkezik, hogy ezt az olyan szerződésekre kell alkalmazni, amelyek hozzáadott érték-adó nélküli becsült értéke eléri:

a) az árubeszerzésre és szolgáltatásnyújtásra irányuló szerződések esetében 412 000 EUR-t;

b) az építési beruházásokra irányuló szerződések esetében 5 150 000 EUR-t.

Durván 270 forint/euróval számolva ezek az értékhatárok 111,24 millió, illetve 1,39 milliárd forintot jelentenek. Ezen értékek alatti beszerzéseket 2011. augusztus 21-ig minden nemzet saját hatáskörében köteles szabályozni. Ez azt jelenti, hogy ekkor a 228/2004. (VII. 30.) Korm. rendelet megszűnik, ezért addig helyette ki kell dolgozni egy új Kormány rendeletet, vagy törvényt. Addig másfél év van hátra. A honvédelmi tárca előtt adott a lehetőség, hogy a saját érdekeinek megfelelően dolgozza át a jelenlegi rendeletet.

A 228/2004. Korm. rendelet eltörlésével illetve újraírásával megnyílik előttünk a védelmi beszerzések újraszabályozásának a lehetősége, amely, ha élünk a felkínált lehetőséggel, a mostani szabályozáshoz képest jelentős javulást eredményezhet.

Schmidt Zoltán alezredes, az ÖHP logisztikai műveleti főnök-helyettes

Missziós feladatok eljárásának szabályozásáról

A szerző a gyakorlat oldaláról közelítette meg a kérdéskört. Tapasztalatait összefoglalva nem is annyira jogilag szabályozatlan vagy hézagosan szabályozott vonatkozásokat említett, mint inkább az optimálistól eltérő kivitelezési eljárásokat. Elmondta többek között, hogy magára a szerepvállalásra, tehát a katonák misszióban maradására (azaz a váltás felkészítésére) vonatkozó kormányhatározat általában késve, egy-két hónappal a végrehajtás határideje előtt születik. Nyilvánvaló, hogy ilyen körülmények között a missziók működéséhez szükséges szolgáltató szerződések meghosszabbításához csak rövid idő áll rendelkezésre, amely komoly szervezést igényel az állománytól.

Az előadó megemlítette, hogy a béketámogató műveletbe bekapcsolódó új katonai szervezetek sok esetben technikai megállapodások nélkül kezdik meg feladataik végrehajtását a helyszínen, egyes missziók pedig fél éves külföldi tartózkodás után sem rendelkeznek ezen megállapodásokkal.

Schmidt alezredes kitért a beszerzések anomáliáira is. Maguk a beszerzési eljárások illetve előírások nem „misszió-barátok”. Az egyébként is szigorú törvényi szabályozást a tárca saját szabályozásával még tovább szigorította. Túl hosszú az az időszak, ami egy nyílt eljárás lefolytatásához szükséges. A Kbt. és a HM rendeletek, utasítások stb. törvényi előírásainak betartása mellett, még optimális esetben is kb. hat hónap. Amennyiben az eljárás valamilyen oknál fogva (érdektelenség a vállalkozói szféra részéről, hiánypótlás elmulasztása stb.) eredménytelenül zárul, ez az időszak még tovább növekszik.

Egy beszerzés elindításához a költségvetési, erőforrásokra vonatkozó illetve beszerzési tervek egyezősége szükséges, ezen terveket viszont más-más szervek és személyek állítják össze különböző időpontokban, ráadásul eléggé gyakoriak az összehangolatlan módosítások. A tervek állandósága azon termékeknél, amelyek évente csak egy alkalommal kerülnek beszerzésre sem biztosíthatók maradéktalanul a missziós felajánlások, a megjelenő terven felüli feladatok miatt.

Nem kellően rugalmas a misszióknál keletkezett károk rendezési eljárása sem. Problémaként vetette fel, hogy egy misszió vagy váltás akkor fejeződik be, ha a benne részt vevő katona elszámolt az utolsó felszerelésével is. A károkozóval szemben a kár-eljárást mindig az állomány illetékes parancsnoknak kell lefolytatnia. A kár a misszióban keletkezik, a kontingens parancsnokának mandátuma viszont a misszió befejezését követően lejár, így a kár-eljárásokat a szervezetszerű és állományilletékes parancsnok folytatja le, ami nem szerencsés mert az egyéb irányú feladat miatt az sokszor elhúzódik. A jelenleg is érvényben lévő szabályozóink jelentős része a 70-es években készült. A műveleti területen nem, illetve csak nagy nehézségek árán alkalmazhatók a honi területen, béke logisztikai rendszerre vonatkozó előírások. Különösen vonatkozik ez a fegyverzet területre. A tárolásra, nyilvántartásra vonatkozó előírásai betartása egyes missziókban (MH OMLT, MH KMCS, NTM-I) jelentős nehézségeket okoz.

Dr. Hautzinger Zoltán rendőr alezredes, A Pécsi Egyetem oktatója

A katonai büntető jog érvényesülése a béketámogató műveletek során

Katonai büntető jognak két dimenzióját szeretném felvillantani: Egyik a nemzeti és nemzetközi aspektus, másik pedig a nemzeti, s annak katonai tagozódása.

A nemzeti katonai büntetőjognak *három területe van:*

- *Alanyi jog:* meghatározza azt a személyi kört, akikre a katonai büntető jog kiterjed, továbbá azokat a cselekményeket, amelyeket csak katonai személyek követhetnek el; és meghatározza azokat a szankciókat, amelyek az általános szankciókhoz képest többlet jelleggel bírnak.
- *A másik a katonai büntető eljárási jog:* ez felelős a katonai büntető alanyi jog érvényre juttatására.
- *A harmadik a katonai büntető végrehajtási jog.* Ha a katonai büntető jogot nézzük nemzetközi szinten, ezzel nincs nagy probléma, még akkor sincs, ha külföldön kell alkalmazni.

Nemzeti jog követi az állampolgárokat külföldre is, tekintet nélkül arra, hogy az elkövetett bűncselekmény bűncselekménynek számít-e az adott országban.

Ami vitát vált ki, az hogy ki legyen az a személyi kör, akire a katonai büntetőjog kiterjed, illetve mi legyen a büntető eljárás terjedelme. Mi legyen a határa a katonai büntető eljárásnak.

A magyar szabályozás vegyes, vannak olyan kategóriák pl. a honvédség teljes állománya, amelyekre az összes bűncselekmény kiterjed, és vannak olyanok, pl. a rendőrség állománya, ahol a szakmai bűncselekményekre terjed ki. De még sem egységes, mert van olyan honvédségi jellegű felosztás amire mégsem terjed ki.

Ha a nemzetközi helyzetét nézzük a katonai büntető jog alkalmazásának, azt kellene megvizsgáljunk, hogy létezik-e a katonai büntető alanyi jog nemzetközi téren, van-e olyan kódex, egységes szabályzat, amely meghatározza, hogy melyek azok a katonai bűncselekmények, amelyek országtól függetlenül elkövethetők, van-e egységes vagy nemzetközi büntető kódex, szabályrendszer, van-e egységes büntető végrehajtási szabályrendszer.

Anélkül, hogy a nemzetközi szerződéseket tételesen ismerném az a válaszom, hogy nincs. Okoz-e ez problémát. Ha a bűncselekmény homogén környezetben történik akkor pl. nem magyar parancsnok, magyar állomány tagjával szemben követett el katonai bűncselekményt vagy fordítva. De mi történik akkor, ha nemzetközi parancsnok, más tagország katonája számára ad ki parancsot, végrehajtsa vagy sem: ha végrehajtja követ-e el bűncselekményt, s ha igen, milyen szabályok alapján fogják őt felelőségre vonni.

Mivel jelenleg hiányzik az egységes katonai büntető kódex, komoly problémát jelent, ha nemzetközileg vegyes jellegű bűncselekményt követnek el.

Zárszó

Dr. Szenes Zoltán nyá. vezérezredes,
az MTA Hadtudományi Bizottságának elnöke

A konferencia végeztével megállapíthatjuk, hogy a „napjaink hadtudománya” konferencia-sorozatunk mostani rendezvénye is hasznos munkát végzett. *A konferencia a célját elérte.* Arra vállalkoztunk, hogy a béketámogató műveletekkel kapcsolatban *elsősorban azokat a problémákat tárjuk fel, amelyek a hadtudomány eme új témakörének értelmezésében és gyakorlati végrehajtásában felmerültek.* Úgy érzem, hogy ebbéli törekvésünk teljes sikerrel járt: az előadók és a felszólalók sokrétű és mély elemzését adták a problémás területeken tapasztalható anomáliáknak. Ezek egy része nem a hivatalos álláspontot, hanem az adott előadó, felszólaló saját, egyéni véleményét fejezi ki, amelyet természetesen messzemenően tiszteletben tartunk és a további munkánk során felhasználunk.

A felszólalásokból kitűnt az is, hogy *a konferencia témaválasztása nemcsak fontos, hanem időszzerű is volt.* Nagyon sok joghézagra nem, vagy nem kellően optimálisan szabályozott kérdésre mutatott rá.

A konferencián elhangzottakról *szükséges elkészíteni egy összefoglalást és megküldeni a konferencia védnökeinek.* Ebben ki kell emelni a béketámogató műveletek itt felmerült jogi problémáit és fel kell hívni a figyelmet a békeműveletek jogi szempontjai széleskörű oktatásának, ismertetésének fontosságára, ideértve a törvények, rendeletek előírásainak elsajátítását is. Mindezeket be kell vinni az oktatásba, biztosítva az egyéni és a kollektív oktatás közötti koordinációt. Erről megegyezés van a HM jogi szakállamtitkárával.

Az összefoglalóban rá kell mutatni a nemzetközi kapcsolódások mielőbbi rendezésének és gyakorlati érvényesítésének szükségességére. Ki kell emelni a nők részvételének tisztázását a béketámogató műveletekben. Ma már ugyanis nem a nők egyenjogúságának biztosítása aspektusából, hanem a szerepek praktikus „együttkezelése” szempontjából kell ezt a kérdést vizsgálni. Látható tehát, hogy *új horizont rajzolódik ki a téma művelésében* és rengeteg új kutatási terület van: a téma jogi aspektusainak, jogi összefüggéseinek vizsgálata, amelyekkel a tapasztalatcseréket, a jogalkotást tudjuk előremozdítani. Több témakör felvetődött, amit tovább kell tárgyalni. Felvetődik az is, hogy célszerű lenne egy közös konferenciát szervezni az érintett polgári, hivatali szervekkel, intézményekkel a tapasztalatok összegyűjtése érdekében.

Látszik az is, hogy az egyetemen belül vannak viták arról, hogy hol helyezze el magát az egyetem a magyar felsőoktatási térben. Szerintem akkor jár el jól az intézmény, ha azokat a területeket emeli ki, amelyek közel állnak az egyetemhez. Az egyik ilyen a biztonságpolitika, a másik a missziós program.

Végezetül a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, a Magyar Hadtudományi Társaság és az MTA Hadtudományi Bizottsága nevében is megköszönöm az előadónak és a hozzászólóknak – kiemelten dr. József Péter szakállamtitkár úrnak és munkatársainak – a konferencia sikeres lebonyolításához nyújtott munkáját. A konferenciát berekesztem.

Lőrincz Kálmán

Szabálytalan hadviselés

A szerző a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum gondozásában megjelent: *Menetben. Egy katona gondolata* című könyvének záró fejezetében összegzi szakmai mondanivalójának lényegét. A szabálytalan hadviselésre utalás azt fejezi ki a szerző értelmezésében, hogy az eddig alkalmazott hadviselés elvei és szabályai megváltoztak ugyan, korai azonban az eddig alkalmazott hadviselési elvek egyértelmű tagadása és elvetése. Nem kellően meggondolva, elsiettünk bizonyos lépéseket az ún. haderőreform során: a honvédség leépítése nagyobb ütemben történt, mint a kialakuló haderő feltételeinek a megteremtése, és olyan értékek felszámolására, megszüntetésére is kiterjedt, amelyekre még szükség lehet.

Mi és miért szabálytalan, egyáltalán mi lehet szabályos változó, átalakuló világunkban? Szabálykeresési törekvéseinkben ismét tetten érhető, hogy valamiféle megnyugtató stabilitást, kiszámíthatóságot remélünk, miközben tudjuk, hogy erre számíthatunk a legkevésbé. A szabálytalanságot olyan jelenségként is értelmezhetjük, amikor a gondolkodásunkat, törekvéseinket befolyásoló úgynevezett „rendező elvek” eltávolodnak a realitásoktól, és egyre kevésbé felelnek meg a tényleges szükségleteknek. E vonatkozásban is érvényes lehet, hogy nemcsak hézagossá ismereteink vagy tapasztalataink okozhatják esetleges tévedéseinket, hanem a dolgokról alkotott személyes nézeteink, ahogyan a tényeket mérlegeljük, az összefüggéseket értékeljük, és a jövőre kivetítjük. Az utóbbi években mind a külföldi, mind a hazai elemzők egyre növekvő figyelmet fordítanak a jövő katonai konfliktusainak, háborúinak prognosztizálására, jellegük és következményeik lehetséges előrejelzésére. A hadviselés változásaival kapcsolatos tudományos előrelátás jogosultságát, szükségességét senki sem tagadhatja. A tudomány pedig nyitott az éppen uralkodó elvektől – ha egyáltalán vannak ma ilyenek – eltérő nézetek befogadására. A hadviselés lehetséges változásaira vonatkozó teóriákkal ismerkedve azonban figyelmeztetőek a valóság érdemi közelítésének olyan akadályai, mint a lehetőségektől, a gyakorlattól elszakadó spekuláció, a folyamatok érdekorientált torzítása vagy szándékoltan egyoldalú értékelése.

A közelmúlt és a jelen konfliktusaira, válságaira adott válaszok nem bizonyították a katonai beavatkozások eredményességét. Feltehetően éppen ez lehet az egyik oka, lehetséges kiindulópontja annak a lázas útkeresésnek, amely a fegyveres erőszak célravezetőbb alkalmazását igyekszik megtalálni és megalapozni. A jövő hadviselése formálásának másik fontos mozgatója lehet annak a felismerése, hogy a ma vál-

ságai a holnap súlyosabb ellentmondásainak kezdeti jelenségei. Az egyre szaporodó teóriák, fikciók, hipotetikus nézetek között önkénytelenül is keressük a fegyveres küzdelem egymással szoros kölcsönhatásban lévő törvényszerűségeit, a hadviselés alapelveit, de főként önmagunkat, a reánk is érvényesíthetőket, saját lehetőségeinket.

A hadviselés változásával kapcsolatos előrejelzések is magukon viselik az átmenetiség és az útkeresés bizonytalanságát. Ezért a *jelen történéseire alapozott jövőlátásra inkább a szabálytalanság jellemző, a szabálytalan hadviselés, amelyhez mi a magunk szabálytalan „menetével” csatlakozunk.* A jövő esetleges háborúiban nyilvánvalóan megváltoznak a hadviseléssel kapcsolatos eddigi ismereteink és a korábbi gyakorlat, azonban ha a háborút továbbra is olyan bonyolult társadalmi-politikai jelenségnek tekintjük, amely magában foglalja a harc-hadművelet különböző módozatainak összességét, akkor kérdés: nem korai napjainkban és a belátható közeljövőben az alapvető hadviselési elvek egyértelmű tagadása és elvetése? A kétpólusú világ megszűnése óta a hadtudományban jelentős, korszakos változást valójában nem tapasztalunk. Ennek megfelelően a hadviselés feltételezett változásai mindeddig nem kérdőjelezték meg a fegyveres küzdelem lényegét: az ellenfél harcképtelenné tételét, a saját erők védelmét, támogatását, valamint az erők-eszközök vezetését. A hadviselésnek továbbra is egyik legfontosabb célja: az ellenfél erőinek gyors semlegesítése, a saját veszteségek minimalizálásával.

Talán érdemes elgondolkodni azon az ellentmondáson, hogy miközben a hadviselés jövőbeni alakulását illetően valamiféle egységes, mintegy általánosítható tendenciák, elvek feltételezése figyelhető meg, a valóság egyre differenciáltabb képet mutat. Úgy tűnik, hogy a saját út- és megoldáskeresés során nem kerülhetjük meg ennek a differenciáltságnak a figyelembevételét. Mindenekelőtt azt a tényt, hogy egyidejűen vannak jelen a premodern, a modern és a posztmodern társadalmak és haderők, amelyek viszonya a konfliktusokhoz, az erőszak alkalmazásához, valamint a hadviselés nemzetközi-jogi normáihoz gyökeresen eltérő. Ez az állapot pedig tartósan ígérkezik, mivel a modernizációs készletés mind tendenciáit, ambícióit, mind lehetőségeit tekintve szintén differenciált. Az úgynevezett reguláris és az irreguláris hadviselés módjai jelentős hatást gyakorolnak egymásra. E folyamatban kétségessé válik a hadijog olyan alapelveinek az érvényesülése mint: az általános érvényesség elve, a megkülönböztetés elve vagy az arányosság és a hadviselés módjai, eszközei korlátozottságának elve. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a kockázati tényezők, a veszélyeztetés különböző megnyilvánulásai, globális, lokális és regionális méretekben, gyakran egyidejűen és egymással kölcsönhatásban, eltérő intenzitással és sajátosságokkal jelentkeznek. Az ilyen helyzetekre való érdemi reagálás feltételezi a nemzetközi együttműködést éppen úgy, mint a regionális különbségek figyelembevételét. A tapasztalatok azt igazolják, hogy az úgynevezett egyenmegoldások eddig sem vezettek – és várhatóan ezután sem vezethetnek – eredményre. Az eltérő érdekek és elérendő célok, valamint a gazdasági, tudományos-technikai színvonalbeli különbségek nem teszik lehetővé, hogy a fegyveres küzdelem jellegét, módját, a hadviselést illetően egységes kategóriákat feltételezzünk. Ezért sem a hadtudomány, sem a gyakorlati megoldások szempontjából nem közömbös az a kérdés, hogy *lehetnek-e azonosak a hadviselés módjai a szövetség valamennyi államában, vagy lehetnek-e a különböző nemzeteknek a saját tradícióiknak, geopolitikai-geostratégiai helyzetüknek is megfelelő hadviselési eljárásai?*

Saját helyzetünkre továbbra is jellemző, hogy maradnak kétségek, megválaszolatlan kérdések, marad a jelenre, de különösen a jövőre vonatkozó előrelátás bizonytalansága. A jövőre is vonatkoztatható tanulsággal szolgálhat annak a vizsgálata, hogyan jutottunk el a szükségtelenné vált támadóképeség lebontásával a védelemre való képtelenségig? A haderő-átalakítás több mint másfél évtizedes folyamatának átfogó elemzésére, konzekvens feldolgozására eddig nem került sor. Ezért feltétlenül a kérdés megválaszolása elfogulatlan hadtörténeteinkre vár. Ettől függetlenül is továbbgondolásra kényszeríthet, ha elfogadjuk, hogy a jövő nem tekinthető pusztán a múlt vagy a jelen kényszerű következményének. Az igazán lényeges, hogy milyennek akarjuk. A céltudatos hatásgyakorlás mindig csökkentheti a külső kényszerek befolyását. Ugyanakkor belátható, hogy a csupán eseménykövető biztonságpolitika nem segíti elő a tényleges védelmi szükségletek felismerését, a katonai szférát pedig nem elégíti ki az aktív jövőkutatásra, jövőépítésre való hajlandóság látszatával az aktuálpolitikai irányzatok szakmai igazolása. Különösen félrevezető a hiányzó katonai képességek szükségtelenségének bizonygatása, a társadalommal és önmagunkkal való elhitetése. Magyarazzuk, ami van, mert már magunk sem hisszük el, hogy más kellene, hogy más is lehetne. *Mikor vesszük észre, hogy örökített sorskövető kiszolgáltatottságunkat hangsúlyozó tehetetlenségünk a kockázat?*

Egyre nyilvánvalóbb, hogy a haderő jövőbeni fejlesztéséhez következetes érték-alapú kül- és biztonságpolitika, valamint reális, régió- és országspecifikus védelmi felfogás válik szükségessé. Erre tekintettel a kérdés továbbra is az, hogyan lehet képes a biztonságpolitika, a honvédelem, a Magyar Honvédség megfelelni az új kihívásoknak? Meghatározható-e ma, és egyértelműen, a 21. század – akár csak első felének – Magyar Honvédsége? Ha nem, akkor a jövőbeni változásokat befogadni képes struktúra változatairól lehet gondolkodni. Úgy tűnik, reánk is aktualizálható a Hannibálnak tulajdonított kijelentés, hogy „vagy találunk utat, vagy építünk magunknak egyet” – meghaladva kényszerpályás múltunkat.

Ami hiányzik az előzményből, nem lehet benne a következményben. Amit megszüntetünk, amit időben nem hozunk létre értékekben és képességekben, amikor szükség lenne rá, nem fog a rendelkezésre állni. Számos történelmi tapasztalat igazolja, hogy mindaz, ami az adott esetben hiányzott az előzményből, beláthatóan vezet a következményhez. A kérdés: *mi tanultunk-e, és mit, az elégséges ok elvének hadtörténelmi tapasztalataiból?* Érdemes elgondolkodni azon, hogy mi van az előzményben, és mit várhatunk következményként.

A honvédség helyével, szerepével és szervezetével kapcsolatos nézetkülönbségek főként a *területvédelem* szükségessége, szükségtelensége körüli vitában jutnak kifejezésre, végül is „a Magyar Honvédség alkalmazásában a hangsúly a területvédelemről az ország határain túli feladatokra tevődik át.”

Belátható, hogy napjainkban a biztonság nem azonosítható csupán a saját terület katonai védelmével. A honvédelemnek azonban a területvédelem alapfunkciója marad, amelyet nem helyettesít vagy felvált, hanem megelőz a területen kívüli potenciális kockázatok és fenyegetések kialakulásuk helyén történő kezelése, távoltartása. Nyilvánvaló, hogy a kisebb létszámú, de megnövelt képességű haderő területvédelme nem alapozódhat a korábbi védelmi elvekre és módszerekre. A nem összefüggő arcvonalat képező védelem a veszélyeztetett irányokban erőközpön-

tokba, ellenállási gócbokba rendezett védelmi erőkkel történhet. A kijelölt felelősségi körzetekben egymással együttműködésre képes, zászlóalj bázisú harccsoportok, alkalmi harci kötelékek védelmi harcának hatékonysága azonban feltételezi: az új fejlesztésű felderítő-csapásmérő komplexumok alkalmazását, a váratlanságot biztosító manővereket és tervszerű körletváltásokat, a megbízható légvédelmet és légi támogatást, a tüzzel és a csapatokkal végrehajtott csapások sorozatát. Az ilyen karakterű területvédelemhez azonban a feltételek hiányoznak, és a haderő-átalakítás továbbra sem irányozza elő megteremtésüket.

Napjaink tapasztalata, hogy a legfejlettebb államok erősen védelemorientáltak, a lehető legnagyobb biztonság elvét tartva szem előtt. Haderőik összetétele, fejlesztésük irányai arra engednek következtetni, hogy távolabbra tekintenek a jelen biztonságpolitikai, katonai problémáinál. Tapasztalható, hogy a különböző válságokhoz való viszonyuk differenciált, a kezelésükben való részvételük távlatosabb stratégiákat feltételez. A jelen válságaiból eredő veszélyek kezelésére való képességek fokozásának igénye nem jelentette a csak ezekre a feladatokra való egyoldalú késztetést, és nem jelenti a tényleges katonai képességek, az összhaderőnemi műveletekre való alkalmasság feladását sem. Náluk érvényesül, ami nálunk feledésbe merül, hogy a kollektív támogatás nem érinti az egyes tagállamok biztonság- és védelempolitikájának egyedi jellegét. Az átalakuló világ folyamatosan változó problémáival, érdeklentéivel és erőviszonyaival kapcsolatos jövőbeni kihívások határozhatják meg elsősorban a haderők képességei iránti szükségleteket, a hadviselés változásait – ezzel összefüggésben pedig önmagunk és védelmi képességeink újradefiniálásának igényét. Honi sajátosság, hogy amikor nincs akarat és pénz a honvédelemre, azonnal csökkennek a biztonsági kockázatok és megszűnik az ellenség. Amikor nálunk a haderőfejlesztésről esik szó, azonnal felvetődik a kérdés: ki ellen? Ezt a biztonságpolitikai szűklátókörűségre utaló kérdést miért nem teszik fel más európai országokban? Azért, mert tudják, hogy *a katonai biztonság nem bizalmi kérdés, és nem bérelhető*, vagy talán azért, mert ismerik az elégséges ok elvét.

A kétoldalú kölcsönös fenyegetés megszűnése a 90-es évek elején lehetővé tette az európai kormányok számára, hogy csökkentsek fegyveres erőiket, majd a maradék köré egy látszatvédelmi politikát építsenek. Különösen a közép-kelet-európai országokban – a kedvezőtlen gazdasági helyzetre való tekintettel – a haderők átalakítására változó, ötletszerű folyamatok kezdődtek el a kialakult helyzethez való célszerű alkalmazkodás indokával. Ebben a folyamatban a túlzások és a realitások egyaránt fellelhetők. Napjainkra a NATO-tagországok közel fele – közöttük hazánk is – csak igen korlátozott mértékű, úgynevezett stabilizációs képességekkel rendelkezik. Jellemzően állandósul a tényleges katonai védelmi képességhiány. Honi sajátosság, hogy az önálló védelmi identitás következetesen kikerült a döntéshozók, de a katonai szakirodalomból is. *A katonai erő újszerű alkalmazására a XXI. század elején* címmel 2005 novemberében megrendezett tudományos szakmai konferencián vagy nem, vagy csak érintőlegesen említették meg a regionális sajátosságokat, illetve az ország, a területvédelem kérdéseit. Ugyanakkor kiemelt hangsúlyt kapott, hogy „a Magyar Honvédség korlátozott összefegyvernemi képességeit a NATO által közepes kategóriába sorolt lövész-, expedíciós képességekkel rendelkező szervezetekre építjük”. Elgondolkodtathat azonban, ha a honi biztonság- és katonapolitika olyan kiemelt,

alapvető célként látja a válságkezelést, hogy annak rendeli alá a haderőfejlesztést, akkor igen szűken bánik az ezt megalapozó stratégiai célok, elvek és követelmények felvázolásával. Beéri az ez iránti elkötelezettségünket hangsúlyozó kijelentésekkel és törekvésekkel. Erre való tekintettel talán nem felesleges néhány reánk vonatkozatható rendező elv, szempont vázlatos felvetése.

A válságkezelés fogalma elsősorban nemzetközi és politikai kategória, tekintettel arra, hogy egy államnak csak igen korlátozott lehetőségei lehetnek egy másik ország, különösen egy régió válságának érdemi kezelésére.

A válságokat – a regionális sajátosságai mellett – általánosíthatóan jellemzi: a politikai, gazdasági és társadalmi instabilitás; az eskalációra való hajlandóság; a hozzájuk való viszonyban mutatkozó hatalmi érdekkülönbségek; valamint nemzetközi kezelésük igénye, szükségessége. A válságokból eredő veszélyeknek pedig három típusát tartjuk kiemelhetőnek: az úgynevezett aszimmetrikus fenyegetéseket; a tömegpusztító fegyverek elterjedését; valamint a regionális konfliktusokkal járó katonai fenyegetéseket. Erre utalóan a veszélykezelés célja: a veszélyek kialakulásának megelőzése; a veszélyek csökkentése a lehetséges károkozás mérséklésével; a veszélyek elhárítása a jelentős károkkal fenyegető kockázatok megszüntetésével. Az nem valószínűsíthető, hogy az összes veszély reálisan prognosztizálható legyen. A veszélyeknek mindig csak egy nyilvánvaló részéről szerezhethünk tudomást. Többnyire csak sejtethjük a jövőt, a megvalósításra érdemes lehetőségek tekintetében pedig általában nem alakul ki konszenzus. Ismét hangsúlyoznunk kell, hogy a *katonai gondolkodás nem elsősorban a szándékot, hanem a képességet tekinti a kockázat alapjának*. Ebből vezeti le a veszélyeztetés lehetőségét, a lehetséges károkozás mértékét, a bekövetkezés valószínűségét, és ennek megfelelően törekszik a megelőzésre.

Magunkra konkretizálva, potenciálisan fenyegeti a biztonságot, és veszélyt jelent minden olyan válság, amelynek következtében a katonai erő alkalmazása felértékelődik, offenzív irányba változik, és a közeli térségekben vagy éppen határaink közelében fegyveres tevékenység zajlik. Közvetett veszélyt jelentenek azok, a más – főként Európa közeli – térségekben kirobbanó fegyveres konfliktusok, amelyek politikai, gazdasági, társadalmi hatásai számunkra jelentős érdeksérellemmel járhatnak. Nem kerülhető meg az a kérdés sem, hogy mikor és milyen feltételekkel tekinthető hitelesnek az ország katonai biztonsága. A legszűkebben értelmezve is csak akkor, ha egyrészt az országot nem fenyegeti egy ellene indítható külső fegyveres agresszió, illetve nem áll fenn más államok egymás közötti konfliktusába történő belesodródás veszélye, másrészt rendelkezik azokkal a képességekkel, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a veszélyeket elhárítsa és egy esetleges ráerőszakolt fegyveres küzdelemben a sikert a maga javára fordítsa.

Az elmúlt másfél évtizedben a veszélykezelés, a konszolidációs műveletek lehetséges céljait, módjait illetően konkrét és közvetlen tapasztalatokat szerezhettünk. Az ezekből levonható következtetések alapján – a nemzetközi tendenciákat is figyelembe véve – felvázolhatóak egy lehetséges változatként, továbbgondolásra ajánlva, a honi katonai stratégia válságkezeléssel kapcsolatos elvei – azok az elvek, amelyek a haderőnek a veszélykezelésre vonatkozó szemléletét, szándékát, alkalmazásának jellegét, irányultságát fejezik ki. Egy lehetséges megközelítésben ezek az elvek lehetnek: a *megelőzés, a visszatartás és az együttműködés*.

A megelőzés elve a veszélykezelés egész folyamatát áthatja. Kifejezi azt a felfogást, amely – a magyar biztonságpolitika céljaival és törekvéseivel összhangban – a válsághelyzetek békés, politikai, gazdasági és humanitárius eszközökkel történő kezelését tekinti elsődlegesnek. Kifejezheti továbbá azt a szándékot, amely a válság eszkalációjának megelőzésére irányul. *A visszatartás elve* kifejezheti azt a határozott törekvést, hogy hazánk érdekei és akarata ellenére ne váljon részesévé más országok közötti katonai konfliktusnak. A visszatartás elve feltételezi a honvédség olyan szinten és állapotban tartását, amely számottevő veszteségokozó képességével hiteles visszatartó erőt jelenthet egy ellenünk irányuló erőszakos szándék esetén. Továbbá kifejezheti a katonai reagálásnak azt a törekvést, amely a válságövezetekben a fegyveres tevékenység korlátozását, elszigetelését, beszüntetését célozza, feltételeket teremtve a politikai, diplomáciai, gazdasági és humanitárius szervezetek tevékenységéhez. *Az együttműködés elve* kifejezi a nemzetközi válságkezelési folyamatokban való részvételünk szándékát. Az ilyen szándék kinyilvánítása esetén azonban célszerű – más európai országok gyakorlatához hasonlóan – a szelektív elkötelezettség érvényesítése, amely arra ösztönöz, hogy érdekeink figyelembevételével, azokat fenyegető esetekben, a legkedvezőbb hatásfokkal és a leginkább kiszámítható következményekkel vállaljunk feladatokat.

A regionális válságok, konfliktusok napjaink terrorizmusa valós veszélyeket jelentenek, és ma már nem elszigetelt egyedi jelenségek, hanem fenyegető, jelentős kockázatokkal járó kezdeti kortünetként értékelhetők. Az elmúlt másfél évtized lokális és regionális válságainak megoldatlansága kezelésük elégtelenségét bizonyítja, ugyanakkor a válságok eszkalációjában érdekelteket bátorítja. Miközben a szükségessége nem vitatható, a válságkezelés és a terrorizmus elleni küzdelem katonai jelentőségének túldimenzionálása többszörösen is káros. Egyrészt leszűkítve a problémát, elfedi, eltakarja a valódi okait, sokrétű, összetett mozgatóit, kiragadja a jelenségeket természetes összefüggéséből, és megoldásként az erőszakot favorizálja; másrészt hajlamosít a haderőknek a válságkezelésre alkalmas képességeik túlhangsúlyozásával, azok tényleges katonai-védelmi szerepük és ennek megfelelő struktúrájuk eltorzítására, egyoldalúvá silányítására. Meggyőződésünk, hogy nehézkesen ugyan, de *eljön a továbbttekintés ideje, a „csak ez már nem elég” következtetésre való ráébredés.*

A múlt tanulságait és a jövő formálására való késztetést egyaránt mellőző „itt és most” létfelfogásának gyökértelensége és távlatok nélkülisége tőlünk idegen. Hivatásbeli indíttatásainkból eredően kénytelenek vagyunk észrevenni – és elgondolkodni rajta –, mire is figyelmeztet bennünket az elégséges ok elve. Napjainkban szakértők sokasága elemzi korunk történéseit, de nem tudjuk, hogy ez a szakértés biztonságpolitikánkat illetően hol és hogyan hasznosul. Egyre csak várjuk, hátha történik velünk valami, és persze mindig történik is, csak rendszerint nem az, amit vártunk.

A különböző, sokat sejtető fantáziánévvvel felcímkézett reformok – stratégiai átvilágítás, védelmi felülvizsgálat; honvédelmi rendszerváltás – lendületes toporgássá változtatták a folyamatosan fogyatkozó honvédség menetét, mert a kijelölt utak egyre kevésbé bizonyultak járhatónak. A katonai biztonság nem is lehet értékén kezelt, ha a hatalom azt hirdeti: „Magyarország területét fenyegető fegyveres fenyegetéssel nem kell számolni... gyakorlatilag teljesen megszűnt a nagyobb arányú

fegyveres konfliktusok veszélye közvetlen térségünkben... Azon túl, hogy mindez igen megnyugtatóan hangzik, egyben jó alapot teremt a katonai költségvetés folyamatos lefaragására, a haderő modernizációjának halogatására, és csökkentheti a védelem iránti felelősséget. S hogy közben mit gondolnak a katonák szükségtelenségük ismételtetése során, az csak egy dolog – sokkal kedvezőtlenebb hatással van a társadalomra, gyengítve annak amúgy sem erős védelmi reflexeit. Ismereteinket igazolja az a tapasztalat, hogy a társadalom védekezési reflexeit tompítja: a hagyományos értékrend tagadása; a hamis eszmék, biztonsági illúziók táplálása; az önbecsülés hiánya; az identitás fellazítása; valamint a több szintű, alapú megosztottság. Görömbei András írja Az év esszéi 2006 antológiában: „Nemzeti tudatunk, önismeretünk, identitásunk most teljesen szétesett állapotban van: hiányzik belőle a közös tudás a múlttól, a közös helytállás a jelenben és a közös terv a jövőre.” Jó, ha tudjuk, hogy egy elfásult, megosztott, védelmét feladó társadalom soha nem fog, nem tud minőségi haderőt építeni és fenntartani. Nem tartható tehát különösnek, inkább majdhogynem természetesnek az a honi közvélekedés, hogy értékeink és érdekeink védelmével csak akkor és addig vagyunk hajlandók foglalkozni, amíg nincs kockázat, és főként nem kerül sokba. Mindez belátható, hiszen *felhígult nemzettudattal a veszélyérzet sem lehet reális*. Talán ennél is fontosabb összefüggésre hívja fel a figyelmet Roger Scruton a nemzetek szükségességéről gondolkodva, amikor arról vélekedik, hogy ahol a nemzettudat gyenge, ott a demokrácia sem verhet gyökeret. Lehet vitatott ez a vélekedés, azonban elgondolkodtathat. Mindenképpen abszurd a védelemmel, az ehhez szükséges erővel szembeni ellenérzés abban az erőszakra hangolt világban, ahol olyan gyakran lehetünk tanúi a bizalmatlanságnak, a divergens nemzeti érdekeknek, a növekvő demokratikus deficitnek.

Reánk nem vonatkoztatható az a felfogás, hogy aki nem harcol, nem veszíthet. Nekünk nemcsak akkor kell küzdenünk, ha győzhetünk, hanem mindig, amikor szükséges, mert *akkor veszítünk igazán, ha feladjuk*. Tudjuk, illetlen és gyanakvásra, feltételezésekre adhat okot, akár csak az említése is, azonban Trianon olyan történelmi tény, amely a nemzet sorsának alakulása kérdésében generációk gondolkodására van hatással. Számunkra Trianon egyik lényeges tanulsága: belenyugvó hozzájárulásunk ehhez a tragédiához. A békekonferencia méltányosságában, az antant jó szándékában bízó Károlyi-kormány szükségtelennek ítélve a fegyveres ellenállást, a kiürítésre ítélt országrészeket ellenállás nélkül feladta.

A Károlyi-kormány a haderő szinte teljes leszerelését szorgalmazta. Megszüntették a vezérkart, leszerelték a tábornokokat, a tiszteket és a még harcképes alakulatokat, esélyt sem hagyva az ellenállásra. Linder Béla nem a kilencnapos (1918. X. 31.–1918. XI. 9.) hadügyminiszteri tevékenységével, hanem a „nem akarok katonát látni” elhíresült felelőtlenségével válhatott közismertté. Úgy tűnik, indokolatlan pacifizmusa jól örökítetten, mint a gaz, kiirthatatlan. A tragédiát kemény küzdelemmel sem kerülhettük volna el, azonban méltányosabb eljárást, jobb pozíciókat esetleg kivívhattunk volna. A bennünket ért nemzeti tragédia tartós hatásaként generációk során rögzült az önvédelemre való képtelenség, a belenyugvás és a minden áron való alkalmazkodás, a kiszolgáltatottság elfogadása. Amikor a hon védelme iránti elkötelezettségünket hangsúlyozzuk számolnunk kell azzal, hogy lesznek, akik nacionalista beütésekkel terhelteknek jellemeznék bennünket. Mi azonban tudjuk, hogy

a nacionalizmus kirekesztő és agresszív, a patriotizmus pedig védő, megtartó és nem szükségképpen nacionalista. E szükségtelen összefüggésre utal hazánk első kultusz-minisztere, Eötvös József: „Én nem látom által miért lenne saját nemzetünkhöz való ragaszkodásunk más nemzetek gyűlöletével összekötve.” A patriotizmus a terület-hez és a rajta élő néphez való hűség, a hazaszeretet, a haza védelmére való készség.

Egy hazánk elleni agressziónak, lehet, ma csekély a valószínűsége, de beláthatatlan lenne a következménye. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Stratégiai Védelmi Kutató Központjának 2005. évi felmérése szerint a megkérdezettek szinte egyöntetűen egyetértettek abban, hogy országunk függetlenségét minden áron meg kell védeni. Ugyanakkor a többség – 58% – úgy véli, hazánk nem tudná megvédeni magát egy fegyveres konfliktus esetén. Addig is azonban, amíg a tényleges védelmi szükségletek felismerése megtörténik, a katonák teszik a dolgukat. Teljesítik kötelességüket, mert ők tudják – a különböző válságövezetekben szerzett tapasztalataik pedig megerősítik őket abban –, hogy *azok a veszélyek, amelyekről igyekszünk nem tudomást venni, előbb-utóbb bennünket is elérhetnek*. Számukra az a kérdés, azokat hogyan, miként és mivel fogadják és kezeljék.

A honvédelmi rendszerváltás programja a honvédség 2001 végére kialakult helyzetének értékelése során egyebek mellett megállapította: „A honvédelem valódi szakmai értékeinek és érdekeinek érvényesülését a hatalom hozzá nem értő képviselői politikai nyomásgyakorlással megakadályozták... Az eddigi átalakulásokat döntően költségvetési és létszámcsökkentési szempontok vezérelték, amelyek parlamenti ciklusonként megismétlődtek... A csapatélet elvesztette vonzerejét, szakmai kultúrák, megőrzött, ápoltságok tűntek el.” Állást foglalt a program abban is: „Minden esetleges jövőbeni fenyegetéssel szemben meggyőző visszatartó erőt kell mutatni... Nemzeti érdekeinknek megfelelően, szövetségi hitelességünk megőrzése érdekében haderő-fejlesztési vállalásainkat módosítás nélkül megfelelő minőségben teljesíteni fogjuk.”

Az elhatározott, meghirdetett honvédelmi rendszerváltás megvalósításának egyik – talán legfontosabb – feltételeként említi: „A honvédelmi tárca költségvetését 2004-től legalább a bruttó nemzeti össztermék 1,81 százalékára emeli, emellett 2003-ban is biztosítja az elhatározott folyamatok beindításához szükséges forrásokat. Ezzel megfordul a több mint 10 éve tartó leépülési folyamat.” A honvédség vezetői értekezletén 2002. június 10-én a miniszterelnök beszédében utalt arra: „Tudjuk, hogy nehéz évek állnak a hátuk mögött, átszervezések, laktanyabezárások, létszámleépítések érintették a katonacsapásokat, de ezek a fájdalmas lépések szükségesek voltak. Most az a célunk, hogy lezárjunk egy korszakot, stabilitást, megállapodottságot teremtsünk.” Az őszinte helyzetértékelés és a célkitűzések ismeretében felcsillant a remény, hogy ismét lehet célja, értelme, járható útja a honvédség menetének. Lendületet kapott a tenni akarás, fokozódott a bizalom. Hamar bekövetkezett azonban a kijózanodás, a rádöbbenés, hogy ismét szegényebbek lettünk egy illúzióval. Már a 2002-ben megkezdődött védelmi felülvizsgálat megállapításai további igen jelentős haderő-leépítést indukáltak, amelynek következtében ismétlően laktanyákat zártak be, harci technikai eszközöket vontak ki a rendszerből, csökkenő létszámmal számos katonai szervezet került összevonásra vagy más helyőrségbe. A hadkiegészítő parancsnokságok megszüntetésével megszűnt a tartalékos rendszer. Nincs hadköte-

les nyilvántartás, nem folyik az igény szerinti személyi tartalékok felmérése sem. Nincs terv és szabályozás a hadkötelezettség szükségszerű visszaállítása esetére. A feleslegessé vált, gyakorlati tapasztalattal rendelkező szaktisztek elhagyták a területet. *Nem tudjuk, hogy a jövőt illetően kik működtetik a tartalékos rendszert, és hogyan?* Azóta sincs szándék e kérdés megválaszolására.

Folytatódtak tehát a drasztikus takarékosági intézkedések a honvédség jövőjét, arculatát döntően meghatározó professzionális haderőre való áttéréssel egyidejűen. Erre utalhatóan alakulhatott ki az a katonai közvélekedés, hogy a jelentős változás költségeinek jó részét magával a honvédséggel fizették meg. A katona elsősorban saját tapasztalataiból von le következtetéseket. Az az érv, hogy a kedvezőtlen jelenségek a változások, az átmenetiség velejárói, végül is senkit nem nyugtatnak meg. A haderő átalakítását szolgáló reformok kommunikációja: elhitetni és elfogadtatni, hogy ami történik, az a legjobb megoldás, vagy ha mégsem, az ennél jobb nem lehet. A honvédtiszt igazsága azonban a mindennapok valósága, amely kérdéseket vet fel és válaszokra kényszerít. *Neki akarnia és tennie kell, mindenekelőtt ott, abban a beosztásban, ahová katonasorsa szolgálni rendelte.* Senki sem várhatja el tőle, hogy inkább higgyen a szavaknak, mint a tényeknek, a tapasztalatnak.

A honvédség átalakítása során lebontása nagyobb ütemben történt, mint a kialakítandó új haderő feltételeinek a megteremtése. E vonatkozásban a valódi veszteség sokszorosa a hadrendből kivont, részben privatizált vagyoneértékeknek. A fegyvernemi, szakmai kultúrák elvesztése pénzben ki sem fejezhető károkat okozott már eddig is. Mindenképpen indokolatlan és hosszabb távra kiható értékvesztő folyamatként értékelhető a jelentős tradícióval, katonai kultúrával rendelkező fegyvernemek ellehetetlenítése. Milyen meggyőződés állíthatja, hogy a jelen viszonyaira alapozott döntések a jövőre vonatkozóan is érvényesek lehetnek? Valóban ezt bizonyítják a haditechnikai fejlesztések nemzetközi tapasztalatai? Olyan kérdések, amelyek illetlenek lehetnek, de amelyekre nincsenek érdemi válaszok. A honvédség folyamatos lebontása olyan méreteket öltött, hogy *egyre indokoltabb az a kérdés: ami maradt, az mire elég?* Ma már egyértelműen belátható, hogy a honvédség építését és fejlesztését – a jövőt illetően – nem lehet csak a válságokból eredő veszélyek kezelésére alkalmas képességeknek alárendelni. Az isztambuli csúcstalálkozón arról született döntés, hogy a tagországok szárazföldi haderejük negyven százalékát telepíthetővé teszik, és nyolc százalékát műveletekre készítik fel és alkalmazzák. Hazánk a védelmi célokra fordítható források aránytalanul nagy hányadát fordítja – a tényleges védelmi képességek rovására – a nemzetközi vállalások teljesítésére. Egyre nyilvánvalóbbá válik az is, hogy a tagállami úgynevezett katonai képesség-specializáció nem a jövő járható útja. *Saját érdekeinknek és adottságainknak megfelelően magunknak kell eldönteni, milyenek legyünk, mit akarunk, és azt hogyan tesszük.* Ellenkező esetben ismét mások fogják mindezt meghatározni nekünk.

A jövőt illetően hangsúlyozottan szükséges, hogy a hadtudomány – az előrelátás mértékében és a honi sajátosságoknak, realitásoknak megfelelően – ajánlásokat, alternatívákat jelöljön meg a döntéshozók számára, különös tekintettel a honvédség maradékain felépítendő haderő struktúrájára, szükséges és lehetséges fejlesztési irányaira, egy reális haderőképre. Olyan haderőt feltételezve, amely nem ad helyt az értékvesztésnek, amelyben nem kérdőjelezhető meg a hadrafoghatóság és amely

váratlan fejlemények esetén is képes eleget tenni rendeltetésének. Figyelmet érdemlő az a katonai előrelátás, amely szerint a Magyar Honvédség újszerű alkalmazását jelentheti az alacsony intenzitású aszimmetrikus hadviselés és a magasabb intenzitású manőverező hadviselés körülményeihez való egyidejű alkalmazkodás. Ennek a feltételei azonban ma még hiányoznak vagy csak részben adóttak. Az erre való törekvés mégis megjelölheti a tennivalókat, felszabadíthatja a tisztek kreativitását a megvalósításhoz. Jó alapot jelent az a tény, hogy a professzionális haderőre való áttérés sokkal több, nagyobb lehetőséget feltételez a kiegészítő segédcsoport szerepénél. Erre utal, hogy vannak katonák – és nem csak nálunk –, akik a válságövezetekben teljesített őr- és biztosító szolgálatot egyféle „agyhalál”-nak minősítik. Az eddigi tapasztalatok meggyőzően igazolják, hogy jó felkészültségű tisztjeik, tiszthelyetteseik vezetésével katonáink érdemibb, összetettebb, nagyobb kihívást jelentő katonai képességeket igénylő feladatok teljesítésére is képesek lehetnek. Nincs tehát okunk – és jogunk sem – a kishitűségre, akkor sem, ha a kimondott szónak kevés az értéke, és a valóság, a tények figyelembevételének kevés az esélye.

A jövőre vonatkozó előrelátás nem nélkülözheti annak az egyszerű kérdésnek a megválaszolását, hogy *vannak-e védelemre méltó értékeink és érdekeink?* Hogyan és mivel akarjuk azokat érvényesíteni, és szükség szerint megvédeni? Ebből a szempontból a jövő nem csupán praktikai kérdés, de erkölcsi dilemma is. Különösen annak a figyelembevételével, hogy minden előrelátás sikerét – egyebek mellett – leginkább az értékek és az érdekek találkozása biztosíthatja. Nem tudhatjuk, hogy létrejöhet-e, és mikor, ez az ígéretes találkozás. Ma még az sem kellően tisztázott, honnan indultunk, még kevésbé, hová tartunk. *Ezért nincs semmi különös abban, hogy – megfelelő mértéktartással – szabálytalannak látjuk, érezzük mindazt, ami körülöttünk és velünk történik.* A hadi kultúra is történelmi termék, és mint ilyen, a nemzeti kultúra része, a nemzet történelmi tapasztalatainak egyfajta visszatükröződése. A hadi kultúra a hadviselést meghatározó katonai szellemi és anyagi értékek összessége, a nemzeti haderő karaktere, a hadtudomány irányultsága. A hadi kultúra is változik, formálódik és fejlődik, de történelmi folyamatként a mindenkori objektív szükség-szerűségnek megfelelően. Köztudott az is, hogy a hadi kultúra módosulása és a hadviselés változása szoros kölcsönhatásban van egymással. Elgondolkodtató azonban az a tapasztalat, hogy *a hadi kultúra mindig nagyobb hatással van a hadviselésre, mint a külső körülmények.* Lehet, hogy ma már ez a tapasztalat sem használható? *Mit gondoljunk erről?*

Napjainkban gyakran a hadi kultúra váltásáról hallunk, írnak és beszélnek úgy, mintha a kultúraváltás csak döntés kérdése lenne. Mint egy lejárt szavatosságú árucikk vagy egy csereszabatos alkatrész, eldobható, mással felcserélhető? Attól, hogy a hadi kultúra valamely vagy néhány tartalmi összetevője szükségszerűen változik, még nem beszélhetünk kultúraváltásról, legfeljebb a hadi kultúra módosulásának valamilyen lehetséges mértékéről, alakulásának belátható irányultságáról.

A nemzeti hadi kultúránkat formáló erők közül kiemelésre érdemesnek tekinthetjük a magyar hadügy fejlődésének honi mozgatóit, lehetőségeit. Erre való utalással a magyar hadi kultúra alakításának és ápolásának olyan kiváló képviselőit említhetem, mint Kiss Károly, a tudós katona, Gr. Festetich László, aki alapítványt hozott létre a hadi tudományok magyar nyelven való művelésére. Tanárky Sándor őrnagy,

akinek 1838-ban az MTA rendes tagi székfoglaló értekezésében hangzott el azóta leginkább ismertté vált kijelentése: „Nem ismerek Európában nemzetet, melynek a hadtudományok művelésére sürgetőbb oka lehetne, mint éppen nekünk, magyaroknak.” Méltán lehetünk büszkék történelmünk első hadügyminiszterének reformkori munkásságára. Mészáros Lázár ezredes az 5. huszárezred parancsnokaként 1845-ben *A katonaságról* című akadémiai székfoglalójában a magyar tudományos közvélemény elé tárta a honi hadi kultúrát gyarapító hadügyi reformgondolatait. Hasonlóan kiemelésre érdemes a katonai képzettséggel is rendelkező Batthyány Lajos miniszterelnök történelmi szerepe az önálló magyar hadsereg megszervezésében. Azt, hogy az európai hadi kultúrának részesei lehettünk, nagyban elősegítette az 1844. évi II. törvénycikk, amelynek következményeként vált lehetővé a magyar nyelv általános használata. Kiemelendők az 1848-as áprilisi törvények, amelyek helyreállították a történelmi Magyarország egységét, kijelölték a polgári átalakulás kereteit, és biztosították önállóságát. A kiegyezést követően pedig az 1868. évi 40. törvénycikk, amely meghatározta a Magyar Honvédség helyét és szerepét a Monarchia haderejében. Összegezve: a reformkor szellemisége, a honvédség törvényi legitimációja, valamint a honi tisztképzés megteremtése, jelentős hatással volt a magyar nyelv, a hadtörténelem, a katonai gondolkodás, a hadtudomány fejlődésére.

A manőver- és mozgáscentrikus hadi kultúra honi térhódítása természetesnek tekinthető. A történelmünk egyes időszakainak kedvezőtlen eseményei kényszerítette megtorpanásokkal, igen gyakran a feltételek hiányával, sajátos módosulásokkal, de összességében mégis azt mondhatjuk, hogy a magyar tisztakar katonai műveltségét, szemléletét ennek a hadi kultúrának az értékei határozták meg. A történelem azonban nem csupán események időrendi rögzítése, hanem az elődök okulásra méltó örök hagyása az utódokra. Nem tekinthetünk el ettől, amikor azt kérdezzük: valóban felesleges napjainkban hadi kultúráról beszélni? Elvethetőek-e, felválthatóak-e – és ha igen, akkor mivel – ennek a hadi kultúrának az értékei? Használhatóak-e és hogyan e kultúra értékei megváltozott viszonyaink között? A kérdések körül kialakuló viták során a lehetséges válaszok ellentmondásos sokféleségével találkozhatunk, azonban számunkra ma még – úgy véljük – nehezen nélkülözhető e hadi kultúra értékhozó tanulságainak és a hadviselés változásainak összefüggő figyelembevétel. Korábban azt gondoltuk, hogy a hadi kultúra által közvetített értékek a bekövetkező változások felismeréséhez, a változásokhoz való reális viszonyunk kialakulásához nyújtanak segítséget. Lehet, hogy ma már ez sem így van, és a változásokat sürgető igyekezet más rendező elveket tart szükségesnek.

Vannak, akik a haderő modernizációjával összefüggésben gyökeres kultúraváltást tartanak szükségesnek. Az úgynevezett „új kultúrát” igen gyakran a fejlődés tévképzetével párosítják. A fejlődés nevében levezényelt átalakítás nemcsak a korábbi struktúrák lebontását jelentette, de az értékvesztést és hagyományaink tagadását is. Kérdés, elfogadható-e az a modernségfelfogás, amely a fejlődés nevében levezényelt átalakulást a hagyomány tagadásával képzelel el: a modernitás mai értelmezéséhez is szervesen hozzátartozik a tradíció. Feltehetően erre is tekintettel vannak, akik azt vélelmezik, hogy a katonáknak és a védelmet fontosnak tartó állampolgároknak erkölcsi dilemmát okoz a nemzeti katonai hagyományok és a modernizációs elvárások közötti sokszor összeférhetetlen ellentmondás. Erkölcsi dilemma e kérdésben valóban létezik, azonban hogy a

nevezett ellentmondás összeférhetetlen lenne, az nem valószínűsíthető, hiszen a gyakorlatban eddig is kezelhető volt, és lényegében ma is feloldható

A világháborúk, valamint a koreai, vietnami, arab–izraeli vagy afganisztáni és öbölháborúk tapasztalatai ismétlődően a hadviselés újragondolására készítették a szakembereket, melynek eredményeként a különböző hadi kultúrák közötti értékcserek tapasztalhatóak. Az ezredfordulóra bekövetkezett globális méretű és hatású változások következtében a hadi kultúrák további jelentős módosulása, átalakulása figyelhető meg. Mégsem tekinthetjük e folyamatokat olyan változást eredményezőknak, amely a hadi kultúrák egységesüléséhez vezethet. Inkább az a tapasztalat, hogy az európai hatalmak – az államok szuverenitásának elengedhetetlen részeként – biztonságpolitikai elgondolásait továbbra is nemzeti érdekeiknek megfelelően töreksenek megvalósítani. A katonai szövetségen belül minden egységesítési törekvés mellett is őrzik nemzeti katonai hagyományait, és érvényesítik hadi kultúrájuk alapértékeit. *A nemzetközi politikában ma még – és feltehetően továbbra is – a nemzetállamok maradnak a szuverén szereplők.*

A magyar katonai gondolkodás mindig nyitott volt más hadi kultúrák hasznosítható, „honosítható” értékeinek befogadására. Ugyanakkor a hadi kultúránk alakulására gyakorolt külső hatások nem zárhatták, zárhatják ki annak a lehetőségét, hogy a *nekünk leginkább megfelelő saját utakat keressünk.* A megkerülhetetlen változások, a váltságok és a kiterjedt bizonytalanság korát éljük, amelyben eligazodást keresve „menetelnek” katonáink. Kétségeinket pedig különbözőképpen fejezzük ki. A globális folyamatokhoz való alkalmazkodási igyekezetünkben hajlamossá válunk az önfeladásra, a mutatós és ígéretesnek látszó, de tőlünk idegen ideák esetenként kényszerű, de nem feltétlenül szükségszerű honosítására.

Fiataltisztjeink, tiszthelyetteseink külföldön katonai tanintézetekben gyarapítva ismereteiket, különböző katonai kultúrákkal találkozhatnak. Nem hanyagolható el a külföldön szerzett ismeretek hazai adaptációjának, a honi sajátosságokkal egyeztetett alkalmazásának időről időre való rögzítése. Nem elég arra utalni, hogy ezt a különböző honi szabályzatok hivatottak biztosítani – tekintettel arra, hogy nem csupán szakmai, hanem morális kérdés is –, a közös értelmezést nem helyettesíthetik. A honvédség átalakulásának tapasztalata, hogy meg kell találni az azonosulási kényszer diktálta kompromisszumok erkölcsileg is vállalható határát. Gyakran elfelejtjük, és ezért célszerű hangsúlyozni, hogy a tisztikar által vallott értékek, magatartási minták milyen jelentős hatással vannak a hadi kultúra alakulására. Nem felejthetjük el azt sem, hogy a magyar honvédtiszt nemzeti elkötelezettsége mindig nagyobb volt a bármely szövetséghez való tartozás érzésénél. *A honvédség a rendszerváltás idején a békés átmenet és az ország katonai biztonságának garantálásában volt érdekelt, és feltételeztük, hogy erről a honvédtiszt ma sem gondolkodik másként.* A valóságot felismerve és a realitásokkal szembesülve a ma honvédtisztjének kell levezenyelni a változásokat és kihasználni a jövő honvédsége építésének lehetőségeit.

Kemény János

Az iraki hadsereg feloszlata

(2003. május)

A szerző az MHTT 2009. évi pályázatán megosztott III. díjat nyert tanulmányában bemutatja a Szaddam-rezsim katonai vereségét követő első amerikai intézkedéseket és azt, hogy ezek milyen módon járulhattak hozzá az instabilitás kialakulásához. Vázolja azt a komplex katonai és politikai helyzetet, amelyben az intézkedések megszülettek. Elemzi a Koalíciós Átmeneti Hatóság (CPA) első két rendeletét: az iraki hadsereg és a Baath párt vonatkozó entitásainak feloszlataáról. A szerző arra a következtetésre jut, hogy ezek jelentős hatással voltak a későbbi eseményekre, beleértve a felkelés kialakulását is.

Az Irak elleni háború tervezésén 2001 novembere óta dolgoztak az USA háborús tervezői, de amikor 2003 márciusában sor került a megvalósítására, sok minden más-ként alakult, mint gondolták. A kormányzati kommunikációban és a tervezésnél is a pesszimizmus volt a meghatározó, ehhez képest a koalíciós hadsereg gyorsan és a várthoz képest könnyen jutott Bagdadig. A politikai vezetés a Bagdadba való bevonulás – 2003. április 10-e – után nem sokkal, téves stratégiai koncepció következtében arra a megállapításra jutott, hogy a háborúnak vége, kezdődhet az újjáépítés, amelyet a tervek szerint a lehető legkevesebb erővel és pénzzel, az iraki adottságokat felhasználva kell megvalósítani. A Bush-adminisztráció 2003. április 15-ei, a háború utáni rendezésről szóló megbeszélésén elhangzottak szerint egy brit, egy lengyel és egy muszlim vezetésű hadosztály fog közreműködni Irakban a háború után, mivel az amerikai jelenlétet a korábban meghirdetett politika szellemében minimalizálni kell.¹ Többek között olaszok, dánok, portugálok, dél-koreaiak és szingapúriak jelenlétére számítottak abból kiindulva, hogy egy nyugodt és békés Irakban mindenki szívesen vállal szerepet a rendezésben.²

A valóság azonban áthúzta a terveket. A háború megindítására vonatkozó ENSZ-mandátum hiánya megnehezítette, hogy szövetséges államokat nyerjenek meg a stabilizációs misszióhoz. Az ENSZ bevonása a háború előkészítése során kelet-

1 Gordon–Trainor: Cobra II. 524. o.

2 Franks: American Soldier 528–529. o.

kezett feszültségek miatt volt nehéz. Jay Garner, az Újjáépítési és Humanitárius Segítségnyújtási Iroda (ORHA)³ vezetője próbálta kérni az ENSZ segítségét – annak ellenére, hogy az adminisztráció egyes tagjai elleneztek –, de nem járt sikerrel.⁴ Végül az ENSZ Biztonsági Tanácsa 2003. május 22-én az 1483. számú határozatával legitímálta az amerikai és brit katonai jelenlétet,⁵ de ez nem volt elég a háborúhoz vezető folyamat során elidegenített szövetségesek meggyőzésére.⁵

Hamar világossá vált, hogy a muszlim hadosztályból nem lesz semmi. Az Egyesült Arab Emírségek a háború előtt kifejezték szándékukat az ország stabilizációjában való részvételre, de a háború után kialakult helyzetben nem küldtek erőket Irakba.⁷ Más arab ország nem jelentkezett. Törökország, mint muszlim ország jelezte, hogy hajlandó lenne erőket küldeni, de ezt az irakiak nem akarták, tekintve a folyamatos feszültségeket Törökország és Irak kurdok lakta területei között.⁸ A lengyelek elvállalták egy nemzetközi hadosztály vezetését, de nagyon különböző minőségű erők voltak a parancsnokságuk alatt, teljesen eltérő szabályrendszerekkel, ami nagyban korlátozta a hatékonyságot. Csak a brit hadosztály volt igazán működőképes.⁹

2003. április 16-án, amikor Franks tábornok¹⁰ megérkezett Irakba, az amerikaiak bíztak abban, hogy a folyamat a terveik szerint alakul majd. Franks tábornok az érkezése napján kiadta a „Szabadságüzenet az iraki népnek” című deklarációt, amelyben a felszabadítóként való érkezés, a tömegpusztító fegyverek elpusztítása, az iraki nép szabadságának biztosítása és a természeti erőforrások biztonságának szavatolása kapott nagy hangsúlyt.¹¹ A tábornok még aznap közölte a szárazföldi hadműveletekért felelős parancsnokával, David McKiernan tábornokkal, hogy minimális állomásoztatási idővel számoljon. A legtöbb egységet 120 napon belül készült kivonni, néhányat viszont már 60 nap után. A tervezési elv az volt, hogy az amerikai erők 30–60 napon belül egy működő iraki kormányzattal dolgoznak majd együtt, és szeptemberre alig 30 000 amerikai katona marad az országban.¹² (A gyors kivonulás megtervezésére adott utasítás később nem várt mellékhatással járt: a gyors hazajutás

3 Office of Reconstruction and Humanitarian Assistance. 2003. január 20-a és május 6-a között működött, április 18-án kezdődő bagdadi tartózkodással.

4 Woodward: State of Denial 135–136. o.

5 Resolution 1483 (2003), Adopted by the Security Council at its 4761st meeting, on 22 May 2003 <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/368/53/PDF/N0336853.pdf?OpenElement>

6 Marquis, Christopher: U.S. May Be Forced to Go Back to U.N. for Iraq Mandate; The New York Times, 2003. július 19.

7 Gordon–Trainor: Cobra II. 541. o.

8 Chandrasekaran Rajiv: Turkey Backs Peacekeeping Deployment; Iraqis Object, The Washington Post, 2003. október 8.

9 Gordon–Trainor: Cobra II. 541. o.

10 Tommy Franks tábornok, a CENTCOM (Central Command – Központi Parancsnokság, a közép- és közel-keleti és északkelet-afrikai térségben állomásozó amerikai katonai egységek tevékenységét felügyelő és irányító parancsnokság) vezetője, s mint ilyen, az Iraki Szabadság hadművelet tervezésének irányítója

11 Franks: American Soldier 529. o.

12 Gordon–Trainor: Cobra II. 525–526. o.

reményét keltette a csapatok tagjai körében, ami az idő múlásával kezdte aláásni a harci morált, és hozzájárult ahhoz, hogy az amerikai csapatok elvesztették a kezdeményezést.¹³⁾

Még Franks tábornok Irakba érkezése előtt eldőlt, hogy az első lovashadosztály a tervekkel ellentétben nem megy Irakba. Ez megütközést keltett az egyenruhások körében, tekintve, hogy az addig kiharcolt erőknek már szántak valamilyen szerepet, és ha nem is a rezsim elleni harcokban, de az újjáépítési fázisban számítottak rájuk. Az első lovashadosztály otthon tartásának előzményei a következők voltak: A Koalíciós Erők Szárazföldi Komponens Parancsnoksága (CFLCC)¹⁴ tervezői Franks tábornok szándékát követve elkezdtek az egységek áttelepítési terveinek kidolgozását, és a harmadik gyalogshadosztály és az első tengerészgyalogos expedíciós erő hamarosan parancsot kapott a felkészülésre Irak elhagyásához. Akkor volt az igyekezet az iraki csapatlétszám-csökkentésre, hogy mikor Rumsfeld védelmi miniszter aggályát fejezte ki az első lovashadosztály Irakba telepítésével kapcsolatban – ez akkor történt, amikor a hadosztály felszerelését tették éppen hajóra az Egyesült Államokban –, Franks tábornok vetette fel, hogy maradjon a hadosztály otthon. A javaslat azon alapult, hogy Irak nélküle is stabilizálható.¹⁵ Ez mintegy 18 ezer fős kiesést jelentett McKiernan tábornok számára, aki ekkor döntött úgy, hogy az erőit a városokra koncentrálja, és a maradék kerül csak vidékre. Ez az oka annak, hogy a ritkábban lakott Nyugat-Irakra, ami a későbbi felkelés egyik fő támasza volt, minimális erő jutott.¹⁶

McKiernan Bagdadot tekintette az ország súlypontjának, de a város biztosítására a kezdeti periódusban nem rendelkezett megfelelő erőkkel. A 18 ezer főből álló harmadik gyalogshadosztály – a neve ellenére ez egy nehézpáncélos hadosztály –, amely a Bagdad elleni hadjárat főerejét képezte, mindössze 1200 gyalogossal rendelkezett. Jelentős erőt kötött le a feltételezett tömegpusztítófegyver-létesítmények őrzése és az ORHA személyzetének folyamatos védelme. A járműlegénységek gyalogos járőrözésre való átállítása sem volt problémamentes. A helyzetet később javították az újonnan érkező egységek, de végig komoly gondot okozott az a hatalmas mennyiségű hagyományos fegyver és lőszer, amit az amerikaiak az előnyomulás során találtak.¹⁷ A tömegpusztító fegyverektől való félelem miatt a fegyverraktárakat nem merték felrobbantani, hanem alapos ellenőrzés után módszeresen számolták fel őket.¹⁸ Ez azt jelentette, hogy több-kevesebb ideig nagy mennyiségű fegyver maradt őrizetlenül. Nem volt elég amerikai katona Irakban ahhoz, hogy minden felfedezett fegyverraktárt őrizni tudjanak. Franks tábornok emlékirataiban így idézi az akkori gondolatait: *„Az egész ország egy hatalmas fegyverraktár (...) Évekbe fog telni, míg az összeset megtisztítjuk.”*¹⁹

13 Ricks: Fiasco 150–151. o.

14 Coalition Forces Land Component Command

15 Wright–Reese: On Point II. 27. o.

16 Gordon–Trainor: Cobra II. 529. o.

17 Ua. 537–538. o.

18 Ricks: Fiasco 145–146. o.

19 Franks: American Soldier 522. o.

Első intézkedések a háború befejeződése után

George Bush május 1-jén jelentette be, hogy a háború véget ért. 2003 májusa más tekintetben is meghatározó az iraki amerikai jelenlét szempontjából. Az amerikai hadsereg hivatalos kiadványa így írt erről: „Visszatekintve sokan meglepődhetnek azon, hogy a 2003 májusában hozott döntések és az akkor történt események mennyire meghatározók voltak a következő tizennyolc hónapban. A koalíció kritikus döntéseket hozott az új iraki politikai hatalom jellegéről – arról, hogy az miként viszonyuljon az iraki lakossághoz és a korábbi rezsim intézményeihez. 2003 májusa fontos az amerikai katonai erők számára is. A koalíció vezetői a védelmi miniszteriumban, a Központi Parancsnokságon (CENTCOM) és a Koalíciós Erők Szárazföldi Komponens Parancsnokságán (CFLCC) ekkor határozták meg az Irakban állomásozó erő nagyságát, elhelyezkedését és irányítását.”²⁰ Nemcsak Washingtonban történtek fontos dolgok májusban, Irakban is messze ható intézkedéseket hoztak: május 16-án adták ki a debaathifikációról szóló rendeletet, 23-án pedig az iraki hadsereg feloszlását kimondó rendelkezést.

Paul Bremer a Koalíciós Átmeneti Hatóság (CPA)²¹ élén azzal a meggyőződéssel látott munkához Irakban 2003. május elején, hogy a Szaddam Husszein hatalmát megtestesítő szervezeteket szét kell zúzni.²² Visszaemlékezésében az alábbi módon érvelt a döntés mellett: „Bush elnök egyértelművé tette számomra, hogy túllépünk az egyszerű rezsimváltáson, és egy „új Irak” létrehozását segítjük, ami mentes Szaddam brutalitásától. A diktátor a Baath pártot, a hadsereget és a hírszerző szervezetet több mint három évtizeden át arra használta, hogy kint, szenvedést és halált hozzon az irakiakra és szomszédokra. Ennek meg kellett változni.”²³

A Szaddam Husszein-féle rendszer megsemmisítése volt a célja a Koalíciós Átmeneti Hatóság 1. számú, az iraki társadalom debaathifikációjáról szóló rendeletének, amely a következő szöveggel jelent meg 2003. május 16-án:

*Koalíciós Átmeneti Hatóság 1. számú rendelet²⁴
Az iraki társadalom debaathifikációja*

A Koalíciós Átmeneti Hatóság (CPA) adminisztrátoraként számomra biztosított felhatalmazás és a vonatkozó ENSZ biztonsági tanácsi határozatok alapján, valamint a háborús törvények és gyakorlat alapján, elismerve, hogy az iraki nép nagymérvű emberjogsértésnek és nélkülözésnek volt kitéve a Baath párt évei alatt, tudomásul véve azt, hogy az iraki társadalom aggódik amiatt, hogy a Baath párt hálózatai és tagjai káros hatással vannak Irak irányítására, valamint a megfélemlítést, amelynek az irakiak ki voltak téve a

20 Wright-Reese: On Point II. 25. o.

21 Coalition Provisional Authority, 2003 májusától az Iraki Átmeneti Kormány megalakulásáig működött.

22 Ennél a résznél egyéb forrás hiányában Bremer, Paul L. with McConnell, Malcolm: My Year in Iraq – The Struggle to Build a Future of Hope (Simon & Schuster, 2006) című művére támaszkodom.

23 Bremer: My Year in Iraq 53. o.

24 Coalition Provisional Authority Order Number 1, 2003. május 16.

http://govinfo.library.unt.edu/cpa-iraq/regulations/20030516_CPAORD_1_De-Ba_athification_of_Iraqi_Society_.pdf

Baath párt idejében, aggódva az iraki Baath párt által a közbiztonságra és a koalíciós erőkre jelentett fenyegetés miatt kihirdetem az alábbiakat:

1) 2003. április 16-án a Koalíciós Átmeneti Hatóság *feloszlatta az iraki Baath pártot*. Ez a rendelet hajtja végre a rendelkezést a párt struktúrájának megszüntetésével, a vezetőség hatalomból való kimozdításával, valamint az iraki társadalom iránti felelősség alóli felmentésével. Ezzel biztosítja a Koalíciós Átmeneti Hatóság, hogy az iraki reprezentatív kormányt ne fenyegezzék baathista elemek, amelyek a korábbi hatalmi állapotokhoz akarnak visszatérni, és hogy a hatalmon lévők elfogadhatók legyenek az iraki lakosság számára.

2) A Baath párt teljes értékű tagjai: minden „Udw Qutriyya” (regionális parancsnoksági tag), „Udw Far” (ágazati tag), „Udw Shu’bah” (szekciótag), és „Udw Firqah” (csoporttag) – (együttesen: magas rangú párttagok) – ezennel ki van mozdítva a pozíciójából, és el van tiltva a közszférában való jövőbeli részvételtől. Ezeket a magas rangú párttagokat a bűnözési potenciáljuk vagy a koalícióra jelentett veszélyességük alapján kell értékelni. Azok ellen, akiket bűnök elkövetésével gyanúsítanak, nyomozást kell lefolytatni, és ha veszélyt jelentenek a biztonságra, vagy fennáll a szökés veszélye, le kell őket tartóztatni, vagy házi őrizetbe kell őket helyezni.

3) A Baath párt három legmagasabb vezetői körébe tartozókat a minisztériumokban, a kapcsolódó állami vállalatokban és más kormányzati intézményekben (pl.: egyetemek és kórházak) ki kell kérdezni a Baath párthoz fűződő kapcsolataikról, és eljárás alá kell vonni őket bűnözői tevékenység és a közbiztonságra jelentett veszély miatt. Minden olyan személyt, akiről bebizonyosodik, hogy a Baath párt teljes értékű tagja volt, el kell távolítani a beosztásából. Ez vonatkozik az alacsonyabb, az „Udw” (tag) és az „Udw Amil” (aktív tag) rangot viselő személyekre is, nemcsak a magas rangú párttagokra.

4) A kormányzati épületekben vagy nyilvános helyeken Szaddam képe vagy más módon való ábrázolása, vagy a volt rezsimhez kapcsolódó jól felismerhető személyek ábrázolása, vagy a Baath párthoz kapcsolódó szimbólumok megjelenítése mostantól tilos.

5) Jutalom vár arra, aki magas rangú Baath párti vezető vagy a volt rezsim bűneihez köthető személy elfogásához segítséget nyújt.

6) A Koalíciós Átmeneti Hatóság adminisztrátora vagy megbízottai egyedi elbírálás alapján kivételt tehetnek a fenti irányelvek alól.

Ezen utasítás az aláírás napján lép életbe.

L. Paul Bremer adminisztrátor
Koalíciós Átmeneti Hatóság

Jay Garner, a CPA létrejöttkor megszűnt elődszervezet, az ORHA vezetője és a CIA bagdadi állomásvezetője is azonnal tiltakozott, amikor megkapta a debaathifikációs rendelet tervezetét. Bremer azonban nem volt hajlandó változtatni rajta. Azt mondta, hogy ő ezeket az utasításokat kapta, és végre is akarja azokat hajtani. Bob Woodward szerint a CIA állomásvezetője a lehetséges hatásokat mérlegelve kijelentette: „Ha ez életbe lép, 30 ezer és 50 ezer közötti baathista fog illegálisba vonulni. (...) 50 ezer ember fog az utcára kerülni illegálisba kényszerülve, és igen dühösek lesznek az amerikaiakra.” Garner beszélt Rumsfeld védelmi miniszterrel is, aki elhárította azzal, hogy nem a Pentagon műve a rendelettervezet. Ezzel utalhatott a Fehér Házra, a Nemzetbiztonsági Tanácsra, az alelnök irodájára, de nem kizárt, hogy mégis a védelmi minisztériumtól származik a rendelet.²⁵ Ez két ok miatt is lehetséges: az egyik, hogy Bremert Rumsfeld nevezte ki a CPA élére; a másik, hogy a tervezési időszakban a védelmi minisztériumon belül az iraki háború tervezésére létrehozott

25 Woodward: State of Denial 193–194. o.

Különleges Tervek Irodája (OSP)²⁶ is készített javaslatot a debaathifikációról, és annak is a párt magas rangú tagjainak a kormányzatban való részvételtől való eltiltása és a Baath párthoz köthető különleges biztonsági szervek feloszlata volt a célja.²⁷

A hadsereg feloszlata

Bremer szerint Irakba érkezésekor a régi hadsereg már eltűnt.²⁸ Úgy látta, hogy a kérdés az adott helyzetben nem az, hogy alkalmazzák-e a meglévő erőt, hanem az, hogy megpróbáljanak-e visszahívni, a régi egységeket, és a régi minta alapján állítsák fel az új hadsereget.

Bremer főtanácsadója katonai és biztonsági ügyekben Walt Slocombe²⁹ volt. Ő kezdeményezett megbeszélést a Pentagonnal az iraki hadseregről. Bremer 2003. május 9-én, röviddel Irakba indulása előtt átadott ezekről a megbeszélésekről egy memorandumot a védelmi miniszternek, a védelmi miniszterhelyettesnek és a védelmi minisztérium politikai osztályának. Emlékiratában azt írja, hogy ebben már benne volt a Szaddam-féle hadsereg formális feloszlata a biztonsági és a hírszerző szervekkel együtt annak érdekében, hogy az új iraki biztonsági szervek zavartalanul létrejöhessenek. A memorandumhoz csatolta az erről szóló utasítástervezetet is. Az iraki hadsereggel foglalkozó záró tanácskozássra egy nappal Bremer Irakba érkezése után, május 16-án került sor. Ezen Bremer, Slocombe és Bremer másik tanácsadója, Clayton McManaway vett részt. A korábbi megbeszélésekbe Douglas Feith, a politikai ügyekért felelős védelmi miniszterhelyettes is bekapcsolódott.

A hadsereggel kapcsolatos problémák számbavételénél Bremer szerint komoly hangsúlyt kapott az ország története és etnikai összetétele, figyelemmel arra, hogy a hadseregnek a teljes országot kell reprezentálnia. Ennek az elvárásnak a Szaddam-féle hadsereg nem felelt meg: a hadsereg tisztika kara nagy részben szunnita volt, a legmagasabb tisztségek pedig csak Szaddam-lojalistáknak juthattak. A sorozott állomány szinte kizárólag síita volt, akiket Bremer megfogalmazásában „a brutalitás és a kényszerítés eszközével tartották a hadseregben”.³⁰

Slocombe a nyilvánosság számára ugyanilyen egyértelműen fogalmazott. George Packer újságíró idézi tőle: „Nem maradt semmilyen hadsereg. A feltételezésünk, miszerint nagyszámú iraki egység fog a rendelkezésünkre állni, egyszerűen hibás volt. Mit tehattünk volna? Igazából nem volt miről dönten. (...) Képtelenség és badarság lett volna megpróbálni visszahívni egyes egységeket aktív szolgálatba. A besorozott síiták boldogok voltak otthon, és nem lehetett volna őket visszahívni még a hazaszeretetre való hivatkozással, vagy pénzzel sem. Az olyan iraki hadsereg, amely továbbra is nagyrészt szunnita tisztikarra épül, az irakiak jelentős részét ellen-

26 Office of Special Plans

27 Woodward: A támadás terve 384–385. o.

28 Bremer: My Year in Iraq 27. o.

29 Slocombe Harvardon végzett ügyvéd, a Princeton egyetem exoktatója, aki a Clinton-adminisztráció alatt hat évig a védelempolitikai védelmi miniszterhelyettes posztját töltötte be. Bremer jellemzése szerint Slocombe „pragmatista volt, akit élénk történelmi és széles globális éleslátás jellemzett”.

30 Bremer: My Year in Iraq 54. o.

zékbe kényszerítette volna.³¹ Bremer is úgy gondolta, hogy a „sorozott állomány kevés tagja térne vissza önként a hadseregbe, a síiták közül valószínűleg senki”. Slocombe szerint a régi hadsereg visszahívása „a legjobb esetben is egyet jelentene azzal, hogy alacsonyabb rangú szunnita tiszték által irányított egységeket állítunk fel, amelyek állománya a hozzájuk hűséges szunnitákból áll, és ez potenciálisan hadurak és milíciák kialakulásához vezetne. Emellett, még ha sikerülne is találni olyan szunnita tiszteket, akikkel elégedettek lennénk, és nem lenne semmi akadály, hogy egységeket vezessenek, a síiták és a kurdok joggal hihetnék, hogy a koalíció megpróbálja visszaállítani Szaddam rendszerét Szaddam nélkül.”³²

Bremer kitért a visszahívás gyakorlati nehézségeire is. A háború utáni káoszban a hadsereg létesítményei is áldozatul estek a módszeres fosztogatásnak, ami „nem csupán az összes használható fegyverre és felszerelésre, hanem az elektromos hálózat vezetékeire, a vízvezeték-hálózat elemeire, de még a téglákra is kiterjedt”. Vagyis a Bremer által felidézett megbeszélésen a hadsereg feloszlata mellett fő érv a régi hadsereg jellege, valamint az infrastruktúra és a felszerelés teljes hiánya volt. Slocombe érvei között az is szerepelt, hogy a Szaddam-féle hadsereg tisztikara a hadsereg méretéhez képest hatalmas volt: „a több mint 400 000 besorozott síita felett egy több százézes, főként szunnitákból álló tisztikar volt. Szaddam hadserege létszámban az amerikai hadsereggel nagyjából azonos méretű, de az Egyesült Államok lakossága a tízszerese Irakénak. Ugyanakkor az iraki hadseregben 11 000 tábornok volt, míg az amerikaiban csak 300.” Ezekon túl még a bázisproblémák és a logisztikai problémák megoldása, illetve a tisztán szunnita egységek felállítása után is szembe-sülni kellett volna azzal a problémával, hogy nem lehet minden tisztnek parancsnoki funkciót biztosítani, ami kiélezte volna az ellentéteket a szunnita tisztikaron belül.³³

Bremer azt állítja, hogy rövidebb ideig tartó utáni közölte az iraki hadsereggel kapcsolatos terveit Abizaid és McKiernan tábornokkal, a következőképpen: „Az elnök olyan hadsereget akar, ami képes az ország védelmét ellátni. De nem fogjuk eltérni egy nagy, etnikai viszonyokat nem reprezentáló erő felállítását, ami elnyomja az embereket, és fenyegeti a szomszédokat. Bármilyen hadsereg, amely a hatalmat a régi éra szunnita tisztikarának kezébe juttatja, biztos visszautasításra számíthat a síiták és a kurdok körében, akik együttesen az ország lakosságának a 80%-át adják. Mi nem írunk polgárháborús receptet.”³⁴

Slocombe javaslata a Szaddam-féle hadsereg állományát illetően az volt, hogy egy teljesen önkéntes alapon nyugvó „új iraki hadseregbe” kellene őket alapos ellenőrzés után integrálni. Kizáró tényező a magas Baath-pártfunkció, az emberiség-ellenes bűnök elkövetése, illetve a Szaddamhoz közelálló biztonsági szervezetben eltöltött szolgálat lett volna.³⁵ Azokat, akik létszámbeli korlátok miatt nem fértek volna be az új iraki hadseregbe, félkatonai kormányzati biztonsági szervezetekbe,

31 Packer: *The Assassins' Gate* 194. o.

32 Bremer: *My Year in Iraq* 55. o.

33 Uo. A Slocombe-től vett számok valószínűleg túlzóak.

34 Bremer: *My Year in Iraq* 56. o.

35 Uo. 56. o.

vagy pedig a hadseregben ellátott speciális képzettségüknek megfelelő civil minisztériumokba szándékoztak átirányítani.

Bremer 2003. május 19-én juttatta el Rumsfeld védelmi miniszterhez a végső ajánlásokat „az iraki védelmi minisztérium és minden kapcsolódó entitás feloszlására, beleértve a hírszerző, biztonsági és propagandafeladatokat ellátó szervezeteket, valamint más katonai és félkatonai egységeket.” Ez Bremer szerint kritikus lépés a Szaddam-rezsim támaszainak elpusztítására tett kísérletben. Mint írja: „Célunk (volt), hogy megmutassuk az iraki népnek az eltökéltségünket, illetve bebizonyítsuk, hogy sem Szaddam, sem a bandája nem fog visszatérni.” A memorandum tartalmazott egy javaslatot a több százezer munkanélkülivé vált iraki katonának juttatandó végkielégítésről, amiből csak a legmagasabb rangú baathistákat és a hírszerző és biztonsági szervek tagjait zárták volna ki. Bremer szerint a tervet minden fontos katonai vezetővel megvitatták. A jóváhagyott szöveg május 22-én érkezett meg a védelmi minisztériumból, és május 23-án került kiadásra, mint a Koalíciós Átmeneti Hatóság 2. számú rendelete „Az entitások feloszlásáról”. Az intézkedés kiterjedt „a védelmi minisztériumra, az összes kapcsolódó nemzetbiztonsági szervezetre és irodára, minden katonai formációra, beleértve a Köztársasági Gárdát, a Különleges Köztársasági Gárdát, a Baath párt milíciáit és a Fedajín Szaddamot. A teljes állomány szolgálati viszonyát megszüntette, bejelentett későbbi kifizetéseket, és egy új iraki hadsereg felállítását.”³⁶ Bremer kiemeli az emlékiratában, hogy az intézkedés „nem jelentette egyetlen katona hazaküldését vagy egység feloszlását sem. Minden már hetekkel korábban végbe ment.”³⁷ A feloszlással a cél a korábban meglévő hatalmi struktúra formális megszüntetése, és Szaddam, valamint a Baath párt bukásának egyértelművé tétele volt.

Részletek a Koalíciós Átmeneti Hatóság 2. számú rendeletéből³⁸

A Koalíciós Átmeneti Hatóság (CPA) adminisztrátoraként számomra biztosított felhatalmazás, az ENSZ Biztonsági Tanács vonatkozó határozatai – beleértve az 1483-as számú rendeletet – és a háborús törvények és gyakorlat alapján, újra megerősítve a 2003. április 16-án kiadott „Tommy Franks tábornok szabadság-üzenete az iraki néphez” című deklarációban foglaltakat, elismerve, hogy az előző iraki rezsim állami szerveket használt az iraki nép elnyomásához, illetve a kínzás és a korrupció eszközeként, újra megerősítve az ifjúsági és sportminisztérium által 2003. május 8-án kiadott, az iraki állampolgárokra vonatkozó utasítást, *kihirdetem az alábbiakat:*

Az entitások („feloszlott entitások”), amelyek a csatolt mellékletben találhatók, ezennel fel vannak oszlatva. A jövőben további entitások is felkerülhetnek a listára.

1) A feloszlott entitások minden kintlevőségét – beleértve a dokumentumokat és a statisztikai adatokat –, akármilyen formában és akárhol kerülnek elő, a CPA adminisztrátorának felügyelete alá kell helyezni az iraki nép nevében és érdekében, és az iraki nép támogatására, valamint Irak talpra állításához kell felhasználni.

2) A feloszlott entitások minden pénzügyi kötelezettsége fel van függesztve. A CPA adminisztrátora olyan szabályozást fog kidolgozni, amelynek keretében a jogosultak kérhetnek kifizetéseket.

³⁶ Ua. 57. o.

³⁷ Ua. 56. o.

³⁸ Coalition Provisional Authority Order Number 2 – Dissolution of Entities, 2003. május 23.

http://govinfo.library.unt.edu/cpa-iraq/regulations/20030823_CPAORD_2_Dissolution_of_Entities_wit_h_Annex_A.pdf

3) Azon személyek, akik a feloszlattott entitások kintlevőségeinek birtokában vannak, őrizték azokat, értesítsék a helyi koalíciós hatóságokat, és azonnal adják át a hatóság utasítása szerint. A kintlevőségek további birtoklása, átadása, eladása, használata, átalakítása vagy álcázása ezen rendelet kihirdetésének dátumát követően büntetendő.

Alkalmazottak és szolgálatban állók

1) Minden katonai cím vagy státusz, amit a rezsím feloszlattott entitásainak kötelékében dolgozó személy vagy funkcionárius kapott, ezennel fel van függesztve.

2) Minden sorozott állományú katona fel van mentve korábbi kötelezettségei alól. A sorozás bizonytalan ideig felfüggesztésre kerül, a szabad iraki kormány döntésétől függ, hogy legyen sorozás a szabad Irakban, vagy sem.

3) Minden személy, aki egy feloszlattott entitás alkalmazásában állt bármilyen formában vagy minőségben, el van bocsátva 2003. április 16-i hatállyal. Minden személy, aki egy feloszlattott entitás alkalmazásában állt, bármilyen formában vagy minőségben, felelősséggel tartozik az alkalmazási ideje alatt végrehajtott tetteiért.

4) Végkielégítés fizetésére fog sor kerülni, összegét az adminisztrátor fogja megállapítani minden elbocsátott személy számára, a magas rangú párttagok kivételével, akiknek körét a 2003. május 16-i koalíciós átmeneti hatósági rendelet az iraki társadalom debaathifikálására CPA/ORD/2003/01 („magas rangú párttagok”) (lásd 3.6 szekció) határozta meg.

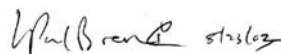
5) A feloszlattott entitások által fizetett járadékok, illetve a szolgálati évek alapján megállapított nyugdíjak továbbra is fizetve lesznek, beleértve a háborús özvegyek és a hadirokkantak juttatásait, de a magas rangú párttagok (lásd 3.6 szekció) nem részesülnek ilyen kifizetésekben. Az adminisztrátor, illetve a jövőbeli iraki kormányzat számára fennáll a lehetőség, hogy a megvonja vagy csökkentse a nyugdíjak mértékét a múltban elkövetett, vagy a jövőben elkövetésre kerülő illegális cselekmények miatt. Módosíthatja a nyugdíjazás feltételeit, amennyiben az előző rezsím helytelenül állapította meg a mértékét, vagy hasonló okok ezt indokolják.

6) Ezen rendelet minden kitételének ellenére, vagy más rendelet, törvény vagy szabályozás ellenére, és az adminisztrátor által 2003. május 16-án kiadott Koalíciós Átmeneti Hatóság rendelete az iraki társadalom debaathifikálására CPA/ORD/2003/01 értelmében semmilyen kifizetést, beleértve a nyugdíj felfüggesztését, nem kap az, aki magas rangú pártpozíciót valaha betöltött. Minden személy, aki a volt rezsím rendszere szerint ezredesi vagy a fölötti rangban volt, vagy azok megfelelőiben, magas rangú párttagként kerül besorolásra, kivéve azokat, akik a már leírt módon kielégítően bizonyítják, hogy nem voltak magas rangú párttagok.

Az adminisztrátor határozza meg olyan eljárásokat, amelyek segítségével jutalmat ajánlanak fel azoknak, akik a feloszlattott entitások kintlevőségeit segítik megszerezni.

A CPA azt tervezi, hogy a közeljövőben létrehoz egy új iraki hadsereget a szabad Irak nemzeti önvédelemi képességéhez vezető úton tett első lépésként. Civil irányítás alatt a hadsereg professzionális, politikamentes, katonailag hatékony és Irakot reprezentáló lesz. A CPA intézkedni fog az új iraki hadseregbe való belépés ügyében.

Ezen utasítás az aláírás napján lép életbe.

L. Paul Bremer, adminisztrátor
Koalíciós Átmeneti Hatóság

A hadsereg-feloszlata kritikája

Utólag sok kritika érte az iraki hadsereg feloszlataáról szóló döntést. A legfőbb kifogás az volt ellene, hogy Bremer a személyes meggyőződését erőszakolta rá a helyzetre, nem vette figyelembe sem a háborús tervezők, sem pedig az újjáépítést tervezők stratégiai megfontolásait, valószínűleg nem is tájékozódott róluk. Kritikusai szerint választási lehetőséget kellett volna adni a katonáknak. Így amerikai irányítás és ellenőrzés mellett új erő szerveződhetett volna a hadsereg volt tagjaiból. Lettek volna kezdeti nehézségek az elhelyezést és a tisztai kar összetételét illetően,

de ezek valószínűleg kisebb gondot jelentettek volna, mint a hadsereg teljes feloszlata.³⁹

Thomas Ricks, a *The Washington Post* újságírója szerint Bremer azzal a határozott szándékkal érkezett Irakba, hogy megmutassa: „új sheriff érkezett a városba”. Memorandumában maga fogalmazott úgy, hogy „az Irakba való érkezésemet tiszta, egyértelmű és döntő lépéseknek kell kísérni” azért, hogy „megerősítsük az irakiakat abban, hogy elszántak vagyunk a szaddamizmus kiirtásában”.⁴⁰

Elődjének, Garnernek a terve az volt, hogy a hadsereg, a rendőrség és a kulcsfontosságú köztisztviselők a befagyasztott iraki pénzekből (becslése szerint ez 1,2 milliárd dollárt tett ki) megkapják a fizetésüket, amivel biztosítják a rendelkezésre állásukat. A hadsereget minél előbb működőképessé akarta tenni. Ennek érdekében nem az amerikai hadsereghez fordult, amely szerinte túl lassan intézné a dolgot, hanem az újjáépítésben érdekelt magánvállalatokhoz, amelyek számítottak a katonákra az egyszerű, de munkaerő-igényes feladatok elvégzésénél. Garner szerint a hadsereg akkori vezetése, Franks, Abizaid és McKiernan tábornok is támogatta a tervét. Még május 15-én is a hadsereg valamilyen jellegű visszaállítása volt a cél a CPA honlapja szerint, már csak azért is, mert addig kb. 30 000 volt katona jelentkező segélyért.⁴¹ Ez volt tehát az eredeti terv, ezt rúgta fel Bremer, aki nem tér ki a könyvében arra, hogy milyen nagy ellenkezést váltottak ki a döntései a Garnerrel érkező civilekből, illetve a hadsereg és a CIA vezetéséből.

Garner az iraki hadsereg jelentős részét, úgy 200–300 ezer főt szeretett volna felhasználni az újjáépítési folyamatban, és a biztonság garantálása érdekében. A Garner csoportjához tartozó egyik katonai tanácsadó, Paul Hughes ezredes közben már felvette a kapcsolatot volt iraki tisztek egy csoportjával, akik azt állították, hogy volt beosztottaikat vissza tudják hívni aktív katonai szolgálatba. 137 ezer főről beszéltek.⁴² A feltételük mindössze az volt, hogy kapjanak fejenként 20 dollár sürgősségi kifizetést. Hughes ezredes a hazaérkezése után komoly kritikát fogalmazott meg a Bremer vezetése alatt meghozott katonai jellegű döntésekkel kapcsolatban. Ezt nyilatkozta George Packernek: „Mindenkinek, aki vett már részt konfliktus utáni stabilizációs munkában, azt mondja, hogy ne szabadulj meg a hadseregtől. (...) Irányítani kell őket – ha nem irányítod őket, nem tudod, hogy mit fognak csinálni.”⁴³ Hughes szerint a hadsereg feloszlatajáról szóló rendelet – ami akkor jelent meg, amikor ő szabadságon volt – sorsdöntő volt, mert „elvette az irakiak nemzeti szuverenitásának egyetlen megmaradt szimbólumát. (...) Ez volt az a pont, ahol átléptük a határt. Innentől nem felszabadítók voltunk, hanem megszállók.”⁴⁴

George Tenet, a CIA igazgatója sem értett egyet Bremerrel, a következők miatt: „Az iraki reguláris egységek közül alig álltak át – ha volt egyáltalán, amelyik átállt –,

39 Chandrasekaran: *Imperial Life in the Emerald City* 86. o.

40 Ricks: *Fiasco* 158. o.

41 Ricks: *Fiasco* 162. o.

42 Ricks 125 000 főről tud. Ld. *Fiasco* 161. o.

43 Packer: *The Assassins' Gate* 194. o.

44 Ua. 195. o.

ugyanakkor nem is sok vette fel a harcot. Az átállás nem volt számukra vonzó opció. A reguláris egységek mögött gyakran a Köztársasági Gárda egységei állomásoztak. A reguláris erőknek nagy valószínűséggel a pusztulással kellett számolniuk, ha az amerikai erők felé közelítettek, és szinte a biztos halállal, ha a Szaddamhoz hű különleges erők úgy érezték, hogy nem támogatják a rezsimet. Emiatt csak az a lehetőség maradt számunkra, hogy megadásra bátorítsuk őket. A tisztjeink azon dolgoztak, hogy titkos csatornákon keresztül eljuttassák ezt az üzenetet az iraki hadseregnek. De röviddel a háború előtt ez a lehetőség is lekerült a napirendről. Az ok elég egyszerű volt. Az USA-nak annyira kevés katonája volt, hogy egy sikeres kampány esetén a hadifoglyok száma rövid időn belül meghaladta volna a támadó amerikai erők létszámát. A tartalék terv az volt, hogy az irakiaknak azt javasoljuk: tegyék le a fegyvert, és menjenek haza. Az amerikai légierő ilyen tartalmú röplapokat szórt le, és sok iraki katona eleget tett a felszólításnak. A katonák nagy számban hagyták el az állásaikat, amikor a harcok megindultak. (...) Jerry Bremer szerint (...) a hadsereg már feloszlatta önmagát. Ez való igaz, de hozzá kell tenni, hogy az iraki hadsereg ezt az amerikai kormányzat kérésére tette, és nem arra számítva, hogy a katonákat – akik sok esetben magukkal vitték a fegyvereiket – szélnek eresztik, és megfosztják őket attól a lehetőségtől, hogy a családjukat eltartsák.”⁴⁵

Rajiv Chandrasekaran amerikai újságíró is ír arról, hogy a CENTCOM a háború előtt szórólappal bombázta az iraki hadsereg tagjait. Az egyik ilyen szórólapon egy ötgyermekes család látható étkezés közben, ezzel a felirattal, hogy „Maradj otthon, a családi kör biztonságában!”, illetve „Arra kérünk, ne avatkozz bele a koalíciós műveletekbe, különben célponttá válsz!”⁴⁶

A The New York Times szerint is nagy energiákat mozgósított az USA annak érdekében, hogy az iraki hadsereg ne harcoljon. A CIA három hónappal a háború megindulása előtt disszidensek segítségével keresett meg iraki tiszteket – több százat –, akiket arra buzdítottak, hogy ne harcoljanak, szabotálják Szaddam háborús törekvéseit, és oszlassák fel az egységeiket. Olyan magas rangú iraki tisztviselőket is igyekeztek beszervezni, mint Szaddam védelmi minisztere, Sultan Hashem Ahmed al-Tai tábornok. Az akcióban a CIA ismert kapcsolatai mellett – mint Ayad Allawi vagy Muhammad Abdullah Shahwani –, részt vett Abdul Karim Muhammadawi síita Szaddam-ellenes vezető, illetve Mishan al-Jubouri, aki a kurd területekről támogatta az amerikaiak kapcsolatépítési kísérleteit. Az akciót a hadsereg titkos 20. különítménye (Task Force 20) vezette a CIA és szövetséges arab hírszerző szolgálatok segítségével.⁴⁷

Zinni tábornok, volt CENTCOM-főparancsnok sem tudta támogatni Bremer hadsereg-feloszlato rendeletét. Nem titkolta sem a dühét, sem a csalódottságát, amikor így fogalmazott: „Jön Bremer, semmit nem tud a tervekről. Egy évtizedet töltötünk azzal, hogy az iraki hadsereg ellen olyan pszichológiai műveleteket hajtsunk

45 Tenet: My Years at the CIA 387. o.

46 Chandrasekaran: Imperial Life in the Emerald City 85. o.

47 Jehl, Douglas with Filkins, Dexter: U.S. Moved to Undermine Iraqi Military Before War, The New York Times, August 10, 2003

vége, amelyek üzenete az volt, hogy gondoskodunk azokról, akik nem szállnak velünk szembe. És ő egyszerűen felosztatja a hadsereget.”⁴⁸

A hadsereg-felosztató rendelet elfogadása után a CPA és a CENTCOM egy két-fázisú megközelítést alkalmazott a demobilizált iraki katonák reintegrálása érdekében. Először volt síita katonákat akartak bevonni bizonyos közfeladatok elvégzésébe, nem sokkal később pedig bejelentették egy 12 000 fős hadosztály egy éven belüli felállítását. A következő évre három további hadosztály felállítását tűzték ki célul.⁴⁹

A két CPA-rendelet következményei: A hadsereg felosztása után a Zöld Zóna előtt a fegyveres erők volt tagjai tüntettek. Az egyik ilyen tüntetésen, 2003. május 26-án Sahib al-Musawi volt tábornok követelte a biztonság és a közintézmények helyreállítását, valamint a katonák zsoldjának további fizetését. Kijelentette, hogy ha nem teljesülnek a követeléseik, akkor az iraki nép és a megszálló hatalom között ki fog élesedni a helyzet”.⁵⁰ Ez hamar bekövetkezett, a tüntetések kapcsán magukat volt katonaként bemutató személyek a sajtóban – sok esetben arab nyelvű nemzetközi tévécsatornáknak nyilatkozva – erőszakos cselekményekkel fenyegetőztek, amennyiben nem kapnak juttatásokat. Bremer válasza az volt, hogy nem hagyja magát megfélemlíteni.

Az egyik legnagyobb tüntetésre 2003. június 18-án került sor, amikor kb. kétezer exkatona tiltakozott a Zöld Zóna előtt. A tüntetés kődobálásba torkollott, mire az amerikaiak a tömegbe lőttek – két személy meghalt.⁵¹ Katonai rendészek lelőttek két iraki tüntetőt, miután egy zsoldfizetés követelésére szervezett tüntetés kődobálásos zavargássá fajult a Köztársasági Palota főbejárata előtt, ahol a megszálló hatóság székel. Skandáltak, arab nyelvű transzparenszeiken a „Követeljük a jogainkat!” és a „Kérjük, tartsák meg az ígéreteiket!” feliratok voltak olvashatók.”⁵²

David Petraeus tábornok, a 101. légi szállítású hadosztály parancsnoka figyelmeztette Slocombe-ot, hogy csak egy szikra kell, és a munkanélküli iraki katonák mindent lángra lobbanthatnak. Nem sokkal később megkezdődtek a kifizetések. Vagyis az USA odáig jutott, hogy a hadsereget – amelynek munkájára számított a háborús tervezéskor – feloszlatta, de kénytelen volt fizetni a volt tagjainak, akik immár nem tartoztak semmilyen hierarchiába, viszont megtartották a fegyvereiket, és egyre nagyobb ellenszenvvel figyelték az amerikaiak ténykedését.

* * *

2003 májusa a háború utáni konszolidáció első teljes hónapja Irakban. A koalíciós erők április 10-én vonulnak be Bagdadba, az első amerikai civil hatóság, az Újjáépítési és Humanitárius Segítségnyújtási Iroda (ORHA) csapata Jay Garner vezetésével

48 Ricks: Fiasco 164. o.

49 Bremer: My Year in Iraq 58. o.

50 Woodward: State of Denial 206. o.

51 Ricks: Fiasco 164. o.

52 Chandrasekaran, Rajiv: U.S. Captures Key Hussein Aide – No. 4 on List Found Near Tikrit; GI and Two Protesters Killed in Capital; The Washington Post, 2003. június 19.

április 18-án érkezett a fővárosba.⁵³ Az ORHA-t, mint a háború utáni rendezésért felelős civil irodát 2003. január 20-án elnöki nemzetbiztonsági direktíva hozta létre. Munkatársai az Iraki Szabadság hadműveletben lefektetett alapelvekhez kapcsolódva tervezték az újjáépítési és a humanitárius segítségnyújtási feladatokat. Határozott elképzeléseik voltak a végrehajtandó feladatokról, több hónapot töltöttek a kidolgozásukkal. Mindezek ellenére a védelmi minisztérium május 6-án megszüntette az ORHA-t, és egy új szervezetet állított a helyére, a Koalíciós Átmeneti Hatóságot (CPA) Paul Bremer vezetésével, akinek addig semmilyen kapcsolata nem volt az Irakban zajló eseményekkel. Kinevezése kompromisszumos megoldás volt az addig egymással hadakozó külügy- és védelmi minisztérium között. Bár tapasztalata nem volt a régióban, elnöki megbízottként Irak de facto vezetője lett.

Bremer április végén tudta meg, hogy ő fogja vezetni a CPA-t, május 15-én érkezett Bagdadba, május 16-án kiadta a debaathifikációs rendeletet, május 23-án az iraki hadsereg feloszlataáról szóló rendelkezést. Csak találgatni lehet, hogy miért ő kapott megbízást erre a rendkívül fontos feladatra. Óriási önállósága érthetetlen, bár magyarázható. Szinte senkivel sem egyeztetett a készülő lépéseiről. Stephen Hadley, a nemzetbiztonsági tanácsadó helyettese akkor értesült debaathifikációs döntéséről és a hadsereg feloszlataáról, amikor Bremer bejelentette. Condoleezza Rice-szal, a nemzetbiztonsági tanácsadóval sem konzultált a döntés előtt. Richard Myers tábornok, a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságának elnöke, aki pozíciójánál fogva a védelmi miniszter és az elnök legfőbb tanácsadója katonai kérdésekben, szintén nem tudott az iraki hadsereg tervezett feloszlataáról, csak amikor már megszületett a döntés.⁵⁴ A CENTCOM számára is meglepetés volt a két rendelet. A Vezérkari Főnökök Egyesített Tanácsát feljegyzésben értesítették róluk.⁵⁵ Mindez annak a következménye, hogy a védelmi és a külügyminisztérium között nem volt megfelelő kommunikáció, a CPA létrehozása rögtönzött volt, és az amerikai kormányzaton belül sem volt mindenki tisztában a CPA státuszával. Bremer elnöki különmegbízott volt, de elvben a védelmi minisztériumnak jelentett; címénél fogva viszont az elnök emberének tekintette magát, és a Nemzetbiztonsági Tanáccsal is csak nyomásgyakorlás után volt hajlandó kommunikálni.

Tény, hogy sokan látják úgy, hogy Bremer tevékenysége erőteljesen hozzájárult a bizonytalanság elhatalmasodásához. Thomas Ricks pl. munkájában az instabilitás alapját az elhúzódozó megszállásban jelölte meg, ami a debaathifikációra, a katonai és gazdasági átalakításra koncentrált, és közben aláásta a szociális biztonságot, és ellenállást generált az amerikai jelenléttel szemben. „A meghozott intézkedéseket büntetésnek érezték az irakiak, sok közülük valóban alapjában hibás volt” – állítja.⁵⁶

Vannak persze más vélemények is. A harmadik gyalogoshadosztály vezetése abban látta az instabilitás okát, hogy a hadsereg nem lépett fel kellő eréllyel. Jelentésében a következőket írta: „De jure és de facto az Egyesült Államok megszálló hata-

53 Gordon–Trainor: Cobra II. 533. o.

54 Woodward: State of Denial 197–198. o.

55 Ricks: Fiasco 163. o.

56 Ua. 165. o.

lom Irakban, még akkor is, ha felszabadítónak állítja be magát (...) Mivel nem akaruk elfogadni a megszállói státuszt, a parancsnokok kezdetben nem éltek a megszálló hatalmak számára jogilag rendelkezésre álló olyan eszközökkel, mint a kijárási tilalom elrendelése, a civilek rászorítása a munka felvételére, illetve az önkormányzatok és a lakosság irányítása. A rezsim megdöntése után a cselekvés hiánya hatalmi vákuumot okozott, amit mások azonnal megpróbáltak betölteni.”⁵⁷

Tagadhatatlan, hogy Bremer intézkedései meghatározó jelentőségűek voltak Irak sorsának alakulásában. Egy olyan kritikus periódusban került Irak élére, amikor még létezett egyfajta bizalom az iraki lakosság részéről az amerikaiak irányába. Kezdeti lépései nagyban hozzájárultak a viszony megváltozásához – főleg a szunnita közösséget érintően –, mert sokak szerint a későbbi felkelést alapozta meg velük. Tevékenysége ugyanakkor rámutat az adminisztráció stratégiai tervezésének gyengeségére és arra a deficitre az irányításban és ellenőrzésben, amely később más viszonylatban is komoly problémákat okozott. A tanulmányban ismertetett két rendelet a biztonsági erők újjászervezését és ezzel a rend helyreállítását nagyban megnehezítette, meghosszabbítva az amerikai jelenlét szükségességét – ellentmondva a háború előtti terveknek – és az is bizonyos, hogy a szunnita felkelésnek is lendületet adott.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bremer, Paul L. with McConnell, Malcolm: *My Year in Iraq – The Struggle to Build a Future of Hope* Simon & Schuster, 2006
- Chandrasekaran, Rajiv: *Imperial Life in the Emerald City – Inside Iraq’s Green Zone*, Vintage Books, 2007
- Franks, Tommy with McConnell, Malcolm: *American Soldier*, HarperCollins, 2005
- Gordon, Michael R. and Trainor, Bernard E., *General: Cobra II – The Inside Story of the Invasion and Occupation of Iraq*; Vintage Books, 2007
- Jehl, Douglas with Filkins, Dexter: *U.S. Moved to Undermine Iraqi Military Before War*, *The New York Times*, August 10, 2003
- Marquis, Christopher: *U.S. May Be Forced to Go Back to U.N. for Iraq Mandate*; *The New York Times*, 2003. július 19.
- Packer, George: *The Assassins’ Gate – America in Iraq*, Faber and Faber, 2007
- Resolution 1483 (2003), Adopted by the Security Council at its 4761st meeting, on 22 May 2003
- Ricks, Thomas: *Fiasco – The American Military Adventure in Iraq*, Penguin, 2007
- Tenet, George, with Harlow, Bill: *At the Center of the Storm – My Years at the CIA*, Harper Collins, 2007
- Woodward, Bob: *A támadás terve*, Geopen, 2004
- Woodward, Bob: *State of Denial*, Pocket Books, 2007
- Wright, Donald P., Dr. és Reese, Timothy R. Colonel, a Contemporary Combat Studies Team segítségével: *On Point II.: Transition to the New Campaign*, US Army Combined Arms Center, 2008.

57 Ua. 150–151. o.

Kiss Álmos Péter

Ál-gerillák – nélkülözhetetlen erők az aszimmetrikus hadviselésben¹

Aszimmetrikus konfliktusokban a biztonsági erők erőforrásokban, tüzérségben, kiképzésben mutató fölényüket csak akkor tudják kihasználni, ha valós idejű helyi információk állnak rendelkezésükre a nem-állami hadviselő erőiről. A szükséges információk megszerzésében különösen sikeresnek bizonyultak a biztonsági erők gerilláknak álcázott harccsoportjai. A szerző esettanulmányokon keresztül mutatja be az ál-gerillák alkalmazásának lehetőségeit, elemzi alkalmazásuk előnyeit, hátrányait és csapdáit.

Negyedik generációs konfliktusokban² az állam minden politikai és hatalmi index szempontjából előnyben van a nem-állami hadviselővel szemben. Diplomáciai, gazdasági, politikai, jogi, információs, felderítési és katonai eszközei messze nagyobb erőt képviselnek, mint a nem-állami hadviselő maximális képességei. Még a legszegényebb állam biztonsági erői is nagyobb tüzérséggel rendelkeznek, mozgékonyaságuk jobb, szervezettségük és kiképzésük színvonala magasabb, mint a nem-állami hadviselő legjobb fegyveres alakulatai.

A nem-állami hadviselő is tisztában van gyengeségével; tudja, hogy bátorság, ideológiai elkötelezettség, forradalmi lelkesedés és kezdeményezés elég lehet helyi harcászati sikerekhez, de kevés a győzelemhez. De tisztában van az ellenség erejét korlátozó tényezővel is. Erőit hatékony elhárító és figyelő rendszerekkel védi a biztonsági erők támadásaitól. Az akciók helyének és időpontjának megválasztásával, kisebb támadások sorozatával, a harctéri döntés halogatásával akarja „kivéreztetni” az államot és hosszú ideig elhúzni a konfliktust. Akcióit úgy tervezi, hogy a biztonsági erők válaszcsoportjai a civil lakosságot sújtsák, és igyekeznek megtorló intézkedéseket kiprovokálni a civil lakosság ellen: ha az állam saját polgárai ellen korlátozás nél-

1 A Magyar Hadtudományi Társaság 2009. pályázatán első díjat nyert tanulmány rövidített változata. A tanulmány teljes szövege elérhető a Társaság honlapján – www.mhht.eu.

2 A hadviselés generációinak elméletéről több tanulmány jelent meg a magyar szaksajtóban. Lásd pl. Somkuti Bálint: „A 4. generációs hadviselés,” *Hadtudományi Szemle*, 2009. 2. és Kiss Álmos Péter: „Generációk a hadviselésben – a negyedik generáció,” *Hadtudományi Szemle*, 2009. 2.

kül alkalmazza kényszerítő erejét, azzal saját legitimitását rombolja és a felkelők oldalára állítja a civil lakosságot.

A biztonsági erők számára ez azt jelenti, hogy a nem-állami hadviselő elleni fegyveres harc nem különösebben nagy kihívás – *rendkívül nagy kihívás viszont az ellenséget megtalálni és járulékos pusztítás nélkül megküzdeni vele*. Ezért egy felkelés elfojtásának kulcsa a felkelés különleges körülményeihez igazított, megbízható, pontos, gyors és folyamatos felderítés. Ezt könnyű kimondani, de nehéz megvalósítani, mert a felderítés szokásos eszközei csak nagyon korlátozott mértékben alkalmazhatóak.

A hírszerzési ciklus (információ igények megfogalmazása – információgyűjtés – elemzés, feldolgozás, értékelés – terjesztés) túl lassú: az információ elavult, mire a szokásos csatornákon eljut a műveleteket vezető parancsnokokhoz. Szükség van tehát olyan felderítő eljárásokra, amelyek gyakorlatilag azonnali, műveletek tervezésére és végrehajtására alkalmas információkkal szolgálnak. Ebben különösen hatékonyak bizonyultak a biztonsági erők válogatott tagjaiból szervezett különleges alakulatok, melyek utánozzák az ellenség szokásait, megjelenését és magatartását, beszivárognak a felkelők területére és elvegyülnek a gerillák között. Olyan körzetekben, ahol a felkelés társadalmi támogatottsága erős és likvidálták a biztonsági erők felderítő hálózatát, az ál-gerilla csoportok lehetnek az egyetlen megbízható információforrások. De az ál-gerillák nem csak a felderítésben, hanem a felkelők elleni aktív intézkedések terén is sikeresek lehetnek.

Alapos felkészítés után az ál-gerilla alegység első feladata észrevétlenül bejutni a cél-területre. Ez különös óvatosságot követel, mert mindig fennáll a veszély, hogy a csoportot fölfedezik, mielőtt megkezdhetné feladatát. Ritkán lakott körzetekben ez éjszakai ejtőernyős ugrást, több éjszakai menetelést vagy evezést, városi környezetben kis csoportokban több nap alatt történő lassú beszivárgást jelenthet. A cél-területen az ál-gerillák elhitelek a lakossággal és a felkelőkkel, hogy maguk is felkelők. E „hitelesítés” – ami akár több hétig is tarthat – a művelet legkritikusabb fázisa, és csak akkor jár sikerrel, ha a csoport valamennyi tagja képes minden szempontból tökéletesen utánozni a valódi gerillákat. Miután a csoport beilleszkedett a környezetbe, megkezdik az információgyűjtést és annak továbbítását a felderítő szervezethez, és a felderített alakulatokra rávezeti a kormány csapásmérő alakulatait.

De az ál-gerillák aktívabb szerepet is játszhatnak. Tolakodó, erőszakos magatartással, a helyi szokások és a tulajdonjog semmibevételével bizalmatlanságot és gyanakvást szíthatnak a valódi felkelők és a helyi lakosság között. Ha több rivális felkelő szervezet működik a területen, az ál-felkelők nyílt fegyveres harcot provokálhatnak közöttük. Indokolt esetekben maguk is felszámolhatnak felkelő csoportokat: egy különösen népszerű vezető elfogása, vagy egy különösen fontos eszköz³ megsemmisítése indokolhatja, hogy a csoport fölfedje valódi természetét. Indokolt azonnal harcot kezdeményezni akkor is, ha fény derül a csoport valódi mivoltára: a váratlan támadásban a csoport túlélése valószínűbb.

3 Minden erőforrás bevetése indokolt lehet például, ha egy terrorista csoport kezébe nukleáris fegyver kerül.

Eset-tanulmányok

Az aszimmetrikus konfliktusokat kiváltó és életben tartó társadalmi-politikai-gazdasági körülmények annyira egyedi, annyira meghatározzák a konfliktus jellegét, intenzitását és az alkalmazott eszközöket és eljárásokat, hogy az egyik konfliktus tapasztalatait csak nagyon korlátozottan lehet alkalmazni egy másik konfliktusban.⁴ Ennek ellenére a felkelés-elfojtó harcban is léteznek általános érvényű alapelvek, és más államok tapasztalatai felbecsülhetetlen értékűek. De csak akkor vehetjük hasznukat, ha gondos elemzéssel és a helyi körülmények figyelembevételével desztilláljuk az események mögötti alapelveket – és ha valóban *alapelveknek* tekintjük, és úgy is alkalmazzuk azokat.

□ **Fülöp-szigetek 1946–1954:** Nem sokkal a második világháború után (1946. 06. 04.) a Fülöp-szigetek elnyerték függetlenségüket. A bizonytalan gazdasági és politikai helyzetben a kommunista párt lehetőséget látott a hatalom és a gazdasági előnyök elosztásának erőszakkal történő módosítására. Mozgósította gerilla erőit, melyek a háború során a japán megszállók ellen harcoltak, és megkezdték a fegyveres harcot. Valós sérelmekre alapozott szervező és propaganda tevékenysége visszhangra talált a társadalomban: ereje csúcán a mozgalom (a Hulalahap) 15 000 fegyveres gerillát és 1 000 000 támogató szimpatizánst számolt.

A felkelés kezdeti fázisában (1946–1949) a biztonsági erők tevékenysége – ha nem is volt teljesen eredménytelen – semmiképpen nem mondható sikeresnek. Csak a független gerillavadász alakulatok tudtak sikereket felmutatni. Az első ilyen alakulat a négy tisztből és 50 válogatott tiszthelyettesből és sorkatonából szervezett Nenita egység volt. Szabad kezet kaptak, hogy bármilyen eszközzel – akár terrorral és likvidálással is – válaszoljanak a „hukok” tevékenységére. Tanulmányozták a hukok harceljárásait, felderítő rendszerüket, támogató hálózatukat, azonosították gyenge pontjaikat, és az ellenség területére vitték a harcot. Nem nagyon vesződtek foglyokkal, akiket az engedékeny (vagy megfélemlített) bíróságok „bizonyíték hiányában” amúgy is szabadon engednének, és nem firtatták különösebben a civilek és gerillák közötti különbséget. Keménykezdű eljárásaik népszerűtlenebbek voltak, de valódi eredményeket (halott gerillákat) tudtak felmutatni – ezért élvezték a politikai és katonai vezetés védelmét.

A Nenita egység tapasztalatai alapján született meg az „X Erő” *elve*: egy gerilla-vadász erő álcázza magát létező huk alakulattá és hatoljon be huk területre. Létesítsen kapcsolatot a helyi lakossággal és a hukokkal. Gyűjtsön információkat az ellenség szervezetéről, ellátó rendszeréről, támogató hálózatáról, az együttműködő tisztviselőkről, politikusokról, rendőrökről. Alkalmas pillanatban semmisítse meg az elérhető gerilla erőket és vonuljon vissza saját területre.

Az első „X Erő” *műveletre* 1948 tavaszán került sor, amikor a Hukalahap ereje csúcán volt, de futárokra épült hírközlő rendszere lassú volt. A Luzon sziget déli tartományaiiban működő huk szervezetek vezetőjének halála után egyes alakulatai keresni kezdték a kapcsolatot a közép-luzoni erőkkel. E helyzet jó lehetőség volt, hogy a biztonsági erők belülről támadják a gerilla szervezetet. A Fülöp-szigeti csend-

4 Strachan, 2007 és Kiss, 2009.

ország egy százada hetekre eltűnt az esőerdő mélyén, egy különleges kiképzőtáborban, hogy felkészüljenek a feladatra.

A kiképzés során az erőnlét, harcászat, felderítés, rádióforgalmazás, elsősegély, szökés, túlélés és rejtőzködés kaptak hangsúlyt. Emellett a csendőrök leadtak minden kincstári tárgyat, és ugyanolyan civil ruhákat, fegyvereket, propagandaanyagokat és használati tárgyakat kaptak mint a gerillák. Átállt gerilláktól tanultak gerillaként viselkedni: egymást és rangidőst gerilla módra üdvözölni; gerilla módra étkezni, öltözni, a gerillák napirendje szerint élni. Beszélgetés a felvett huk identitás alapján folyt: a dél-luzoni gerilla egységekben szokásos rendfokozatokat, álneveket és gúnyneveket használták, elvtársnak, testvérnek szólították egymást. Elsajátították a huk ideológiát, megtanulták a huk mozgalmi énekeket, és megtanultak huk stílusban politikai beszédeket mondani.

Az ál-gerillák 1948. 04. 14-én éjjel előre megrendezett rövid tűzharcba keveredtek egy másik csendőr alakulattal, majd eltűntek a célterületen. Még aznap éjjel sikerült kapcsolatba lépniük két valódi huk alakulattal. A találkozást követő kérdezősködés (személyazonosság, alakulat, célok, korábbi műveleti terület, az észak felé követett útvonal) igazolta, hogy szükség van az alapos felkészülésre. Az ál-gerillák fedő története – a „legenda” – kiállta a próbát. A huk századok és az ál-gerillák keveredtek, barátkoztak, megtárgyalták a gerilla élet viszontagságait és a műveletekben szerzett tapasztalataikat. Az ál-gerillák elismételték a dél-luzoni gerilla egységek életéről és műveleteiről tanult történeteket, a valódiak dicsekedtek erejükkel, különösen parancsnokukkal.

A beszélgetésekből az ál-gerillák létfontosságú információkat gyűjtöttek a mozgalomról, a helyi körülményekről, a propaganda tevékenységről, az ellátó rendszeréről. Megtudták, hogy kik a gerillákkal együttműködő helyi tisztviselők és rendőrök. A hatodik napon az „X Erő” váratlanul támadást indított a gerillák ellen. Az alig fél óra küzdelemben a hukok 82 embert veszítettek. A halottak között volt egy közeli város polgármestere, három huk parancsnok, és két elhárító tiszt, akik a „délről érkezett elvtársak” ellenőrzésére érkeztek. A túlélők üldözése során még 21 huk halt meg és 26 esett fogságba. Három héttel később két huk alakulat tűzharcba keveredett egymással: mindkettő azt hitte a másikról, hogy az egy ál-gerilla alakulat – ennek további 11 huk áldozata volt. Az ál-gerillák híre gyorsan elterjedt a hukok között, és egy-egy sikeres művelet után hosszú ideig mély gyanakvással tekintettek minden ismeretlen személyre és minden váratlanul fölbukkanó, kapcsolatot kereső ismeretlen alakulatra. E bizalmatlanság akadályozta az együttműködést és a koordinációt, amit tekinthetünk az „X Erő” műveletek pozitív utóhatásának.

Idővel az „X Erő” műveletben a „mennysiségi erőszaknál” nagyobb hangsúlyt kapott a „minőségi.” Panay szigeten az 1950-es évek elején 20 átállt huk és három felderítő tiszt behatolt a szigeten működő gerillák területére, három hónapon át információkat gyűjtöttek, és a helyi huk parancsnokok bizalmába férkőztek. Végül meghívták a panay-i gerilla parancsnokokat egy grill-partira, melynek során valamennyit elfogták vagy megölték és megbénították a szigeten a gerillák szervezetét. Egy csendőr zászlóalj a Manila környéki huk ellátó rendszert (mely a parasztok, kisvállalkozások, üzletemberek megsarcolására épült) támadta. A zászlóalj cég-emblémával, civil rendszámmal ellátott teherautókat szerzett; a csendőrök civil ruhát öltöttek és normális, mindennapi üzleti tevékenységbe kezdtek. A huk beszerzők fölfigyeltek az

új vállalkozásra, az egyik teherautót egy néptelen környéken megállították és azonnal elestek a raktérben rejtőző lövészraj tüzeiben.⁵

A Nenita egység utolsó reinkarnációja a „C század” volt. A 100 fős alegység tagjainak megjelenése és magatartása semmiben nem különbözött a gerillákétól: rongyos, mezítlábas vademberek voltak, egyetlen katonai felszerelési tárgy nélkül; kulacs helyett saját készítésű ivótökből ittak, evőcsésze és evőeszközök helyett kézzel ettek a közös főzőedényekből, fogkefe és fogkrém helyett gallyakat rágtak, és tökéletesen elsajátították a huk ideológiát.

A hukok – keserű tapasztalatok alapján – mélységes gyanakvással kezeltek minden ismeretlen gerilla alakulatot. A C század nem is kísérletezett „X Erő” műveletekkel, nem keresett kapcsolatot huk egységekkel. Mégis sikerrel működött, mert tökéletes kaméleon volt. Kis felderítő alegységei és a helyzettől függően egyenruhában vagy civilnek öltözve jelentek meg, vagy észrevétlenek maradtak a dzsungelben; mélyen behatoltak az ellenséges területre, láthatatlanul megfigyeltek és jelentettek, vagy váratlan rajtaütéseket hajtottak végre; titokban vagy mindenki szeme láttára, egyenruhában vagy civilben fogtak el kijelölt személyeket.⁶

A Hukbalahap ereje 1954-re 2000 fő alá apadt, és a következő év során a biztonsági erők fölszámolták az utolsó ellenálló csoportokat is. A kormány sikerében számtalan tényező játszott szerepet, a földrajzi adottságoktól a politikai és gazdasági intézkedéseken át a biztonsági erők tevékenységéig. Fegyveres konfliktusokban a siker alapja a csapatmunka, az egészen kis alegységek szintjétől, a haderőnemek szintjéig. Ez hatványozottan igaz az aszimmetrikus konfliktusokban – és e csapatmunkában az ál-gerillák csak egy kis részt vállaltak. Vitathatatlan, hogy kulcs-szerepük volt a felkelés elfojtásában. Tevékenységük azért járult hozzá jelentősen a kormányerők sikeréhez, mert egy különösen jól átgondolt és jól koordinált program része volt, amelyben a katonai-biztonsági probléma megoldása csak egy (kétségtelenül fontos) feladat volt a végső cél felé vezető úton.

□ **Rhodesia (1964–1980):** A rhodesiai kormány és a politikai hatalmat kézben tartó fehér társadalom hosszú időn át nem tartotta komoly fenyegetésnek az afrikai nacionalista mozgalmakat: az utcai zavargások, sztrájkok, az afrikai lakosság megfélemlítése inkább rendvédelmi és igazságszolgáltatási problémának tűnt, semmint egy szervezett felkelés első eseményeinek, ezért a felkelés-elfojtó eljárások is csak késve jelentek meg.

A két domináns rhodesiai törzs (matabélék és sonák) saját felkelő mozgalmakat szerveztek. A matabele Zimbabwe African People’s Union (ZAPU) szovjet támogatást kapott, fegyveres ereje (Zimbabwe People’s Revolutionary Army – ZPRA) szovjet-típusú, hagyományos erőkkal vívott harcra készült. A sona Zimbabwe African National Union (ZANU) Kínától kapott támogatást. Fegyveres ereje (Zimbabwe National Liberation Army – ZANLA), Mao gerillaháború elméletét követte. A szervezetek nem működtek együtt – sőt alakulataik gyakran egymás ellen is harcoltak.

A kormány felderítő hálózata a felkelés kezdeti szakaszában megbízhatóan működött, a biztonsági erők sikerrel vették föl a harcot a felkelőkkel. Csak 1972-ben

5 Valeriano és Bohanan (1962)

6 *Counter-guerrilla Operations in the Philippines*, (1961)

történt alapvető változás, amikor az északkeleti határvidékre beszivárgó ZANLA gerillák néhány hét alatt likvidálták az informátorokat. Műveleti információk hiányában a biztonsági erők nem tudták harcra kényszeríteni a gerillákat. Az ál-gerillák alkalmazása volt a leggyorsabb eredményt ígérő megoldás. Az első műveletek (1973. január) nem voltak különösebben sikeresek, de más információforrás nem állt rendelkezésre. Első sikerüket (amely tehát nem csak információkat eredményezett, de emberveszteséget is okozott a gerilláknak) 1973. augusztusban érték el.

Az ál-gerilla alegységeket 1973 novemberében egy alakulatba szervezték. Az eredetileg 120 fővel létrehozott Selous Scouts vegyes fehér-afrikai század volt, afrikai tagjai sonák (nagy részt átállt gerillák) voltak. Első műveletüket 1974. januárban hajtották végre, és márciusban már három, egyenként 30–40 fős, sona nyelvet beszélő szakasz állt bevetésre készen, és hamarosan felállt egy matabele szakasz is. A Selous Scouts a háború végén már zászlóalj volt, 1500 fő körüli létszámmal. Az alakulat eredeti célja fedett mélységi felderítés volt: észrevétlenül behatolni a cél-területre, gerilla-alakulatként elfogadtatni magukat a helyi lakossággal és a területen működő gerillákkal, meghatározni a gerilla-táborok és támaszpontok pontos helyét, és rájuk vezetni a fegyveres erők alakulatait. Ideális esetben az ál-gerillák valódi mivolta a támadások ellenére sem derült ki, és hosszú ideig a cél-területen tudtak maradni, és a műveletet többször meg tudták ismételni.

A cél-területre történt sikeres (észrevétlen) behatolás után fokozatosan bővülő kapcsolatokat létesítettek a törzsi lakossággal, és a felkelők helyi összekötőivel. Az összekötőkön át kapcsolatba léptek a körzetben tartózkodó gerilla alakulatokkal, és megszerveztek egy találkozót, ahol a két csoport tagjai keveredtek, meséltek egymásnak kalandjaikról, információkat cseréltek, forradalmi dalokat énekeltek; parancsnoaik megbeszélték néhány közös akció tervét, majd elváltak. Az ál-gerillák a megszerzett információkat jelentették a hírszerzésnek vagy közvetlenül a kijelölt csapásmérő alakulatnak. A támadást próbálták úgy időzíteni – és ezzel a gyanút elterelni – hogy az ál-felkelők már ne legyenek a közelben, mikor megérkeznek a kormánycsapatok.

Az ál-felkelő műveletek hatékonysága érdekében az elfogott gerillákat igyekeztek rávenni, hogy álljanak át a kormány oldalára, és harcoljanak korábbi bajtársaik ellen (e kísérletek kevés kivétellel eredményesek voltak). Az átállt gerillákkal kiegészített Selous Scouts alegység átvette a megsemmisített gerilla-csoport „személyazonosságát” és folytatta tevékenységét. Ha sikerült titokban tartani az eredeti gerilla csoport megsemmisítését, az átállt gerillák segítségével jelentősen le lehetett rövidíteni a hitelesítéshez szükséges időt.

A fedett mélységi felderítő feladatok mellett az ál-gerillák támadó, agresszív műveleteket is végrehajtottak. Gerilla-vadász alegységeik hosszú, sikeres bevetés után határon túli támaszpontra visszatérő gerilláknak adták ki magukat, végigmentek egy-egy korábban felderített behatolási útvonalon, útközben további információkat gyűjtöttek, és likvidálták a befelé tartó gerilla egységeket, amelyekkel találkoztak.

Az ál-gerillák műveletei bizalmatlanságot és gyanakvást szítottak a valódi gerilla alegységek között. Ahogy köztudottá vált az ál-gerillák léte, egyre nehezkesebbé vált a valódi gerilla csoportok közötti kapcsolatteremtés: hosszas szóbeli és írásbeli üzenetváltások előztek meg minden találkozást, és egyre nehezebben tudták műveleteiket koordinálni. E bizalmatlanság még nagyobb volt olyan körzetekben, ahol mind-

két mozgalom erői jelen voltak: ZANLA alakulatnak álcázott ál-gerillák támadták a ZPRA alakulatokat, ZPRA-nak álcáztak a ZANLA-t. A két felkelő mozgalom közötti fegyveres összecsapások 1976-tól mindennaposokká váltak.

A harctéri sikerek csak késleltetni tudták a rhodesiai felkelés győzelmét: a kormány 1980-ban gyakorlatilag feltétel nélkül kapitulált, és ügyesen manipulált választások után a hatalmat átvették a nemzeti felszabadítási mozgalmak. A kormány kudarcában jelentős szerepet játszott az elhibázott felkelés-ellenes stratégia, mely az afrikaiak biztonságának garantálása és a felkelők ellenőrzése alatti területek visszaszerzése helyett a lehető legnagyobb számú felkelő megsemmisítésére helyezte a hangsúlyt, és az afrikai lakosság büntetésével akarta elérni, hogy megvonják támogatásukat a felkelő mozgalomtól. A biztonsági erők fenyegető magatartása és büntető műveletei e célt szolgálták, de a vártta ellenkező eredményt érték el: fokozatosan a felkelők oldalára kényszerítették az afrikai lakosságot.

□ *Pandzsáb, India – a macskák (1980–1994)*: A pandzsábi szikh felkelés körülményei sokkal közelebb állnak a mai és jövőben várható európai helyzethez, mint akár a fentiekben elemzett események, akár az iraki vagy afganisztáni állapotok. Pandzsáb India egyik legfejlettebb állama milliós nagyvárosokkal, jó infrastruktúrával, jó út- és vasút-hálózattal. Az intenzíven művelt, lankás vidéken a felkelők nehezen találtak rejtekhelyet – ezért a felkelés inkább nagyvárosi terrorizmus volt, semmint klasszikus gerilla háború. Rhodesiával, Irakkal és Afganisztánnal ellentétben a pandzsábi szikh felkelést egy pandzsábi szikh rendőrtábornok parancsnoksága alatt pandzsábi szikh rendőrök fojtották el.

A felkelés számos kiváltó okra vezethető vissza, a gazdasági és társadalmi problémáktól a szikh vallás átpolitizálásán és a miniszterelnök machinációján át a szikh diaszpóra uszításáig. Fundamentalista szikhiek egy kis csoportja egyre hangosabban követelte Khalisztán (a szuverén szikh teokratikus állam) függetlenségét; egyre erőszakosabban lépett föl az ellenzőkkel szemben – és egyre több támogatót talált. A fokozatosan növekvő erőszak és polgári engedetlenség 1982-től fokozatosan nyílt felkeléssé vált.

Aszimmetrikus hadviselés és bűnözés között gyakori a kapcsolat és átjárás, de Pandzsábban a bűnszervezetek nélkülözhetetlenek voltak a Khalisztán mozgalom számára. A mozgalom társadalmi támogatottsága a kritikus kezdeti fázisban minimális volt, ezért vezetői kénytelenek voltak a csempész hálózatokhoz fordulni fegyverekért és logisztikai támogatásért. A rendőrség számára logikusnak tűnt, hogy a terrorista csoportokat az elsősorban anyagi motivációjú, ideológiai szempontból nem elkötelezett bűnszervezeteken és egyéni bűnözőkön keresztül támadják.

Az első kísérletet az amritszári rendőrfőkapitány hajtotta végre 1986-ban. A helyi alvilágot különösen jól ismerő tisztekből létrehozott egy alkalmi harccsoportot a különlegesen veszélyes terroristák üldözésére és elfogására. Az első feladat az amritszári Arany Templomban (a szikh vallás legszentebb zarándokhelyén), a hívők tömegeiben menedéket találó terroristák elfogása volt. A terrorista szervezetek működését jól ismerő bűnözőkből összeállítottak egy ál-felkelő csoportot, amely a templomban kapcsolatba lépett a terrorista vezetőkkel és azonosította őket a biztonsági erők számára. A mozgalom több vezetőjét sikerült így letartóztatni. Az eljárást Pandzsáb más régióiban is bevezették, és jelentős sikereket értek el – megtörték a terroristák alvilág fölötti monopóliumát és megnyílt a lehetőség a legveszélyesebb terrorista káderek semlegesítésére.

Az ál-felkelőket a rendőri zsargon – az angol népi bölcsesség: „set a cat to catch a mouse” (egérfogáshoz használj macskát) alapján – „macskáknak” nevezte. Kis csoportokban dolgoztak, beépültek a felkelő szervezetekbe (ebből a szempontból a tevékenységük gyakran inkább titkos ügynökökre emlékeztetett, semmint mélységi felderítő vagy csapásmérő erőkre). *Feladatuk elsősorban az információgyűjtés volt, de indokolt esetben végrehajtottak rajtaütéseket is. Legfontosabb célpontjaik a Khalisztán mozgalom vezetői és ideológusai voltak. A vezetők elvesztése hatalmi harcokat eredményezett, és a mozgalom fokozatos szétforgácsolódásához vezetett. Második prioritásuk a legeltökéltebb, legerőszakosabb terroristák semlegesítése volt, függetlenül attól, hogy azok hol álltak a szervezet hierarchiájában. Ezek elvesztése degradálta a szervezetek ütőképességét. E kezdeti fázisban az elfogott felkelőket nehéz feladat volt visszafordítani, ezért a macskák elsősorban rendőrök és alvilági elemek voltak.*

A felkelés második szakaszában (1989–1991) a biztonsági erők kezdtek nagy számban bevonni az elfogott terroristákat az ál-gerilla csoportokba: a veszteségek demoralizáló hatása, a csökkenő ideológiai elkötelezettség és a nagy jutalmak csábítása következtében nem csak az elfogott terroristák visszafordítása bizonyult könnyebb feladatnak, de egyre több terrorista önként föladta magát (és bajtársait) jutalom ellenében. A macskák alkalmazása dominó-hatást váltott ki: egy terrorista letartóztatása és visszafordítása egy egyre gyorsuló és bővülő folyamatban újabb és újabb terroristák letartóztatásához és visszafordításához vezetett.

A harmadik fázisban (1992–1994) K.P.S. Gill rendőrtábornok szabad kezet – és bőkezű költségvetést – kapott, hogy minél előbb fojtsa el a Khalisztán mozgalmat. A rendőrség növelni tudta a macskák számát; és ahogy a macskák száma nőtt, úgy kaptak új feladatokat. Immár nem csak a terrorista vezetőkre és a notórius gyilkosokra vadásztak, de a kevésbé fontos személyekre is. A vezető káderek mozgásáról gyűjtött információk elemzése azt mutatta, hogy általában otthonuk 15–20 km-es körzetében maradtak, az adatbázisok alapján azonosították e körzetekben a valószínű rejtékhelyeket, segítőköt és támogatókat. A helyszíneket macskák tartották megfigyelés alatt; a kordon- és kutatásműveletek és a nyomozó csoportok szüntelen tevékenysége a cél-személyeket állandó mozgásra kényszerítette, amíg előbb-utóbb egy macska látókörébe kerültek, aki riasztotta a biztonsági erőket.

A felkelést a felkészültségben és professzionizmusban folyamatosan fejlődő, létszámban gyorsan növekvő, tapasztalt tisztek által vezetett biztonsági erők csapatmunkája fojtotta el. Az indiai doktrína a civil lakosság biztonságának megteremtését tette az első helyre; ezt követte a terrorista erők (különösen a közép-vezetők) olyan ütemű pusztítása, amivel a toborzó rendszer nem tudott lépést tartani. A macskák e csapatmunka értékes részei voltak, mert a biztonsági erők akció-csoportjait folyamatosan rá tudták vezetni a terrorista csoportokra, és a nehéz szakaszokban is sikereket értek el.

✧ *A siker titka:* Számos tényező járul hozzá az ál-felkelők sikeréhez – és mivel minden aszimmetrikus konfliktus egyedi és különleges eset, nem lehet fontossági sorrendet vagy kipipálható „receptet” felállítani. De fölállítható néhány alapelv, amelyek valószínűsítik a műveletek sikerét.

Bevonni az átállt gerillákat: Az ál-gerilla műveletek kulcsa a kormány oldalára átállt vagy elfogott és „visszafordított” gerillák széleskörű alkalmazása. Három területen játszanak nélkülözhetetlen szerepet:

- Létfontosságú információkkal rendelkeznek a gerillák folyamatban levő műveleteiről és eljárásairól, a gerilla parancsnokok személyi profiljáról, a híradórendszerről, kódokról és jelszavakról, a biztonsági intézkedésekről és az általános műveleti eljárásokról.
- Segítik az ál-gerillák felkészítését. A felderítő szolgálat feltárhatja a gerilla mozgalom ideológiai hátterét, a kiképzés részleteit, a szokásokat és hagyományokat. De az átállt gerillák belülről ismerik a mozgalom e jellemzőit, és (afféle felsőfokú továbbképzésként) meg tudják tanítani az ál-gerillákat gerilla módra gondolkodni és viselkedni.
- Részt vesznek a műveletekben. Jelenlétük megkönnyíti a hitelesítést, mert számukra természetesebb és automatikusabb azok a viselkedési formák, amelyeket a helyi lakosság és más gerillák elvárnak egy gerillától – és amelyeket az ál-gerillák csak utánoznak. Ha átállásukat sikerül titokban tartani, vissza lehet küldeni őket korábbi műveleti területükre, ahol ismerik a gerillák támogató szervezetét – és ahol a helyi lakosság és az esetleg ott működő más gerilla alegységek már ismerik őket.

A mozgalom vagy ideológia iránti elkötelezettség kisebb motivációs szerepet játszik, mint gondolánk. A megpróbáltatások, a fizikai megterhelés, az állandó stressz, a tűzharc traumája hamar felőrli a lelkesedést. Egy amnesztia-program utat nyithat az illúziójukat vesztett gerilláknak, hogy visszatérjenek a társadalomba. A harcban elfogott gerillák visszafordítása sem nehéz feladat: közvetlenül a fogságba esés után befolyásolhatóak, ellenállás nélkül válaszolnak minden kérdésre, és az ösztönző és kényszerítő eszközök (különösen a törvény szigorával történő fenyegetés) kombinációjával gyorsan rá lehet venni őket, hogy bajtársaik ellen forduljanak.

Kihasználni a gerillák lassú döntési ciklusát: Egy felkelés elfojtása során a biztonsági erők első intézkedései között van a hírközlő hálózatok ellenőrzés alá helyezése. Ezért a gerilla szervezetekre általában lassú és megbízhatatlan híradó rendszer jellemző, vezető és ellenőrző rendszerük többnyire erősen decentralizált: ha ismerik is a „szolgálati út” fogalmát, nem veszik olyan szigorúan azt, mint a biztonsági erők. A helyi parancsnok döntési jogköre szinte korlátlan, de a magasabb szinttől kért döntések akár heteket is várathatnak magukra. E körülmények eredménye, hogy az ál-gerilla csoportok az ellenség döntéshozó ciklusán belül tudnak működni.

Felhasználni az ál-gerillák információit: Az ál-gerilla műveletek potenciálját csak akkor lehet kiaknázni, ha a felderítő szervezetek gyorsan tudják felhasználni a kapott információkat, és ha a csapásmérő erők időben és kellő erővel tudják támadni az azonosított célpontokat. Ez ma általában légicsapást és helikopter deszantot jelent. Ezt a rhodesiai biztonsági erők Tűz Erői (Fire Force – „Tűz Erő” nem összekeverendő a „firepower” – „tűzerő” kifejezéssel) fejlesztették ezt nagyon magas szintre. A Tűz Erő nem egy alakulat volt, hanem egy műveleti eljárás – teljes készenlétben álló, azonnal indítható légi szállítású és ejtőernyős lövészek, csapásmérő helikopterek és teherautókon szállított második hullám. A rhodesiai gerillák nem rendelkeztek légvédelmi eszközökkel, és harcászati kiképzésük színvonala olyan alacsony volt, hogy az ejtőernyős és helikopter deszantokat a gerillák közvetlen közelében is ki lehetett rakni. Ez az eljárás öngyilkosság lenne Afganisztánban – az alkalmazandó eljárásokat tehát mindig a terephez és a helyi körülményekhez kell igazítani.

Elkerülni a saját erők közötti harcot: Működnie kell egy rendszernek, amely megakadályozza, hogy biztonsági erők hagyományos alakulatai és a területükön működő ál-gerilla csoportok harcra keveredjenek. A legjobban bevált eljárás egy jól behatárolt körzet „befagyasztása”: a körzetben a biztonsági erők ideiglenesen a fő útvonalakra és előre meghatározott objektumok (pl. falvak, határsáv, ipari létesítmények) környékére korlátozzák tevékenységüket. Saját tűz incidensek így is előfordulhatnak, ha a koordinációba hiba csúszik.

Nem alábecsülni az ellenséget: Sosem szabad elfelejteni, hogy az ellenség – bár rongyokban jár és a karabélyá rozsdás – okos és intelligens, és minden lehetőséget azonnal kihasznál, minden fegyvert és minden új eljárást kipróbál. Habozás nélkül átveszi a biztonsági erők eljárásait, ha azokban a siker lehetőségét látja. Ez igaz az ál-gerilla eljárásokra is: a felkelések történetében számos példát találhatunk arra, hogy a felkelők magukat biztonsági erőknek álcázva hajtottak végre a nagyon hatékony műveleteket.

↔ **Eldöntendő kérdések:** Az ál-felkelők alkalmazása fölvet néhány kérdést, amelyeket az első ilyen csoport létrehozása előtt kell megválaszolni: a kiképzés, a szervezeti forma, a felügyelet és a támogató struktúra a kérdésekre adott válaszoktól függ. Egyértelműen helyes vagy egyértelműen téves válasz nincs: a konfliktus jellege, az aktuális társadalmi és politikai körülmények határozzák meg az ál-gerilla alegységek céljait és szervezeti formáját, bevetésük legjobb módját és idejét.

Felderítő vagy csapásmérő erők? Ál-gerilla erők mindkét feladatra alkalmasak, és a gyakorlatban mindkettőre alkalmazták őket. Az „X Erő” eredeti célja a gerilla erők támadása volt, másodlagos felderítő funkcióval; a Selous Scouts eredetileg felderítő alakulat volt, másodlagos csapásmérő funkcióval. A konfliktus körülményei mindkét esetben fokozatos, de jelentős változást eredményeztek. Tisztában kell lenni tehát mindkét alternatíva előnyei mellett azok kockázataival is; el kell dönteni, hogy melyiket tekintjük fontosabbnak, és el kell fogadni, hogy az idő és a körülmények változást diktálhatnak. A felderítési funkció mellett szól a csoportok képessége, hogy feltűnés nélkül tudnak mozogni a gerillák között és olyan információkat szereznek, amelyek a szokványos felderítő eszközökkel nem hozzáférhetőek. Ugyanakkor a felderítési funkció hangsúlyozásával az alegység felkészítése során több időt fordítanak az információgyűjtés, fedett kapcsolattartás, rádióforgalmazás és a fedett felderítés más eljárásaira, mint harcászatra, lövészetre és a közelharcra.

A csapásmérő funkció mellett szól, hogy részben megoldja a felkelés-ellenes műveletek alapproblémáját: a gerilla erők támadását és megsemmisítését – és a csapásmérő alegységek akkor is nagyon értékes információkat hoznak vissza, ha nem felderítés volt a feladatuk.

A csapásmérő funkció ellen szól a politikai kockázat: könnyű a gerilláknak álcázott biztonsági erőkre ráfogni, hogy „halál brigádok.” Súlyos következményei lehetnek, ha a művelet áldozatai civilek, és különösen kellemetlen lehet, ha egy határon túli műveletben az áldozatok idegen ország polgárai. Mindazonáltal kialakulhat olyan helyzet, amelyben az ál-gerillák bizonyulnak az egyetlen erőnek, amely képes súlyos veszteségeket okozni a gerilláknak. Ebben az esetben legalább addig célszerű a csapásmérő funkcióra helyezni a hangsúlyt, amíg más alakulatok készen nem állnak ilyen feladatokra.

Milyen messzire menjenek az ál-gerillák a hitelesítésben? Az ál-gerillák hatékonyságának (és túlélésének) kulcsa a hitelesítés. Ehhez gerillákra jellemző, gerilláktól elvárt magatartást kell tanúsítaniuk – ami általában törvénybe ütköző, más biztonsági erőket és a civil lakosságot veszélyeztető tevékenységet jelent. Ügyelni kell tehát arra, hogy a realizmus érdekében az ál-gerillák ne menjenek túl messzire a szerepjátásban, ne okozzanak valódi kárt vagy emberveszteségeket a kormányerőknek, ne szolgáltatassanak követendő példát az igazi gerilláknak – el kell tehát dönteni, hogy hol a hitelesség határa.

Milyen információkat gyűjtsenek az ál-felkelő csoportok? E kérdés meghatározza a csoport felkészítését, bevetésének módját, a bánásmódot az esetleg elfogott felkelőkkel. A helyi parancsnok csak akkor tudja támadni a gerillákat, ha tudja, hogy hol vannak, mekkora erőkkel. Ha az ál-gerillák és a hagyományos erők között jó az összeköttetés, valós időben is képesek a műveletek tervezéséhez és végrehajtásához szükséges információkat szolgáltatni. De gyűjthetnek hosszabb időt lefedő információkat is, hogy a biztonsági erők képet alkothassanak a gerillák szokásos műveleti eljárásairól. Így lehetőség adódik előre látni és megelőzni a gerillák jövőbeni műveleteit – és hosszú távon ez hasznosabb lehet, mint a harcászati információkon alapuló azonnali csapások. További kérdés, hogy hogyan hasznosítsuk az ál-gerillák által gyűjtött információkat. Az ál-gerillák állandó kockázata, hogy valódi mivoltukra fény derül. E kockázatot fokozza, ha a csoport információit azonnal felhasználják: a valódi gerillák hamar rájönnek, hogy valami nincs rendjén. Mindenképpen szükséges az ál-felderítők és a biztonsági erők műveleteinek szoros összehangolása, hogy az ál-felderítők a lehető leghosszabb ideig működhessenek.

Katonai, rendvédelmi vagy felderítő szervezet felügyelje-e az ál-gerillákat? El kell dönteni, hogy az ál-gerilla egységek a fegyveres erők, a rendőrség vagy a hírszerző szervezet irányítása alá tartozzanak-e. A rendőrség és a hírszerzők ismerik a konspirációs munka alapszabályait, tapasztaltak a fedett műveletek végrehajtásában, tudnak gondoskodni fedett munkatársaik biztonságáról, és hozzászórtak nagy mennyiségű nyers felderítési információ gyors feldolgozásához. Ugyanakkor fedett műveleteik többnyire egyéni műveletek, az ál-gerillák viszont egységekben (esetenként meglepően nagy egységekben) működnek – és a fegyveres erőknek több tapasztalatuk van egységek felügyeletében, mozgatásában, támogatásában, mint a rendőrségnek vagy a felderítőknek. Valójában nincs gyakorlati jelentősége, hogy katonák, rendőrök vagy hírszerzők adják-e az irányítást: a hiányzó képességeket hamar el tudják sajátítani. Adminisztratív szempontból mindenképpen az a legcélszerűbb, ha egy szervezet felügyeli a műveletek teljes vertikumát.

Etika és törvény: Az ál-felkelők kihasználhatják különleges helyzetüket (közvetlen felügyelet hiánya, titokban tartott személyazonosság), és megsérthetik a törvényt. Ez rendkívül súlyos kárt tud okozni a kormánynak és a biztonsági erőknek. A kormány legitimitációjának egyik pillére a közbiztonság garantálása, a törvények végrehajtása, betartatása és betartása. A biztonsági erők törvénszegő magatartása aláássa mind a kormány, mind a biztonsági erők legitimitációját, és ideális propaganda fegyvert ad az ellenség kezébe. Az ál-felkelő műveletek során tehát nem csak a jogkövető magatartásra kell különösen ügyelni, de arra is, hogy azt ne lehessen a propaganda eszközeivel kétségbe vonni. Ki kell tehát dolgozni és szükség esetén folyama-

tosan módosítani kell a harcérintkezés, a gyanús magatartást tanúsító személyekkel szemben alkalmazandó eljárások és az őrizetbe vett személyekkel szemben alkalmazandó bánásmód szabályait.

✧ *A jövő: Ma egy aszimmetrikus konfliktus valószínűbb, mint egy nemzetközi háború – és nem számíthatunk arra, hogy e konfliktusok színhelye továbbra is Ázsia és Afrika marad. A Franciaországot lángba borító intifádával (2005), a budapesti zavargásokkal (2007), de méginkább a koszovói felkelés sikerével az aszimmetrikus konfliktusok elérték Európát. Hadszínterük a városi környezet, ahol a nem-állami hadviselőnek sokkal kisebb létszámra és sokkal kisebb támogató infrastruktúrára van szüksége, mint az esőerdőben. El tud tűnni a tömegben, könnyen talál rejtkehelyet a lakónegyedek beton dzsungelében. Ellátását beszerzi a legközelebbi szupermarketben. Az alapvető konspirációs szabályok betartásával használhatja a nyilvános hírközlő rendszereket. Az infrastruktúra elemei és a gazdasági tevékenységek annyira egymásra épülnek, hogy a biztonság megteremtésében korábban bevált kontrol eljárások alkalmazhatatlanok.*

Ugyanakkor a korábbi forradalmi mozgalmakra jellemző hierarchia, központi irányítás és ideológiai fegyelem is a múlté. A szervezeti struktúra az önszervező és állandóan változó hálózat, ami lehetetlenné teszi a megbízható elhárítást, az ál-gerillák kiszűrését. Az ideológia egy közös narratíva, ami nem ad elég kohéziót a mozgalomnak. Néhány félreérthető hír és gyanús esemény elég ahhoz, hogy a csoportok elkezdjék egymást árulással vádolni, és belharcokba kezdjenek.

A modern aszimmetrikus konfliktus körülményei tehát a korábbinál is nagyobb hangsúlyt helyeznek a felderítésre, és nem csak lehetőséget teremtenek az ál-gerilla műveletek végrehajtására, de meg is követelik azokat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Cilliers, J. K. (1985): *Counter-Insurgency in Rhodesia*, Croom Helm Ltd, Beckenham, ISBN 0-7099-3412-2, 266 p.
- Cline, Lawrence E.: „Pseudo Operations and Counterinsurgency: Lessons from Other Countries,” U.S. Army War College, Strategic Studies Institute, Carlisle, PA, 2005. június.
<http://www.carlisle.army.mil/ssi>
- Gill, Kanwar Pal Singh: „Endgame In Punjab: 1988–1993,” South Asia Terrorism Portal, 2001
<http://www.satp.org/satporgtp/publication/faultlines/volume1/Fault1-kpstext.htm>
- Kiss Álmos Péter: „Generációk a hadviselésben – a negyedik generáció,” *Hadtudományi Szemle*, 2009. 2.
- Kiss Álmos Péter: „Átvihetők-e az aszimmetrikus hadviselés tapasztalatai?” *Hadtudomány*, Budapest, 2009.
- Lansdale, Edward Geary (1972): *In the Midst of Wars – An American’s Mission to Southeast Asia*, Fordham University Press, New York 1991, ISBN 0-8232-1314-5, 440 p
- Mahadevan, Prem: „Counter Terrorism in the Indian Punjab: Assessing the ‘Cat’ System,” 2007. január, *Faultlines: Volume 18*,
<http://www.satp.org/satporgtp/publication/faultlines/volume18/Article2.htm>.
- Reid Daly, Ron (1982): *Selous Scouts – Top Secret War*, Galago Publishing, Alberton, Délafrika, ISBN 0-620-06674-1 751 p.
- Somkuti Bálint: „A 4. generációs hadviselés,” *Hadtudományi Szemle*, 2009.2.
- Valeriano, Napoleon D és Charles T.R. Bohannon (1962): *Counter-Guerrilla Operations: the Philippine Experience*, Praeger. New York, ISBN: 0-275-99265-9, 244 p.
- Counter-guerrilla Operations in the Philippines, 1946–1953*, a Hukbalahap felkelés elfojtásáról tartott szeminárium anyaga, Ft. Bragg, N.C. 1961. június 15.

Szabó Miklós

A tudományos munka kibontakoztatása és a hadtudományi aspirantúra megszervezése az 1960-as évek első felében

A szerző részletesen bemutatja azokat az erőfeszítéseket, amelyeket a Honvédelmi Minisztérium, a Vezérkar és a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia vezetői tettek a hadtudományi kutatómunka kibontakoztatása érdekében az 1960-as évek első felében. Így, e periódusban az éves kiképzési parancsokban, illetve értékelésekben egyre fontosabb elem a tudományos tevékenységgel kapcsolatos feladatszabás, valamint a beszámolás, beszámoltatás. 1962 elején – a Szovjetunióban elvégezhető hadtudományi aspirantúra lehetőségeit is számba véve – honvédelmi miniszteri utasítás született a hadtudományi aspiránsképzés hazai bevezetésére. Ez korszerű lépés volt, hiszen ez tette lehetővé a hadtudomány tényleges kibontakoztatását a Magyar Néphadseregben.

Az '50-es évek második felében megtett intézkedések hatására¹ az 1960-as évek legelején rendkívüli mértékben felgyorsultak a hadtudományi képzés beindításának előfeltételei. Az Egyesített Fegyveres Erők Törzsébe kinevezett Solt Lajos ezredes 1960. február 4-én küldte haza, a Hadművelési csoportfőnökségre – az egyetlen példányban készült, általa fogalmazott és gépelt – 1. számú, szigorúan titkos jelentését.² Ebben – egyebek mellett – beszámolt arról, hogy az „Otthonról kapott utasítás alapján tanulmányoztam a katonai tudományos káderek képzésének kérdését... célszerűnek látszik minden év elején, amikor bejelentjük az egyes tanintézetekbe küldendő létszámát, megírni azt is, hogy hová, kiket kívánunk küldeni adjunktúrára a Frunze, Sztálin vagy más akadémiaikra. Az itteni vélemény az, hogy megfelelő előképzettség és főleg jó nyelvtudás mellett 3–4 év alatt a kandidátusi fokozat megszerzhető úgy, hogy a jelöltek az otthoni munkájuk mellett évenként 1–2 alkalommal konzultációra, kandidátusi vizsgákra, a disszertáció elkészítésére és megvédésére

1 M Szabó Miklós: A hadtudományi munka a Magyar Néphadseregben, illetve a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián az 1950-es évek második felében. *Hadtudomány* 2009/3–4. sz. 68–80. o.

2 Hadtörténelmi Levéltár Magyar Néphadsereg (HL MN) 1962/T–5/b. őrzési egység (ő. e.) (1960. 02. 04.) 00230/1962. V. K. Titkárság sz.

jönnek csak az illetékes akadémiára. Természetes, hogy ezalatt az idő alatt tapasztalatokat szereznek abban is, hogy otthon saját akadémiájuk mellett megszervezzék az adjunkturát. Ehhez célszerű, hogy minimálisan 3–4 tisztt megszerezze a kandidátusi fokozatot... A saját akadémia melletti adjunktura létesítésénél alapvetők a tudományos káderek képzésére vonatkozó magyar párt és kormányhatározatok, mégis tanulmányozás céljából a katonai attaché postájában elküldöm az alábbiakat:

1. A SZU felsőoktatási intézményeire vonatkozó fontosabb párt- és kormányhatározatok gyűjteményét.
2. A katonai felsőbb tanintézetek adjunkturáira vonatkozó anyagot.
3. A Frunze akadémia idevágó anyagát.”

Természetesen, ettől függetlenül is folytatódott a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián a tudományos tevékenység. Az Akadémiatörténetben megtalálható az 1959/60. kiképzési évet értékelő 0101. számú akadémiaparancs tömörített változata. E szerint, növekedett a tudományos kutatómunka színvonala és tekintélye, a tudományos eredmények egy része beépült a gyakorlati tevékenységbe. Szélesedett a csapatokkal való kapcsolat és megtették az első lépéseket a parancsnoki és törzsvezetési, illetve a csapatgyakorlatok tapasztalatainak feldolgozása terén.

Az 1960. november 22-én kiadott 0101. számú parancsában³ szabta meg Csémi Károly⁴ ezredes, akadémiaparancsnok a tanintézet 1960–61. évi kiképzési feladatait. Ezek között elrendelte, hogy tovább kell javítani a tudományos kutatómunka színvonalát, az új szabályzatokban foglaltak kibontását; előnyben részesítendő a kollektív kutatás; a tudományos munkában fokozni kell a minőséget.

A tanári állománnyal szembeni követelmények fokozása tűnik ki az 1961. január 31-i Tudományos Tanácsülésen megvitatandó napirendi pontokból is: az akadémián szolgálatot teljesítő tisztekkel szemben támasztott követelmények; az oktatási reformmal kapcsolatos javaslatok, illetve az 1961-ben készülő központi tudományos munkák vázával összefüggő határozati javaslat.⁵ Ezen el is fogadták az „Írányelvek a káderfejlesztési és káderutánpótlási tervek elkészítéséhez” c. anyagot, amit Móricz Lajos⁶ alezredes, a Tanács titkára, február 15-én 0326. számon⁷ terjesztette fel az illetékesekhez. „Az előttünk álló megnövekedett feladatok érdekében emelnünk kell a tisztekkel szemben támasztott követelményeket...” (88. f.) – fogalmaztak a bevezetőben. S valóban, kemény feltételeket szabtak az egyes beosztásokba történő kinevezéshez: a tanszékvezetők és helyetteseik, valamint a tudományos osztályvezető esetében előírták a tudományos fokozat meglétét is.

3 HL MN 1965/T – 288. ó. e. (1960. 11. 22.)

4 Csémi Károly (1922–1992) katonatiszt, vezérezredes. A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnoka (1957–1961), az 5. Hadsereg parancsnoka (1961–1963), vezérkari főnök, miniszterhelyettes, a honvédelmi miniszter első helyettese (1963–1973), a Varsói Szerződés (VSZ) Egyesített Fegyveres Erők főparancsnokának magyar helyettese (1969–1984), honvédelmi minisztériumi államtitkár (1973–1984). A ZMNE „Pro Militum Artibus” („A hadtudományért”) posztumusz kitüntetés

5 HL MN 1961/Ny – 235. ó. e. 6. számú ZMKA Pcs. (1961. 01. 20.)

6 Dr. Móricz Lajos (1923–) ezredes; a ZMKA, majd az MNVK Tudományos osztály vezetője; a hadtudomány doktora, „Zrínyi Miklós” Díjas, a ZMNE „Tiszteletbeli Doktora” (Doctor Honoris Causa)

7 HL MN 1961/T – 30. ó. e. (1961. 02. 15.)

A Vezérkar illetékese, az akadémiai oktatás korszerűsítésével összefüggésben, 1961. február 4-ére összehívta a felülvizsgáló bizottságok elnökeit. Eme eligazítás-hoz egy 6 oldalas „VEZÉRFONAL”⁸-at állítottak össze, melyben rögzítették, hogy ennek keretében ki kell dolgozni – sok más mellett – a tudományos képzés tervét is.

Újabb apró előrelépésként az akadémia parancsnoka március 1-jén, a 15. számú akadémia-parancsban⁹ intézkedett a Hadművelési-harcászati tudományos kézikönyvtár létrehozására a törzs-tanári állomány részére, az Összefegyvernemi harcászati kabinetben. Egyben azt is elrendelte, hogy a Tudományos Tanács által megvitatott tudományos munkák 1–1 példányával folyamatosan ellássák a kézikönyvtárat.

A HM Titkárságon 1961. szeptember 13-án (közel fél éves késéssel!!!) iktatták 0531. számon Tóth Lajos¹⁰ vezérőrnagy március 7-i jelentését a Magyar Néphadseregben folyó tudományos munkáról.¹¹ Ebben rögzítették, hogy „Az úgynevezett *kötelező tudományos munka* a ZMKA-n az elmúlt év során tovább fejlődött. Az akadémia kibontakozó tudományos munka eddigi eredményei felvetik azt a követelményt, hogy a munka minőségének emeléséhez tovább kell javítani szervezeti feltételeit. Szélesíteni kell az akadémia tanári karának tudományos fejlődési lehetőségeit, mielőbb lehetővé kell tenni számukra a tudományos továbbképzést, illetve tudományos fokozatok megszerzését.” (223. f.)

Ezt követően javaslatokat fogalmazott meg a tudományos kutatómunka fejlesztése érdekében, melyek lényege:

- 1961. szeptember 1-jéig tisztázandó a Vezérkar, a ZMKA, HTI, a központi szervek és a magasabbegységek törzseinek helye, valamint szerepe a tudományos munka szervezésében, irányításában és segítésében;
- a tudományos tevékenység elvi irányítására a Vezérkar vezetésével létrehozandó egy Tudományos Tanács (Bizottság) az akadémia és a HTI parancsnokai, valamint a fegyvernemi parancsnokok, illetve csoportfőnökök bevonásával. Gyakorlati végrehajtója a Hadművelési Csoportfőnökség Tudományos alosztálya, valamint a ZMKA és a Haditechnikai Intézet legyen. Mindehhez feltétlenül szükségesnek látszik, hogy e három szervezet 1–1 tisztje még a II. negyedévben kiutazzon a Szovjetunióba konzultációra;
- a tisztek egy része rendelkezik mindazokkal az előfeltételekkel, amelyek birtokában megkezdhető a hadtudományi aspiránsképzés. Időközben elkészült az erre vonatkozó Szervi Határozvány is. Mindezek alapján javasolja annak még 1961-ben történő jóváhagyását és kiadását, majd a pályázatot meghirdetni 1962-re. Úgyszintén, még a II. negyedév elején megvizsgálni annak lehetőségét, hogy még ez évben kiküldhető-e 1–2 fő szovjet aspirantúrára, hogy ezzel 1 évvel megelőzve a hazai tudományos képzést, tapasztalataival segítse azt.

8 HL MN 1961/T – 22. ó. e. 11. cs. (1961. 02. 04.)

9 HL MN 1961/Ny – 235. ó. e. (1961. 03. 01.)

10 Tóth Lajos (1922–) vezérőrnagy. A 1969 és 1975 között a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia (ZMKA) parancsnoka, s mint ilyen, az első valóban korszerű akadémiai reform elindítója. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (ZMNE) „Pro Militum Artibus” kitüntetésű, a ZMNE Tiszteletbeli Doktora

11 HL HM Titkárság 1961/T – 35/1. ó. e. (1961. 03. 07.)

Ugyancsak Tóth Lajos vezérőrnagy, április 7-én írta alá jelentését a Lengyel Néphadseregben folyó tudományos tevékenységről folyó konzultációjáról, amit a HM Titkárság szintén csak szeptember 13-án (!!!) iktatott 0530. számon.¹² A javaslatok között megfogalmazta, hogy az MN-ben is hozzanak létre Tudományos Technikai Bizottságot a HTI, a fegyvernemi parancsnokságok és csoportfőnökségek technikai szakembereiből, valamint a ZMKA elektronikai tanszékvezetőjéből. Ebben a jelentésben is megismételte korábbi javaslatát a szovjet aspirantúra tanulmányozására kiküldendő bizottságra vonatkozóan.

Szűcs László¹³ ezredes, az akadémiaparancsnok hadműveleti-harcászati és tudományos helyettese április 14-én 0626/61. számon terjesztette fel jelentését az 1960–1961. kiképzési év első felének tudományos munkájáról.¹⁴ Ebben a VKF 40/1959. számú utasítására hivatkozva jelentette, hogy a tudományos munka a fent jelzett periódusban is tovább fejlődött, különösen irodalom-propaganda és a belső folyóiratok, illetve a csapatok tudományos tevékenységének támogatása vonatkozásában. Folytatódott a Harcászati tankönyv szerkesztése. Az egységes terminológia és katonai helyesírás elősegítése érdekében kb. 1600 kifejezést tartalmazó Katonai helyesírási szótárt szerkesztettek az akadémia munkatársai, amit a VK Szabályzatszerkesztő osztály is átvett. Elkészült továbbá 10 tansegédlet, 6 tanulmány és 37 cikk. A teljes kiképzési évben 11 központi, 26 tanszéki és 109 Önkéntes Tudományos Köri (ÖTK) munka készül az akadémián. Rendszeressé kezd válni a nagyobb vezetési és csapatgyakorlatok tapasztalatainak tanulmányozása, majd felhasználása az oktatásban.

Szintén Szűcs ezredes, a június 29-én kelt 0974/61. számú levelében¹⁵ kérvényezte – a VK Pénzügyi osztálya útján, az MNVKF 01639/1960. számú rendeletére hivatkozva – a honvédelmi minisztertől a ZMKA Tudományos könyvtára részére 10 000 Ft. külön igénylés kiutalásának engedélyezését könyvbeszerzésre. A kérés indokai között szerepeltek a társadalom- és természettudományi, katonai, pedagógiai és egyéb könyvek; a közelmúltban felállított „Tanári könyvtár” fejlesztése; a Központi könyvtár állománygyarapítása; a Főtitkari, a Politikai helyettesi, az Előkészítő, valamint a Különleges tanfolyamok irodalommal történő ellátása, stb.. (Ehhez egy szubjektív megjegyzés: a '70-es évek közepén végezve az ELTE BTK történelem szakát, szinte minden kötelező irodalmat – még a történelem tankönyvek jelentős részét is – megtaláltam az akadémia könyvtárában. Később rektorként szégyelltem, hogy nem tudtam hasonló „választékot” biztosítani az egyre szűkülő anyagi keretek közepette – Sz. M.).

Móricz Lajos alezredes, a Tudományos Tanács titkára július 13-án 01076/61. számon¹⁶ küldte meg az érintetteknek a 31-i ülés anyagát, melyen az akadémia Szervi Határozványát, illetve a korszerű hadműveletek műszaki biztosításának kérdéseit tervezték megvitatni.

12 HL HM Titkárság 1961/T – 35/1. ó. e. (1961. 04. 07.)

13 Szűcs László (1920–) vezérőrnagy, az akadémiaparancsnok hadműveleti-harcászati és tudományos helyettese, hadműveleti csoportfőnök, a vezérkari főnök helyettese; MN hadtápfőnök, miniszterhelyettes, a ZMNE „Pro Militum Artibus” kitüntetettje

14 HL MN 1961/ T – 30. ó. e. (1961. 04. 14.)

15 HL MN 1961/T – 22. ó. e. (1961. 06. 29.)

16 HL MN 1961/T – 30. ó. e. (1961. 07. 13.)

Az akadémia parancsnoka október 11-én, a 01505/61. számon jelentett – a Hadművelési Csoportfőnökség útján – a vezérkari főnöknek az 1960–1961. kiképzési évben végzett tudományos munkáról.¹⁷ E szerint, a tanári tudományos munkának a folyó évben bevezetett formája bevált a gyakorlatban: a kötelezően elkészítendő tudományos kidolgozások mind mennyiségben, mind minőségben megnövekedtek. Ugyanakkor ez nem mondható el az önkéntes munkákról. Mivel gyakorlatilag minden tanár részt vett valamilyen tudományos munkában, így fölöslegessé vált a tanszék, illetve a tanszék Önkéntes Tudományos Körének (ÖTK) a különválasztása. A tanszékek összesen 55 tanulmányt és 45 tanszegédletet és 91 cikket készítettek. Az új tanszegédletek közül kiemelkedik az Általános harcászati tankönyv tervezete.

A hallgatók egyéb leterheltségeit figyelembe véve, az ÖTK-ök tagjait az évfolyam-munkák és a szakdolgozatok keretein belül igyekeztek megtanítani a tudományos munka módszereire – sikerrel. Ebben a kiképzési évben az ÖTK-nek 141 hallgató (24%) volt tagja, akik az év végén összefegyvernemi, tüzér, légvédelmi, műszaki, híradó, vegyi, hadtáp, katonai-politikai nevelés, valamint munkásmozgalmi szakköri konferenciát tartottak, melyeken 29 dolgozatot vitattak meg, melyből 14-et javasoltak belső kiadásra. A Honvédelem folyóirat pályázatára 24 munkát küldtek be az akadémiáról, melyek közül 12 részesült díjazásban, vagy jutalomban. A „Tájékoztató”-nak, az akadémia belső folyóiratának 5 száma jelent meg, jól segítve a tanári munkát.

A tanszékeken kidolgozandó témákat többnyire az oktatási szükségletek határozták meg, amelyeket éves és perspektivikus tervekben rögzítettek.

A csapatoknál folyó tudományos munka segítése keretében több helyőrségbe ellátogattak az akadémia szakemberei, illetve mindenhová elküldték a Tudományos kutatóosztály „A katonai tudományos kutatómunka módszertana” c. segédletét. Úgyszintén, nagyobb gondot fordítottak a csapatgyakorlatok tapasztalatainak összegyűjtésére és feldolgozására, azoknak az oktatásban történő hasznosítására.

Az akadémia parancsnoka október 28-án terjesztette fel 01591/61. számon – a vezérkari főnök útján – a honvédelmi miniszterhez 34 oldalas, 17 melléklettel ellátott összefoglaló jelentését az 1960–1961. kiképzési év végrehajtásáról.¹⁸ E szerint az akadémián lényeges előrelépés történt a tudományos munka területén is.

Borbás Máté¹⁹ vezérőrnagy, az akadémia új parancsnoka, a december 24-én kiadott 0162. számú parancsában²⁰ feladatot szabott az 1961–1962. kiképzési évre. Ebben, a fent említett követelményeken túl, idézett olyan miniszteri elvárásokat is, miszerint az akadémia „A tudományos munkát úgy szervezze, hogy az eddigieknél fokozottabb mértékben szolgálja a hadsereg kiképzési színvonala és harcckészültsége emelését. A kiképzési év második felében az illetékes szervekkel együttműködve az akadémia szervezze meg a Magyar Néphadsereg tudományos konferenciáját. Teremtse meg az aspiránsképzés feltételeit úgy, hogy az már ebben a kiképzési

17 Uo. (1961. 10. 11.)

18 HL MN 1961/T – 22. ó. e. (1961. 10. 28.)

19 *Borbás Máté* a ZMKA (1961–1969) parancsnoka; a kiképzési főcsoportfőnök testnevelési és sportügyeket felügyelő helyettese (1969–1971). A ZMNE „Pro Militum Artibus” posztumusz kitüntetésűje.

20 HL MN 1965/T – 288. ó. e. (1961. 12. 24.)

évben beindulhasson. Nyújtson fokozottabb segítséget a tiszti továbbképző tanfolyamok oktató-nevelő munkájához.” (531. f.). Nos, ezeken a miniszteri igényeken alapult a vonatkozó akadémiaparancsnoki feladatszabás is: a hadművészet története oktatása során jobban alapozzák meg a hadügy fejlődésében, a katonai tudományos elméletekben végbemenő változások megértését.

A hadtudomány továbbfejlesztése szempontjából mérföldkőnek számít az 1962. február 10-én kiadott 3. számú honvédelmi miniszteri utasítás „az aspiránsképzésről és a tudományos fokozatokról szóló 41/1959. (X. 3.) számú kormányrendelet végrehajtása a hadtudományok területén a Magyar Néphadseregben.” tárgykörben.²¹ „A Magyar Néphadsereg fejlődése, a korszerű hadtudomány követelményei és a haditechnika új eszközei szükségessé teszik a hadtudomány magasabbfokú (sic!) művelését és ezzel kapcsolatban tudományos káderek képzését... A katonai tudományos képzés célja, hogy a hadtudomány területén kiváló elméleti és gyakorlati ismeretekkel rendelkező, alkotó tudományos kutató tevékenységet és magasszínvonalú (sic!) oktató-nevelő munkát végző tudósokkal gazdagítsa a Néphadsereg személyi állományát. A hadtudományok területén meginduló tudományos képzés (aspiránsképzés) szervesen beilleszkedik a Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Minősítő Bizottsága által irányított tudósképzésbe.” (1–2. o.) – állt a bevezetőben. Ugyanitt hozzájárult a miniszter ahhoz, hogy az MN tagjai más tudományágakban is részesüljenek tudományos képzésben.

Ezt követően a tudományos képzés megindításával összefüggésben az alábbiakat rendelte el:

- a tudományos képzés személyi feltételeinek biztosítása érdekében a – külön utasításában kijelölt – tisztek és tábornokok azonnal, az akadémia meghatározott tanszékvezetői pedig 1962 őszén kezdjenek hozzá tudományos értekezésük megírásához, melyek megvédésének időpontja az előbbieik számára 1963. január, a többinek pedig a tudományos tervekben foglaltak szerint;
- a ZMKA készüljön fel a tudományos képzéssel kapcsolatos feladatok végrehajtására. 1962. május 31-ig dolgozza ki és terjessze fel jóváhagyásra az aspiránsok felvételi vizsgaanyagát és az aspiránsképzés tematikáját;
- a vezérkari főnök készítse el az aspiránsképzés távlati tervét és tegyen javaslatot az 1963-ban felvételre kerülők létszámára, illetve fegyvernemi megoszlására. A jelentkezők 1963. január 15-ig juttassák el kérelmüket a személyügyi főcsoportfőnök útján.

Ezt követően a hadtudományi aspiránsképzés rendjét részletezte:

- a tudományos képzés a hadművelet-harcászat, a szakharcászat, a hadművészet története és a haditechnikai eszközök alkalmazásának kérdéseire terjed ki;
- a képzés történhet rendes aspirantúra (a résztvevők az akadémiára vezényelve, aspiránsvezető segítségével készülnek maximum 3 éven át, amiben viszont az értekezés megvédése is benne foglaltatik. Azonban egyéni elbírálás esetén a miniszter a vizsgák letételére legfeljebb 1, az értekezés benyújtására

²¹ HL MN 1962/T – 2. ő. e. (1962. 02. 10.)

- pedig maximum kétszer 1 évi haladékot adhat; levelező aspirantúra (a résztvevők a szolgálati kötelemeik további ellátása mellett, aspiránsvezető irányításával végzik tudományos tevékenységüket legfeljebb 4 éven keresztül), vagy önálló aspirantúra (az érintettek önállóan, aspiránsvezető nélkül készülnek maximum 3 éven át) keretében;
- az aspiránsképzést az akadémiaparancsnok irányítja a tudományos helyettese útján. A tudományos értekezések tárgykörjegyzékét a ZMKA állítja össze és a vezérkari főnök hagyja jóvá;
 - aspirantúrára 40 év alatti, az akadémiát legalább 3 éve elvégzett, kimutatható tudományos tevékenységgel rendelkező tisztek vehetők fel. Levelező aspirantúra esetén ezeket az időhatárokat – indokolt esetben – a honvédelmi miniszter megváltoztathatja. A jelentkezőknek marxizmus-leninizmusból, hadművelet-harcászatból és idegennyelv-ismeretből felvételi vizsgát kell tenniük, melyre való felkészülésre 15 nap rendkívüli szabadság illeti meg őket. A felvételi vizsgabizottság elnöke az akadémia parancsnoka, vagy az általa megbízott személy, tagjai pedig a vezérkari főnök megbízottja, valamint az illetékes tanszékvezető. A felvételtől a miniszter dönt;
 - az akadémiára vezényelt rendes (talán célszerűbb a később bevezetett „nappali” jelző – Sz. M.) aspiráns az illetékes tanszékvezető alárendeltségébe tartozik, munkáját pedig az akadémiaparancsnok által javasolt és a vezérkari főnök által kijelölt aspiránsvezető irányítja, aki személy szerint felelős az illető képzésének színvonaláért, ezért maximum két aspiránst vezethet. Aspiránsvezetővé olyan tábornok, vagy főtiszt nevezhető ki, aki bár nem rendelkezik tudományos fokozattal, ugyanakkor a katonai ismeretek terén nagy pedagógiai, vagy gyakorlati tapasztalatokkal rendelkezik. Részére megfelelő – erre fordítható – szabadidő és havi díjazás jár;
 - az aspiránsnak – tanulmányi előmenetelét és az értekezés elkészítéséhez szükséges felkészültségét bizonyítandó – kandidátusi vizsgát kell tennie a képzés második évének végéig saját szaktárgyából, hadművelet-harcászatból, dialektikus és történelmi materializmusból, valamint egy idegen nyelvből. E vizsgák tervét az illetékes tanszékek állítják össze, terjesztik elbírálásra a Tudományos Tanács elé, majd az akadémiaparancsnok hagyja jóvá. Az aspiránsvizsga elnöke az akadémia parancsnoka (tudományos helyettese), tagjai: a vezérkari főnök által kijelölt személy, az érintett tanszékvezető és az aspiránsvezető (esetleg más szakértők). Az esetleges pótvizsga lehetőségéről az akadémiaparancsnok dönt, s ha engedélyezi, akkor is csak 1 tárgyból és egyszer. Sikertelenség esetén az aspiránst ki kell zárni a képzésből;
 - az aspiránsok módszertani képzéséhez tartozik az irodalom önálló tanulmányozása, a foglalkozások látogatása, legalább két gyakorló előadás megtartása, kiképzési foglalkozások önálló levezetése, valamint részvétel a tanszéki munkában. Az oktatói tevékenysége nem haladhatja meg a normál éves tanári terhelés 10%-át;
 - az aspiránsképzést önhatalmúlag megszüntető, vagy akik a végső határidőig nem teljesítik vállalt feladatukat, egészében, vagy részben kötelezhetőek a számukra folyósított illetmény visszafizetésére;

- a tudományos értekezés tárgykörének – amelyet kiválaszthat az akadémiai tárgykörjegyzékből, vagy javasolhatja önmaga is – főkérdéseit az első félévben kell meghatározni és a másodikban jóváhagyni. A tárgykört a tanszékvezető és az aspiránsvezető terjeszti elő elbírálásra a Tudományos Tanácshoz, majd az akadémiaparancsnok hagyja jóvá és jelenti meg parancsban. Ezt követően – a kandidátusi vizsgáktól függetlenül, azokkal párhuzamosan – az aspiráns megkezdí a 120–150 oldalas értekezése megírását, melynek során bizonyítania kell az adott tudományágban mélyreható ismereteit, az önálló tudományos kutatómunkára való alkalmasságát, szakterülete tudományos továbbfejlesztése és új tudományos eredmények létrehozására való képességét;
- az értekezés megvédése – miután időpontját, helyét, tárgykörét, az aspiráns nevét, valamint a szerzői referátum fellelhetőségét parancsban megjelentették – bizottság előtt történik, melynek elnöke az akadémia parancsnoka, tagjai pedig a vezérkari főnök által kijelölt személy, az akadémiaparancsnok tudományos helyettese, valamint az illetékes tanszék vezetője. Ha a védést követően a bizottság titkos szavazással, szótöbbséggel az értekezést megvédtnek nyilvánítja, akkor az akadémia parancsnoka a „Hadtudomány kandidátusa” tudományos fokozat odaítélésére tesz javaslatot – a honvédelmi miniszter útján – a Tudományos Minősítő Bizottságnak (TMB), amely kiadja ennek alapján a megfelelő okmányt. Sikertelen védelem esetén 1 év elteltével lehet ismételtén pályázni, de az újabb kutatómunkán alapuló lényeges átdolgozás esetén az anyag új értekezésnek minősül.

A vonatkozó honvédelmi miniszteri utasítás szerint a hadtudomány bizonyos ágaiban – indokolt esetben – a tudományos képzés történhet a baráti országokban is. Ennek feltétele az előképzettségén és alkalmasságán túl, az adott nyelv tökéletes ismerete.

Az Utasítás III. fejezete – némi előrelátással – rögzítette a hadtudományok doktora fokozat elnyerésére vonatkozó előírásokat is. E szerint erre a fokozatra legkorábban a kandidátusi fokozat megszerzését követő 3 év leteltével jelentkezhetett az, aki „ a hadtudomány területén mélyreható és átfogó ismeretekkel rendelkezik, önálló tudományos kutatásai alapján jelentős új eredményeket ért el.” (13.o.) Maga a 3 éves eljárási procedúra hasonló a kandidátusiéhoz.

A tudományos fokozat elveszthető, amennyiben az illetőt a bíróság jogerősen elítéli a közügyektől, illetve, ha a honvédelmi miniszter ezt javasolja a TMB-nek magatartásbeli méltatlanná válás, vagy nem kielégítő tudományos tevékenység esetén.

E fontos okmány 1962. február 10-én lépett hatályba azzal, hogy „Jelen Utasítást ki kell hirdetni a Magyar Néphadsereg tisztii állománya előtt és biztosítani kell annak tanulmányozását.” (15. o.)

Esetleg felmerülhet az Olvasóban, hogy nem sikerült-e túl részletesre e 15 nyomtatott oldalnyi okmány ismertetése. Úgy vélem, hogy ez az Utasítás *mérföldkőnek* tekinthető, hiszen nagyon alaposan és részletesen rögzítve az alapkérdéseket, lerakta a szilárd fundamentumát a legújabb kori magyar hadtudomány rohamos kibontakozásának, melynek eredményeként a hadtudományt 1994-ben visszafogadta kebelébe a Magyar Tudományos Akadémia (MTA).

Ezt – egyebek mellett – lehetővé tette, illetve folyamatosan alátámasztja az a tény, hogy ezen utasítás megjelenésétől, azaz 1962-től 2009. december 31-ig, a hadtu-

ományban 345-en szereztek kandidátusi, 339-en PhD, illetve 49-en doktori/MTA doktora fokozatot, válhattak ketten az MTA rendes, illetve külső tagjává, valamint mintegy 300-an lehettek az MTA köztestületi tagjává. Tehát ezen Utasítás „történelmi” jelentőségét még az sem kérdőjelezheti meg, hogy – itt még – az indokoltnál nagyobb és meghatározóbb a honvédelmi miniszteri befolyás, illetve a sok megalapozott és magas követelmény mellett azért megjelentek bizonyos „kiskapuk” is, amelyeknek a későbbiekben voltak nemkívánatos következményei.

A fent részletezett 3. számú miniszteri utasítással összefüggésben és az ugyanott említett 41/1959/X.3./ számú kormányrendeletből adódóan, a honvédelmi miniszter február 28-án kelt 012. számú tiszti parancsában²² bejelentette a fenti Utasítás kiadását. A parancs bevezetőjében, némi büszkeséggel jelentette be, hogy (nagyon helyesen! – Sz. M.) „A tudományos képzés beindításánál nem élek a kormányrendelet 17. szakaszában biztosított azon jogkörrel, mely szerint tudományos fokozat vizsgák letétele, tudományos értekezés benyújtása nélkül is adományozható. A katonai tudományos képzés mielőbbi beindítása érdekében engedélyezem, hogy az alant felsorolt tábornokok és főtisztek – tekintettel az eddigi eredményes munkájukra – rövidített aspirantúrákat végezzenek és elnyerjék a »hadtudomány kandidátusa« címet. Az aspiránsok a rövidített aspirantúra ideje alatt elkészítik és megvédik – tudományos értekezésként – az MN Vezérkari Főnök által részükre meghatározott »kiegészítő feladat«-ot.”

Érdekes módon a parancs részét képezte a résztvevőkre vonatkozó „Javaslat” is, ami 21 nevet tartalmazott összesen, akik részt vehetnek a rövidített aspirantúrán. Közülük azonban e parancsban csak az alábbiak számára engedélyezte a miniszter: Szűcs László ezredes, hadművelési csoportfőnök; Borbás Máté vezérőrnagy, akadémiaparancsnok; Lóránt Imre vezérőrnagy, az AKPK általános helyettese, Stadler János ezredes, az AKPK hadművelési-harcászati és tudományos helyettese; Reményi Gyula²³ ezredes, az 5. HDS. vegyvizsgáló főnöke; Nyári György alezredes, az MNVK 2. Csoportfőnökség osztályvezetője; Nagy Gábor²⁴ és Hegedűs György²⁵ ezredesek, valamint Kovács József²⁶, Halász András²⁷ alezredesek, tanszékvezetők, illetve -helyettes.

Borbás vezérőrnagy a 20. számú parancsában,²⁸ április 5-én teljes terjedelmében közreadta a korábban részletesen bemutatott 3. számú miniszteri Utasítást, így a tudományos tevékenység iránt érdeklődést mutató minden tiszt teljes képet kapha-

22 HL MN 1962/T – 2. ő. e. (1962. 02. 28.)

23 Reményi Gyula (1921–1998) altábornagy, a vezérkari főnök első helyettese, a ZMNE „Pro Militum Artibus” posztumusz kitüntetője

24 Dr. Nagy Gábor (1916–1988) vezérőrnagy, a ZMKA Hadművészet története tanszék vezetője, a politikai főcsoportfőnök első helyettese, a hadtudomány kandidátusa

25 Hegedűs György (1920–1995) ezredes, a ZMKA tanszékvezetője

26 Dr. Kovács József (1915–2005) ezredes, a ZMKA tanszékvezetője, az első hadtudományok kandidátusainak egyike

27 Dr. Halász András (1927–1976) ezredes, a ZMKA tanszékvezetője; a Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola parancsnokának tanulmányi, tudományos (általános) helyettese; a hadtudomány kandidátusa.

28 HL MN 1965/Ny – 43. ő. e.. (1962. 04. 05.)

tott a követelményrendszeréről. A május 7-én kelt 30. számú akadémiaparancsból²⁹ viszont az tudható meg, hogy a Tudományos Tanács 14-i ülésén az aspiránsképzés megindításával kapcsolatos kérdésekről, illetve az elektronikai tantárgyak oktatási programjairól fognak tárgyalni.

Czinege Lajos vezérezredes a július 27-én kiadott 032. számú Direktívájában foglalkozott az akadémia helyzetével és feladataival.³⁰ Ebből kitűnik, miszerint a HM Katonai Tanácsa (KT) megtárgyalta a ZMKA oktató-nevelő munkájának helyzetét és megállapította, hogy az helyes irányban fejlődik. „Biztató eredmények mutatkoznak a hallgatókkal szemben támasztott követelmények fokozásában, a tananyag korszerűsítésében, a tudományos munkában, a tanári állomány általános műveltségének és szakmai képzettségének emelésében.” (47. f.)

Az akadémia parancsnoka november 10-én írta alá az 1961–1962. kiképzési év végrehajtásáról szóló összefoglaló jelentését³¹ és terjesztette fel 0741/1961. számon – a vezérkari főnök útján – a honvédelmi miniszterhez. Ebben – egyebek mellett – rögzítette, hogy a tudományos kutatómunka „az elmúlt évekre annyira jellemző szétaprózódottság helyett céltudatosabb, súlytképzőbb (sic!) lett. Ennek eredményeként minősége emelkedett, az eddigieknél jobban elősegítette az oktatás korszerűsítését és hozzájárult a csapatok segítéséhez is. A tömegpusztító fegyverek elleni védelem összefoglalása és tudományos konferencián való megvitatása, az elkészült és a sajtó alatt lévő tankönyv-tervezetek, tansegédletek, valamint a folyóiratokban megjelent cikkek jelzik a fejlődést. Hasznos munkának bizonyult a Katonai Értelmező Szótár összeállítása is.” (10. f.) Ennek ellenére még nem foglalta el méltó helyét az akadémián, ugyanis a tanszékek egy része terven felüli munkának tekinti a tudományos feladatokat; a kidolgozómunkában kevés az eredeti gondolat; nem megfelelő a tanszékek közötti tudományos együttműködés, sem az Általános harcászati, sem a Hadművelési tanszék nem tölt be vezető szerepet a tudományos munkában.

Az összefoglaló jelentésében, Borbás vezérőrnagy helyenként röviden kitért az 1962–1963. kiképzési évre is. Így, arra úgyszintén, hogy a tudományos kutatómunka fő feladata a tananyag-korszerűsítés és az új tankönyvek kiadása. Lényegében ezt rögzítette az akadémiaparancsnok december 12-én kelt, az 1962–1963. kiképzési év feladatait meghatározó 0163. számú parancsa³² is, mely szerint a „Zrínyi Miklós Katonai Akadémia járjon élen a korszerű hadművelési-harcászati elvek és oktatási módszerek, a vezetés kiegészítési (automatizálási) eszközei kialakítása, oktatása terén. A tudományos kutatómunka elsősorban ezen feladatok megvalósítását segítse elő. Emelje magasabb fokra az oktatás színvonalát és ezen keresztül a hallgatók ismeretét az új fegyverzet és technikai eszközök megismerése és alkalmazása terén.” (11. o.)

Ebben az időszakban kezdett foglalkozni a Hadművészet története tanszék a II. világháborút követő időszak hadművészeti problémáival, a hadügy forradalmának kérdéseivel. Emellett 1963-ban indult be az a több éves alkotói folyamat, amely-

29 Uo. (1962. 05. 07.)

30 HL MN 1962/T – 2. ő. e. (1962. 07. 27.)

31 HL MN 1964/T – 46. ő. e. (1962. 11. 10.)

32 HL MN 1964/T – 289. ő. e. (1962. 12. 12.)

nek eredményeként majd megjelenhettek a valóban korszerű Hadművészet története tankönyv II. kötete (megelőzve az I. kötetet – Sz. M.), valamint Jomoni, Clausewitz, Fuller, Liddel-Hart, Douhet, Eimannsberger, Seeckt, Tuhacsevszkij, Triandofilov, Isszerszon, Szvicsin, Kamanyev, de Gaulle, illetve Guderian elméleti munkáiból összeállított szemelvénykötetek.³³

Az akadémia Tudományos kutatóosztálya életét hosszú távra megszabta az a tény, hogy az MN-ben beindult tudományos kádereképzés irányítására létrehozott ideiglenes Hadtudományi Bizottság (HSZB) titkárságának teendőit az osztályra, a HSZB mellett működő titkárság vezetését pedig az osztály vezetőjére: Móricz Lajos alezrederre bízta. Az ideiglenes Hadtudományi Szakbizottság tagjai voltak: Dr. Farádi László o. vezérőrnagy, az orvostudományok kandidátusa; Imre Gábor ezredes; Sárdy Tibor mk. ezredes; Dr. Horváth Miklós és Dr. Mucs Sándor alezredek, a történelemtudományok kandidátusai.³⁴

A hadtudományi felkészítés feladatai és rendszere kialakításának szempontjából meghatározó jelentőséggel bírt az akadémia Tudományos Tanácsának 1963. május 20-i ülése, ahol megvitatták az „Aspiránsképzés aktuális kérdései” tárgyú előterjesztést, ami egészen az 1/1970. MTA-E utasítás megjelenéséig megfelelően szabályozta e tevékenységet.³⁵ A hadtudományi tudósképzés további kibontakoztatása érdekében pedig, a Hadtudományi Szakbizottság pályázati felhívást tett közé az 1964. szeptember 1-jével induló belföldi levelező aspirantúrára a Honvédségi Közlöny 1963/8. számának 72. oldalán. Erre azok a tábornokek és tisztek pályázhattak, akik az akadémiai/egyetemi oklevél megszerzése óta legalább 3 éves szakmai gyakorlatra tettek szert. A levelező aspirantúra időtartama 4 év.

Az akadémia parancsnoka – bár a fennmaradt példányon nem szerepel dátum, de az iktatási számból kikövetkeztethetően, még október 10-e előtt – 01449. számon³⁶ adta ki az 1962–1963. kiképzési év értékelését. E szerint a törzs- és a tanári állomány fokozta erőfeszítését a tudományos munka és a szakképzettség növeléséért, az oktató-nevelő munka színvonalának emeléséért. Ugyanakkor, még mindég nem használják fel kellő mértékben az összakadémiai kérdések megvitatására a Tudományos Tanácsban rejlő lehetőségeket. Ami az 1963 októberében kiadott, az 1963–1964. kiképzési évre vonatkozó akadémia-parancsnoki parancsot³⁷ illeti, elrendeltetett, hogy a tudományos kutatómunka viszonylatában a tanszékvezetők fordítsanak nagyobb figyelmet a központilag meghatározott témákra és disszertációkra, illetve a tananyag-korszerűsítésre ugyanúgy, mint a tanárok tervszerű tudományos tevékenységre nevelésére és az aspiránsjelöltek felkészítésére.

33 Dr. Száva Péter nyá. ezds.: Hadművészet története tanszék. Akadémiai Közlemények. 120/2. Az akadémia szerveinek története II. kötet. Társadalomtudományi ágazat tanszékeinek története. ZMKA, Bp. 1986. 133–135. o.

34 Dr. Németh Ottó ezds.: Tudományos osztály. Akadémiai Közlemények. 120/I. Parancsnokság és az akadémia szerveinek története ZMKA, Bp. 1986. 187. o.

35 Uo. 188. o.

36 HL MN 1963/T – 31. ő. e. (1963. október)

37 HL MN 1963/T – 31. ő. e. (1963. október)

Lóránt Imre vezérőrnagy, az akadémiaparancsnok 1. helyettese az 1964. március 4-én kelt 18. számú akadémiaparancsban³⁸ szabályozta a „központi” tudományos munkákat, a Tudományos Tanács február 24-i ülésén elfogadott szempontok alapján. Ennek szellemében elrendelte:

- a *felnevelés-neveléssel* kapcsolatos tudományos tevékenység első fázisa 1963-ban lezárult. A tanszékek által elkészített tanulmányokat a Tanulmányi, illetve Tudományos kutatóosztályok 1964. augusztus 30-ig összegezzék és vitaanyagként terjesszék elő a Tudományos Tanács (TT) novemberi ülésére;
- a *hegyes terepen* folyó hadművelet és harc sajátosságaival kapcsolatos tudományos munkát a Hadművelési-harcászati bizottság ülésén meghatározott módon kell elkészíteni azzal az ütemezéssel, hogy az Általános harcászati tanszék dolgozza ki, és április 20-áig adja át a Hadművelési tanszéknek a légideszantok és különleges osztagok alkalmazásának sajátosságaival, valamint az erődrendszer leküzdésével kapcsolatos anyagot. A fegyvernemi tanszék az összefegyvernemi anyag alapján 6–9 oldal terjedelemben dolgozzák ki a hegyes terepen folyó hadművelet/harc saját fegyvernemükre vonatkozó sajátosságait és áprilisban adják át a Hadművelési tanszéknek. A Hadművelési tanszék mindezek alapján június 30-áig készítsen el egy olyan monográfiát, amely az összefegyvernemi tisztek számára elegendő részletességgel tartalmazza az összefegyvernemi és fegyvernemi csapatok alkalmazásának sajátosságait. Ennek alapján viszont a fegyvernemi tanszék készítse el a témával kapcsolatos részletes tanulmányokat;
- a *csapatok vezetésének* korszerűsítésével (gépesítésével) kapcsolatos tudományos munka vonatkozásában a csapatok vezetésének gépesítését (automatizálását) vizsgáló csoport egészítse ki és megfelelő példányban március 15-ig adja ki a hadművelési-harcászati és technikai tanszéknek a Hadművelési-harcászati, illetve Technikai bizottságok által február 24-én magtartott együttes ülésen megvitatott anyagot. Ennek tanulmányozását követően a tanszék a saját fegyvernemük vonatkozásában kutassák a törzsmunka korszerűsítésének és a törzsek ésszerű szervezésének, vezetési módszereinek és a vezetéstechnikai eszközeinek alkalmazási lehetőségeit;
- a tervezetteken felül ki kell dolgozni – elöljárói megrendelésre – a *hagyományos eszközökkel* vívott hadműveletek/harcselekmények sajátosságait. (Mint látható, rövid néhány év kizárólagos „tömegpusztító fegyveres fóbiája” után kezdett visszabilenni a mérleg nyelve a „kiegyensúlyozott tartományba” – Sz. M.) Ennek érdekében, a Hadművelési tanszék március 15-ig készítse el a további kidolgozói munka alapjául szolgáló „A hagyományos eszközökkel folytatott harcselekmények sajátosságai” c. anyagot. A TT Hadművelési-harcászati bizottsága március 25-ig bírálja el ezt az anyagot, majd a tisztí továbbképzés hadművelési csoportjaiban vitassák meg, aminek eredményét április 10-ig juttassa el a Hadművelési tanszék vezetőjéhez. Az ezek alapján kiegészített anyagot a tanszék továbbítsa a Tudományos kutatóosztályra, a Vezér-

38 HL MN 1965/Ny – 45. ő. e. (1964. 03. 04.)

- karra történő felterjesztés érdekében. Ebből az anyagból nyáron tartandó tudományos konferencia referátumát magára vállalta Lóránt vezérőrnagy;
- e parancs alapján a Tudományos kutatóosztály és a tanszékek kötelesek voltak felülvizsgálni tudományos munkaterveiket.

A Vezérkar által pontosított évértékelő alapján, Borbás vezérőrnagy október 16-án adta ki „Összefoglaló jelentés”-ét az 1963–1964. tanulmányi év végrehajtásáról.³⁹ Ebből kiderül, hogy a tudományos kutatómunka az újszerű hadműveleti-harcászati elvek tisztázására, valamint az oktató-nevelő munka színvonalának emelésére irányult. A központilag tervezett témák keretében elkészültek a hegyes terepen folyó hadművelet/harc megszervezésével és vezetésével, valamint a csak hagyományos fegyverek alkalmazásával végrehajtandó harccselekmények kérdéseivel foglalkozó tanulmányok. A törzsek munkájában alkalmazható kisgépesítési eszközökkel végrehajtott tantermi kísérletek is hasznosaknak bizonyultak. A tanszékek tudományos kutatómunkája eredményeként megjelent 2 könyv, 87 tansegédlet, illetve jegyzet, továbbá 136 tanulmány és cikk.

Az 1963–1964. tanévben az akadémia 3 tisztje szerzett tudományos fokozatot, így 1964 októberében 8 kandidátus és 12 aspiráns dolgozott a tanintézetben. Hiányosság viszont, hogy ezeket a személyeket az illetékes vezetők nem vonták be kellő mértékben a különböző tudományos munkák, tankönyvek és -segédletek elbírálásába, a Tudományos Tanács munkájába.

A honvédelmi miniszter 1965. július 17-én adta ki 020. számú parancsát „A Magyar Néphadseregben folyó hadtudományi kutatómunka fejlesztéséről”.⁴⁰ Ennek bevezetőjében elismerte, hogy az elmúlt években jelentős eredményeket ért el a hadtudományi kutatómunka, ugyanakkor „Hazánk védelmének erősítése azonban mind újabb és újabb feladatokat állít eléink a hadsereg fejlesztése terén, ami viszont megköveteli a hadtudományi kutatómunka szélesebb alapokra helyezését, a hadtudomány ágaiban és a hadseregünk életének különböző területein jelentkező problémák megoldását célzó tervszerű kutatómunka megszervezését.” (39. f.) Jelentős fejlődést mutat a tudományos rendszerező munka, ami a katonai tanintézetekben – elsősorban a Zrínyi Akadémián –, továbbá egyes vezető szerveknél folyik és előadások, tansegédletek, tankönyvek, szabályzatok összeállításában ölt testet.

„Előrehaladást jelentett a tudományos munkában, hogy 1963-ban megindult néphadseregünkben a szervezett tudományos képzés, amelynek keretében már több tábornok és tiszt védte meg eredményesen disszertációját és nyerte el a hadtudományok kandidátusa címet. Ez nagymértékben hozzájárult a szervezett tudományos munka személyi feltételeinek megteremtéséhez... Komoly tudományos eredmények jelentkeztek a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián is. Rendszeressé vált az akadémián a tudományos munka irányító szerveinek – a Tudományos Tanácsnak, a tudományos kutató osztálynak – működése, a tudományos munka végzésének mind jobb formái és módszerei alakultak ki és a tanári állomány már bizonyos gyakorlatot

39 HL MN 1964/T – 46. ő. e. (1964. 10. 16.)

40 HL MN 1965/T – 93/II. ő. e. (1965. 07. 17.)

szerzett ezen a munkaterületen. Az utóbbin években az akadémia egyre több segítséget nyújt a csapatok számára is.” (39/a – 40. f.)

E pozitív megítélés egyenes következményeként, a Magyar Néphadseregben mind inkább érzékelhető tudományos munkát ismerte el a miniszter az 1965. július 17-én kelt 023. számú parancsában,⁴¹ amikor a tudományos tervező, szervező, irányító munkában való részvételükért dicséretben részesített 19 főt, köztük Tóth Lajos és Szűcs László vezérőrnagyokat, Dr. Farádi László⁴² orvos vezérőrnagyot, Dr. Lóránt Imre⁴³ vezérőrnagyot, Dr. Nagy Gábor ezredest, Dr. Móricz Lajos alezredest és Galovitz János⁴⁴ alezredest. Az egyénileg, vagy munkaközösségben végzett eredményes tudományos munkájáért további 21 főt részesített dicséretben, köztük Pusztai János,⁴⁵ Bognár Károly,⁴⁶ Gutheil Jenő⁴⁷ és Zábory (helyesen: Zábory) Sándor⁴⁸ alezredesteket, valamint Kiss Jenő,⁴⁹ Madaras Péter⁵⁰ és Dr. Szántó Imre⁵¹ őrnagyokat.

Az eddigi eredmények biztosítják, hogy szélesebb alapokra helyeződjék a tudományos munka és megszerveződjék az egész hadsereget átfogó, magasabb színvonalú, céltudatos kutatómunka. E rövid bemutatásból is egyértelműen kiviláglik, miszerint *a magyar hadtudomány rendkívül jelentős lépéseket tett az 1960-as évek első felében annak érdekében, hogy szilárd alapokat teremtsen, megkezdi a társadalmilag elismert tudományos tevékenységét, illetve annak nagy ütemű kibontakoztatását.* Ezen kezdeti lépések legkézzelfoghatóbb eredményei a hadtudományi kandidátusi védések beindítása, amivel egy következő tanulmányban ismerkedhetünk meg.

41 Uo. (1965. 07. 17.)

42 Dr. Farádi László (1909–1993) orvos vezérőrnagy, egészségügyi csoportfőnök, egyetemi tanár, egészségügyi miniszterhelyettes, az orvostudományok doktora

43 Dr. Lóránt Imre (1910–1987) vezérőrnagy, a ZMKA PK első helyettese, a hadtudomány első kandidátusa, majd doktora

44 Dr. Galovitz János (1933–) ezredes, hadosztályparancsnok, dr. univ., a ZMKA PK légvédelmi-repülő helyettese, mb. AKPK., parlamenti szakértő

45 Dr. Pusztai János (1931–2005) ezredes, a ZMKA PK első helyettese, hadosztály-törzsfőnök, a hadtudomány doktora

46 Dr. Bognár Károly (1926 –) ezredes, a közép-európai fegyverzeti és csapatcsökkentési tárgyalások magyar szakértője (Bécs), a hadtudomány doktora, „Zrínyi Miklós” Díjas

47 Dr. Gutheil Jenő (1928–) alezredes, a Vezérkar egyik legkiemelkedőbb, a tisztképzésért felelős szakembere, a hadtudomány kandidátusa

48 Zábory Sándor (1921–1986) ezredes, a Kossuth Lajos Katonai Főiskola/KLKF/ kiképzési osztályvezetője

49 Kiss Jenő (1929–) ezredes, a Vezérkar egyik kiemelkedő elméleti szakembere, Hunyadi-díjas, a ZMNE „Pro Militum Artibus” kitüntetettje

50 Madaras Péter (1931 –) ezredes, tanszékvezető, a ZMNE „Pro Militum Artibus” kitüntetettje

51 Dr. Szántó Imre (1929–1993) alezredes, tanszékvezető-helyettes, a hadtudomány kandidátusa

Földesi Ferenc

Értékek és kérdések – A toborzás irányelveiről

A tanulmány szerzője az MH Összhaderőnemi Parancsnokság munkatársa, aki a 2001-ben létrehozott toborzórendszer alapító tagjai közé tartozott. Részben az itt szerzett tapasztalatai, a doktori értekezéshez kapcsolódó kutatásai és a HM 66/2009. (VIII. 7.) HM utasítás a katonai toborzás hosszú távú irányelvei vonatkozó előírásai alapján áttekintő képet ad a toborzás helyzetéről (eredmények, módszerek), tapasztalatairól, és az irányelvek vonatkozó előírásai végrehajtásának lehetőségeiről.

A toborzórendszer 2001-jétől működik, eddig a megfelelő létszám biztosítása nem okozott jelentős fennakadást a katonai szervezetek működésében. De meddig marad ez így? Hiszen már több tanulmány is megállapította, hogy kezd kimerülni a toborzórendszer merítési közege, nincs jelentkező, illetve egyre jobban megerősödik a „megélhetési szerződésesek” köre. Emellett drasztikusan leromlott a rendszer (az MH) megtartó képessége és tömegével válnak ki a szerződésük lejártával katonáink.¹ Ezért is fontos a nemrégiben megjelent, a toborzás hosszú távú irányelveit leíró HM utasítás.²

Talán nem érdektelen, ha a toborzás hosszú távú irányelveiről szóló honvédelmi miniszteri utasítás (továbbiakban: Irányelvek) megállapításait górcső alá veszem, hogy azokból – mintegy kiemelve – megvizsgáljak néhány részletet és azok megoldására javaslatot tegeyek. Meg kell jegyzem: felemás érzéseim vannak, illetve hiányérzetem van az irányelvek elolvasása után. A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint: *Irányelv: Tevékenységet, magatartást meghatározó, előíró alapelv.* Nos, ezért van bennem hiányérzet, mivel véleményem szerint ez inkább a toborzás eddigi értékelése, megállapítások összegzése. Az irányelvek jelentős része helyzetértékeléssel, célcsoportok meghatározásával, toborzási módszerek leírásával foglalkozik. Ha szigorúan vizsgálom a

1 Például 2008-ban 778 fő szüntette meg szerződéses szolgálati viszonyát. A létszám 29%-a azonnal, a próbaidő lejártá alatt, illetve 35%-a a szerződésének lejártakor. A legtöbben az év első negyedévében szüntették meg, ami alátámasztja a „megélhetési szerződéses” réteg kialakulását is. Forrás: HM SZEF KTO.

2 A honvédelmi miniszter 66/2009. (VIII.7.) HM utasítása a katonai toborzás hosszú távú irányelveiről (a továbbiakban: Irányelvek)

kiadott irányelvet, akkor a toborzást előíró, meghatározó, a jövőre vonatkozó elveket csak nagyon kis hányadban találom abban.

Említi ugyan a katonai szervezetekhez kihelyezett toborzó beosztások létrehozásáról szóló elképzelést, azonban csak mint tervezetet. Hiányolom annak részletes kidolgozását. De mindenképpen annak leírását, hogy miként képzelem el az előterjesztő a beosztások létrehozását, annak milyen előnye illetve hátránya lenne a toborzásra, a toborzórendszer működésére. Már több alkalommal szóba került – elsősorban szakmai konferenciákon – a katonai vezetés is megvizsgálásra érdemesnek tartotta a védelmi működési terület – és a védelmi szféra (honvédség, rendőrség, katasztrófavédelem, tűzoltóság, Bv) közös toborzórendszerének létrehozását. Az anyag azonban még meg sem említi, mint hosszútávra szóló és kidolgozásra méltó rendszert. Célszerűnek tartottam volna ha utal a minősített időszakban végzett esetleges toborzási feladatokra is, dacára annak, hogy akkor elsősorban a hadkötelezettség elve szerint kell végezni az MH kiegészítését. Nem esik szó a toborzást segítő személyi nyilvántartás rendszeréről, hatékonyságának javításáról sem. Ez lehet a KGIR rendszer, illetve az azt kiváltó új személyi nyilvántartási rendszer.

A toborzandók körének szélesítése

A 2008-ban elkezdődött gazdasági válság kísérő jelensége a „megszorítás” az MH-t is elérte. A haditechnikai eszközök fejlesztésének leállítása, és cseréje is érzékenyen érintette a szerződéses állomány jelentkezési hajlandóságát.³ Igaz, jelen esetben egy látszólag ellentmondásos helyzet alakult ki: növekvő munkanélküliség mellett csökkenő, esetleg stagnáló szerződéses jelentkező keresi fel a toborzó irodákat. A külső szemlélő azt gondolhatná, hogy az irodák, a toborzók alig győznek válogatni a jelentkezők között. Sajnos ez nem így van. Jelentkező ugyan van, de amikor meghallja a feltételeket, a korlátozásokat, majd az ezekért cserébe felkínált ellentételezést (illetményt, és egyéb juttatásokat), kérdő és tanácstalan mosollyal – bár jelentkezési szándékát megerősíti – távozik. Távozik, de a rutinos toborzó már látja: nem lesz belőle szerződéses katona. Mert itt van az alapvető visszatartó tényező: *az MH nem kínál megfelelő juttatást a jelentkezőknek.* Speciális, magas szakértelmet követelő munkakörre segéd munkásnak megállapított bért kíván adni. A jelentkező jogosan várná el leendő munkaadójától a megfelelő ellentételezést, aki – természetesen az Alkotmányban megfogalmazott követelményeknek megfelelően – arra is kötelezi leendő munkavállalóját, hogy feladatát még az élete feláldozásával is teljesítse.

3 Nem csak a jelentkezési hajlandóság csökkent. Az ún. „közigazgatási létszámstop” érinti az MH katonai szervezeteit is. A kormány a 1127/2009-es határozatával korlátozta a költségvetési szervek – benne a HM és szervezetei – létszámgazdálkodását. A végrehajtására kiadott HM utasítás a szerződéses állomány feltöltését is csak korlátozással engedélyezte, miszerint nem vonatkozik a korlátozás „a szerződéses állomány feltöltésére vonatkozó, 2009. július 15-ig megkezdett felvételi – ideértve ezen időpontig regisztrált jelentkezők szerződéses állományba vételével kapcsolatos – eljárásokra.” Véleményem szerint ez a korlátozás igen érzékenyen fogja érinteni az utánpótlást, a meglévő és a keletkező hiányok pótlását. Ismert, hogy a regisztráltak mintegy 10%-a jut el a konkrét felvételi eljárásig. Ennek oka egyrészt az, hogy a regisztráltak jelentős részének az MH nem tud beosztást felajánlani, másrészt a regisztrált jelentkező „nem mozdul el lakóhelyétől.”

Kendőzetlenül és őszintén – említettem (és említette más is) már az elveket a kérdéskör vizsgálatára. Az irányelvek helyzetértékelésében megtalálhatjuk ezt az őszinteséget – hasonlóan néhány tanulmányban is – ami alapot adhat arra, hogy a valós helyzet ismeretében valós megoldást is találjunk a problémák kezelésére.

Bár számomra fájó pont – de ettől függetlenül még igaz – az a megállapítás, miszerint: „a hadsereg értékekre, szimbólumokra orientált, tradicionálisan intézményi jellege fokozatosan utat nyit, illetve átengedi pozícióját a piaci mechanizmusokon és választhatóságon alapuló foglalkozás jellegnek.”⁴ Ennek alapján részben bizonyítottnak látom azt a korábbi megállapításomat⁵, hogy a hivatásos haderő esetén felmerül a fegyveres erő lakosságtól való elszakadásának veszélye. Előfordulhat, hogy a lakosság nem érez sorsközösséget hadereje iránt, az állampolgár „idővel elszokik” a hadviselés gondolatától, a Hazával szembeni áldozatvállalástól, az áldozatkészség és az önfeláldozás érzelmi elhalványodnak, a honvédelem erkölcsi alapja megrendül. Az ország, a haza fegyveres védelme emocionálisan és ösztársadalmi feladatból részfeladattá, csak egy meghatározott réteg (szervezet) feladatává válik. Felmerül a haderő kasztosodásának lehetősége, megszűnnek (beszűkülnek) azok az érzelmi kapcsolatok, amelyek az állampolgárokat, a családokat ahhoz a haderőhöz fűzik, amelyben hozzátartozóik szolgálnak.

Ez miatt csökken a társadalmi jelentősége, megbecsülése is. Ezzel a megállapítással összecseng Szombath Csaba ezredes doktori értekezésének⁶ megállapítása is: „a honvédelem ügye a társadalmi dialógus és integráció érdekében jelenleg alkalmazott eljárások mellett kiszorul a közbeszédéből.” Az irányelvekben az olvasható, hogy az MH – mint intézmény – társadalmi presztízse magas..., de a felmérések, illetve a közbeszéd (ami ugyan nem mérhető kategória, de valamit jelenthet) nem ezt mutatja. Görög István ezredes 2009-ben készült doktori értekezésében⁷ olvasható felmérések szerint arra a kérdésre, hogy miért jelentkezett szolgálatra, véleményem szerint igen riasztó képet kapunk mind a jelentkezési hajlandóságról, mind a honvédség – mint foglalkoztató – elfogadottságára, presztízisére.

Miért jelentkezett a szolgálatra

(A felmérést Görög István készítette, a feldolgozás Dobai Pál munkája.)

	2002	2004	2006
Nem volt más munkahelye	27%	40	20
Jó a fizetés	85%	50	30
A külföldi szolgálat lehetősége	65%	43	45
Szeret katonáskodni	88%	49	45
Érdekes munkának tartja	97%	71	65
Hivatásos katona szeretne lenni	85%	68,2	66

4 Irányelvek, I. Bevezetés.

5 Dr. Földesi Ferenc: A tartalékos rendszerről, Honvédségi Szemle, a Magyar Honvédség központi folyóirata, 2008/11. 62. évfolyam 3. szám, pp. 34–37.

6 Szombath Csaba ezredes: A Magyar Honvédség társadalmi integrációjának szervezeti kommunikációs aspektusai az információs társadalom küszöbén (az 1997–2008 közötti időszakban), PhD értekezés, ZMNE 2009. (a továbbiakban: Szombath Cs.)

Természetesen a táblázat adatait sokféle nézőpont szerint lehet értékelni, értelmezni. A szemléltetett adatsorokból azt látjuk, hogy folyamatosan csökkennek azok az indokok és okok, amelyek a jelentkezőt a honvédség felé terelik. A jó fizetés, mint indok majdnem a harmadára esett vissza. Nem számít már érdekes munkának sem – csökkent, ha nem is nagy mértékben a külföldi szolgálat csábító lehetősége, kiveszõben vannak az ún. „örömkatonák”, akik szeretnek katonáskodni és emiatt választják ezt a pályát.

Az elõzõ oldalon lévõ táblázatban is olvasható jelentkezési hajlandóság – elsõsorban a férfiak körében – nehéz és igen ellentmondásos helyzetet teremtett a toborzás területén. Csak egyet lehet érteni azzal a megállapítással, hogy a kedvezõtlen utánpótlási körülmények csak azért nem okoztak visszafordíthatatlan következményeket és helyzetet, mert közben folyamatosan nõtt a „gyengébbik nem” aránya a jelentkezett és felvettek között. Ez okozta azt, hogy a folyamatos létszámcsökkenést a jelentõs számban beáramló nõi munkavállalók elfedték, semlegesítették a hatások egy részét. Görög István felmérésben ez igen jól látható, hiszen a 2002. évi 12,1%-ról a szolgálatra jelentkezettek nõk aránya 2006-ra 17,5%-ra emelkedett. Egy jelenlegi megállapítás szerint ez az arány már 20% körüli, ami nemzetközi összehasonlításban is rendkívül magas.

Ezzel a felvetéssel elérkeztünk ahhoz a ponthoz, amikor fel kell tenni a kérdést: milyen módon lehet bővíteni a jelentkezők körét, de inkább: *milyen módszereket lehet és kell alkalmazni a jelentkezési hajlandóság növelésére.*

Módszerek – merítési közeg – lehetőségek

Mielõtt folytatnám az elõzõ gondolatmenetet, célszerû kitérõt tenni és megvizsgálni: lehet-e, és ha igen, vajon milyen közegbõl célszerû növelni a jelentkezők számát, illetve milyen „célcsoportot” érdemes jobban „bombázni” az ajánlatokkal.

Az irányelvek V. és VI. fejezetei pontosan és szabatosan megfogalmazzák mind a célcsoportok körét, mind a toborzási módszereket. Elolvasva gyakorlatilag felöleli a hatályos törvény adta korosztályokat, lebontva a megfelelő szintû állománycsoportra. Mégis úgy érzem, hogy túl általános. Persze mondhatjuk: Egy irányelv ne fogalmazzon meg „aprópénzes” pontokat, azok majd a megfelelő szakmai munkanyagban olvashatók. Ismét meg kell jegyezni: ezek az általános megfogalmazások majd minden esetben és évenként olvashatóak a különbözõ iránymutatásokban, irányelvekben – de ezzel párhuzamosan, illetve ennek folyamányaként nem történik továbblépés. Ugyanez vonatkozik a toborzás módszereire is, vagyis a jelenleg alkalmazható „marketing módszerek” megtalálhatóak a repertoárban. De fogadjuk el a toborzás körének, szélesítésének kérdéseirõl leírtakat és *fogalmazzuk meg, illetve egészítsük ki azokat.*

Az alcímbe jeleztem, hogy a merítési közeg, a jelentkezők körének bővítésérõl kívánok írni, felmerülhet a kérdés: valóban van lehetőség a bővítésre? És fõleg: ezen

7 Görög István ezredes: A szárazföldi csapatok humán erõforrás biztosítása és fejlesztése a hadsereg modernizációs idõszakában, különös tekintettel a szerzõdéses legénységi állomány biztosítására, PhD értekezés, ZMNE, 2009. (a továbbiakban: Görög I.)

kell gondolkodni? Hiszen a korosztályok adottak, a jelentkezés feltételei pontosan körülhatárolhatóak.⁸ Ha ez így van, akkor miért merül fel ismételten az a kíváncsi, hogy ez, vagy az a csoport kerüljön a „kedvezményezett” figyelmének a közép-pontjába? Nyilván előfordulhat, hogy alkalmazunk pozitív diszkriminációt, de erre csak a megadott határok (követelmények) között van lehetőség.

Nézzük például azt a tanulmányt⁹, amely az *aktivitás és a megtartó képesség javítását négy fő irány mentén fogalmazta meg*. Úgy mint: a nők szerepének és arányának növelése; a kisebbségek (elsősorban a roma lakosság) nagyobb mértékű bevonása; a külföldiek megjelenése az MH-ban, valamint a rendelkezésre álló pénzeszközök bővítése a toborzási kapacitás növelésére.

Nem célokom, hogy egy „válasz-tanulmányt” írjak az említett publikációra. De úgy hiszem és vallom, hogy a tudományos élet egyik legfontosabb eszköze a lehető legjobb módszer kiérlelésére a szakmai érvek ütköztetése, a vita. A vita, amely jelen esetben az előzőekben említett felvetések továbbgondolását is jelenti.

A nők szerepe és aránya

A nők alkalmazása a hadseregek szervezeteiben a 20. század második felében általánosan elterjedt jelenség lett. Magyarországon 1945 után nyílt meg a katonai pálya a nők előtt, és főként azok jelentkeztek erre a pályára, akik hátrányos helyzetbe kerültek a munkaerőpiacon. Ma az MH közel 20 százaléka nő, akiknek jelenleg 9 százaléka tisztként szolgál.

A szolgálatra jelentkezők neme

(A felmérést Görög István készítette, a feldolgozás Dobai Pál munkája.)

<i>Neme</i>	<i>2002</i>	<i>2004</i>	<i>2006</i>
<i>férfi</i>	87,9	88,3	82,5
<i>nő</i>	12,1	11,7	17,5

Különböző tanulmányokban olvasható, hogy az elmúlt tíz év alatt 30 ezerről 300 ezerre nőtt a katonai szolgálatot teljesítő nők száma a NATO-ban. Csak összehasonlításképpen az amerikai hadseregben 15 százalékos a nők aránya, a francia, holland, belga hadsereg 10 százaléka nő, míg Olaszországban csak egy százalékos a nők részvételi aránya a katonai pályán. A nők integrálásának folyamatában Szlovénia vezet,

8 2001. évi XCV. Törvény a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról, A szolgálati viszony létesítésének feltételei, 41. § (1) „A szolgálati viszony önkéntes jelentkezés alapján azzal a 18. életévét betöltött, de 47 évesnél nem idősebb, cselekvőképes, állandó belföldi lakóhellyel vagy tartózkodási hellyel rendelkező, büntetlen előéletű, a rendfokozati állománycsoporthoz meghatározott iskolai végzettségű (szakképesítésű), magyar állampolgársággal rendelkező személlyel létesíthető, aki a szolgálatra egészségi, pszichikai és fizikai szempontból alkalmas, és elfogadja egyes alkotmányos jogainak e törvény szerinti korlátozását.”

9 Vilner Péter mk. ezredes–Jobbágy Zoltán alezredes: A toborzás és megtartás egyes kérdései nemzetközi összehasonlításban. Honvédségi Szemle, 2009. július 4. szám, pp. 34–40.
(a továbbiakban: Vilner–Jobbágy)

ahol a haderő 40 százalékát teszik ki a nők, s jóval kisebb ez az arány Izraelben – 32 százalék a hivatásos katonanő –, ahol kötelező a nők sorkatonai szolgálata.¹⁰

A közelmúltban egy többnyire katonanők által olvasott fórumban az egyik katonanő azt írja, hogy ő bizony kihasználja, hogy a női nemhez tartozik. „Mit is akarnak a katonanők? Szigort, vagy engedményeket? Mert az egyik csoport az előbbire, másik pedig az utóbbira szavaz” De alighanem igaza van annak a hozzászólónak is, miszerint nagy gond az, hogy nincs egységes szabályozás. Személyes tapasztalatom is az, hogy sok esetben a parancsnokok döntenek el: egy katonanőnek mennyire szabad „nőnek lennie” a seregben. De elmondható: bármely okból is választják a nők a katonai pályát, és bármilyen ideológia szolgál alapul a nők fegyveres testületekbe történő befogadására a nemzetközi gyakorlat is azt bizonyítja, hogy mind foglalkozáspolitikai okból, mind a demokrácia elveinek érvényesítése okán, a modern hadseregeknek egyre nagyobb mértékben kell számolni a katonanők alkalmazásával.¹¹

Vajon mi a helyzet a toborzás területén, kell-e és főleg van-e valamilyen nemek közötti megkülönböztetés? Gyakorlati tapasztalatom is azt mondhatja velem, hogy nincs és mégis van. Hogy mi ez a látszólagos ellentét? Nos, amikor a női jelentkezőt a toborzók tájékoztatják a lehetőségekről és a feltételekről, akkor sok esetben túlzó követelmény – igénybevételi tájékoztatással, példákval próbálják elriasztani az érdeklődőt. Csak akkor „enyhül” meg a toborzó, amikor látja, hogy a potenciális szerződéses női katona eltökélt, megjelenése alkalmassá teszi a szolgálatra, érdeklődése őszinte: egyszóval látható, hogy megfelel minden feltételnek. A beválás folyamatában már csak a nemi sajátosságok teszik mássá a folyamatot (egészségügyi vizsgálat, fizikai felmérés stb.)

A kiképzés, a szolgálat során már más a helyzet, mint ahogy azt már említettem. Van, aki elfogadja, hogy nincs megkülönböztetés – és szerencsére ők vannak a többségben – de vannak, akik (vissza)élnek „nőiességükkel”. De sajnálatos realitásként kell tudomásul vennünk, hogy a hadsereg – így az MH is – akkor mutat magasabb érdeklődést a női munkaerő iránt, amikor a katonai pálya presztízse „leszálló ágba” kerül. Túl azon, hogy nem vagyok híve a szerződéses katonai szolgálat nemek szerinti megkülönböztetésének, a jelen helyzetben éppen ez a helyzet állt elő, ez eredményezi a rendkívül magas, 20%-os arány. Az már egy másik kérdéskörhöz tartozik, hogy a katonanők milyen arányban töltenek be parancsnoki, vezető beosztásokat – hiszen ez már a képesség, az alkalmasság és egyéb függvénye.

A magyarországi hátrányos helyzetűek és a külföldiek felvétele

Sok esetben hivatkozok személyes tapasztalatokra, követett gyakorlatra. Ezt teszem ez esetben is, hiszen több éven keresztül végeztem a toborzói tevékenységet. De mielőtt folytatnám, tisztázom mit értek a címben is jelzett „hátrányos helyzetű csoporton”. Nos, szándékosan nem említem a „kisebbség” jelzőt. Nem említem a roma (cigány) lakosságot, mint kisebbséget, nem említem a különböző nemzetiségű magyar állam-

¹⁰ Nincs kegyelem a nőknek a seregben, HVG, 2005. április 26.

¹¹ Bolgár Judit–Siposné Kecskeméthy Klára: Nőket a hadseregbe?! Katonánők a NATO-tagállamok fegyveres erőiben, Új Honvédségi Szemle.

polgárokat sem.¹² Csak a hátrányos helyzetű kifejezést használom, ami olvasatomban azt jelenti, hogy valakinek nincs, vagy gyenge alapú az iskolai végzettsége, nincs olyan tapasztalata (információforrások megléte és azok használati képessége, ismeretségi kör stb.) a munkaerő piacon, amely esélyt adhatna számára a jelentkezésre, a beválásra.

Nos, a hátrányos helyzetűek arányának növelése elméletileg lehetséges. És gyakorlatilag? Említettem: a felvételi követelmények adottak, attól nem lehet eltérni.¹³ A jelenleg hivatásos (a jövő professzionális) haderő csak a megfelelően képzett egyéneket tudja alkalmazni. Ennek legfőbb kritériuma – a fizikai, egészségügyi követelmények mellett – az iskolai-, a megfelelő és elegendő iskolai végzettség. Ettől nem lehet eltekinteni, mert akkor a szervezet látja a kárát.

Számomra aggályos a kérdés olyan felvetése is, amely szerint növeljük a „kisebbség, elsősorban a magyarországi cigányság”¹⁴ bevonását az MH soraiba. Ellenvetésem azzal van, hogy néven nevezi a népcsoportot, kiszakítva, mintegy megkülönböztetve a többitől. Ezért is ragaszkodom a „hátrányos helyzetű” jelzőhöz, amely független a népcsoporttól. Az már egy másik kérdés, hogy a magukat cigánynak vallókat milyen módszerrel lehet és kell megszólítani, közöttük – ha toborzásra megszólítani tervezett csoportnak állítjuk be – milyen marketing módszereket célszerű alkalmazni, hogy jelentkezzenek és hosszú ideig vállalják a szerződéses szolgálatot.

Egyébként nem a jelen tanulmány témája annak vizsgálata, hogy milyen módszerekkel és miként lehetne ennek a népcsoportnak a beválasztási százalékát növelni. A módszerek kidolgozásának több ága van, amely kapcsolódik az oktatáshoz, a szociális és munkaügyi területhez és természetesen a munkaadóhoz – jelen esetben –, a honvédséghez is. E szakterületeket irányító tárcák együttesen tudják csökkenteni a hátrányos helyzetűek el(le)maradását. Egyébiránt az egyik feltétel, az iskolai végzettség területén jelentős javulás volt tapasztalható, amit az alábbi felmérés jól érzékeltet.

Az iskolai végzettségek alakulása

(A felmérést Görög István készítette, a feldolgozás Dobai Pál munkája.)

Iskolai végzettség	2002	2004	2006
Nyolc általános	22	0,6	6
Szakmunkás	50	70,7	34
Érettségi	25	28,2	45
Felsőfokú	3	0,5	15
Összes	100	100	100

12 E tekintetben mérvadó az 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól, 61. § (1) E törvény értelmében Magyarországon honos népcsoportnak minősülnek: a bolgár, a cigány, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán.

13 Ez a követelménytámasztás olvasható ki az új humánpolitikai irányelvekből is, mely leszögezi: „A szerződéses légénységi állomány utánpótlásakor a szakképzettséggel, speciális képzettséggel, angolnyelv-ismerettel és gépjárművezetői ismerettel rendelkezők előnybe részesítése.” legyen a fő szempont. 71/2009. (VIII. 19.) HM utasítás.

14 Vilner–Jobbágy, p. 40.

Vajon beszélhetünk-e diszkriminációról, amely esetünkben esetleg a roma (cigány) honfitársainkat érhetné? Nos, ismét csak a tapasztalatomra hivatkozhatok: pályafutásom alatt nem tapasztaltam, hogy bármilyen módon is érte volna akár a jelentkezőt, akár már a szolgálatot teljesítő roma szerződéses katonát valamilyen negatív megkülönböztetés. A feltételek azonosak, a megkívánt pl. szakmunkás bizonyítvány egyforma súllyal esik latba. A szolgálati körülmények nem adnak (nem is adhatnak) semmilyen diszkriminációt. A katona az katona! A katonatársadalom nem a származási helyzetet értékeli – legyen bármelyik „hátrányos helyzetű” csoport, netán nemzetiség tagja –, hanem a teljesítményt, az őszinteséget, a katonabecsületet.¹⁵ A jelentkezési előfeltételek megteremtése nem a Magyar Honvédség feladata. De azok megszerzésében való közreműködése már elengedhetetlen, részvétele célszerű.¹⁶

Más a véleményem a *külföldiek megjelenéséről az MH-ban*. E téren álláspontom kategorikus: Nem!

Lehet hivatkozni a külföldi példákra, lehet hivatkozni arra, hogy több ország volt gyarmatairól pótolja a hiányokat. Lehet hivatkozni – a maga nemében elismert – olyan külföldi szerepvállalásokra, amelyek a korabeli honvédséget erősítették. Ezeket egyedi eseteknek tartom. Ebből véleményem szerint nem lehet azt a következtetést levonni, hogy a krónikus létszámihiányt ily módon orvosolja a Magyar Honvédség, de magyarázatként néhány gondolatot hozzáfűznék a kérdéshez.

Már említettem, hogy a hivatásos hadsereg egyik negatív kísérőjelenségének tartom a társadalomtól való elszakadást, a hadsereg kasztosodását. Természetesen megfelelő korban végzett hazafias-honvédelmi oktatással, a honvédelem érdekében végzett – szoros együttműködésben a társadalmi szervezetekkel – tevékenységgel, ez a veszély csökkenthető, megfelelő szinten stabilizálható. Az elsősorban magyar állampolgárok sajátjuknak érezhetik a haza védelmét, amit alapelveként jogszabályaink is megfogalmaznak.¹⁷ De ez a hazavédelem (honvédelem), véleményem szerint már nem mondható el a külföldről toborzott, elsősorban más nemzet állampolgáiról. Jogszabályt lehet változtatni, a körülményeket alkalmassá lehet tenni arra, hogy bárki jelentkezessen, de megítélésem szerint az a megoldás idegen a Magyar Honvédség

15 Ezért is helytállóan tartom az Országos Rendőrfőkapitány véleményét miszerint „nem támogatja az etnikai alapú polgárőrszervezeteket sem; ha egy roma szeretne részt venni a környezete védelmében, akkor erre a rendőrség vagy az Országos Polgárőr Szövetség keretén belül van lehetőség.”

http://www.hirszerzo.hu/cikk.bencze.jozsef_semmilyen_szabadcsapatnak_nincs_helye_az_orzagban.121195.html, 2009. 08. 29.

16 Más a helyzet a szerződéses szolgálatukat befejezőkkel. Itt már jelentős – és alapvető – feladata van az MH-nak. Következésképpen kell alkalmaznia a pozitív diszkriminációt, hogy a hátrányos helyzetűek a kiválás után megfelelő munkahelyet kaphassanak. Képzésekkel, támogatással el kell érni, hogy szolgálatuk utolsó évében a civil életben is jól konvertálható szakmát kapjanak. Ezért is fontos, hogy a tárca mihamarabb dolgozza ki a rekonverziós feladatok végzésére a megfelelő szakintézkedését, programját.

17 1949. évi XX. Törvény A Magyar Köztársaság Alkotmánya 40/A. §(1) A Magyar Honvédség alapvető kötelessége a haza katonai védelme..., 2001. évi XCV. Törvény a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról, Preambulum, „A Magyar Köztársaság területi épségének, függetlenségének, alkotmányos rendjének, valamint a lakosság és az ország anyagi javainak védelmét, illetve a nemzetközi szerződésekből eredő kollektív feladatokat ellátó Magyar Honvédség katonáitól az állam tántoríthatatlan hűséget, magas fokú készenlétet és fegyelmet, valamint bátor helytállást követel.”

szellemiségétől. Az összehasonlítás például a francia idegenlégióval pedig erőltetett és teljességgel hamis képet ad. Megítélésem szerint akár a jelentkezési hajlandóság növelését, akár a bevalás biztosítását, de még inkább a megtartást a magyarországi viszonyokhoz kell igazítani, arra kell kidolgozni hatékony módszert, eljárást.

A másságról néhány gondolatot

Időről időre fellángolnak a „másság” körüli viták, amelyek jobbára az egyén nemi identitására, szexuális beállítottságára utalnak. Bár ez a vita még nem érte el a honvédséget és nyilván a jelen helyzetben nem ez a legfajszínűsőbb kérdés, de úgy gondolom érdemes néhány gondolatban erről is véleményt formálni. Hiszen várható, hogy bármikor nekiszegezheti egy újságíró valamelyik katonai szervezete parancsnokának azt a kérdést: „És foglalkoztatnak-e homoszexuális katonát?”, netán „Mi a helyzet a meleg jelentkezőkkel?”

Jelen írásban nem célom, hogy a jelenség szociológiai, társadalmi hátterét elemezzem. Az sem célom, hogy értékeljem a felvételi eljárás során alkalmazott vizsgálatokat, a szűrések rendszerét. De jelzem, hogy a bevalási egészségügyi-pszichológiai-fizikai vizsgálatok végzésére kiadott honvédelmi miniszteri rendelet nem tartalmaz semmilyen utalást vagy kitétel a nemi identitás, irányultság vizsgálatára.¹⁸ De nem is tartalmazhat, hiszen az ellenkezne mind a hatályos törvényekkel, mind az EU-jogszabályokkal és irányelvekkel. Nem beszélve az alaptörvényünkről, az Alkotmányról.

Az esélyegyenlőségi törvény kimondja, hogy közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek minősül az olyan rendelkezés, amelynek eredményeként egy személy vagy csoport valós vagy vélt szexuális irányultsága, nemi identitása miatt részesül kedvezőtlenebb bánásmódban, mint amelyben más, összehasonlítható helyzetben levő személy vagy csoport részesül, részesült vagy részesülne.¹⁹ Az idézett rész teljesen összhangban van azzal az EK Irányelvvvel is, amely szintén a hátrányos megkülönböztetést hivatott kiküszöbölni. Az irányelv szerint közvetett hátrányos megkülönböztetés akkor áll fenn, ha egy látszólag semleges előírás, feltétel vagy gyakorlat – többek között – egy bizonyos szexuális irányultságú személyt más személyekkel szemben hátrányos helyzetbe hoz.²⁰ A már említett joganyagokhoz szervesen kapcsolódik a honvédelmi miniszter utasítása is, amely világossá teszi, hogy nincs helye a honvédségben a hátrányos megkülönböztetésnek, sőt a parancsnokok részére meghatározza, hogy az állomány felkészítése során fordítsanak fokozott figyelmet az előítéletesség csökkentésére, a másság elfogadására.²¹

18 7/2006. (III. 21.) HM rendelet a hivatásos és szerződéses katonai szolgálatra, valamint a katonai oktatási intézményi tanulmányokra való egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasság elbírálásáról, továbbá az egészségügyi szabadság, a szolgálatmentesség és a csökkentett napi szolgálati idő engedélyezésének szabályairól.

19 2003. évi CXXV. Törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról, 8. § m), n)

20 A Tanács 2000. november 27-i 2000/78/EK Irányelve a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról .

21 58/2009. (VII. 17.) HM utasítás „a Magyar Köztársaság honvédelmi miniszterének 2009–2010. évekre vonatkozó esélyegyenlőségi irányelvei” kiadásáról.

Mindezek ismeretében úgy gondolom, hogy nem lehet vizsgálni, megkülönböztetni személyeket másságuk miatt, rájuk is ugyanazon szabályok, felvételi követelmények vonatkoznak, mint bármely más állampolgárra. Itt is ki kell hangsúlyoznom: a felvételi követelmények adottak, attól nem lehet eltérni semmilyen irányba.

És végül egy záró gondolat, amely vonatkozik mind a nemzetiségi – különösen a roma – mind a másság okán történő megkülönböztetésre. *Mindkét esetben csak akkor lehetne a kérdéssel foglalkozni, ha azt a katonának jelentkező személy kérdés nélkül – és itt a hangsúly a kérdésen van – kijelentené hovatartozását, másságát.* Hiszen jogszabályaink egyértelműen tiltják az ez irányú adatfelvételt, adattárolást. Magam részéről ezt a kérdéskört mesterségesen gerjesztett problémának érzékelem.

Mi a teendő?

Mindenki ismeri, sok esetben unos-untalan ismétli azt a „korabeli” – Montecuccolinak tulajdonított – mondást, miszerint a háborúhoz (hadsereghez) három dolog kell: Pénz, pénz, és pénz! Nincs ez másképp a jelenben sem. A jelentkezési hajlandóság növeléséhez, a megtartáshoz elengedhetetlen a megfelelő és versenyképes juttatások rendszere – ami nem egyenlő csak a pénzzel. Fontos, de nem mindenható. Mielőtt a pénz mindenhatóságának elemzésénél megragadnánk, szakadjunk el tőle, vizsgáljuk meg *milyen módszerek, lehetőségek vannak, lehetnek a katonai vezetés kezében a megfelelő jelentkező „csábítására”, a bent lévő szerződéses állomány megtartására.*

Megítélésem szerint ezek lehetnek:

- hatékony, a mindenkori körülményekhez igazított külső és belső kommunikáció;
- olyan szervezeti kultúra és parancsnoki, tisztii magatartásforma kialakítása, amely elősegíti a megtartást;
- a megtartást elősegítő – béren kívüli – juttatási rendszer;
- hatékony, állandóan naprakészen tartott rekonverziós program;
- nem utolsósorban versenyképes illetmények.

Mielőtt bárki megjegyezné: igen, ezeket már sokszor és sok helyen olvastam, hallottam, azt kell, hogy mondjam: igaza van. *Ezek azok a „nagybani” feltételek, amelyek évek óta a közbeszéd tárgyát képezik. Igazak, csak nem történt e területen lényeges változás.* Nézzük például a kommunikációs tevékenységet.

A már idézett doktori értekezésben a belső kommunikáció jelentőségéről olvasható: *„a belső kommunikáció elégtelenségei tovább mutatnak a szervezeten, részben meghatározzák a haderő lakossági megítélését, és ezzel összefüggésben társadalmi integrációját. Sajnálatos módon a kilépőkről történő gondoskodás, kommunikációs támogatása rendkívül alacsony színvonalú.”*²² Ez a nem kellően hatékony belső kommunikáció is nehezíti a haderő társadalmi integrációját, ugyanakkor nem kellő hatékonysággal vesz részt (külső kommunikáció) a társadalmi kommunikációs folyamatokban sem.

22 Szombath Cs.

Nem jutnak el a honvédség hírei – kivéve persze a bombasztikus, a bulvárszintű, negatív értékűeket – a lakossághoz. Ezáltal is csökken a lakosság érdeklődése a honvédség iránt, ami már napjainkra érdektelenséggé degradálódott.²³

Nem növeli a honvédség imázsát a napjainkban is tapasztalható, a bulvárosodás irányába hajló médiajelenlét, amely jobbára civil – a mai szóhasználatnál élve „celeb” – személyeket próbál megnyerni a honvédelem, a szerződéses haderő népszerűsítésére. A „Dream Team” kapcsán – dacára annak, hogy tagjai az MH katonái – inkább a pazarlás jut az állampolgár eszébe, mintsem a kihívás, a férfias próbatétel. A bulvármédiából megismert személyek kiválasztásával pedig ott motoszkálhat az olvasó fejébe az a gondolat: vajon az MH-ban nincsenek olyan katonák, akik felkészültségükkel, emberi tartásukkal és tevékenységükkel pozitív képet tudnának sugározni a honvédségről? *Bizton állíthatóm, hogy vannak, és várják is, hogy megkeressék őket.* Nem elég az időközönként megrendezett falunapi „téglatörő” bemutató, ettől azért profibb módon kellene bemutatni az MH képességeit. A katonák körében – de a honvédelem ügyét, helyzetét közelről szemlélő civilek soraiban is – több olyan tiszt, tiszteltyettes neve ismert, akik szakmai tevékenységükkel, tudásukkal, emberi-katonai magatartásukkal egyfajta hírnevet vívtak ki maguknak. Erre a közbeszédre csak „rá kellene erősíteni”, ami véleményem szerint jóval hitelesebb képet festene a honvédsérről, a katonákról.

A jól megtervezett és megszervezett majd levezényelt kommunikáció alapvetően meghatározza és befolyásolja a toborzás hatékonyságát. Amikor a felmérések azt mutatják, hogy a honvédség iránti érdeklődési index a 2002. évi 44 százalékpont-ról 2006. évre a 38-ra csökken²⁴, minden pozitív hír, amely eléri az állampolgárt, csak javíthat ezen az érdektelenségen. Ugyanígy javíthat a honvédség megítélésén a hatékony, kommunikációs és marketing módszerek helyes használata a toborzásban.

Előrebocsátom, hogy nem vagyok sem kommunikációs, sem marketing szakember. Jelen esetben csak a józan észre és a tapasztalatra hagyatkozok. Maradva a korábban megfogalmazott, és a jelentkezettek számának növelésére megjelölt elveknél, feladatoknál – a toborzásnál – mi a célszerű? Véleményem szerint *mindenek előtt pontosan meg kell fogalmazni: milyen beosztásokra kell a toborzást végezni, melyek a beosztás betöltésének követelményei, ennek alapján:*

- kihez kívánok szólni;
- a megszólított csoportnak vannak-e olyan kulturális, viselkedési tulajdonságai, amelyek elhanyagolása, figyelmen kívül hagyása meghiúsíthatja az erőfeszítéseinket;
- a végrehajtó állomány alkalmas-e arra, hogy mindezeket figyelembe véve eredményesen tudja a kiszemelt csoportot megszólítani, körükben a toborzó munkát végezni, és végül
- rendelkezik-e azokkal az eszközökkel, feltételekkel, amelyekkel eredményesen tudom a toborzást végrehajtani a kiszemelt és megcélzott csoportnál.

23 Az árnyaltabb képhez tartozik, hogy az MH bizalmi indexe nem romlott, tartósan az első öt hely valamelyikét foglalja el.

24 Szombath Cs., p. 74.

Maradva a tanulmány témájánál, tervezzünk meg egy toborzást.

Lövész beosztásokra – egy képzeletbeli észak-magyarországi lövészezredhez – keresünk 100 főt. Ismertek a beosztási követelmények, iskolai végzettség a 8 általánostól a szakmunkásképzettségen keresztül az érettségig terjed. Ebből adódóan adott a lehetőség, hogy célzott toborzást hajtsunk végre a katonai szervezetet érintő környéki megyékben. Miután a környezetben élők hátrányos helyzetűeknek minősülnek, jelentős a magukat romáknak vallók aránya, a toborzás módszerét is ennek megfelelően célszerű összeállítani. Cél: eredményes toborzás végzése a magukat romáknak való csoport körében. Itt most nem kívánok részletesen szólni azokról a marketing módszerekről, amelyek megelőzik a konkrét toborzást, illetve amit menet közben kell folytatni. Csak néhány kérdést állítok a középpontba.

Meg akarom szólítani azokat a potenciális roma szerződéses katonákat, akik alkalmasak a tervezett beosztásokra. Az az elképzelésem, hogy a felvételre tervezett létszám jelentős százalékat ebből a csoportból biztosítom, csökkentve ezáltal is a körzetben élő munkanélküliek számát, biztos megélhetést adva több családnak. A cél megfogalmazása után adódik a kérdés: *hogyan, milyen módszerrel lehet sikeresen megszólítani őket?* Hiszen nyilvánvaló, hogy a roma lakosságnak, kisebbségnek mások a kulturális hagyományai, a szociológiai körülményei, mások az értékrendjeik. Sok esetben más szavakat kell használni annak érdekében, hogy bennük a honvédség pozitív asszociációt keltsen, ezáltal örömmel válasszák a katonai szolgálatot. *Ismerjük mi ezeket pontosan?* Készített már valaki szociológiai felmérést, amelyre biztosan lehet támaszkodni, hogy a toborzási feladatot eredményesen tudjuk végrehajtani? Talán nem járok messze az igazságtól, ha azt mondom: anélkül, hogy megismerném az említett háttereket, nem lehet őket az eredmény reményében megszólítani, jelentkezésre bírni, de ami még fontosabb, eredményesen, hosszú ideig megtartani a szerződéses katonai szolgálatban. Ugyanakkor ez a felmérés abban is segítene, hogy a végrehajtó állományt alaposan fel lehessen készíteni. Hasonló a helyzet az alkalmazott marketing módszerek, illetve az alkalmazott eszközök körének kiválasztásában is.

Summa summarum: véleményem szerint addig nem lehet eredményes toborzást végezni az említett kisebbségben, amíg nem ismerjük meg hagyományait, nem vagyunk tisztában kultúrájukkal, egyedi attitűdjeikkel. Addig a kitűzött célt sem tudjuk olyan szinten elérni, ami emelné a roma származásúak számát, arányát az MH-ban, amivel sikeres megtartási programot is végre tudnánk hajtani. Megkockázatom: talán ártunk is ennek a nemes célnak, hiszen az előkészületlenül végrehajtott toborzási folyamat sokakban csalódást fog okozni, ami tovább csökkenti ebben a kisebbségben a honvédség elfogadottságát.

* * *

Összefoglalva a toborzás eddigi tapasztalatait megállapíthatjuk, hogy fontos a célzott toborzás, hiszen a felmérések is azt mutatják, hogy – dacára a jövedelmi viszonyoknak – még van esély azokat a csoportokat eredményesen megszólítani, akik közül kikerülnek a jövő szerződéses katonái.

Természetesen hosszabb távon – béremelés hiányában – a honvédség kiegészítése nem is oly távoli jövőben komoly problémát fog jelenteni. Azonban a jelenlegi munkaerő-piaci helyzetben, a munkaerő feleslegből – szakszerű kommunikációval – még felvehető a haderő számára a hiányzó létszám. E „hamari” kiegészítés mellett azonban *érdemesebb a potenciális szerződéses katonák egy másik szegmensét megcélolni: a fiatalokat, a jelenleg még iskolai tanulmányokat folytatókat.* Így zárul be az a kör, amely a sikeres toborzást eredményezné.

A honvédelmi tárca 2002-ben egy sikeres mozgalmat indított a fiatalok körében, ami a 2005-ben elindított „Bebetés Klub” néven és szervezetben érte el a csúcspontját. A klub saját weblappal, újsággal rendelkezett, vetélkedősorozatokat rendezett. A regisztrált klubtagok száma 2007-ben már 7000 fő fölé kúszott, így jó esély volt arra, hogy olyan stabil adatbázis alakuljon ki, amelyből – már célzott toborzással – a megfelelő időben biztosítható lesz az MH létszámigénye. Ezek a klubtagok eléggé motiváltak voltak ahhoz, hogy később élethivatásnak és munkahelynek válasszák az MH-t, hiszen a regisztrált tagok még további 20–30 ezer főt értek el²⁵. Sajnos az adatbázis karbantartása elmaradt, majd 2008-ban a tárca megszüntette ezt a hosszú távú utánpótlást biztosító klubot. Hiánya véleményem szerint azonnal feltűnhetett, hiszen a tárca a kiadott irányelvekben újra megfogalmazta azt a kívánságát, hogy készüljön elgondolás a fiatalok állampolgári, honvédelmi ismereteit bővítő, az indirekt toborzást segítő, ún. „Katonasuli program” kiszélesítésére.

A társadalomban, a társadalmi környezetben rendkívül gyors, dinamikus változások mennek végbe. Az önkéntes haderőnek, a toborzásnak követni kell ezeket a változásokat ahhoz, hogy eredményes legyen, hogy meg tudja szerezni, és őrizni munkavállalóit. Kérdés, hogy a honvédelmi ágazat és a katonai szervezetek képesek-e és milyen időtávon tudják érzékelni a társadalmi környezetben végbemenő rendkívül dinamikus változásokat. Vajon képesek-e megtalálni e szervezeti modell működtetéséhez szükséges intézményrendszereket, módszereket és eszközöket? Képesek lesznek-e azokat működtetni, alkalmazni? Mert nem elég csak megfogalmazni az olyan elvárásokat, amelyek a légüres térben lebegnek, végrehajtásukra kicsi az esély.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Vilner Péter mk. ezredes – Jobbágy Zoltán alezredes: A toborzás és megtartás egyes kérdései nemzetközi összehasonlításban, Honvédségi Szemle, 2009. július 4. szám, pp. 34–40.
2. Dr. Földesi Ferenc: A tartalékos rendszerről, Honvédségi Szemle, a Magyar Honvédség központi folyóirata, 2008/11. 62. évfolyam 3. szám, pp. 34–37.
3. Szombath Csaba ezredes: A Magyar Honvédség társadalmi integrációjának szervezeti kommunikációs aspektusai az információs társadalom küszöbén (az 1997–2008 közötti időszakban), PhD értekezés, ZMNE 2009.
4. Görög István ezredes: A szárazföldi csapatok humán erőforrás biztosítása és fejlesztése a hadsereg modernizációs időszakában, különös tekintettel a szerződéses legénységi állomány biztosítására, PhD értekezés, ZMNE, 2009.
5. Az idézett jogszabályokat lásd: Kerszöv Complex jogtár

²⁵ Nem szabad elfelejteni a „hírvivők” szerepét, akik gyakorlatilag ingyen propagandát folytatnak, jelen esetben az MH érdekében.

Haid Tibor

Az összehasonlító jogtudomány időszerűségéről

A szerző tanulmányában a jog-összehasonlítás fogalmának meghatározásához tisztázza azokat a társadalmi feltételeket, amelyek elősegítik a jogtudomány ezen ágának elkülönülését, és azt vizsgálja, hogy milyen kapcsolatban áll a jog-összehasonlítás a jogtudomány egyéb ágai-val. Hangsúlyozza, hogy az összehasonlító jogtudomány felhasználhatóságát, konkrét gyakorlati szerepét elsősorban az élő jog fejlesztésében látja. Ehhez az alkalmazáshoz ízelítőt ad az összehasonlító jog egyik lehetséges munkamódszerének bemutatásával.

A tanulmányban kifejtett gondolatok Tony Weir fordításában 1977-ben a North-Holland Publishing Company kiadásában angolul is megjelent Konrad Zweigert és Hein Kötz: AN INTRODUCTION TO COMPARATIVE LAW (eredeti: Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts) művének alapvető megállapításaira épülnek. Aktualitását az Európai Unió kibővülésének folyamata és ezzel párhuzamosan belső egységesülés szükségességének erősödése adja.

A hivatkozott mű keletkezésének idejében a közgondolkodást a hidegháborús évtizedek utáni enyhülés óvatos optimizmusa hatotta át. Felmerült az egyes világhatalmak körüli tömbök közötti szellemi közeledés és így a társadalmat szabályozó normarendszerek összevetésének a lehetősége is. Mivel a második világháború után a jogpozitivizmus elitista egyeduralkodója is véget ért, a jogtudományban kezdetét vehette az a posztmodern oldódási folyamat, amely a precízen szerkesztett jog dogmatikai problémái mellett teret engedett egyfelől a jog társadalmi érvényesülése – azaz legitimitása, másfelől az egyéb normarendszerekkel való kapcsolódásai vizsgálatának. Ezáltal megerősödött az a szellemi fogékonyság, amely többek között a különböző jogrendszerek összevetésében is megnyilvánulhat.

Úgy gondolom, hogy a Lisszaboni szerződés elhúzódozó ratifikációja és az egyre markánsabban megjelenő partikularizmus és euroszkepticizmus olyan jelenségek, amelyek többek között rávilágítanak az eddigi jogászi szemlélet számos hiányosságára, és a három évtizeddel ezelőttihez hasonló vagy nagyobb mértékű szemléletváltást sürgetnek. Nyilvánvalóan szakítani kell a szakbarbár „társadalmi mérnökös-ködéssel” ahhoz, hogy Európa szervesen, az egyes alkotó nemzetek többsége által elfogadottan, azaz alulról építkező legitimitással egységesüljön. Ehhez a szemléleti

megújuláshoz nyújthat segítséget az összehasonlító jogtudomány is, különösen akkor, ha az kiegészül a joghoz képest egyéb periférikus tudományágak – pl. jogbölcselet, jogtörténet és jogszociológia – jelentőségének és használhatóságának újra felfedezésével.

A jog-összehasonlítás fogalma és elhatárolása a jogtudomány más ágaitól

A különböző jogrendszerek összehasonlításának lehetősége akkor áll fenn, ha az egyes magatartásszabályok közül egyrészt kiválnak, másrészt összefüggő rendszert alkotnak azok az állami (központi) erőszakkal kikényszeríthető szabályok, amelyek az egyes emberek és azok csoportjai közötti viszonyokat rendezik. Az ilyen módon létrejövő jogrendszer azonban nem veszítheti el a kapcsolatot az általa szabályozott társadalomban ható normarendszerekkel anélkül, hogy az önkéntes és hosszú időn át fennálló normakövetés által kialakuló jogi hagyomány esetenkénti érvényesítését szolgáló erőszak társadalmi elfogadottsága, és így a jog érvényesíthetősége ne csökkenjen.¹

A jogrendszerek összehasonlításának további feltétele, hogy azok *úgy éljenek egymás mellett, hogy a gyakori kölcsönhatás tartós és mellérendelt jellegű legyen*. Az egyes jogrendszerek alkalmazóinak illetve művelőinek ritkán áll módjában olyan mértékben függetlenné válni az őket körülvevő társadalmi köztudattól, hogy a megismerő kíváncsisága fölülkerekedjen a katonai, gazdasági vagy „pusztán” szellemi hódító fölényes látásmódján.

Jelen munkának nem tárgya az összehasonlító jogtudomány történetének vizsgálata, annyit azonban meg kell jegyezni, hogy a különböző jogok tudományos igényű összehasonlításának nem kedvez a birodalmi szemlélet, különösen annak expanziós szakaszában. A tartós egymásrataltságból, szoros és elsődlegesen mellérendelt jellegű gazdasági/diplomáciai kapcsolatban élő államok viszont kénytelenek jogrendszereik bizonyos mértékű harmonizálására, amelyhez azok összevetésén keresztül vezet az út.²

1 A jogrendszer legitimitása csökken, ha nincsenek többé hatással rá azok a társadalmi normarendszerek, amelyektől elkülönült. A halványuló legitimitás pedig azt eredményezi, hogy az érvényesíthetőség egyre inkább az erőszakra vagy legalább is annak kilátásba helyezésére épül, és így egyre költségesebb és idegenebb lesz. Az öncélúságba hajló, elitista jogrendszer elvezethet egy olyan állapothoz, amikor az egyes normák érvényesülése arányos a normasértés fenyegetettségével, a normakövetés elsődleges vagy egyetlen motívuma a szankciók elkerülése lesz. Ha ez az állapot tartósan fennmarad, egyes társadalmi csoportok bizonyos életviszonyokat saját normaképzéssel szabályoznak. Ezek a párhuzamosan létező szabályrendszerek vagy szokásjogok gyakran szoros kapcsolatba hozhatók más társadalmi normarendszerek alapelveivel, és a párhuzamos működés a „hivatalos jogrendszer” vonatkozó részének megbénulásához vezethet. Véleményem szerint ez a folyamat – minden fehéritési törekvés ellenére is – a magyar üzleti élet saját szabályainak és tételes pénzügyi jogunknak egymáshoz való viszonyában is megfigyelhető.

2 A jog-összehasonlítás első fennmaradt tudományos eredményei is ezt a mellérendelt és egymásra utalt viszonyrendszert tükrözik. Platón a görög poliszok élő jogát összehasonlító munkájában célja az ideális jog megtalálása volt, de nem egyetlen polisz szabályainak kényszeradaptációja által. A hellén poliszok jogrendszereinek közös alapelveit törekedett feltárni Theophratusz és Arisztótelész. Műveik sajnos csak töredékesen maradtak fenn, így nem lehet tudni, hogy vizsgálódásuk hátterében állt-e ilyen, vagy más egyéb gyakorlati cél. Az eseti jogalkalmazás gyakorlati szükséglete vezette Iszokratészt

Végül a jogrendszerek összehasonlításának lehetősége csak akkor áll fenn, ha készek vagyunk saját, hazai jogunkat kellő távolságról vizsgálni ahhoz, hogy a vizsgálendő idegen jog mellé helyezhessük. Mint minden megismerési tevékenység, a jog-összehasonlítás is értékelés egyúttal.³ Az értékeléshez viszont szükséges valamilyen értékmérő, amely a megismerés tárgyán – jelen esetben a jogrendszereken – kívül áll. Ez véleményem szerint nem csak a tudományos igényű, hanem bármilyen egyéb, a jogalkalmazáshoz szükséges megismeréshez, eligazodáshoz, tehát végső soron a jog érvényesüléséhez is kell. A jogérvényesítés – és érvényesülés – feltétele többek között a jog megismerhetősége is. Az általános és egyértelmű értékmérő hiánya a jogrendszer vizsgálatát öncélúvá és belterjessé teszi.

Az előzőeket összefoglalva, különböző jogrendszerek tudományos igényű összehasonlításához szükséges a mellérendelt jogrendszerek gyakori érintkezéséből eredő késztetés, az olykor eltérő formában, szinten és jogágban megjelenő szabályok jogi jellegének közös felismerése, azaz az önállósodott jogrendszer, és végül a saját jogtól való elvonatkoztatás képessége, amely a különböző jogrendszerek azonos elvek és alapértékek talaján történő egybevetésének lehetőségéhez vezet.

Az egyes jogrendszerek összevetése során az értékelés természetesen nem egyformán hangsúlyos, hiszen a jog-összehasonlítás tárgya lehet különböző jogrendszerek alapvető elveinek és megoldásainak, vagy egyes – összevethető - jogintézményeinek összehasonlítása, vagy hasonló – tipikus – problémára, életviszonyra adott válaszainak egymásra vonatkoztatása. De már a jogszabályok pusztán rendszerbe szedése, és tematikus bemutatása is tartalmaz értékelő elemet, ha nem csupán azok lefordításáról van szó. Amennyiben a jog-összehasonlítás célja a bemutatandó jogrendszerben való könnyebb eligazodás, vagy éppen a hazai jog gazdagítása külső megoldások átvételével, az értékelés fontossága nyilvánvaló.

A jog-összehasonlítás más jogágaktól való elhatárolásakor azonnal szembe ötlük a nemzetközi magánjoggal való szoros kapcsolat. Alapvető különbség azonban, hogy a nemzetközi magánjog a tényálláshoz keresi meg az alkalmazandó jogrendszert és azután annak vonatkozó szabályát, a döntési szempontot azonban első lépésként a hazai jog részét képező pozitív jogszabály adja meg. Ezzel szemben a jog-összehasonlítás elsőként a különböző jogrendszerek azonos tényállásra adható válaszait veszi szemügyre, és az irányadó jog kiválasztásának szempontját rögzítő szabály is az összehasonlítás tárgya lehet. Ugyanakkor a nemzetközi magánjog összehasonlító módszereket használ, amikor például azonos vagy hasonló joginté-

„Aegenetikusz”-című műve megírásához, mikor Sziphnosz, Keosz és Aegina poliszok örökösödési jogát máig példaértékű színvonalon összevetette.

Ezzel szemben a terjeszkedő birodalmak általában saját jogukat érvényesítik a meghódított területeken, így a Római Birodalom annak ellenére nem kedvezett a jog-összehasonlítás tudományának, hogy a kényszeradaptáció Itálián kívül nem volt jellemző. Ennek valószínű oka az lehetett, hogy az eleve magas színvonalú római jog mellett a birodalom azon területein, ahol jelentősebb arányú római népesség telepedett le, a helyi jogok lassan folklórrá szelídültek.

3 Mivel a megismerés tárgya visszahathat a megismerőre, e befolyás lehetősége arra készíti a megismerést végzőt, hogy aktuális tudattartamának – végső soron önazonosságának – védelme érdekében a hatás rögzülését feltételhez kösse. Ez a megismerésbe épített értékelés véleményem szerint szükséges.

ményt keres, vagy az esetleges döntésnek az idegen jogrendszerhez való illeszkedését vizsgálja. A különbség tehát elsősorban a hasonló módszerek használatának eltérő céljában rejlik.

A nemzetközi jog részben szabályanyagát is az összehasonlító jogtudomány által nyeri, mivel az úgynevezett művelt nemzetek által alkalmazott alapelvek összegyűjtése komparatív módszert igényel, ahogy erre van szükség a nemzetközi jogi dokumentumok értelmezésénél is.

A jog-összehasonlításnak mint a jogtudomány egyik ágának leginkább a jogtörténettel szoros és kölcsönös a kapcsolata. A kettő közötti különbség inkább fokozati, mint lényegi jellegű. A jogtörténet időben egymást követő állapotokat vizsgál, de a változások okait kutatva szükségképpen eljut azokhoz a jogrendszerek közötti kölcsönhatásokhoz is, amelyek már a jog-összehasonlítás területére visznek át. Hasonlóképpen, az egymás mellett létező jogrendszerek közötti kapcsolat nem érthető meg azok múltbeli viszonya nélkül. Valamely jogintézmény jellegében is ott munkál a kialakulását kiváltó körülmények eredője, így annak értékeléséhez a létrejöttére kiható események ismerete is szükséges.

A jogszociológia és a jog-összehasonlítás kapcsolata különösen abból a szempontból fontos, hogy az előbbi tudomány képes feltárni a jog képződésére és érvényesülésére vonatkozó társadalmi jellemzőket. A jogszociológia segítségével nem csak a pozitív jog, de a ténylegesen érvényesülő jogi valóság, az élő jog is vizsgálható és összemérhető.⁴

A különböző jogrendszerek megértéséhez szükség lehet annak az asszociációs bázisnak a feltérképezésére is, amellyel az egyes jogi kifejezések az adott nyelvben bírnak. Ehhez a szociolingvisztika és a nyelvtörténet nyújthat segítséget, feltárva az egyes szavak jelentésének udvarát és gyökerét, amely az adott nyelven beszélő közösség jogi gondolkodásának megértéséhez is közelebb vihet.

A jog-összehasonlítás szerepe és célja

A jogtudomány jellegének értékelésénél gyakran visszaköszön az a megállapítás, hogy az erőteljesen nemzeti keretekhez kötöttség miatt tudományos jellegét tekintve alulmarad más tudományokkal szemben. A partikularizmus hátrányainak fokozatos felszámolásában látják a jog-összehasonlítás egyik lehetséges szerepét, méghozzá az egységesítő jogfejlesztés lehetséges eszközeként.⁵

Véleményem szerint ez a partikularizmus fokozati és látszólagos, s ez egyrészt abból adódik, hogy a jogtudományt elsősorban természettudományokkal, és kevésbé

4 Amennyiben a jog-összehasonlítás célja a jogfejlesztés is, úgy a jogszociológia különösen hasznos lehet, mivel általa előre vetíthető és valószínűsíthető valamely jogintézmény társadalmi elfogadottságának alakulása, egyszóval legitimitása.

5 A XIX–XX. század fordulójának ma már megmosolyogtató tudományos optimizmusa is ezt a szemléletet tükrözte. Az 1900-ban Párizsban tartott Jog-összehasonlító konferencia elsődleges célja a közös világjog alapjainak lerakása volt. A szervezők – és részben a meghívottak – sajátos birodalmi, de legáltalában kultúrfölényükből fakadó expanziós meggyőződésére jellemző, hogy eleve csak a kontinentális Európa állami jogalkotásának termékeit tartották vizsgálatra érdemesnek.

társadalomtudományokkal vetik össze, másrészt elmosódik a különbség a jog, mint működő illetve tételes szabályrendszer, valamint az azt vizsgáló tudomány között.⁶ E tekintetben a nyelvészet és a történelem szolgálhat megfelelő analógiával. Mindkettő partikuláris jelenségeket vizsgál elsősorban – valamely konkrét embercsoport bizonyos helyen és időszakban használt nyelvét és közösen átélt eseményeit, azonban az egyediből az általánosra való következtetés igényével.

Úgy gondolom, hogy a jog-összehasonlítás elsődleges célja nem a helyi jellegek mindenáron felszámolásával történő homogenizáció, hanem a közös törvényszerűségek, a gyakran eltérő jogintézménybe bújtatott de, azonos okkal és céllal létrejött jogi megoldások, illetve az esetlegesen eltérő szabályozás mögött működő alapelvek értékelő összevetése lehet. Ezen fáradtságos szakasz után következhet csak az egységesítés abban a körben, amelyben egyrészt szükség van rá, mert saját jogunk fejlesztésre szorul, és külső minta átvétele célszerű, másrészt ahol az alkalmazók készek átvenni ez idáig idegen megoldásukat, vagyis az jogérvényesülés lehetősége biztosított.⁷ Összefoglalva, a jog-összehasonlítás gyakorlati hasznát a jogfejlesztéshez szükséges adaptációs igények, és az egyes jogrendszerek megismeréséhez szükséges elvi-logikai kulcs biztosításában látom.

A jog-összehasonlítás egyik lehetséges módszere

Az összehasonlítás módszerének lényege, hogy a kisebből halad a nagyobb, a részből az egész felé. Mivel a pozitív jog csak részleteiben ismerhető meg, e módszer a legtöbb esetben jól alkalmazható, ha az egyéni kutatás vagy valamilyen konkrét probléma megoldásának kényszere vezet. Hátránya aprólékosságából fakad, nevezetesen abból, hogy a szabályozási tárgyakról tárgyakra haladás behatárolja azt a területet, amelyet ezáltal meg lehet ismerni, és általános következtetések levonására csak igen lassan kerülhet sor.

A munka valamilyen megismerési szükséglet felismerésével, és a munka-hipotézis kialakításával kezdődik. Mindez fakadhat a hazai jogrendszer valamilyen hiányosságából, szabályozást igénylő életviszony megjelenéséből, és annak a feltételezéséből, hogy más jogrendszerben a kérdés szabályozása már megoldott, vagy a sajátunknál kedvezőbb. A kiválasztott másik jogrendszer megközelítési módja funkcionális, azaz a problémából, a szabályozandó életviszonyból indul ki, és feltételezi, hogy hasonló

6 E tekintetben érdemes megjegyezni, hogy a partikularizmust kárhóztató szemlélet gyakran figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy az egyetemes jelleggel alkalmazott jogok általában kényszeradaptáció, esetleg gazdasági kényszer szülte egyoldalú alkalmazkodás által elterjedt nemzeti vagy helyi jogok voltak. Elfogadásukhoz sem a római, sem a frankofón jog, sem pedig a common law esetében nem volt elég az átvevő országok jogalkalmazóiban a fejlettebb jogrendszer iránt érzett spontán csodálat. Állami keretek fölött tartósan érvényesülő egyetemes jogról csak a kánonjog illetve a partikuláris helyi jogok középkori egymás mellett élése esetén beszélhetünk, amelyet elsősorban az egyház és állam közötti hatalmi kettősség tett lehetővé.

7 Érdekes jog-összehasonlítási kérdés, hogy az egyes nemzetek – illetve azonos jog alá tartozó jogalany-csoportok – milyen mértékben és mely jogterület vagy jogintézmény esetében tartják elképzelhetőnek illetve utasítják vissza külső jogok átvételét. Fontos lehet az is, hogy az átvétel szempontjából milyen jogcsalád iránt nyitottabb az adott társadalom.

helyzetre adott, esetleg eltérő formában jelentkező jogi megoldások a legtöbbször hasonló eredményre vezetnek.

Amennyiben figyelmünket a konkrét életviszonyra irányítjuk, el kell tekintelnünk attól, hogy saját jogunk kínálta rendszertani helyen keressük csak a megoldást. Ha a rendszertani hely visszatérően, több életviszony esetében eltérő, úgy ez a jelenség már a vizsgált jogrendszer alapvető vonásának felismeréséhez vezethet el. Így közeledünk az egyedi szabályozás vizsgálatától általánosan ható rendszerezési elv felé.⁸

Ha a vizsgált jogrendszer semelyik jogága nem kínál megoldást, úgy ez is fontos információ lehet. Elképzelhető, hogy az adott társadalomban a kérdést nem a jog, hanem valamelyik másik normarendszer szabályozza, esetleg a jogi és nem jogi jellegű szabályozás a kérdéses életviszonynál nem válik el egymástól.

Amennyiben megtaláltuk a keresett jogi normát, meg kell vizsgálni annak társadalmi környezetét is. Ennek során a lehető legteljesebb ismeretek szükségesek, mivel azok hiányában esetleg valamilyen politikai deklaráció jogszabályi formáját tekintjük élő jognak, illetve a szabályozás lényegét fogjuk szem előtt veszíteni, mert figyelmen kívül hagyjuk a szokásjogi hátteret, amikor csak a tételes, pozitív jogra összpontosítunk. Röviden, a lehető legteljesebb jogi realitás megismerése a cél.

Természetesen lehetséges, hogy az alapkiindulásunk, miszerint hasonló problémára eltérő módon adott, de tartalmát tekintve hasonló választ fogunk találni, nem szükségképpen igazolódik be minden esetben. Amennyiben ez gyakori jelenség, úgy feltételezhető, hogy az általunk vizsgált jogrendszer alapjellemzőin, stílusán kívül még társadalmi háttérében is eltér a miénktől.

A fenti műveletet több alapvető életviszony tekintetében elvégezve képet kaphatunk az adott jogrendszer alapelveiről. Majd ezen alapvonások segítségével az

8 Hazai jogunknak a német-osztrák-svájci jogrendszerrel közös vonása a közhiteles ingatlan-nyilvántartás és az abban történő konstitutív hatályú bejegyzés. Tudomásom szerint más jogrendszerekben nem található az a megoldás, hogy a relatív hatályú, szerződéses jogviszony, amely csak kötelmet keletkeztet a tulajdonjog – vagy valamely szelvényjoga – átruházására, egy közigazgatási, azaz közhatalmi aktus, az ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzés által válik abszolút szerkezetű tulajdonjogi jogviszonnyá. Mindez – véleményem szerint – visszavezethető az állami főhatalom kontinentális európai felfogásához, amely szerint az alattvalók – jogalanyok – szerződéses szabadságának elvét kiegészíti a főhatalom hitelesítő-jóváhagyó, és egyúttal a kikényszeríthetőséget, a jogérvényesítést végső soron biztosító szerepe.

Az ingatlanpiac ugyanakkor máshol is kikényszeríti az ingatlanra vonatkozó tulajdonjog és más. Alapvető jogosultságok tekintetében a megfelelő szintű jogbiztonságot. A common law érdekes megoldása a jogcímbiztosítás jogintézménye, illetve jogcímbiztosító társaságok működése. Ezáltal a szerződéses szabadság feltétlenül érvényesülő elve nem a közigazgatás közhatalmi aktusa közreműködésével kerül összhangba – legalább is a lehetőség szintjén – a jogbiztonság követelményével, hanem egy másik civilisztikai jogintézmény, a biztosítási szerződés felhasználásával. A biztosító itt arra vállal mögöttes felelősséget, hogy az átruházó rendelkezhetett az ingatlannal a jogügylet érvényességéhez szükséges terjedelemmel, és persze ez akkor is így volt, amikor a megelőző ügyletben még ő volt szerző fél...stb., vagyis a nemo plus iuris szabályát az egymást követő ügyletek láncolatában a felek betartották, a jogosultság tehát érvényesen átszállhat. E két jogintézmény – a konstitutív hatályú, közhiteles ingatlan-nyilvántartás, illetve a jogcímbiztosítás ingatlan tekintetében – összevetése azt mutatja, hogy azonos célt más jogrendszerek milyen – részben eltérő részben hasonló – elvek és eszközök alkalmazásával törekszenek elérni, saját jogi hagyományaikból következően.

egyed jogrendszereket jogcsaládokba sorolhatjuk.⁹ A munka ezen szakaszát a jogtörténet eredményeinek intenzív felhasználásával lehet elvégezni.

Végül, az összehasonlítás eredménye nem teljes az értékelés nélkül, amely – az előzőekben kifejtetteknek megfelelően – a vázolt tevékenység egész folyamatát áthatja. Természetesen az értékelésnek is több fajtája lehet, amely az adott jogrendszer saját elveinek való megfeleltethetőségtől az értékelő saját – akár gyakorlati, akár elméleti igényű rendszerező – szempontjaiból fakad. Mindenesetre ez utóbbi művelet különösen fontos akkor, ha célunk saját jogunk fölismerett hiányosságainak valamilyen szabályozási kényszer miatti fejlesztése.

A bevezetőben említetteket fenntartva, véleményem szerint a jog-összehasonlítás tudománya és szemléletének tág, gyakorlati felhasználásra is kiterjedő alkalmazása egyre aktuálisabb. Bizonyos jogterületek összehangolt, globális szintű, de legalábbis kontinentális szabályozása elkerülhetetlennek tűnik.

Ehhez egyrészt – a szuverenitás durva feladását jelentő kényszeradaptáció helyett – a jogrendszer alapelveinek összehangolásán keresztül vezet az út. A magam részéről bízom abban, hogy a politikai korrektség semmitmondó zsákutcájából kijutva eljutunk egy olyan gyakorlatias természetjogi felfogásig, amely újra lehetővé teszi a más társadalmi normarendszerekhez is átvezető közös jogi alapelvek megvitatását, összegyűjtését és jogi hatásuk életre keltését. A tételes jog sokszínűsége mindamellett fennmaradhat, és a sokféle szabályozásban történő eligazodás nem lesz bonyolultabb, ha a rendezőelvek közösek.

Másrészt fontosnak tartom bizonyos jogágak – így az eleve nemzetközi jellegű hadijogon túl a honvédelmi közigazgatás és a szolgálati jog – legalább EU és NATO szövetségi szinten történő fokozatos közelítését. A szabályozás teljes azonossága mellett – amely persze csak elvi lehetőség – sem sérülne a szuverenitás a megfelelő hatásköri szabályok alkotmányos szintű szabályozásának fenntartása mellett, ugyanakkor a szövetséges katonák jobb eséllyel tudnának együttműködni, ha azonos vagy hasonló jogszabályi környezet venné őket körül.

⁹ A bevezetőben hivatkozott szerzők ismertként tekintenek a jogcsaládok szerinti felosztásra, és saját rendszerüket a korábbi modellek szintetizált továbbfejlesztéseként mutatják be. Eszerint léteznek latin, germán, angol-amerikai, skandináv (északi), szocialista, távol-keleti, iszlám és hindu jogcsalád.

Fodor Péter

Az energiabiztonság magnövekedett jelentőségéről

Az energiabiztonság a politikai-gazdasági döntéshozók gondolkodásának és a közvélemény figyelmének is a középpontjába került az elmúlt években. E cikk feltérképezi és röviden elemzi azokat a tényezőket, amelyek miatt e kérdéskör jelentősége magnövekedett.

Ha feltérképezzük egy ország gazdasági potenciáljának – a nemzetgazdaság elképzelhető működési lehetőségeinek – összetevőit, akkor azt alapvetően két nézőpontból tehetjük: az ágazati (ipar, szolgáltatások, mezőgazdaság, kutatás-fejlesztés, közszolgáltatások stb.) tényezők, illetve az ún. keresztmetszeti (emberi erőforrások, nyersanyagok, energia, jogi szabályozás stb.) tényezők vizsgálatával. Ez utóbbiak között több ún. *kulcs keresztmetszeti tényező* van – ezek a gazdaság valamennyi ágazata működéséhez elengedhetetlenek¹. Amíg azonban más ilyen kulcs-tényezők szinte teljes mértékben nemzeti-, nemzetgazdasági alapon biztosíthatók, az energiahordozók vonatkozásában számos ország szorul más országokkal történő kereskedelemre.

Az energiabiztonságról, amely éppen e kulcs-tényezőnek a gazdaság működéséhez szükséges mennyiségben történő folyamatos, megbízható és elérhető árú biztosítása, mind többet hallhatunk napjainkban. Úgy tűnhet, hogy ezzel a problémakörrel csak az elmúlt időszakban kellett elkezdenie a politikai és gazdasági döntéshozóknak foglalkozniuk. Ez természetesen nem igaz, de valóban azt mondhatjuk, hogy az elmúlt évtized, vagy inkább két évtized során magnövekedett azoknak a kihívásoknak a száma, amelyekkel az energiahordozók biztosítása kapcsán számolnunk kell.

E cikk megkísérli bemutatni azokat a legfontosabb tényezőket, amelyek miatt ma e problémakörnek nagyobb jelentőséget tulajdonítunk (és így a médiában is gyakrabban találkozhatunk vele). Mivel az energiahordozók biztosítása komplex és hosszú távú gazdasági és technológiai döntéseket kíván, az energiabiztonságot sem csak a jelen ismeretére és a múlt tapasztalataira, hanem bizonyos jövőbeli események

1 Gazda–Tóth: Védelemgazdaságtan, Egyetemi jegyzet, ZMNE 2002. 81. oldal

feltételezéseire, trendekre kell alapoznunk. Ennek megfelelően esetenként kitérünk olyan jövőbeli lehetséges eseményekre is, amelyek meghatározzák jelenbeli döntéseinket.

Alapvetően a következő tényezőkre alapozhatjuk az energiabiztonság meg-növekedett jelentőségével kapcsolatos vizsgálódásainkat²:

1. a világ országainak növekvő energiahordozó-szükséglete;
2. a fosszilis energiahordozók túlsúlya az energiatermelésben;
3. új szereplők megjelenése a legnagyobb fogyasztók között, akik sajátos mód-szerekkel próbálják biztosítani a számukra szükséges energiahordozókat;
4. a fosszilis energiahordozók kifizetésétől, illetve elégtelen kínálatától való félelmek;
5. az importőr országok kitétsége (az import aránya a teljes felhasználáson belül) folyamatosan nő;
6. mind hosszabbak és bonyolultabbak azok az ellátási láncok, amelyeken keresztül ezeket az energiahordozókat biztosítani lehet;
7. a klasszikus energiahordozók közül néhány (elsősorban a kőolaj és a földgáz) esetében fokozatosan koncentrálódnak az exportáló országok;
8. az exportáló és az export tranzitját biztosító országok számos külső és belső konfliktussal terheltek, amit tetéző a terrorizmus megjelenése.

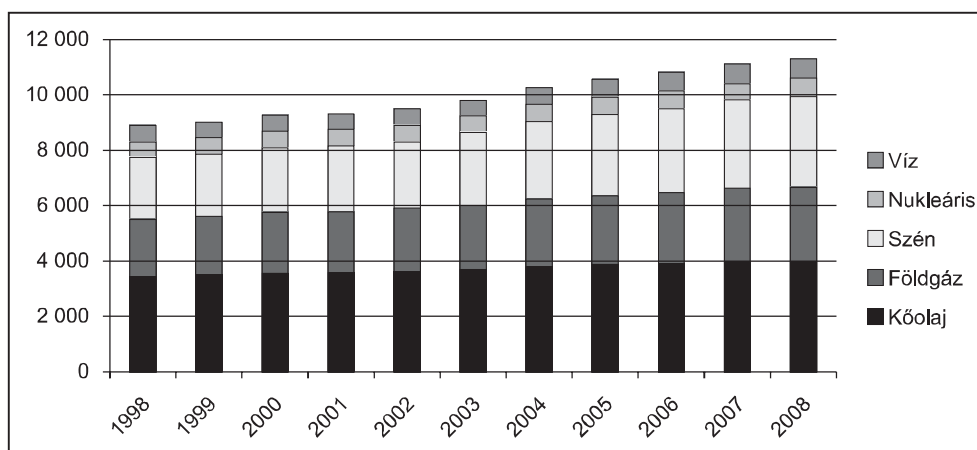
A továbbiakban e nyolc tényező alapján vizsgáljuk meg, hogy *miért növekedett meg az energiabiztonság jelentősége*. Természetesen az egyes tényezők hatása eltérő nagyságú, egy-egy importőr ország energiabiztonsági megfontolásait másképpen befolyásolja. Ugyanakkor azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a legtöbb energiahordozónak létezik világpiaça és az ott kialakuló árakat olyan tényezők is befolyásolják, amelyek az egyes vásárlókra közvetlenül nincsenek hatással. (Például hazánk soha nem vásárol venezuelai kőolajat, de a venezuelai események befolyásolják azt az árat is, amin hazánk vásárolhat.)

Növekvő energiahordozó-szükségletek: 1998 és 2008 között a világ teljes energiafelhasználása 27%-kal növekedett, ennek primer energiahordozók szerinti bontását láthatjuk az 1. ábrán. A fogyasztásnak ez a tekintélyes növekedése – ami részben magyarázható a világgazdaság és a Föld lakosságának növekedésével, vagyis önmagában még nem negatív jelenség – számos kérdést felvet. Egyrészt szembevetendő, hogy szinte teljes egészében a fosszilis energiahordozók (kőolaj, földgáz, szén) felhasználása növekedett, miközben a szén mellett – amelynek az energiahordozók közül a legegyszerűsebb az eloszlása a Földön, és amelynek a legnagyobb a belső (hazai) felhasználása – a megújuló energiaforrások és a nukleáris energia jelentenek a legbiztosabb megoldást a kitétség csökkentésére – a kérdéskörre alább még visszatérünk. (A vízenergia felhasználása 22%-kal, a nukleáris energiáé pedig kevesebb, mint 13%-kal nőtt a tízéves időszak alatt, és összességében csak 6,3%-ot, illetve 5,5%-ot tesznek ki a teljes felhasználáson belül. A megújuló energiaforrások szerepe

2 A cikkben szereplő valamennyi számadat forrása a BP Statistical Review of World Energy 2009 (www.bp.com/statisticalreview), a kivételeket külön lábjegyzet jelöli

ma még elenyésző, a vizet is beleértve, a teljes felhasználás 7%-át teszik ki, ennek is jelentős része a főzéshez és fűtéshez használt biomassza³.)

Másrészt e megnövekedett kereslet kielégítése nyilvánvalóan hatalmas beruházásokat, bonyolult technológiai fejlesztéseket igényelt és – bár a 27%-os növekedés kisebb, mint a világ teljes GDP-jének ugyanezen időszak alatt bekövetkezett 35,3%-os növekedése⁴ – azt jelenti, hogy a növekedés a jövőben is folytatódik, miközben a fosszilis és a nukleáris energiahordozók mennyisége véges.

1. ábra. A világ primer energiafogyasztása 1998–2008 (millió tonna olajegyenérték)

A fosszilis energiahordozók túlsúlya: A bevezetőben feltett kérdésre adható válaszokhoz közelebb visz, ha tovább elemezve az 1. ábrán szereplő adatokat, egyenként megvizsgáljuk az ott ábrázolt öt főbb energiahordozó kínálatát meghatározó tényezőket: A szén már ősidők óta része az emberi energiatermelésnek, mivel könnyen bányászható és elégethető, így számos országnak nem problémát, hanem inkább megoldást jelent, mivel

- az eloszlása az energiahordozók közül talán a legegyszerűsebb, a legiparosodottabb államok közül is számos rendelkezik jelentős készlettel belőle;
- alapvetően a kitermelő országban kerül felhasználásra;
- fajlagos energiataralma jóval kisebb a szénhidrogénekénél ezért szállítása kevésbé gazdaságos, és mindezekből következően
- nemzetközi kereskedelme a kitermelt mennyiséghez képest minimális.

Egy ország szénkészlete tehát növelheti energiabiztonságát hosszabb távon is (a jelenlegi kitermelési szint mellett a készletek még több száz évre elegendőek gyakorlatilag valamennyi kitermelőnél), ugyanakkor a szén csak ipari felhasználásra, hőenergia vagy elektromos energia előállítására alkalmas, a közlekedéshez, szállítás-

3 World Energy Outlook 2008, 161. oldal www.iea.org

4 <http://ddp-ext.worldbank.org/ext/DDPQQ/member.do?method=getMembers>

hoz szükséges energiahordozókat nem képes pótolni, ezért önmagában nem jelenthet energiatünetlenséget. Ehhez jönnek még a környezetvédelmi megfontolások: a szén az energiatermelés leginkább környezetszennyező formája, amelynek jelentős szerepe van a klímaváltozásban is; emiatt a fejlettebb államokban már bizonyos jogi korlátokba ütközik felhasználása. Az elmúlt évek során kifejlesztésre kerültek olyan technológiák, amelyek tisztává tehetik a szénfelhasználást, ezek azonban ma még olyan drágák, hogy jelentősen megnövelik a szénre épülő beruházások megtérülését és így korlátokat szabnak a rendelkezésre álló készletek felhasználásának.

A szénhidrogének, azaz a kőolaj és a földgáz a XIX. század második felétől, illetve a XX. század közepétől kezdtek üstököszerű felemelkedésüket és váltak energiahordozókként gazdasági kulcstényezővé. Esetükben ugyanakkor számos energiabiztonsági problémával kell számolnunk, mivel bonyolult és drága, gyakran országokon és régiókon átívelő infrastruktúra kiépítése szükséges a fogyasztókhoz történő eljuttatásukhoz. Ezek kapacitásait megpróbálják a kínálatig igazítani; alternatív infrastruktúrák ezért ritkán épülnek, mivel azok fenntartásának költsége nem áll arányban a fennakadás esetén elkerülhető veszteségekkel;

A szénhidrogének egyben vegyipari alapanyagok, e szerepükben pedig nem helyettesíthetők mással (nem úgy, mint az energiatermelésben), így sokak véleménye szerint csak vegyipari célokra kellene felhasználni a véges készleteket; a kőolaj esetében kialakult a világpiac, a földgáz szempontjából pedig kialakulóban van (az ellátás ma még döntően kétoldalú szerződéseken alapul), de a kitermelést vagy a tranzitot biztosító országok egy – a kínálatot jelentősen befolyásolni képes – részének gazdasági, politikai helyzete – belső vagy regionális okok miatt – nem stabil. (Ennek összefüggéseivel alább még foglalkozunk.) Mivel szűkösek a pufferkapacitások – elsősorban az infrastruktúra kiépítésének költségei és az elmúlt évtizedben rohamosan növekvő kereslet következtében –, a kitermelésben vagy tranzitban részt vevő egy-egy állam akár ideiglenes kiesése is komoly zavarokat okozhat;

Részben a fent említett összefüggésben a kőolaj esetében évtizedekkel ezelőtt kialakult (a földgáz esetében pedig egyes vélemények szerint most formálódik) egy olyan termelői kartell, amely a résztvevők összehangolt lépéseivel alapvetően képes befolyásolni a világpiaci árakat és így a résztvevők számára jóval nagyobb gazdasági és politikai befolyást biztosít, mint az az adott ország méretéből vagy gazdasági erejéből egyébként adódna.

A nukleáris energia az elmúlt fél évszázad során vívta ki helyét az energiatermelésben. Az energiabiztonság kapcsán itt elsősorban az alkalmazott technológiához kapcsolódó biztonsági kockázatokkal kell számolni. A nukleáris energia felhasználása számos előnnyel jár:

- a nukleáris erőművek működéséhez nincs szükség folyamatos hasadóanyag-ellátásra; egy-egy blokk évekig is működhet egy feltöltéssel (pl. a Paksi Atomerőmű egy-egy blokkja esetében ez kb. két év⁵), kisebb fennakadás nem okoz leállást;

5 Cserhádi András (Paksi Atomerőmű Zrt. műszaki-gazdasági tanácsadó) előadása, Gazdálkodási és Tudományos Társaságok Szövetsége, Budapest, 2009. február 4.

- a kapcsolódó ellátási lánc kevésbé bonyolult, mint a fosszilis energiahordozók esetében; a szükséges hasadóanyag fizikai mennyisége is csak töredéke a fosszilis szükségleteknek (Paks esetében ez néhány m³ fűtőanyag⁶) és – bár annak szállítása rendkívüli biztonsági intézkedéseket igényel – nincs szükség olyan különálló, akár országokon, régiókon átívelő, alternatívákkal nem rendelkező ellátó infrastruktúrára, mint a szénhidrogének esetében;
- maga az energiahordozó a világ számos pontján rendelkezésre áll, ezek között többségében vannak azok a demokratikus, piacra épülő gazdaságú országok, amelyek vállalatai üzleti alapon biztosítják a szükséges dúsított uránt, amelynek világpiaca is kialakult, amit egy-egy szereplő magatartása nem tud meghatározó mértékben befolyásolni.

Mindamellettszólnunk kell a nukleáris energia hátrányairól is, mivel az:

- alapvetően csak elektromos energia termelésére alkalmas, a gazdaság számos más szükségletét (a közlekedés ellátása üzemanyaggal, egyes ipari termelési folyamatok) ma nem képes technológiai vagy gazdaságossági okokból biztosítani;
- környezetvédelmi félelmek a keletkező radioaktív hulladékok miatt;
- a közhangulatot a nukleáris energia alkalmazása ellen hangoló balesetek (elsősorban Csernobilban 1986-ban és Three Mile Islanden 1979-ben);
- pénzügyi megfontolások, mivel a beruházási költség többszöröse más energiatermelési módoknak, gyakorlatilag a nukleáris erőművek teljes életciklusra vetített költségének döntő része a kezdeti beruházáskor merül fel. A beruházás jóval tovább tart, mint bármely más esetben (gyakran egy évtizednél is hosszabb), ezért az energia iránti kereslet növekedésére csak hosszú távú választ jelenthet.

Bár az első atomerőművek üzembe helyezésekor ennek gyors eljövételét feltételezték, a tisztán atomenergiára épülő nemzetgazdaság ma még nem elképzelhető – a Nemzetközi Energiaügynökség (IEA) előrejelzése szerint részaránya az energiatermelésben még 2030-ban is csak 5,2% lesz.⁷ Ugyanakkor a technológia – éppen a szénhidrogénnel kapcsolatos aggályok miatt – reneszánszát éli, főleg azokban az országokban, amelyek gazdasági teljesítménye lehetővé teszi a jelentős beruházást, a meglévő 436 mellett jelenleg 53 új reaktorblokk építése van folyamatban.⁸

A vízenergia az úgynevezett *megújuló energiaforrások* közül (a többi: geotermikus, szél-, bio- és a napenergia) a *legnagyobb mérhető volumenű*. Szintén az energiabiztonságot növelő forrás azokban az országokban, amelyeknek lehetőségük van a felhasználására, mivel az így megtermelt energia elsősorban a helyi kereslet kielégítésére szolgál, és nagyon ritkán mutat túl az adott térségen, országon, esetleg régióon; mint az összefoglaló név is mutatja, folyamatosan újratermelődik, ezért az energiahordozók biztosítása nem jelent biztonsági problémát; a vízerőművek építése sok hasonlóságot

6 Cserhádi András előadása

7 World Energy Outlook 2008, 80. oldal (<http://www.worldenergyoutlook.org>)

8 Nuclear's next generation – The Economist 2009. december 12.

mutat a nukleáris erőművekkel: felépítésük hosszadalmas és igen költséges, üzemeltetésük azonban olcsó.

A statisztikákban mind gyakrabban szerepelnek a vízenergián túli további megújuló energiaforrások (geotermikus, szél-, bio- és napenergia) is, ezek volumene azonban ma még eltörpül a fosszilis energiahordozókra és nukleáris energiára épülő termeléshez képest és a belátható jövőben sem fogja lehetővé tenni a hagyományos, nem megújuló energiaforrások felváltását, vagy a legjelentősebb felhasználók kitettségének érdemi csökkentését, ezért azokat a kérdéskör szempontjából nem tartjuk relevánsnak.

A fentiekből az következik, hogy az energiabiztonsági kérdések átfogó vizsgálata elsősorban a kőolajra és a földgázra összpontosul, tekintettel azoknak az energiaellátásban betöltött központi szerepére és a biztosításukkal kapcsolatos komplex problémákra. Meg kell ugyanakkor említenünk, hogy valamennyi energiahordozó esetében az energiabiztonságtól elválaszthatatlan kérdéskör a *kritikus infrastruktúra védelme*, vagyis az energiatermeléshez szükséges hazai infrastruktúra megóvása. Mivel e kérdéskör gyakorlatilag mindenkor napirenden van és volt, elválik e cikk témájától; független azoktól az új kihívásoktól, amelyet az energiahordozók biztosítása jelent.

Új „nagyfogyasztók” megjelenése: Az első pontban bemutatott növekedés a fogyasztás földrajzi szerkezetének változását is tükrözi, ennek egyes – a legnagyobb fogyasztó országok, illetve országcsoportok szerint szelektált – példáit láthatjuk a 2. sz. ábrán. Míg az Európai Unió tagállamainak fogyasztása mindössze 2,3%-kal, az Egyesült Államoké pedig 3,6%-kal nőtt, addig a világgazdaságban mind jelentősebb szerepet betöltő úgynevezett feltörekvő államoké 68,6%-kal, ezen belül is Kínáé 118%-kal, aminek következtében energiafogyasztása már 2007-től kezdődően meghaladja az Európai Uniót. Mindebben számos tényező játszik szerepet, elsősorban Kína évi 10%-ot meghaladó átlagos gazdasági növekedése, de persze fontos az EU-ban, illetve az Egyesült Államokban a környezetvédelem jelentőségének növekedése.

Ország/országcsoport	Fogyasztás változása 1998-2008	Részesedés a világ- fogyasztásból 1998-ban	Részesedés a világ- fogyasztásból 2008-ban
EU	2,31%	19,00%	15,30%
Egyesült Államok	3,60%	24,97%	20,40%
Japán	2,13%	5,59%	4,50%
Kína	118,28%	10,32%	17,70%
Oroszország	13,66%	6,78%	6,10%
Feltörekvő gazdaságok ⁹	68,60%	31,75%	42,10%

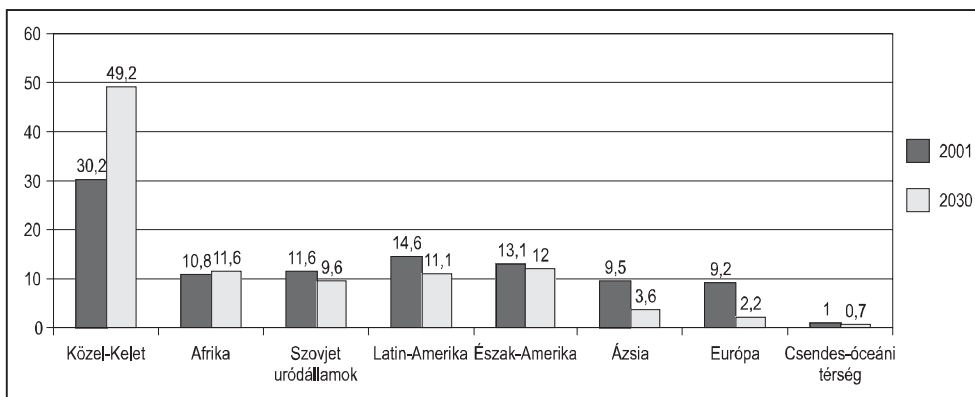
2. ábra. A világ energiafogyasztási szerkezetének változása¹⁰

⁹ Közép- és Dél-Amerika, Afrika, illetve Ázsia nem OECD-tag országai

¹⁰ BP Statistical Review of World Energy 2009 (www.bp.com/statisticalreview)

A 2. ábra így igazából arra a trendre hívja fel a figyelmet, hogy a világgazdaságból és a világpiacból egyre nagyobb szeletet kihalító feltörekvő gazdaságok (beleértve Kínát is) átalakítják a fogyasztás szerkezetét és az energiahordozókat biztosító gazdasági rendet – olyan pótlólagos keresletet képviselnek, amely versenyre kel a piacon korábban hagyományosan főszereplőnek számító fejlett gazdaságokkal, és amellyel a kínálat nem mindig képes lépést tartani. Ezáltal pedig a legfejlettebb és legnagyobb keresletet képviselő országok – bár kitettségük csak minimálisan növekedett – kénytelenek a korábbiaknál jóval nagyobb figyelmet szentelni a kérdéskörnek. Tetézi ezt még az a jelenség is, hogy a feltörekvő, növekvő kitettségű országok – közülük is elsősorban Kína – nem a megszokott piaci logikán alapuló elvek alapján kívánják bebiztosítani saját ellátásukat, alapvetően mert nem bíznak azokban a folyamatokban, amelyek a többi nagy szereplő ellátására kialakultak és amelyek közvetlen befolyásolására minimális az eszközüik.

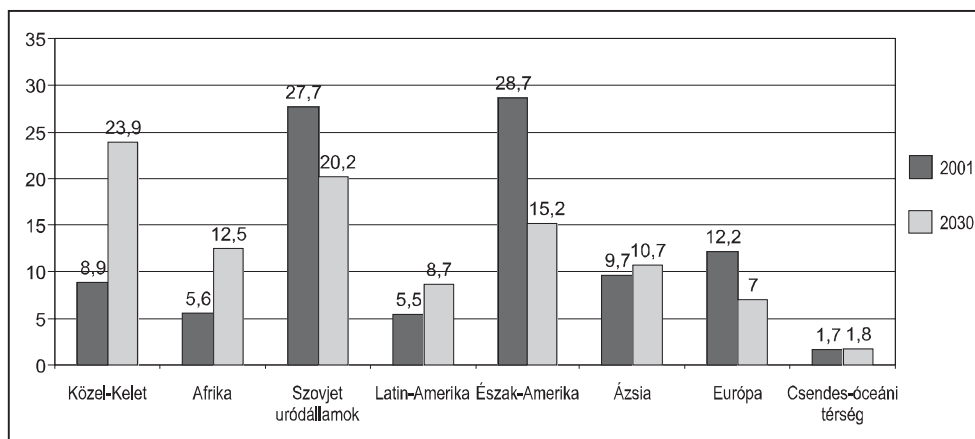
Növekvő kitettség: Ma az Egyesült Államok, az Európai Unió, Kína, Oroszország és Kína a világ legnagyobb energiafogyasztói. Oroszország kivételével valamennyien növekvő mértékben behozatalra szorulnak energiahordozókból. Az a tény, hogy növekszik kitettségük, levezethető abból a két egyszerű adatból is, miszerint a világon 1998-ban kitermelt kőolaj 55,9%-a került exportálásra, míg tíz évvel később már 66,8%-a. E négy ország, illetve országcsoport közül az EU és Kína kitettsége nőtt, illetve fog a legjobban növekedni. Az abszolút értékben második legnagyobb felhasználó EU 1990-ben a szükséges energiahordozók 44%-át importálta; 2010-ben ez a szám várhatóan már 56%, 2030-ban pedig 67% lesz. (Ezen belül a mai 86% helyett a kőolaj 95%-a, földgáz esetében a mai 64% helyett 84% lesz az import.)¹¹ Kína esetében még radikálisabbak a változások. Mindeközben a kitermelés is koncentrálódik, ami a kitettség kapcsán felmerülő elsődleges kockázatcsökkentő eszközt, a források

3. ábra. A kőolajtermelés földrajzi alakulása, a kitermelés százalékos megoszlása 2001–2030 között¹²

¹¹ European Energy and Transport Trends 2030 – European Commission 16. oldal

¹² ua. 28. oldal

4. ábra. A földgáztermelés földrajzi alakulása, a kitermelés százalékos megoszlása 2001–2030 között¹³

diverzifikációját is mind nehezebbé teszi. A 3. és 4. sz. ábrán látható, hogy a 21. század első három évtizede milyen jelentős változásokat hoz a kőolaj- és a földgáztermelés földrajzi eloszlásában.

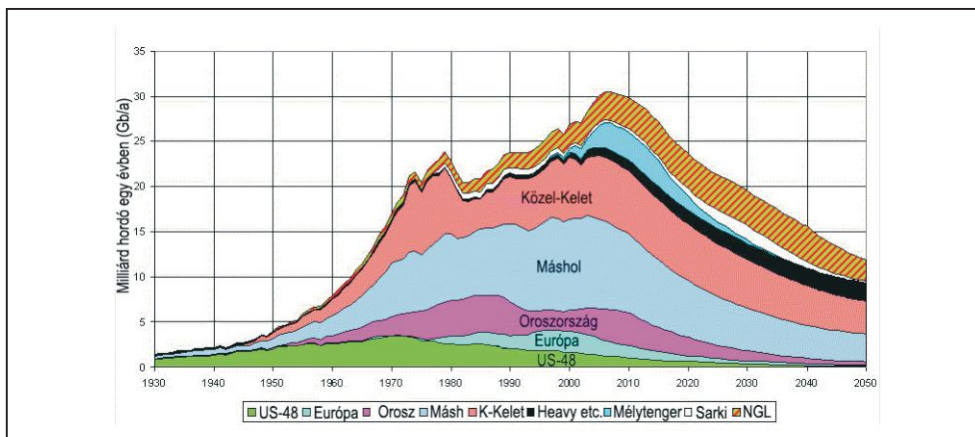
Félelem a készletek kimerülésétől: Nyilvánvaló, hogy a Föld energiahordozó-tartaléki végesek. A világ energetikai vállalatai, nemzeti kormányai, nemzetközi szervezetei mára jelentős részben feltérképezték a fosszilis energiahordozó-készleteket, illetve számos becslés is készült a még fel nem fedezett készletek potenciális nagyságáról. Önmagában a készletek fizikai nagysága még nem jelent semmit, hiszen azok egy része technológiai okokból nem kitermelhető. A kitermelhető készletek egy része esetében pedig ez nem lenne gazdaságos, illetve a gazdaságos kitermelhetőség kérdését mindig az energiahordozók vilápiaci árának függvényében kell megítélnünk. Vagyis az, hogy mekkora készletekkel számolhatunk, számos tényezőtől függ.

Az 1950-es évek óta vitatkoznak a kutatók azon, hogy mikor következik be a hozamcsúcs, az az időpont, amikor tetőzik a kitermelés (amit csökkenés, majd hanyatlás követ, mert a készletek lassan elfogynak). A vita – amely elsősorban a kőolajról szól – során született előrejelzések eddig nem bizonyultak helytállóknak; a kitermelés mind a mai napig nő. Az 5. ábrán látható egy elgondolás arról, hogy miképp alakul a világ kőolajtermelése, amely szerint a kitermelés napjainkban éri el a csúcst. Az IEA legújabb számításai szerint azonban ez csak 2020 körül fog bekövetkezni, és a tényleges időpontot mindjobban befolyásolják a környezetvédelmi szabályok, illetve azok hatása a kőolajra alapuló technológiák további terjedésére.¹⁴

A hozamcsúcsot természetesen befolyásolja az újonnan felkutatott készletek nagysága és az aktuális kereslet. A fosszilis energiahordozók gyors elfogyásáról szóló

¹³ ua. 28. oldal

¹⁴ 2020 vision – The Economist, 2009. december 12.

5. ábra. A világ kőolaj-kitermelésének várható alakulása¹⁵.

jóslatokat rendre cáfolták azok a statisztikák, amelyek bemutatták, hogy egy-egy évben a kitermelt energiahordozó mennyisége kisebb, mint az újonnan felfedezett készlet. Ezt kiegészítették azok a technológiai újítások, amelyek lehetővé tették a korábban nem hozzáférhető készletek kitermelését, illetve a gazdaságos felhozatalát azoknak a készleteknek, amelyek korábban nem voltak azok.

A 6. sz. ábrán látható 2008-as kitermelési szint szerint a világ még évtizedekre van attól, hogy kifogyjon a fosszilis energiahordozókból. Az ismert készletek két évtized alatt bekövetkezett növekedése alapján várható, hogy ezen energiahordozók felhasználására még a táblázat jobb oldali oszlopában szereplő időtávnál is további lehetőség lesz. Mindezek alapján ma (még) alaptalanok azok a félelmek, amelyek az energiabiztonság középpontjába a rendelkezésre álló energiahordozó-készlet nagyságát helyezik.

Ismert készletek	1988	1998	2008	Tartalékok a kitermelés mai szintje mellett (év)
Olaj (milliárd hordó)	998,4	1 068,5	1 258,0	42,0
Földgáz (milliárd m ³)	109 720	148 010	185 020	60
Szén (millió tonna)			826 001	122

6. ábra. A fosszilis energiahordozók ma ismert készleteinek nagysága és várható kifogyásuk

Félelem az elégtelen kínálattól: Amint láttuk, a ma legfontosabb energiahordozók még évtizedeken át rendelkezésünkre állnak; a téma kutatói egyetértenek abban, hogy felhasználásuk végét nem is kifogyásuk fogja okozni. A tartalékok csökkenése, a kitermelés mind bonyolultabbá válása és a kapcsolódó bizonytalanság, illetve

¹⁵ Az Energy Watch Group adatai alapján, <http://hu.wikipedia.org/wiki/Olajhozam-cs%C3%BAcs>

a fokozódó környezetvédelmi aggályok a jövőben elvezetnek oda, hogy kialakul egy, a fosszilis energiahordozóktól független ellátási rendszer – a világ nagyobb gazdasági centrumai mind folytatnak ezzel kapcsolatos kutatásokat.

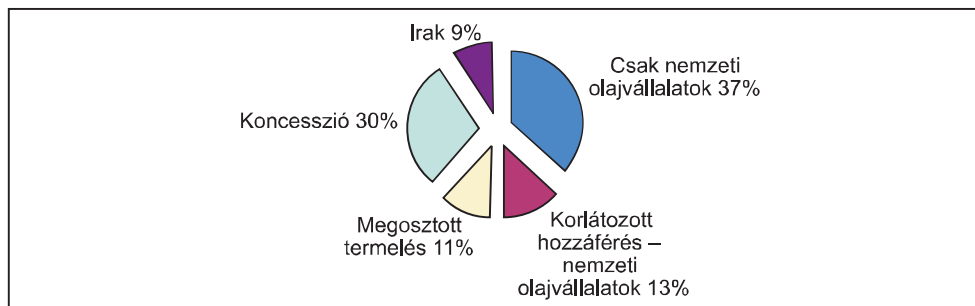
Rövidebb távon azonban más félelmek kerülnek előtérbe – a keresletet valamilyen okból fedezni nem képes kínálattal kapcsolatos félelmek. A közvetlen ok ebben az esetben elsősorban műszaki, vagyis az energiahordozó (elsősorban természetesen valamilyen szénhidrogén) rendelkezésre áll, de a kitermelés volumene nem éri el a technikailag lehetséges és a keresletet fedező szintet, veszteséget okozva magának a kitermelőnek is. (Természetesen elképzelhető a kínálat mesterséges szűkítése a magasabb árak érdekében, a kőolajkartellként is működő OPEC próbálja így fenntartani vagy feltornáznai a világpiaci árakat. Ebben az esetben azonban az exportőrök uralják kitermelésüket, a kínálatszűkítés egyedi döntésen és nem műszaki okokon alapul.)

Számos példát tudunk a közelmúltból a kitermelés nem szándékolt csökkenésére, amelyet az importőr államok nyilvánvaló bizonytalanságként élnek meg, például a legjelentősebb kőolaj-kitermelők közül Oroszország vagy Venezuela teljesítménye csökkent számottevően 2008-ban – szándékaik ellenére. Mindez természetesen nem tévesztendő össze azokkal az esetekkel, amikor a fokozatosan kimerülő tartalékok miatt csökken egy jelentős kitermelő teljesítménye. 2008-ban, többéves trendek újabb állomásaként jó példa volt erre Norvégia vagy az Egyesült Királyság esete – növelve a Nyugat-európai „energiabizonytalanságot”.

Fontos tényező az elégtelen kínálat szempontjából, hogy a kőolaj és a földgáz világtermelésében mind nagyobb a *nemzeti olajvállalatok* szerepe és a közismert, nemzetközi, tőzsdén jegyzett magánvállalatok – pl. Shell, ExxonMobile, BP, Total – visszaszorulása. Korábban a magántulajdonú nyugati olajvállalatok tartották kézben a világ szénhidrogén-kitermelésének nagyobb részét, azonban főleg a '60-as, '70-es évektől mind több ország államosította olajiparának gyakorlatilag teljes vertikumát, amint annak jelentősége meghatározóvá vált gazdasága szempontjából és arra lehetőség volt. Ezen olajvállalat többsége ritkán szerepel a médiában, pénzügyi adataikról pedig csak becslések vannak, de számos közülük ma már nagyobb, mint a nemzetközi olajvállalatok. Ma a Szaúd-arábiai, 1980-ra teljesen államosított ARAMCO a világ legnagyobb olaj- és földgázvállalata, mögötte második helyezett az Iráni Állami Olajtársaság, (a hazánk ellátásban is jelentős szerepet ellátó orosz Gazprom a 12.). A világ 50 legnagyobb olajvállalata közül 24-ben 50%-ot meghaladó állami tulajdon van.¹⁶ Eközben, amint az a 7. ábrán látszik, az állami olajvállalatok megjelenése révén ma a világ olajtartalékainak 60%-ához nincs, vagy csak korlátozott hozzáférése van a nemzetközi olajvállalatoknak.

Miért jelent ez problémát? Elsősorban azért, mert az állam, mint tulajdonos a legtöbb esetben más célokat is szem előtt tart a vállalat működése során, így gyakran jóval nagyobb részét vonja el az adott cég bevételeinek, mint amennyi a termelés fenntartását vagy növelését biztosító beruházásokhoz szükséges lenne. Az elvonás nem jelent mindig automatikusan pénzkivonást; gyakran olyan szociális jellegű fel-

¹⁶ http://www.energyintel.com/documentdetail.asp?document_id=218175

7. sz. ábra – Hozzáférés a világ olajtartalékaihoz¹⁷

adatok kitűzéséről van szó, mint például szükségtelen munkaerő alkalmazása (és így a munkanélküliség csökkentése) vagy egyes állami feladatoknak a vállalat által történő részbeni átvállalása. A nemzetközi olajvállalatok ezzel szemben a nyereség maximalizálására törekednek, beruházásaikat stratégiai terveikben szereplő keresleti kilátásoknak megfelelően próbálják alakítani. E cégek számára az egyetlen megoldást az ismert készletek lehető legmagasabb szintű kiaknázása jelenti, amelynek érdekében olyan technológiai fejlesztéseket folytatnak, növelve a gazdaságosan kitermelhető készletek nagyságát. (Az ábrán nem véletlenül szerepel külön Irak. Az országban található hatalmas szénhidrogénkincset – lásd alább – az elmúlt évek politikai változásai révén nem nemzeti olajvállalat, hanem részben koncessziós formában nemzetközi vállalatok termelhetik ki.)

Hosszabb és bonyolultabb ellátási láncok: A szénhidrogének kitermelésének növekedésével mind hosszabbá, bonyolultabbá és költségesebbé váltak azok a – gyakran országokon és régiókon átívelő, kitermelő kutakból, szivattyútelepekből, csővezeték-rendszerekből, hajóflottákból, vasúti kocsikból, finomítókból álló – ellátási láncok, amelyek kiépítése a fogyasztókhoz történő eljuttatásukhoz szükséges. Ezek elemei szervesen kapcsolódnak egymáshoz, bármely elem kiesése zavart okozhat az ellátásban (ezért gyakran a lánc részei olyan elemek is, amelyek éppen ezt hivatottak áthidalni, így például a pufferek, tartalékok). Magát az ellátási láncot négy alapvető elemre bonthatjuk, ezek a *kitermelés*, a *feldolgozás*, a *felhasználás*, illetve az ezek közötti kapcsolatot biztosító *szállítás*. Mára olyan, földrészeken, világtengereken átívelő láncok alakultak ki, amelyek egyes elemei különböző államok, illetve vállalatok tulajdonában vagy felügyelete alatt állnak, különböző nemzetiséghez, kultúrához tartozó emberek tíz- és százazeireinek adnak munkát. Nyilvánvaló, hogy az ellátási lánc bonyolultságának növekedésével azok sérülékenysége is egyenes arányban nő. Az egyes országok ellátási kockázatát növeli, hogy politikai, gazdasági vagy esetlegesen katonai befolyása csak a lánc bizonyos elemeire korlátozódik és így a kapcsolódó kockázatok egy részének kezelésére képes.

¹⁷ World Energy Outlook 2006 (<http://www.worldenergyoutlook.org>)

A szállítást természetesen földrajzi tényezők befolyásolják, érdekes véletlen, hogy ennek jelentős része olyan pontjait is érinti a világnak, amelyek önmagukban is növelik az ellátási lánc sérülékenységet, akár tengeri szállításról, akár csővezetékekről van szó. Egyrészt a nemzetközi tengeri kereskedelem (beleértve a szénhidrogének tengeri szállítását is) egyik sajátossága, hogy a forgalom jelentős része áthalad olyan, viszonylag szűk szorosokon vagy csatornákon, ahol a hajók fokozottan ki vannak téve terrorista vagy kalóztámadások veszélyének,¹⁸ illetve a forgalmat megzavarni próbáló államok tevékenységének vagy baleseteknek. Ilyenek például a Hormuzi-szoros, a Malaka-szoros, a Szezi-csatorna vagy Afrika szarva.¹⁹ Másrészt a jelentős fogyasztókat elérő csővezetékek is gyakran áthaladnak olyan országokon, amelyek belső stabilitása hatással van az ellátásra. Jó példa erre az Európába irányuló ellátás esetében Ukrajna, Fehéroroszország vagy a Kaszpi-tenger térségének országai.

Ország	Ismert tartalékok az összes arányában ²⁰	Tartalékok a kitermelés mai szintje mellett (év)	Demokrácia értékelése (Freedom House) ²¹	Politikai Instabilitás (EIU) ²²
Szaúd-Arábia	21,0%	66,5	nem szabad	magas
Irán	10,9%	86,9	nem szabad	magas
Irak	9,1%	100+	nem szabad	nagyon magas
Kuvait	8,1%	99,6	részben szabad	mérsékelt
Venezuela	7,9%	100+	részben szabad	magas
Egyesült Arab Emirátusok	7,8%	89,6	nem szabad	mérsékelt
Oroszország	6,3%	21,8	nem szabad	magas
Líbia	3,5%	64,6	nem szabad	mérsékelt
Kazahsztán	3,2%	70,0	nem szabad	mérsékelt
Nigéria	2,9%	45,6	részben szabad	magas
Amerikai Egyesült Államok	2,4%	12,4	szabad	mérsékelt
Kanada	2,3%	24,1	szabad	alacsony
Katar	2,2%	54,1	nem szabad	mérsékelt

8. ábra. A legnagyobb kőolajtartalékkal rendelkező államok demokráciaszintje és politikai instabilitása

18 Michael T. Klare: The Futile Pursuit of „Energy Security” by Military Force, The Brown Journal of World Affairs, 2007. tavasz/nyár 142. oldal

19 Regional Energy Flows and Geographic Choke Points, The Washington Quarterly, 2007. ősz 93. oldal

20

21 Freedom in the World 2010, Ú
http://www.freedomhouse.org/uploads/fiw10/FIW_2010_Tables_and_Graphs.pdf

22 Political Instability Index – Economist Intelligence Unit
http://viewswire.eiu.com/site_info.asp?info_name=social_unrest_table&page=noads&rf=0

Külső és belső konfliktusok: A szállítás földrajzi kockázataihoz hasonlóan sajátos jelenség, hogy a szinte minden jelentős exportórt jellemez egyfajta politikai instabilitás. Ez nem véletlen. Ha vetünk egy pillantást a 8. és 9. sz. ábrára, láthatjuk, hogy a világ szénhidrogénkincsének döntő részén olyan országok osztoznak, amelyek nem demokratikus politikai rendszerrel rendelkeznek, és amelyek többségének – részben éppen a demokrácia hiányából következően – sajátja a politikai instabilitás.

Ország	Ismert tartalékok az összes arányában	Tartalékok a kitermelés mai szintje mellett (év)	Demokrácia értékelése (Freedom House)	Politikai Instabilitás (EIU) ²³
Oroszország	23,4%	72	nem szabad	magas
Irán	16%	100+	nem szabad	magas
Katar	13,8%	100+	nem szabad	mérsékelt
Türkmenisztán	4,3%	100+	nem szabad	magas
Szaúd-Arábia	4,1%	97	nem szabad	magas
Amerikai Egyesült Államok	3,6%	12	szabad	mérsékelt
Egyesült Arab Emírátsok	3,5%	100+	nem szabad	mérsékelt
Nigéria	2,8%	100+	részben szabad	magas
Venezuela	2,6%	100+	részben szabad	magas
Algéria	2,4%	52	nem szabad	magas

9. ábra. A legnagyobb földgáztartalékkal rendelkező államok demokráciaszintje és politikai instabilitása

Az energiahordozók biztosítására hatást gyakorló konfliktusok részletes elemzése meghaladja e cikk kereteit, de ha csoportosítani akarjuk őket, akkor a következő négy kategóriába sorolhatjuk őket:

1. Tudatos politikai vagy ideológiai alapon nyomásgyakorlás az importáló államokra, kihasználva azok kitettségét. Jó példa erre Venezuela, illetve Irán vagy – egyes vélemények szerint – Oroszország. Esetükben ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a függés kétirányú – ezek az országok éppúgy függenek jelentős vásárlóiktól vagy a világpiactól, mint azok tőle.
2. Belső politikai vagy ideológiai ok, amelyet az adott állam stratégiai helyzete regionális vagy akár világméretű fenyegetéssé nagyít. Erre jó példa Szaúd-Arábia, Algéria, Irak, mint jelentős kitermelők, illetve Jemen és Szomália, mint két, a tengeri szállítás szempontjából kulcsország.

23 Political Instability Index – Economist Intelligence Unit
http://viewswire.eiu.com/site_info.asp?info_name=social_unrest_table&page=noads&rf=0

3. Belső gazdasági okok – leggyakrabban az energiahordozókból származó bevétel elosztása kapcsán; erre példa lehet Türkmenisztán, Angola, Csád vagy Nigéria.
4. A világpiactól eltérő kereskedelmi struktúrák létrehozása és ezzel a piac tudatos vagy nem tudatos gyengítése. Ennek legjobb példája Kína, amely növekvő piaci erejére, illetve importigényei nagyságrendjéből következő befolyására alapozva a világpiaccal alternatív ellátási struktúrákat épít ki, ezáltal csökkentve a piacon elérhető kínálatot és az 1. kategóriába tartozó államok piacra utaltságát.

E kategorizálás ugyanakkor pillanatnyi állapotot mutat, nem térhet ki a konfliktusok belső dinamikájára, egymással való összefüggéseire és arra a jelenségre, ahogy egyes államok ki- és bekerülhetnek az egyes kategóriákba – ezek elemzése is külön cikket érdemel.

* * *

E cikkben kísérletet tettünk arra, hogy áttekintsük azokat a tényezőket, amelyek miatt ma az energiabiztonság a politikai-gazdasági döntéshozók gondolkodásának – és így a közvélemény figyelmének is – középpontjában van. Láthattuk, hogy e tényezők egymással összefüggenek és hatásuk általában egymást erősíti.

A fentiekben elemzett adatsorokból az is nyilvánvaló, hogy a problémakörrel még hosszú távon is foglalkozni kell és az is várható, hogy az energiahordozók biztosításával kapcsolatos tényezők a jövőben a mainál is jobban befolyásolják majd a politikai-gazdasági döntéseket és így mindennapjainkat.

Lipics László

Fegyveres szervek-e a rendvédelmi szervek?

A szerző az MHTT 2009. évi pályázatán II. díjat nyert tanulmányában, az érvényben levő jogszabályok alapján bemutatja a rendvédelmi és a fegyveres szerveket (bennük a Magyar Honvédséget), valamint az egyéb (közvédelmet ellátó) szerveket, s utal feladatrendszerükre állományuk összetételére. Olyan hatóságokkal és egyéb szervezetekkel is megismerteti az olvasókat, amelyek kevésbé ismertek, de fegyveres szolgálatot látnak el, illetve rendvédelmi jellegű feladatokra szakosodtak. A tanulmány összegező részében választ keres és ad a címben feltett kérdésre, illetve jogszabály módosításokra tesz javaslatokat.

A tanulmány célja a jogi szabályozási területen fellelhető anomáliákból fakad. Ugyanis különböző jogszabályok eltérő értelmezéseket adnak a címben található két megnevezésre, sőt sokan szinonimaként használják ezeket. Az általam elérhető könyvtárakban található szakirodalomban, az utolsó fellelhető cikkben Pántya Péter [1] egyfajta áttekintést adott a témáról, azonban véleményem szerint ő csak a szervek áttekintő bemutatására törekedett. Céлом az, hogy *bemutassam a két fogalom közti különbséget, továbbá javaslatot tegyek az egységesítésre.* A tanulmány aktualitását az adja, hogy 2009. szeptember elsején hatályba lépett a közbiztonság és a közrend védelmében, illetve fenntartásában közreműködő szervezetekre vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2009. évi LXXXIV. törvény [2]. Ez ugyan nem közvetlenül a rendvédelmi szervek jogi szabályozását módosítja, azonban jónéhány fegyverrel is rendelkező szervezetet, illetve a közrend, közbiztonság fenntartásában szerepet játszó szerveződést érint. Azaz megfelelő okul szolgál, egyfajta áttekintésre és egyéb, kevésbé ismert szervezetek bővebb bemutatására is lehetőséget ad.

A „rendészet” kifejezés, mint magyar szó, 1807-ben jelent meg először írásban – állítja Ernyes Mihály művében [3]. Szamel Lajos könyvében [4] pedig a rendészet fogalmát az alábbiak szerint határozza meg: „*olyan állami tevékenység, amely a közrend megzavarásának megelőzésére, a közvetlen zavaró magatartás megakadályozására és a megzavart rend helyreállítására irányul*”¹.

1 Szamel Lajos: A modern rendészet fogalom és következményei Studia Juridica Auctoritate Universitas Pécs Publicata, Pécs, 1995. 261. o.

A rendvédelem kifejezés 1990 óta átment a köztudatba, ezért erről vitát folytatni felesleges, mivel ezt a kifejezést használja a média is. A rendszerváltás óta keletkezett több mint háromszáz jogszabályban szerepel a rendvédelem elnevezés.² Egy-egy korszak rendvédelmi modelljén belül is számos módosítás keletkezett. 1867-től 1919-ig terjedően például 26 rendvédelmi testület működött az országban, többnyire egymást követően.

Rendvédelem: „szűkebb értelemben a belügyminisztérium hatáskörébe tartozó fegyveres testületek (rendőrség, határőrség, polgári védelem) a közrend és a közbiztonság védelme, fenntartása céljából folytatott tevékenységének az összessége. Tágabb értelemben az állam- és közigazgatási, továbbá a belső védelmi ágazatokhoz tartozó katonai és nemzetbiztonsági szervek, valamint az egyesületként működő polgárőrségek minden olyan tevékenysége, amely az ország törvényekkel szabályozott alkotmányos rendjét biztosítja.” Ebben az értelemben ide tartozhat a tűzoltóság, a vám- és pénzügyőrség, valamint a polgári és katonai nemzetbiztonsági szervek.

Rendvédelmi szervek

Sajnos azt kell mondanom, hogy alaptörvényünk, az Alkotmány [5] sem pontos. Ugyanis a VIII. fejezet címében („A Magyar Honvédség és egyes rendvédelmi szervek”) többes szám szerepel, ugyanakkor az alatta található szövegrészben csak a Magyar Honvédségre és a rendőrségre³ történik utalás, azaz az Alkotmányból kiindulva azt mondhatnánk, hogy a Magyar Köztársaságban csak egyetlen rendvédelmi szerv van és az a rendőrség. Erre mondta azt dr. Finszter Géza, hogy ez egy jogi pongyolaság.⁴

Ugyanis létezik egy jogszabály [6], mely a központi államigazgatási szervekről szól, amely tartalmazza a rendvédelmi szervek felsorolását. *Ezek pedig a következők:*⁵

- a) a rendőrség,
- b) a polgári védelem,
- c) a vám- és pénzügyőrség,
- d) a büntetés-végrehajtási szervezet,
- e) az állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóság,
- f) a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok.

Úgy gondolom, hogy ez a felsorolás kiindulási alapnak már jó. Bár jelen tanulmány szempontjából jelentéktelen, de a polgári védelmi törvényben [7] ehhez hasonló felsorolást találtam, igaz a polgári védelemre vonatkozóan „hivatásos” kitételrel.⁶

2 Parádi József: Rendvédelem kontra rendészet 7. o.

3 A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény 40/A. § (2) A rendőrség alapvető feladata a közbiztonság, a közrend és az államhatár rendjének védelme.

4 Dr. Finszter Géza előadása 2008. június 26-án Pécsen, a „Rendészet és rendvédelem – kihívások a XXI. században” című nemzetközi tudományos konferencián

5 A központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2006. évi LVII. törvény 1. § (5) bekezdése

6 A polgári védelemről 1996. évi XXXVII. törvény 2. § (1) bekezdés g) pontja

Azonban figyelembe kell venni néhány további tényezőt. A katasztrófavédelmi törvény [8] megalkotásával új szervezetet is létrehoztak egy központi szervet, az ún. Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóságot. Az új szervezet központi szerve a polgári védelem (azaz a Polgári Védelem Országos Parancsnoksága) és az állami tűzoltóság (azaz a Tűzoltóság Országok Parancsnoksága) országos szerveiből összevont, annak területi szervei, a megyei parancsnokságokból összevont, államigazgatási feladatot is ellátó rendvédelmi szervek.⁷ Ezután visszatérve az előző felsorolásra máris látható a defektus. Érdekes módon a rendvédelmi szervek közé sorolva egy másik normában indirekt módon megjelenik a katasztrófavédelem. Ez pedig a rendőrségi törvény (rövidítve: Rtv.) [9]. Az általam említett indirekt utalás az igazságügyi és rendészeti miniszter irányítása alatt működő Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálatának (rövidítve RSZVSZ) létrehozásáról szóló rendelet [10] hivatkozása a Rtv-ben foglaltakra, azaz quasi megmondja, hogy *mely szerveket nevezhetünk rendvédelmi szerveknek*.⁸

- a) a rendőrséget,
- b) a katasztrófavédelem hivatásos szerveit,
- c) az állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóságot,
- d) a vám- és pénzügyőrséget,
- e) a büntetés-végrehajtási szervezetet.

Amit e felsorolás alapján helyesnek találok, az a katasztrófavédelem megnevezés megjelenése, másrészt viszont az RSZVSZ szervezeti jellegéből adódóan, nem kizárt, hogy a felsorolásból szándékosan hagyták ki a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat. Ugyanakkor a kiindulási alapnak tekintett felsorolás alapján azt kell mondanom, hogy a szervezet megnevezése helytelen, mert nem minden rendvédelmi szerv belső bűnmegelőzési célú ellenőrzését és a bűnfelderítését végzi, sőt utalást is tesz arra, hogy csak abban az esetben, ha felderítés nem tartozik a polgári vagy a katonai nemzetbiztonsági szolgálat hatáskörébe.⁹ Véleményem szerint a nyelvtanilag helyesebb, pontosabb kifejezést adó „*Egyes Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat*” megnevezésre kellene módosítani a szervezet megnevezését.

A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvényben [11] is meghatározásra kerültek a rendvédelmi szervek, mely felsorolás gyakorlatilag a már ismert hateleemes felsorolást ismétli, némileg átfogalmazva. E szerint rendvédelmi szerv: a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, a rendőrség, a polgári védelem állami szervei, a hivatásos tűzoltóság, a vám- és pénzügyőrség, valamint a büntetés-végrehajtási szervezet.

Rendvédelmi szervekről szóló – viszonylag pontatlan – fogalom létezett 2007. december 31-ig a rendőrségi törvényben is, mely szerint a rendőrség, a határőrség, a polgári védelem állami szervei, a hivatásos tűzoltóság, a vám- és pénzügyőrség szervei, valamint a büntetés-végrehajtási testület¹⁰ tartozott közéjük. Ennek ellenére úgy

7 A katasztrófák elleni védekezés irányításáról, szervezetéről és a veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos balesetek elleni védekezéséről 1999. évi LXXIV. törvény 25.§ (1) bekezdése

8 Rtv. 94. § (1) bekezdése

9 Rtv. 94. § (2) bekezdés b) pontja

10 Rtv. 97. § (1) bekezdés g) pont, hatálytalanította a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény módosításáról szóló 2007. évi XC. törvény 20. § (3) bekezdése

gondolom mindenképpen meg kellett említenem, hogy további adalékot szolgáltat-
sak a rendvédelmi szerv fogalma sokszínű meghatározásának mivoltához.

Fegyveres szervek

Amennyiben a rendvédelmi szervek megnevezésnél zűrzavarról beszélünk, akkor e tekintetben is helyesnek vélem a fenti szóhasználatát. Létezik egy mindenki által Hszt-ként ismert törvény [12], amelynek a jogszabályi címe a következő: „*a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról*”. A cím alapján mindenki gondolhatná, hogy akkor ez megfelelő iránymutatást ad. Azonban ezt az illúziót az első mondat mindjárt felülírja¹¹:

„E törvény hatálya a rendvédelmi szervek (a rendőrség, a polgári védelem, a vám- és pénzügyőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, az állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóság), valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok (e törvény alkalmazásában a továbbiakban együtt: fegyveres szervek) hivatásos állományú tagjainak szolgálati jogviszonyára (a továbbiakban: szolgálati viszony) és társadalombiztosítási ellátására terjed ki.”

A mondatot vizsgálva két dolgot állapíthatunk meg:

1. *A rendvédelmi szervek a következők:*

- a) a rendőrség,
- b) a polgári védelem,
- c) a vám- és pénzügyőrség,
- d) a büntetés-végrehajtási szervezet,
- e) az állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóság.

Azaz a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat nem sorolja ebbe a körbe.

2. *A fegyveres szervek megnevezés azonos a kiindulási alapnak tekintett rendvédelmi szervek felsorolásával*, hiszen e törvény az imént felsorolt szerveken túl a fegyveres szervek körébe sorolja a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat. Az ördög azonban a részletekben lakozik – tartja a mondás. Vagy az igazság odaát van – idézve az amerikai sorozatból¹² kiindult mondást. Ugyanis a Hszt. idézett részlete eredetileg így szólt:

„E törvény hatálya a fegyveres erők (Magyar Honvédség, Határőrség), a rendvédelmi szervek (a rendőrség, a polgári védelem, a vám- és pénzügyőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, az állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóság), valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok (e törvény alkalmazásában a továbbiakban együtt: fegyveres szervek) hivatásos állományú tagjainak szolgálati jogviszonyára (a továbbiakban: szolgálati viszony) és társadalombiztosítási ellátására terjed ki.”

11 A fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény 1. § (1) bekezdése

12 X-akták: az igazság odaát van.

Azaz tartalmilag többről volt szó, azonban a folyamatos módosítások, illetve a Magyar Honvédség katonáinak jogállásáról szóló önálló törvény [13] alkotásakor a címet nem módosították, és valamilyen oknál fogva a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat nem sorolták a rendvédelmi szervek közé. Egy másik eligazítást – bármilyen meglepő – a szabálysértési törvény [14] ad, amikor a katonákra külön rendelkezéseket tartalmaz. Teszi mindezt azért, hogy a hivatásos (szerződéses) állományú tagja által a szolgálati viszony tartama alatt a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben elkövetett szabálysértést fegyelmi eljárás keretében lehessen elbírálni.¹³ *E törvény alapján fegyveres szervek tekintendők:*

- a) honvédség,
- b) rendőrség,
- c) polgári védelem,
- d) vám- és pénzügyőrség,
- e) a büntetés-végrehajtási szervezet,
- f) állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóság,
- h) polgári nemzetbiztonsági szolgálatok.

A fenti felsorolás alapján az a kijelentés tehető, hogy a fegyveres szervek a rendvédelmi szervek, illetve a Magyar Honvédség.

Magyar Honvédség, mint a *Magyar Köztársaság egyik legfontosabb szerve* az Alkotmányban is kiemelésre került, mely szerint alapvető kötelessége a haza katonai védelme és a nemzetközi szerződésből eredő kollektív védelmi feladatok ellátása.¹⁴ A Honvédség rendszerbeli, helyi meghatározását azonban már nem itt, hanem a honvédelmi törvényben [15] találjuk. Azaz a Honvédség polgári irányítás alatt álló, függelmi rendszerben működő és centrálisan vezetett *fegyveres állami szervezet*, békében az önkéntességen, megelőző védelmi helyzetben és rendkívüli állapotban az önkéntességen és az általános hadkötelezettségen alapuló haderő. Egyes szervei törvényben meghatározott katonai igazgatási feladatokat is ellátnak.¹⁵

A Honvédség katonai szervezeteinek béke- és hadilétszámát az állománytáblák, illetve a munkaköri jegyzékek tartalmazzák., és gondoskodni kell a rendszeresített létszám meghatározott igények szerinti biztosításáról és tervszerű utánpótlásáról.

A Honvédség személyi állománya tényleges szolgálatot teljesítő katonákból, köztisztviselőkből, közalkalmazottakból és a munka törvénykönyvének hatálya alá tartozó munkavállalókból; hadkiegészítési állománya önkéntes tartalékosokból, kiképzett és kiképzetlen potenciális hadkötelesekből, valamint megelőző védelmi helyzet és rendkívüli állapot idején – a hadkötelezettség bevezetése után – hadkötelesekből áll.

A tényleges katonai állományba tartoznak: a hivatásos és a szerződéses katonák, a szolgálatot teljesítő önkéntes tartalékos katonák, a katonai felsőoktatási intézmény honvédségi ösztöndíjas, valamint szakképzésben részt vevő hallgatói, a katonai

13 Sztv. 30. § (1) bekezdése

14 Alkotmány 40/A. § (1) bekezdése

15 Honvédelmi tv. 69. § (1) bekezdése

középfokú oktatási intézmény hallgatói, továbbá megelőző védelmi helyzet és rendkívüli állapot idején – a hadkötelezettség bevezetése után – a hadköteles katonák.

Egyébként a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok katonái a nemzetbiztonsági törvény szerint a honvédség tényleges állományába tartoznak.

Az egyes szervek önmeghatározása, feladatrendszere

A cikk e részében szemléltetni kívánom, hogy az imént felsorolt szervezeteket saját jogi szabályozásukban a normaalkotók miként definiálják.

Rendőrség: alapfeladatáról gyakorlatilag két jogszabály is rendelkezik. Egyrészt az Alkotmány, mely kimondja, hogy a rendőrség alapvető feladata a közbiztonság, a közrend és az államhatár rendjének védelme. A rendőrségről szóló törvény bővebben kifejtve leírja a rendőrség feladatát. E szerint a közbiztonság és a közrend védelme, valamint az államhatár őrzése, a határforgalom ellenőrzése és az államhatár rendjének fenntartása az alapfeladata¹⁶, illetve a felsorolt feladatok körében a rendőrségi törvényben és törvény felhatalmazása alapján más jogszabályban meghatározott bűnmegelőzési, bűnüldözési, államigazgatási és rendészeti feladatkörében sokoldalú rendeltetése van. Többek között általános bűnügyi nyomozó hatósági- és szabálysértési hatósági jogkört gyakorol, közlekedési hatósági és rendészeti feladatokat lát el, a közrendet fenntartja, őrzi az államhatárt, ellenőrzi az államhatáron áthaladó személy- és járműforgalmat, a szállítmányokat. Ezek mellett a rendőrség védelmet nyújt az életet, a testi épséget, a vagyonbiztonságot közvetlenül fenyegető vagy sértő cselekménnyel szemben, felvilágosítást és segítséget ad a rászorulóknak.

A törvény továbbá kimondja, hogy a rendőrség állami, *fegyveres rendvédelmi szerv*,¹⁷ központi szerve, megyei (fővárosi) rendőr-főkapitányságokra, valamint rendőrkapitányságokra és határrendészeti kirendeltségekre tagozódik. Egyes feladatok ellátására törvény vagy kormányrendelet más rendőri szervet is létrehozhat. A Kormány a rendészetért felelős miniszter (a továbbiakban: miniszter) útján irányítja a rendőrséget.

A rendőrség személyi állománya hivatásos állományú rendőrökből, köztisztviselőkből, közalkalmazottakból, valamint a Munka Törvénykönyvének hatálya alá tartozó munkavállalókból áll.

Katasztrófavédelem: a katasztrófavédelmi törvény alapján – ahogy azt már korábban említettem – nem lehet rendészeti szervként önállóan értékelni a polgári védelmet és az állami tűzoltóságot. Ezt a Kat. alapján állítom, melyet alátámaszt az a tény is, hogy a Pv.tv. rendelkezései közül a polgári védelem hivatásos szerveire vonatkozó rendelkezéseket hatálytalanították.¹⁸

A katasztrófavédelem megvalósításában részt vevő Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság, a polgári védelem és az állami tűzoltóság országos szerveiből összevont, annak területi szervei, a megyei parancsnokságokból összevont, állam-

16 Rtv. 1.§ (1) bekezdés

17 Rtv. 4.§ (1) bekezdés

18 Pv.tv. 14. § hatálytalanította a Kat. 58. § b) pontja

igazgatási feladatot is ellátó *rendvédelmi szervek*. Az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság és annak területi szervei ellátják a hivatásos állami tűzoltóság, valamint a polgári védelmi szervezetek jogszabályban meghatározott feladatait. A katasztrófavédelmi szervezet országos hatáskörű központi szervre, Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóságra és területi szervekre tagozódik, tagjai hivatásos állományúak, köztisztviselők és közalkalmazottak.¹⁹

Ezen kívül mégis beszélni kell a hivatásos tűzoltóságokról, ugyanis az erről szóló törvényt [16] ilyen szempontból nem módosították. *A hivatásos állami és a hivatásos önkormányzati tűzoltóság egységes elvek alapján szervezett rendvédelmi szerv*. A hivatásos önkormányzati tűzoltóságok az önkormányzatok intézményeként működik. Feladatai tűzoltási és műszaki mentési tevékenységet végzése, illetőleg közreműködés közvetlen tűz- és robbanásveszély esetén a biztonsági intézkedések végrehajtásában, ennek érdekében állandó készenléti szolgálatot tart valamint tűzvédelmi hatósági feladatokat lát el. A hivatásos tűzoltóságok tagjai hivatásos szolgálati viszonyban állnak. Ezen kívül polgári állományú tagok is vannak, ők köztisztviselők vagy közalkalmazottak.

Vám- és pénzügyőrség: E szervezetről viszonylag későn született önálló törvény, csak az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk tette szükségessé megalkotását. [17] A jogszabály azonban ellentétben más törvényekkel nem a feladatokról hozza első meghatározását, hanem a szervezet definíciójáról: a vám- és pénzügyőrség az adópolitikáért felelős miniszter irányítása és felügyelete alatt álló fegyveres rendvédelmi, államigazgatási szerv, amely önálló jogi személyiséggel, országos hatáskörrel rendelkező, önállóan gazdálkodó központi költségvetési szerv. A vám- és pénzügyőrség vámigazgatási, jövedéki-igazgatási, a bűnüldözési és nyomozó hatósági, rendezési és igazgatási jogkörökkel rendelkezik, továbbá nemzetközi tevékenységet végez és egyéb feladatokat lát el.

Ugyanakkor a jogszabály az egyes feladatokat ellátó személyekre, azaz a pénzügyőrökre is kijelenti, hogy rendvédelmi feladatokat látnak el. „A vám- és pénzügyőrségnek a határátkelőhelyeken végzett feladatait ellátó, a nyomozási, a szabálysértési, a vám- és jövedékellenőrzési, az őrzésvédelmi, a hatósági, a végrehajtási eljárási feladatai ellátását végző, valamint mindezen tevékenységek irányítását, felügyeletét és ellenőrzését ellátó személyek (a továbbiakban együtt: pénzügyőrök) rendvédelmi tevékenységet folytatnak, egyenruha és szolgálati fegyver viselésére jogosultak.”²⁰

A vám- és pénzügyőrség hivatásos állományú tagjai szolgálati jogviszonyban állnak, a szolgálati jogviszony tartalmát külön törvény szabályozza.

A büntetés-végrehajtási szervezet: A szervezetről szóló jogszabály [18] első mondata meghatározza annak feladatait és egyben identitását is. E szerint a külön törvényben meghatározott szabadság-elvonással járó büntetéseket, intézkedéseket, büntetőeljárási kényszerintézkedéseket, a szabálysértés miatt kiszabott pénzbírság átváltoztatása folytán megállapított elzárást végrehajtó *állami, fegyveres rendvédelmi szerv*. A szervezet a feladatainak törvényes ellátásával járul hozzá a közrend

19 Kat. 25. § (1)–(3) bekezdés

20 Vp.tv. 5.§ (1) bekezdés

és a közbiztonság erősítéséhez. A büntetés-végrehajtási szervezet személyi állománya hivatásos szolgálati jogviszonyban, továbbá külön jogszabályban meghatározott munkakörök esetén, közalkalmazotti és köztisztviselői jogviszonyban álló személyekből állhat.

Polgári nemzetbiztonsági szolgálatok: Alapvetően ez egy gyűjtőfogalom, magyarázatát a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvényben találjuk. A jogszabály szövege szerint a Magyar Köztársaság *öt nemzetbiztonsági szolgálattal rendelkezik:* Információs, Nemzetbiztonsági, Katonai Felderítő és Katonai Biztonsági Hivatallal, valamint Nemzetbiztonsági Szakszolgálattal.

Ezekben belül az Információs Hivatal, a Nemzetbiztonsági Hivatal és a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat alkotja a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat, míg a Katonai Felderítő Hivatal és a Katonai Biztonsági Hivatal a katonai nemzetbiztonsági szolgálatokat. Ezek mindannyian a Kormány irányítása alatt álló, az ország egész területére kiterjedő illetékességgel rendelkező, önálló gazdálkodást folytató költségvetési szervek.²¹

A nemzetbiztonsági szolgálatok alapfeladata, hogy a nyílt és a titkos információgyűjtés eszközrendszerével elősegítsék a Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítését, ezáltal közreműködjenek az ország szuverenitásának biztosításában és alkotmányos rendjének védelmében. A jogszabály meghatározza azt is, hogy nyomozóhatósági jogkört nem gyakorolhatnak.²² A nemzetbiztonsági szolgálatok személyi állománya hivatásos állományú személyekből és közalkalmazottakból áll. A hivatásos szolgálati jogviszony, valamint a közalkalmazotti jogviszony részletes szabályait külön törvények állapítják meg. A hivatásos állományának szolgálati jogviszonya határozatlan időtartamra létesített különleges szolgálati jogviszony, amelyben a szolgálat függelmi rendben, fokozott veszélyeztetettségben történik.

A nemzetbiztonsági szolgálatoknál hivatásos szolgálati jogviszony létesítés feltételei: magyar állampolgárság, büntetlen előélet, cselekvőképesség, állandó belföldi lakóhellyel, előírt iskolai végzettség és szakképesítés, egészségügyi, pszichológiai és fizikai alkalmasság, biztonsági ellenőrzésen megfelel.

A nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja szolgálati lőfegyver viselésére jogosultak, lőfegyverüket a jogos védelem és a végszükség esetein kívül is meghatározott esetekben használhatják.

A jogszabály szövegét áttekintve megállapítható, hogy a többi szervtől eltérően nincs benne direkt módon meghatározva, hogy a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok rendvédelmi és/vagy fegyveres szervek lennének. Azonban az előző bekezdés utolsó mondata alapján kijelenthető, hogy – *fegyveres szerv*, míg az alapfeladat alapján kijelenthető, hogy – *rendvédelmi szervek*. Úgy gondolom azonban, hogy egy – a többi szervéhez hasonló – meghatározás a törvény szövegébe beépíthető.

21 Nb.tv. 1.§ – 2.§

22 Nb.tv. 31.§ (1) bekezdés

Egyéb szervezetek

Egyéb szervezetek kategóriájába sorolhatók azok a szervezetek, amelyeknek a tagjait fegyverrel fel lehet szerelni, továbbá a Magyar Köztársaság közrendjének, közbiztonságának fenntartásában részt vesznek.

Fegyveres biztonsági őrség: Már elég régóta, egy 1997-ben létrehozott jogszabály [19] alapján fegyveres biztonsági őrseget lehet létrehozni. A létrehozásra irányuló eljárást miniszter, az illetékes helyi önkormányzat jegyzője, a rendőrhatóság, a létesítmény üzemeltetője, birtokosa, illetőleg a tevékenység folytatója kezdeményezheti. Fegyveres biztonsági őrseggel kell védeni az állam működése, illetőleg a lakosság ellátása szempontjából kiemelkedően fontos tevékenységet, létesítményt, szállítmányt, ha a védelemre a Magyar Honvédség, a rendvédelmi szervek nem kötelezettek, de az őrzés a közbiztonság vagy a nemzeti vagyon védelme érdekében indokolt. „Így különösen:

- a) az állam biztonsága, illetve a honvédelem szempontjából fontos létesítményt;
- b) a nemzetközi személy- vagy teherforgalomban működő repülőteret;
- c) a katasztrófa veszélyességű nukleáris, radioaktív, robbanásveszélyes, tűzveszélyes, mérgező, illetve az egészségre vagy a környezetre veszélyes anyagot, valamint ezek felhasználásával, gyártásával, tárolásával, forgalmazásával, szállításával összefüggő tevékenységet;
- d) a lakosság alapvető szükségletét biztosító infrastruktúra és közműrendszer egyes elemeit;
- e) a kiemelt jelentőségű nemzeti, kulturális értéket;
- f) a postai szolgáltató kiemelt létesítményét, a közszolgálati rádió és televízió, a távközlési rendszerek központi létesítményét.”²³

A módosuló szabályozás alapján ezentúl a honvédelmi miniszter, illetve a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító miniszter is létrehozhat fegyveres biztonsági őrseget a Magyar Honvédség fokozott védelmet igénylő intézményei, illetve a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok intézményei vonatkozásában, sőt ugyanők végzik a rendőrség hatósági jogkörét e szervek tekintetében.

Ezen túlmenően a fegyveres biztonsági őrsegek együttműködését is módosította a jogszabály. Immár együttműködhetnek a katasztrófavédelemmel, a vám- és pénzügyőrséggel, a hivatásos állami és önkormányzati tűzoltósággal, a természetvédelmi őrszolgálattal, az erdészeti-, a vadászati- és halászati hatósággal, önkormányzati szervekkel, és társadalmi szervezetekkel.

Az új szabályozás a fegyveres biztonsági őr fogalmát pontosítja: „a fegyveres biztonsági őr – szolgálatban közfeladatot ellátó, szolgálati fegyver viselésére jogosult – tagja. A fegyveres biztonsági őrnek az e törvényben meghatározott tevékenység folytatására való jogosultságát a rendőrség által kiadott hatósági szolgálati igazol-

²³ A fegyveres biztonsági őrsegről, a természetvédelmi és a mezeti őrszolgálatról szóló 1997. évi CLIX. törvény 1.§ (1) bekezdése

vány igazolja.”²⁴ A fegyveres biztonsági őrök formaruhával és szolgálati jelvénnel kell ellátni, továbbá részükre a rendőrség igazolványt állít ki.

Fegyveres biztonsági őr lehet: olyan magyar állampolgár vagy a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személy, aki – tizennyolcadik életévét betöltötte, fegyver viselésére alkalmas, rendelkezik a szolgálati beosztáshoz előírt képesítési feltételekkel, büntetlen előéletűnek minősül (ilyen szempontból a törvény a mentesülésre hosszabb időtartamokat ír elő), valamint az olyan személy, aki fegyveres biztonsági őr vagy fegyveres szerv hivatásos foglalkozástól eltiltás hatálya alatt nem áll.

Csak eredményes vizsga után lehet fegyveres biztonsági őr a minden feltételnek megfelelő személy. *Felszerelése, a lőfegyveren kívül:* bilincs, vegyi vagy elektromos sokkoló eszköz, rendőrbot, illetve szolgálati kutya lehet, melyek alkalmazásának feltételei a törvényben meg vannak határozva.

A Honvédelmi Minisztérium már elég régóta alkalmazza őket, jelenleg (2003 óta) a HM Elektronikai, Logisztikai és Vagyonkezelő Zártkörűen Működő Részvénytársaság Biztonság és Vagyonvédelmi Igazgatóságán belül, elsősorban katonai és polgári objektumok technikai eszközökkel megerősített élőrés, fegyveres őrzésvédelmét hajtják végre. A cég honlapja²⁵ szerint több mint nyolcszáz fős saját alkalmazotti állományú fegyveres biztonsági őrral, illetve vagyonőrrel rendelkeznek, továbbá alvállalkozóként további kettőezer főnek adnak a vagyonvédelemhez kapcsolódó munkát. Önmagában a fegyveres biztonsági őrseget a törvényben foglalt feladatok (hazánk biztonsága, lakosságunk ellátása szempontjából kiemelten fontos létesítmények, pótolhatatlan nemzeti értékeink védelme, biztonságának szavatolása) ellátása érdekében működtetik. A cég tájékoztatása alapján olyan kiemelt létesítményeket őriznek, mint MOL Rt. objektumai, Sármellék Repülőtér Üzemeltető Társaság, valamint a HungaroControl Rt-t.

A rendőrség is kihasználja immár a jogszabályok adta lehetőségeket. 2009 márciusától száz hátrányos helyzetű, regisztrált munkanélküli fiatal kezdte meg a 470 órás iskolarendszeren kívüli képzést a Miskolci Rendészeti Szakközépiskolában, akiket július 1-jétől fegyveres biztonsági őrként, közalkalmazotti státuszban alkalmaznak Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék rendőr-főkapitányságain.[20] A korábbi tervektől eltérően (a százból 42 fő Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében teljesít szolgálatot²⁶) a fegyveres biztonsági őrök közül 71-en Borsod-Abaúj-Zemplén, és csak 14-en Hajdú-Bihar, 10-en pedig Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében teljesítenek szolgálatot. Feladatuk alapvetően objektumvédelmi, az eddig ott szolgálatot teljesítő rendőrök pedig emiatt közterületi szolgálatra vezényelhetőek.

Természetvédelmi őrszolgálat: Természetvédelmi őr Magyarországon jogszabályi alapon több mint 30 éve létezik, jogállása, feladatai, jogosultságai és kötelezettségei azonban az utóbbi évtizedben jelentősen megváltoztak. A természetvédelmi őr 1993

24 A közbiztonság és a közrend védelmében, illetve fenntartásában közreműködő szervezetekre vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2009. évi LXXXIV. törvény 4. §

25 HM EI Zrt. <http://www.hmei.hu/rovatok/uzletagak/bi/bemutakozas/> 2009. augusztus 6-i letöltés

26 Objektumőrzés fegyveres őrökkel Észak-Magyarország, 2009. február 6., 8. oldal

óta köztisztviselő, jogosultságait és köteleseit pedig az 1997. évi CLIX törvény II. fejezete jelentősen kibővítette. Egyébként a természetvédelmi törvény [21] is megemlíti a természetvédelmi őrszolgálatot, mint a természetvédelem állami szervezetét.²⁷

A természetvédelmi őrszolgálatokat a védett természeti területek természetvédelmi kezeléséért felelős szervek (általában igazgatóságok) szervezetében hozzák létre, működtetik. Elmondható, hogy ma már természetvédelmi őrszolgálat működik valamennyi (szám szerint 10) nemzeti park igazgatóság szervezetében.²⁸ E szervezetek tagja intézkedésre jogosult hivatalos személy, más néven természetvédelmi őr. Formaruházatukat a jogszabály nem határozza meg, ennek ellenére egységesnek mondható, továbbá szolgálati igazolvánnyal és szolgálati azonosító jelvényvel rendelkeznek. *Felszerelése* bilincs, vegyi vagy elektromos sokkoló eszköz szolgálati kutya, valamint *lőfegyver* lehet (azaz a fegyveres biztonsági őrsegtől eltérően rendőrbottal nem rendelkeznek), melyek alkalmazásának feltételei a fegyveres biztonsági őrsegével megegyeznek. Ez azonban csak a hivatásos természetvédelmi őrökre vonatkozik, ugyanis létezik a korábbi „önkéntes rendőr”-höz hasonló lehetőség, azaz az állampolgárok polgári természetőrként segíthetik a természetvédelmi őrök munkáját.

A nemzeti park igazgatóságok keretében jelenleg összesen 200 állami természetvédelmi őr dolgozik. Egy fő természetvédelmi őrre így átlagosan 465 km² működési terület, azon belül pedig 4200 ha országos jelentőségű védett természeti terület és 6000 ha országos jelentőségű védett természeti területen kívüli Natura 2000 terület, továbbá 190 régészeti lelőhely jut.²⁹ Jogait, kötelezettségeit a törvény szabályozza, azonban e tekintetben is történt változás. Immár a nemzeti parkok igazgatóságának illetékességi területén kívül is intézkedhetnek, amennyiben a természeti és régészeti örökség érdekeit sértő jogellenes cselekményt észlel vagy a nemzeti parkon kívül szolgálatellátás lett számára – illetékes által – elrendelve.

Egy másik hasonló feladatokkal felruházott szervről, az *önkormányzati természetvédelmi őrszolgálatról* néhány szót. Az önkormányzati természetvédelmi őr egyenruhával ellátott olyan hivatalos személy, aki a helyi jelentőségű védett természeti területen jogosult és köteles feladatait ellátni, melyek sokkal kevesebbek, mint a természetvédelmi őröké. Ehhez hasonlóan felszerelésük is jóval gyengébb, gyakorlatilag csak könnygázszóró palackkal lehet felszerelni őket.

Mindkét szerv a törvényben előírt rendőrségi együttműködésen túl koordinál a katasztrófavédelemmel, a vám- és pénzügyőrséggel, a hivatásos állami és önkormányzati tűzoltósággal, a természetvédelmi őrszolgálattal, az erdészeti-, a vadászati- és halászati hatósággal, önkormányzati szervekkel és társadalmi szervezetekkel, valamint a fegyveres biztonsági őrseggel.

Mezei őrszolgálat: Egy vagy több település, pontosabban annak önkormányzata a közigazgatási területéhez tartozó termőföldek (erdők, a halastavak, továbbá a védett természeti területek és értékek kivételével) őrzéséről mezei őrszolgálat létesítésével gondoskodhat. A hegyközségek által alapított hegyőrségek e tekintetben ide

27 A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 59. § (1) bekezdése

28 Forrás: http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=menu_566 2009. augusztus 6-i letöltés

29 Forrás uo.

tartoznak. A mezei őrszolgálat létrehozását annak létszámával, az őrzött terület mértékével és a földrészletek helyrajzi számával a mezőgazdasági igazgatási szervnek be kell jelenteni, amely az őrszolgálatot nyilvántartásba veszi.

A mezőőr a termőföldek őrzését, valamint a termőföldön lévő, illetve ahhoz tartozó termények és termékek, felszerelések, eszközök, haszonállatok, továbbá mezőgazdasági építmények, földmérési jelek vagyoni védelmét ellátó személy. *Mezőőr lehet:* magyar állampolgár, illetve a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező büntetlen előéletű, tizennyolcadik életévét betöltött és lőfegyvertartási engedély megszerzésére vonatkozó feltételeknek megfelelő személy. A megfelelő személyeknek a törvényből, a működési és szolgálati szabályzatból, mezőgazdasági alapismertetből, lőfegyverismeretből vizsgát kell tennie, majd a mezőgazdasági igazgatási szerv a mezőőrt nyilvántartásba veszi, számára szolgálati igazolványt és szolgálati naplót ad ki. *Felszerelése sörétes vadászlőfegyver, a rendőrségnél rendszeresített könnygázszerű palack.* Formaruhával rendelkeznek. Együttműködésük a természetvédelmi őrszolgálat és az önkormányzati természetvédelmi őrszolgálatéhoz hasonló.

Nagyon sok önkormányzat élt a lehetőséggel és létesített mezei őrszolgálatot, azonban vélhetően nem ott ahol a legnagyobb szükség van rájuk. Hiszen alapvetően a törvény szövegéből adódóan a földtulajdonosoknak kell fenntartani a mezőőrköt, azonban a legszegényebb régiókban – ahol egyébként a legtöbb a mezei lopás – ez nem lehetséges, a forráshiányos önkormányzatok pedig nem tudják felvállalni a fenntartást. Pedig viszonylag csekély összegből is lehet jól gazdálkodni, például Kőszegen 24 fillér négyzetméterenként (területenként minimum 500 Ft)[22] évente az „adó”. A szegényebb önkormányzatoknak segítséget jelenthet az idén június 1-jétől hatályos szabályozás, mely szerint az újonnan létrehozott őrszolgálat megalakítási költségeinek 50%-át, de – mezőőrönként és hegyőrönként – legfeljebb háromszázezer forintnak a megtérítését, a nyilvántartásba vételt követő harminc napon belül igényelheti. Az önkormányzat az őrszolgálat fenntartásával és működésével kapcsolatban felmerülő költségek – személyi és dologi kiadások – 50%-ának, de legfeljebb ötvenezer forint/hó/fő megtérítését negyedéves időszakokra utólag kérelmezheti, a tárgydőszak utolsó napjától számított harminc napon belül.[23] Az előbb már említett *hegyőrök* kényszerítő eszközzel nem rendelkeznek, vizsgájuk letétele után szolgálati igazolvánnyal és szolgálati naplóval látják el őket.

Közterület felügyelet: A közterület felügyeletről külön törvény rendelkezik. [24] A közterületi rend- és tisztaság védelméről a települési önkormányzat közterület-felügyelet, illetőleg közterület-felügyelő útján gondoskodhat. Közterület-felügyeletet a települési önkormányzatok közgyűlése hozhat létre a polgármesteri hivatal belső szervezeti egységként vagy önálló költségvetési szervként. Közterület-felügyeletet több önkormányzat társulások formájában is működtethet. A közterület felügyelő köztisztviselő, egyben hivatalos személy. Csak olyan magyar állampolgárságú személy lehet közterület felügyelő, aki egészségügyileg és fizikailag alkalmas, illetve közigazgatási vizsgán túl a rá vonatkozó törvényből és végrehajtási rendeleteiből is vizsgát tett. A törvény kiemeli, hogy országosan egységes formaruhával és szolgálati azonosító jelvényvel, szolgálati igazolvánnyal rendelkeznek, továbbá szolgálati helyüknek megfelelő település jelképét karjelzését viselhetnek. A feladatai végrehajtásához könnygázszerű palackkal és szolgálati kutyával rendelkezhet.

A felügyelet a képviselő-testület által meghatározottak szerint együttműködik a rendőrséggel, a katasztrófavédelemmel, a vám- és pénzügyőrséggel, a hivatásos önkormányzati tűzoltósággal (a továbbiakban: rendvédelmi szervek), az egyéb állami ellenőrző és önkormányzati szervekkel, társadalmi szervezettel, így különösen a polgárőrség helyi szervezetével, valamint a feladatai ellátásához segítséget nyújtó egyéb szervezettel.

Polgárőrségek: A '90-es évek közepén kezdtek létrejönni, eleinte gyakorlatilag egyesületi formában. Többpárti egyetértésben azonban 2006 óta önálló jogszabály [25] rendelkezik róluk, mely egyben magasabb védelmet is jelent e szervezetek és tagjaik számára. A polgárőrség az ország közrendje és *közbiztonsága fenntartásának* segítségével, a határőrizetben, a környezet- és természetvédelemben, a veszélyhelyzetek megelőzésében és kezelésében, a társadalmi bűnmegelőzésben való lakossági részvételben, illetve az önkormányzatok és a lakosság közötti bizalom erősítésében, továbbá a helyi közbiztonság közösségi védelme érdekében a lakosok közösségei által meghatározott feladatok ellátásában közreműködő, az egyesülési jog alapján létrejött társadalmi szervezet, illetve ilyen szervezetek szövetsége.

A polgárőr a helyi polgárőr szervezet tagja, a büntető törvénykönyvben meghatározottak szerint közfeladatot ellátó személy, aki önként vállalja a polgárőrség tevékenységében való közreműködést. Gyakorlatilag bárki lehet polgárőr, a törvény nem ír elő korlátozást. Formaruhát viselhetnek, amely megtévesztésre nem lehet alkalmas, azaz nem hasonlíthat a Magyar Honvédség, a rendvédelmi szervek vagy más hatóság tagjainak egyenruhájához. Továbbá tevékenységük során megkülönböztető mellény viselésére kötelezettek.

A polgárőrség és a polgárőrök tevékenységük ellátása során hatósági jogkörrel nem rendelkeznek, kényszerítő eszközt nem alkalmazhatnak, tevékenységük során nem tarthatnak maguknál közbiztonságra különösen veszélyes eszközt, és *nem viselhetnek lőfegyvert*. A polgárőrség tevékenysége során kölcsönösen együttműködik a helyi önkormányzatokkal, az állami és önkormányzati szervezetekkel, a rendőrség, a katasztrófavédelem, illetve a vám- és pénzügyőrség szerveivel, a környezet- és természetvédelmi szervezetekkel, a hivatásos önkormányzati és az önkéntes tűzoltóságokkal, a mezei- és természetvédelmi őrszolgálattal, valamint a Személy-, Vagyonvédelmi és Magánnyomozói Szakmai Kamarával.

Városőrség: Országunkban ez a legújabb kezdeményezés a közrend, közbiztonság megőrzésére. Egy ideje napirenden van az önkormányzati rendőrségek felállításának ügye, olyannyira, hogy a Rendőrség Tudományos, Technológiai és Innovációs Tanácsa is foglalkozik vele. A sajtóban mintegy öt éve jelentek meg az első hírek a legújabb típusú önkormányzati rendőrségekről, illetve új nevükről, a városőrségekről.[26] Akkor Budapesten gondolták úgy, hogy szükség lenne egy ilyen típusú szervezetre – igaz a közterület felügyelet megszüntetésével. A múlt évben nagy port vert fel, amikor Miskolcon megalakult a szervezet, országos médiaérdeklődést keltve. Főleg az azóta másról elhíresült helyi rendőrkapitány dr. Pásztor Albert szavai keltettek feltűnést, mely szerint „bennünket egyébként minden megoldás érdekel, ami a helyzeten javíthat, ennek érdekében pedig akár az ördöggel is szövetkezünk.”[27] A polgárőrségtől eltérően ez felülről jövő kezdeményezés, olyan szempontból, hogy lakosaik biztonságáért tenni akaró önkormányzatok hozzák létre, illetve bíznak meg

cégeket a feladat ellátásával. Miskolc (ahol külső vagyónvédelmi céget bíztak meg a feladat ellátásával) mellett Szegeden (önkormányzati szerveződésű 1989-ben alakult³⁰) és – hogy ne csak nagyvárosi példát említsek, saját tapasztalatom alapján – Esztergomban (vagyónvédelmi cég) is létezik.

Mi is a városőrség? Nagyon jól fogalmazza meg a Miskolcon szolgálatot teljesítő Safety Sector Kft. honlapja. [28]

„A városőrség egy professzionális, a nap 24 órájában rendelkezésre álló, a rendőrség és a közterület-felügyelet munkáját kiegészítő, lakosságbarát szervezet, amelynek legfőbb célja a bűnmegelőzés és rendteremtés. A szervezet lényege, hogy a közterület-felügyelővel közösen járőröző városőrök révén a lehető legköltségkímélőbb módon akár a többszörösére növelhető a közterületen szolgálatot teljesítő járőrök mindenkori létszáma. A városőrségnek, természetesen nincsen hatósági jogosítványa, így a feladatait elsősorban a bizalomerősítő intézkedések, a kisebb jogsértések megszüntetése, a figyelmeztetés és a személy- és vagyónőri, magánnyomozói törvény hatálya alatt álló tevékenységek (személy- és vagyónvédelem, stb.) teszik ki.”

A városőrök jelvényvel igazolják magukat, és egyenruhában dolgoznak. Miben különböznek a városőrök a polgárőrség tagjaitól? A polgárőrnek több a jogosultsága, tagjai szolgálatellátás során közfeladatot ellátó személyként büntetőjogi védelem alatt állnak.³¹ Ez csak akkor illeti meg a városőrség tagját, ha hivatalos személy segítőjeként, támogatójaként rendőrrel együtt dolgoznak.³² Az egyenruhás városőrök egy civil biztonsági szolgálat tagjai, így ugyanannyi jogosultságuk van eljárási, mint egy állampolgárnak, azaz bűncselekmény elkövetőjét elfoghatják, és visszatarthatják a helyszínen, amíg a rendőrök ki nem érkeznek.

A már működő városőrségek mellett – Bajnai Gordon miniszterelnök, 2009. szeptember 7-én a Rendőrtiszti Főiskola évnyitóján bejelentett 10 pontos közbiztonsági program harmadik pontja alapján *létrejöhetnek a településőrségek*. A programról az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium honlapján lehet olvasni. [29] „A közbiztonság megerősítése érdekében, a megerősített rendőri jelenlét fenntartása mellett, a jövőben több szerep juthat az önkormányzatok rendészeti tevékenységének. Lehetővé válik, hogy állami eszközökkel, központi forrásból támogatva az önkormányzatok saját településrendészetet hozzanak létre – amennyiben ezt igénylik. Ezzel végre eszközt kapnak a helyi közbiztonságért viselt felelősségük érvényesítéséhez és létrejöhet az európai értelemben vett önkormányzati rendészet (community police).” A tervek szerint településőrök munkájuk során szorosan együttműködnének a rendőrséggel, de a tevékenységüket az önkormányzatok útján a jegyzők irányítanák. A kormány véleménye szerint a településőrök segíthetnék a közterület-felügyelők munkáját, ezzel pedig megháromszorozhatnák a közterület-felügyeletben részt vevők számát. A falvak is településőröket állíthatnának szolgálatba, akik a bűnmegelőzésben segítik a rendőrség munkáját, további érdekessége lenne a dolognak, hogy az új emberek részben az út a munkához program keretében kezdenek dolgozni, azaz hosszú ideje munkanélkü-

30 adat forrása: Arany oldalak, Szeged

31 A büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 137.§ 2. i) pont

32 Btk. 231. §

liek állhatnának szolgálatba, akik nem melleleg alacsony képzettségűek. A Szociális és Munkaügyi Minisztérium is megállapította, hogy drasztikusan csökken az alacsony képzettségűek munkája iránti igény, és tovább nőtt a segélyből élők száma. Ezen a negatív tendencián próbál változtatni az említett program, azaz az inaktív, alacsony képzettségűek munkához juttatásához, segély helyett munkalehetőséget ajánlva, továbbá a feketemunka visszaszorítása.³³ Nehezen tudom elképzelni, hogy érettségi nélküli emberek lássanak el ilyen jellegű feladatot, hiszen egyfajta jogismeret, értelmezés kell majd a munkavégzéshez. Mihez kell a jogismeret? A közbiztonsági program következő pontja a jegyzők „megerősítése”, hatékonyabb eljárások a kis értékű lopások ügyében. „A hatékonyabb felderítés érdekében a jegyzőnek több embere lesz, a településörrel megerősítve képessé válik arra, hogy a szabálysértésekben eljárjon. A településört, illetve a faluört quasi közreműködőként venné igénybe, akik az egyszerűbb eljárási cselekményeket elvégeznék (pl. helyszín, tárgy megtekintése).”

Véleményem szerint az ilyen jellegű településőrsegek létrehozásához erős jogszabályi háttér szükséges, azaz jogalkotási folyamattal, konkrétan kidolgozott háttér kell hozzá. Amennyiben összehasonlítjuk a dolgozatban korábban bemutatott állami szervezetekkel, megállapítható, hogy ilyen jogkörök végrehajtásához meg kellene határozni minimális felvételi követelményeket, továbbá a szakmához kötődően kötelező tanfolyamot, melyet akkreditált vizsga zárna.

Összefoglalás

A tanulmányban valamennyi közismert állami rendvédelemhez kötődő szervezeten kívül bemutattam azon egyéb szervezeteket, melyek tagjait fegyverrel fel lehet szerelni, továbbá a Magyar Köztársaság közrendjének, közbiztonságának fenntartásában részt vesznek. Az egyéb szervek kiválasztásával kapcsolatban valószínűleg helyes úton járhatok, mivel a dolgozatom lezárása után 2009. október 13-án tartottak közbiztonsági konferenciát az Országos Rendőr-főkapitányságon, melyen a felsorolt szervezetek többségének egy-egy képviselője tartott előadást. A címben feltett kérdésre, az áttekintett szabályozás és a rendelkezésre álló szakirodalom alapján, bár nagyon sok jogi norma úgy tekinti, hogy a rendvédelmi szervek egyben fegyveres szervek is – nem lehet egyértelmű választ adni.

Először a rendvédelmi szervekkel kapcsolatos kérdéseket összegezném. Kiindulási alapnak tekintetem a központi államigazgatási szervekről szóló törvényben foglalt csoportosítást, azaz e szerint a rendvédelmi szervek a következők:

- a) a rendőrség,
- b) a polgári védelem,
- c) a vám- és pénzügyőrség,
- d) a büntetés-végrehajtási szervezet,
- e) az állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóság,
- f) a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok.

33 SzMM: Út a munkához program Békéscsabán Forrás: <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=21147&articleID=33366&ctag=articlist&iid=1> 2009. szeptember 9-i letöltés

A felsorolásban szereplő szervezetek bemutatása után megállapítom, hogy egyértelműen csak a rendőrség,³⁴ a vám- és pénzügyőrség,³⁵ a büntetés-végrehajtási szervezet,³⁶ és a hivatásos önkormányzati tűzoltóság³⁷ tartozik a rendvédelmi szervek közé. A polgári védelem, továbbá a hivatásos állami tűzoltóság helyett helyesebb lenne a „katasztrófavédelem hivatásos szervei” megnevezést használni a Kat. alapján, melyek mellett a helyi szervként megmaradtak (nem központosított) a polgári védelmi kirendeltségek. A polgári nemzetbiztonsági szolgálatok rendvédelmi szervezetei léteire direkt meghatározás nincs, az *alapfeladatuk alapján kijelenthető, hogy rendvédelmi szervek*. Úgy gondolom azonban, hogy egy – a többi szervezethez hasonló – meghatározás a törvény szövegébe beépíthető.

A jogszabályok alapján véleményem szerint a teljes és helyes felsorolás az alábbi lenne. *Rendvédelmi szervek:*

- a) a rendőrség,
- b) a vám- és pénzügyőrség,
- c) a büntetés-végrehajtási szervezet,
- d) katasztrófavédelem hivatásos szervei,
- e) a polgári védelem kirendeltségei
- f) hivatásos önkormányzati tűzoltóság,
- g) a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok.

Másodszor azt vizsgáltam, hogy a Magyar Honvédség mellett a rendvédelmi szervek közül, *melyek bizonyulnak egyben fegyveres szervek is*. Megállapítottam, hogy csak a rendőrség, a vám- és pénzügyőrség, és a büntetés-végrehajtási szervezet amely kimondottan ide tartozik. Ezen kívül a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok tartozhatnak e körbe, a törvény szövege szerinti indirekt utalás ugyanis ezt támasztja alá: a szolgálatok hivatásos állományú tagjai szolgálati lőfegyver viselésére jogosultak.

A fentiek figyelembevételével a *fegyveres szervek kategóriájába tartoznak:*

- a) Magyar Honvédség,
- b) Rendőrség,
- c) Vám- és Pénzügyőrség,
- d) Büntetés-végrehajtási szervezet és a
- e) polgári nemzetbiztonsági szolgálatok.

Megállapításaim alapján javaslom a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény címének és 1. § (1) bekezdésének a módosítását. Helyes cím az lehetne, hogy *„A rendvédelmi szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról”,* míg 1. § (1) bekezdés így hangzana: *„A törvény hatálya a rendvédelmi szervek (a rendőrség, a katasztrófavédelem, a polgári védelmi kirendeltség, a vám- és pénzügyőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a hivatásos önkormányzati tűzoltóság és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok) hivatásos állom-*

34 Rtv. 4.§ (1) bekezdés

35 Vp.tv. 1.§ (1) bekezdés

36 Bv.tv. 1.§ (1) bekezdés

37 Tűz.tv. 30. § (1) bekezdés és Kat. 25. § (1)–(3) bekezdése alapján

mányú tagjainak szolgálati jogviszonyára (a továbbiakban: szolgálati viszony) és társadalombiztosítási ellátására terjed ki.”

Az egyéb szervezeteket is megvizsgáltam, amelyeknek fegyverrel rendelkező tagjai lehetnek, illetve a rendfenntartásban részt vehetnek. Bemutattam a fegyveres biztonsági őrseget, a természetvédelmi őrszolgálatot, a mezei őrszolgálatot, a közterület-felügyeletet, a polgárőrséget és városőrséget.

A polgárőrségen kívül valamennyi szerv tagjai számára szolgálati igazolvány kerül kiállításra, a szervezet jellemzőjére utaló jelvényt viselnek, bizonyos ismeretekből vizsgát kell tenni, és magasabb felvételi követelményeknek kell megfelelniük. Formaruhával ellátottak a szolgálati személyek és kényszerítő eszköz(ök)kel rendelkeznek. Ugyan a formaruha viselése nem kötelező a polgárőröknek és számukra semmilyen kényszerítő eszköz nem áll rendelkezésre, mégis van a normaszövegben egy mondat, amelyet e tanulmány készítésekor figyelembe kellett venni: *A polgárőrség az ország közrendje és közbiztonsága fenntartásának segítésében részt vevő társadalmi szervezet.*

A felsorolt szervezetek közül a fegyveres biztonsági őrseg, a természetvédelmi őrszolgálat és a mezei őrszolgálat rendelkezik fegyverrel, azonban a természetvédelmi őr és a mezei őr fegyverét csak önvédelem vagy végszükség esetén használhatja. Ezzel szemben a fegyveres biztonsági őr az állam működése vagy a lakosság ellátása szempontjából kiemelkedően fontos tevékenység, létesítmény, szállítmány ellen fegyveresen vagy felfegyverkezve intézett támadás elhárítására is alkalmazhatja, illetve használhatja (szájkosár és póráz nélküli szolgálati kutya mellett).

Amennyiben a rendvédelmi szervek kifejezés helyett a rendészeti szervek szókapcsolatot használnánk – véleményem szerint – az egyéb, e dolgozatban taglalt szervek is közéjük tartozhatnának előírt, illetve vállalt feladataik alapján. A szervek egy részének tagjai büntetőjogilag is elismert és kiemelt védelemben részesül hivatalos személyként, illetve közfeladatot ellátó személyként. A jövőben a jogalkotás egyik feladata lehet ezek egységesítése.

A büntetőjogi védelem, még inkább a közjogi elismerés az egyéb szervezeteknél annál is inkább szükségessé válik, hogy Magyarországon a közrend, közbiztonság – az emberek érzése alapján – romlik. Igénylik az egyenruhás szolgálatellátást, megértik, hogy nem állhat minden sarkon rendőr. Többek között emiatt is jönnek létre az egyéb szerveződések. Azonban véleményem szerint kell egy határt húzni: a városőrségek megalakulásán túl, melyet a kormány is támogat, már ne legyenek újabb ötletek, mint például seriff hivatal felállítása polgár településen, ráadásul a helyi szervezetek (közterület-felügyelet, mezőőrség) irányítására. Egyébként az ötlet úgy látszik visszafelé sült el, nagyon sok ellenzője lett.[30]

Azonban a településőrségek, amelyre a miniszterelnök felvetése alapján az *Egyéb szervezetek* kategóriájába tartozó városőrségek bemutatása során a 14. oldalon utaltam, létrehozása megfelelő irány lehet, csak a részletes szabályozást kell kidolgozni hozzá, meghatározni a elvárásokat, illetve el kellene gondolkodni az egységes formaruha és egyéb formai követelmények bevezetésén.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- [1] Pántya Péter: A Magyar Köztársaság fegyveres és rendvédelmi szervei Hadmérnök III. Évfolyam 2. szám – 2008. június
- [2] A közbiztonság és a közrend védelmében, illetve fenntartásában közreműködő szervezetekre vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2009. évi LXXXIV. törvény Magyar Közlöny 2009/100. szám 24943–24955. o. 2009. július 22
- [3] Ernyes Mihály: A magyar rendőrség története I. Budapest, 2002.
- [4] Szamel Lajos: A modern rendészet fogalom és következményei Studia Juridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata, Pécs, 1995.
- [5] A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény
- [6] A központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2006. évi LVII. törvény
- [7] A polgári védelemről 1996. évi XXXVII. törvény (rövidítve: Pv.tv.)
- [8] A katasztrófák elleni védekezés irányításáról, szervezetéről és a veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos balesetek elleni védekezésről 1999. évi LXXIV. törvény (Kat.)
- [9] A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (Rtv.)
- [10] A Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálatáról szóló 49/1995. (V. 4.) Kormányrendelet
- [11] A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény (Nb.tv.)
- [12] A fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény
- [13] A Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról 2001. évi XCV. törvény
- [14] A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény (Sztv.)
- [15] A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény
- [16] A tűz elleni védekezésről, a műszaki mentésről és a tűzoltóságról szóló 1996. évi XXXI. Törvény (Tűz.tv.)
- [17] A vám- és pénzügyőrségről szóló 2004. évi XIX. törvény (Vp.tv.)
- [18] A büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. Törvény (Bv.tv.)
- [19] A fegyveres biztonsági őrsegről, a természetvédelmi és a mezei őrszolgálatról szóló 1997. évi CLIX. törvény (Fbő.tv.)
- [20] <http://www.boon.hu/hirek/baleset-bunugy/cikk/munkaban-a-fegyveres-biztonsagi-orseg-borsodban/cn/news-20090702-02280419> 2009. augusztus 1-i letöltés
- [21] A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény
- [22] Kőszeg Város Önkormányzatának A mezei őrszolgálatról szóló 22/2007 (XII.22) Önkormányzati rendelete
- [23] A mezei őrszolgálat megalakításához, fenntartásához és működéséhez nyújtandó állami hozzájárulás igénybevételeinek rendjéről és feltételeiről szóló 64/2009. (V. 22.) FVM-PM együttes rendelet
- [24] A közterület-felügyeletről szóló 1999. évi LXIII. törvény
- [25] A polgárőrségről szóló 2006. évi LII. törvény
- [26] Városőrség vigyázna a rendre Budapesten 2004. 04. 07., <http://www.origo.hu/itthon/20040407varosorseg.html> 2009. szeptember 1-i letöltés
- [27] Városőrség járőrözik Miskolc „kemény” negyedében 2008. november 18. http://hvg.hu/itthon/20081117_varosorseg_miskolc_avas_safety_sector.aspx 2008. december 5-i letöltés
- [28] <http://www.safetysector.com/varosorseg.html> 2009. szeptember 1-i letöltés
- [29] Tíz pontból álló közbiztonsági programot hirdetett meg Bajnai Gordon miniszterelnök
Forrás: http://irm.gov.hu/miniszterium/cikk/Tiz_pontbol_allo_kozbiztonsagi_programot_hirdetett_meg_Bajnai_Gordon_miniszterelnok.htm 2009. szeptember 8-i letöltés
- [30] Orosz Zoltán: Szocialista seriff HVG 2009. október 3.

Majer Milán

Az afrikai Maghreb-országokban működő terror szervezetekről

Napjainkban az iszlám Maghreb terrorizmusra („Islám Nyugat”) (1) viszonylag kevés figyelmet fordítottunk annak ellenére, hogy 2001. szeptember 11-eki terrortámadás óta egy teljesen új, publicisztikai és tudományos jelentőségű terrorizmussal van dolgunk. Észak-Afrikában a terrorizmus már kikerült a figyelem középpontjából és másodlagos jelentőségű lett, ugyanis az iraki terror, illetve az Afganisztánban a megszállt területek terror-cselekményei háttérbe szorítják. Fontos, hogy megismerjük az új vonásokkal rendelkező észak-afrikai szervezeteket, amelyek számunkra is közelítő veszélyt jelentenek.

A Maghreb-országok terrorizmusa napjainkban egyre jobban erősödik. Kimutatták, hogy szoros a kapcsolat az erőszak és a más régiókban lévő iszlám világ, mint például Irak között. A terrorizmus ebben az Észak Afrikai régióban egyre kevésbé regionális vagy „pán-islám” jellegű, egyre inkább távolodik a fegyveres „gyarmatosító ellenes” vagy nacionalista küzdelmektől, a Nemzeti Felszabadítási Front Algéria (FLN) (National Liberation Front) gyökereitől.

Ez a tendencia negatívan befolyásolja a Nyugat érdekeit a régióban, azonban a különböző gazdasági szervezetek és terrorizmus ellen harcoló csoportok között találni kapcsolatot, ugyanis egységes formában globális harcot folytatnak az iszlám célkitűzésekkel szemben.

Mára széles körben elterjedt az egész Maghreb területen a fokozott agresszivitás, és emiatt növekednek, illetve erőre kapnak a konfliktusok Észak-Afrikában. Az al-Kaida Iszlám Terrorszervezet, (al-Kaida) (Al-Qaida Islamic Terror Organization) amely súlyosan megsérült az afganisztáni invázió után, és az új Iraki Ébredés Tanácsa mozgalom (AC) (Awakening Council) arra törekednek, hogy egy új, észak-afrikai fronton harcoló mozgalmat nyitnak, a nyugati kormányok és muzulmán szövetségeik ellen. Tehát fokozott figyelmet kell fordítanunk az észak-afrikai terrorizmusra. Algéria, mint a legnagyobb katonai hatalom Észak-Afrikában, gyarapodó EU kereskedelmi kapcsolatokkal rendelkezik, így szerepe egyre inkább központivá válik a régióban. Az Algéria elleni kampány az újonnan feléledő iszlám szélsőségeseknek lesz érdeke, akik szorosan kapcsolódnak más államokhoz, köztük Tunézia, Marokkó, Líbia, Mauritánia és Irak terrorszervezeteihez.

Algéria modern terrorista gyökere az a brutális, polgárháború idején harcoló Iszlám Megmentési Front (FIS) (Islamic Salvation Front) (2) volt, aki a demokratikusan megválasztott berendezkedést elutasította. Ez robbantotta ki a közel évtizedes konfliktust az új fegyveres szárny, FIS, illetve az Iszlám Fegyveres Csoport (GIA) (Group Islamic Armed) a korszerűen felszerelt és felkészült algériai hadsereg között. Ezen időszak alatt a két szervezet – a nem kevesebb mint 28 000 fegyveressel – válogatás nélküli mészárlást végzett a nők, férfiak, értelmiségiek, a gyerekek és az idősek között, néha egész falvakat elpusztítottak. Egyes becslések szerint több mint 200 000 életet oltottak ki az algériai zavargások időszakában.

Ez széles körben haragot váltott ki az Iszlám fegyveres Csoporttal szemben. Az algériai Hírszerzési és Biztonsági Szolgálat (DRS) (Department of Intelligence and Security) sikeres beszivárgása a GIA-ba, elindította a belső megosztottságot a fegyveres csoport vezetői között. Mindez úgy fejeződött be, hogy létrejött egy Iszlám Fegyveres Csoport szakadár szárny, melynek vezetője Hattab Hassan, szervezetének neve pedig a Szalafista Prédikáló és Harcoló Csoport (GSPC) (Salafist Group for Preaching and Combat) lett. Tevékenységük nem katonai célok elleni erőszakos támadásokra terjedt ki. Ám a GSPC harca alapvetően regionális maradt.

2003-ban a GSPC (3) elrabolt 32 német turistát, későbbi kicserélte őket öt millió euró váltságdíjra. Ez az emberrablás indította el a Szalafista Prédikáló és Harcoló Csoportot a nemzetközi porondon, és pénzügyi alapot biztosított a csoport tevékenységének a kiterjesztéséhez.

2005 közepén az amerikai haderő „FLINTLOCK-2005” közös hadgyakorlat keretében a Transz-szaharai Terrorizmus Ellenes Partnerség (TSCTP) (The Trans-Sahara Counterterrorism Partnership) erői, és az amerikai különleges erők csapatai megkezdtek a helyi terrorista erők leverésére irányuló kiképzést. A közös gyakorlat, sőt az egész TSCTP kezdeményezés bizonyítja a helyzet rendkívüli súlyosságát, amellyel felhívták a külvilág figyelmét az észak-afrikai terrorizmus jelentőségére.

Annak ellenére, hogy az algériai kormány amnesztia programot hirdetett az 1990-es évek végén, aminek eredményeképpen számos, korábban a Fegyveres Iszlám Csoport katonájaként tevékenykedő harcos letette a fegyvert, a Szalafista Prédikáló és Harcoló Csoport továbbra is megtartotta a hatalmat és befolyást. Bár vannak spekulációk, hogy Oszama Bin Laden (4) és az al-Kaida (5) segítette a GSPC-nek – a csoport nem nyilvánította ki hűségét az al-Kaidának 2003-ig. Ez talán abból fakadt, hogy a terrorszervezet szándéka a szélesebb, globális célok felé megerősödött, mint például a dzsihád a Nyugat ellen, és tapasztaltabbak lettek a GSPC alapító tagok is, rájöttek arra, hogy szükségük van az al-Kaidára, és az afgán edzőtáboraira.

Ayman Al-Zawahiri – aki egyébként szerepel az FBI top 10 körözési listáján – figyelmeztette a világot a GSPC és az al-Kaida kapcsolatáról, és az így létrejött al-Kaida Az Iszlám Maghreb Területeken, tehát Iszlám Maghreb al-Kaida (AQIM) (Al-Quaida in the Islam Maghreb) nevű terrorszervezet megjelenéséről. Azon volt a hangsúly, hogy a regionális lázadás egyetlen globális küzdelemmé (6) alakuljon, egy észak-afrikai szárny jöjjön létre, ahol a rendszerek helyreállítása a cél, vagyis az iszlamizáció erőszakos lefolytatása.

A fent említett, 2003-ban elraboltak váltságdíja később értékes támogatást nyújtott a mozgalom kibontakozásához, új eszközök beszerzéséhez. Így az Iszlám Maghreb

al-Kaida vásárolni tudott föld-levegő rakétákat, nehéz géppuskákat, aknavetőket és műholdas helymeghatározó berendezéseket.

Az ideológiailag egységes, és megújult anyagi forrásokkal rendelkező, AQIM hatékony terror-kampányba kezdett, al-Kaida jellegű, véres, öngyilkos merényleteket hajtottak végre városi környezetben. Ilyen volt a 2007-es támadás az ENSZ hivatalok ellen Algírban. Ez egy helyi csoport volt, ahol – saját bevallásuk szerint – hiányzott a pénz, a fegyver, és az embereket is toborozni kellett.

Véleményem szerint mára egy kiterjedt felkelés elindítása, globális kapcsolatok kialakítása és nemzetközi együttműködés lett a cél a Maghreb terrorizmusban. 2004-ben az Iszlám Maghreb al-Kaida vezető, Abdelmalek Droukdal (8) küldött egy közleményt, mely szerint egy titkos al-Kaida mezopotámiai parancsnok Abu Musab al-Zarqawi, (9) javasolja a két szervezet esetleges egyesülését. Ez jelentős lépés lenne a korábbi helyi mozgalom és pán-izlám dzsihád (10) óta sokat fejlődött szervezetnek, hiszen ez esetben megvalósulna a globalizáció.

A terrorizmus olyan környezetben, ahol virágzik a korrupció, bűnözés és szegénység van, ráadásul az újoncok ellátása bőséges, könnyen fejlődik. Ugyanez volt a helyzet a tálib-korszak Afganisztánjában, ahol az al-Kaida képes volt létrehozni egy hosszú távú, nagy és számos képzést szervező tábor-rendszert, gyakran személyre szabott igényekkel, kiszolgálva a különböző „fogyasztók” (11) (például a csecsen lázadók, a nyugati muszlimok) igényeit is. Ez a jelenség most kezd duplázódni a Maghreb-országokban, különösen AQIM tevékenységével kapcsolatban. A csoport jelenleg működő kis edzőtáboraiiban az észak-afrikai fegyvereseket, köztük leendő dzsihádista harcosokat, Marokkó, Tunézia, Nigéria területein is képzik.

Az utánpótlási sikerek ellenére az algériai terrorszervezetek tagjai közül sokat megölnék vagy elfognak. Azonban az elfogottak több mint a felét sikeresen kicserélték, illetve sokan kaptak kegyelmet is. Ezek a fejlemények érthetően felvetnek aggályokat a terrorizmus elleni védekezésben, illetve nehezebbé teszik a tisztviselők védelmét Európában és Észak-Amerikában. Ne feledjük, hogy a 2001. szeptember 11-ei támadások eredetileg mind az al-Kaida afgán képzési infrastruktúrájából indultak. (12)

Európa, különösen Franciaország, egyre inkább aggódva figyeli az Iszlám Maghreb al-Kaida tevékenységét, mert kijelentései szerint Franciaország, mint „első számú ellenség” létezik. A francia tisztviselők félelmét megerősítette az, hogy 2006 decemberében a hatóságok letartóztattak nyolc francia-algériai személyt Párizsban, akiknél számítógépek, éjjellátó szemüvegek, GPS helymeghatározó rendszerek, mobiltelefonok, fegyverek előállítására szolgáló gépek és több mint 30 000 amerikai dollár készpénz volt.

2007 decemberében az AQIM meggyilkolt négy francia turistát Mauritániában és fokozta a csoport tevékenységét Észak-Afrikában. Kinyilvánítva ellenségességét a korábbi gyarmati hatalmak, az Izrael állam és a „nyugat-barát, vagyis hitehagyott” muzulmán rendszerek ellen.

2008 júniusában a spanyol hatóságok letartóztattak nyolc ember, és azzal vádolták őket, hogy biztosították a logisztikai és pénzügyi támogatást az Iszlám Maghreb al-Kaida részére. Az ilyen incidensek igazolják az AQIM hálózatok működését külföldön, túl a Maghreb területeken. A működés itt is úgy történik, mint a Hezbollah

ellátási hálózatánál, ahol már ismert, hogy számos országban, pl. Venezuelában, az Egyesült Államokban, Kanadában is működnek szervezetek. Ez a kombináció – a hazai szakképzés, illetve a külföldi beszerzés – már aggasztó fejlődést mutat.

Legutóbb, 2008 augusztusában, az Iszlám Maghreb al-Kaida vezető, Abdelmalik Droukdal meghirdetett egy dzsihádost a mauritániai kormány ellen, mondván, hogy a mauritániai elitek „cionistaik.” Ez a tevékenység megegyezik az al-Kaida és Hezbollah izraeli érdekeivel, (13) vagyis a „nyugat barát” rendszerekben történő tevékenységgel. A csoport volt olyan merész, hogy gyilkossági kísérletet követett el a mauritániai uralkodó, Mohamed Ould Abd Al-Aziz tábornok ellen is, és támadta az izraeli nagykövetséget, illetőleg azt tervezte, hogy elrabolja a volt izraeli nagykövetet.

Mivel a szervezeti felépítését és kifinomultságát a tevékenységén belül egyre nagyobb mozgások jellemzik – mind a Hezbollah és az al-Kaida esetében – kijelenthetjük, hogy a Maghreb-területek terrorszervezetei jelentőségüket tekintve központi, kiemelt szerepet élveznek, hatalmuk van, helyüket tekintve globalizáltak és részt vesznek a Maghreb-államok működésében is. Ez a rugalmasság lehetővé teszi, hogy a csoport, sikeresen készítsen elő több támadást, feltéve, hogy AQIM nem túl ambiciózus, és továbbra is a keverik „puha” és a „kemény” célok támadását. A szervezetben már megjelent a működési-rugalmasság. A legújabb jelentések megjegyzik, hogy az Iszlám Maghreb al-Kaida kiképzései és edzőtáborai az algériai hatóságok tevékenysége miatt áttevődtek Mauritánia és Mali északi sivatagaiba. Elmondhatjuk, hogy főként a Maghreb-országok területein tevékenykedő szervezetek továbbra is ezt a területet használják fel a felkészülésre és képzésekre, azonban tevékenységük területe folyamatosan nő, és nem csak Franciaországban várhatók hatásos terrorcselekmények, hanem Európa más részeiben is, köztük a Schengeni-csatlakozást követően akár határ átlépési ellenőrzés nélkül megközelíthető Magyarország is.

Egyértelmű, hogy az AQIM jelentős feladatokat vállalt el az észak-afrikai, és közel-keleti terrorizmusban. Mivel az al-Kaida központi tartaléka, a volt afgán Mudzsahedin népcsoport kezd kifogyni, az Iszlám Maghreb al-Kaida csoportnak lesz tartalék Mudzsahedin veteránja. Ahogy az al-Kaida központi vezetőinek a hosszas hiánya – sőt lehetséges halála, vagy akár Bin Laden halála – után lehetséges, hogy AQIM veszi át a vezető szerepet és megtörténhet, hogy a globális dzsihád vezetője lesz. Az al-Kaida komoly problémákkal küzd az afgán kiutasítás és az állandó amerikai törekvések miatt, míg a kevésbé nagy visszhangot keltő Iszlám Maghreb al-Kaida képes virágozni annak érdekében, hogy sikeres bevetésekre szövetkezzenek bárhol a világban. Jelentős, folyamatosan fejlődő terrorszervezet ez, lehetséges vezetője a globalizált terrorizmusnak.

Az AQIM részére előnyös lehet, hogy az észak-afrikai porózus határokon gyengék a hatóságok, azonban tény, hogy ez a hely nem megfelelő az al-Kaida örökös központjának. Személyi problémák is vannak, mert az Iszlám Maghreb al-Kaida vezető Droukdal nyomába sem ér Bin Laden-nek.

Míg az AQIM erőszak és propaganda továbbra is nő, ideológiailag is kötődik az al-Kaida magjához. Amennyiben az al-Kaida központi hatóság összeomlik, az Iszlám Maghreb al-Kaida könnyen találhatja magát egyedül, külföldi segítség nélkül. Ha kiderül, hogy Bin Laden maga is elhunyt, az AQIM is szembesülhet bizonyos fokú presztízsesséssel. Mindazonáltal, az Iszlám Maghreb al-Kaida továbbra is kiemelkedő

szerepet játszik az észak-afrikai terrorizmus szerepkörében, és valószínűleg továbbra is a Maghreb-országok központi terrorhálózata lesz, legalább a következő évtizedben, illetve egyes elemzések szerint esetleg a következő két évtizedben is.

Az AQIM Észak-Afrikában és Irakban folyamatosan tevékenykedik öngyilkos merénylőként. Gyalogos harcosokat, középszintű parancsnokokat is küld Irakba. Ez arra bizonyíték, hogy az Iszlám Maghreb al-Kaida támogatást nyújt a távoli, de az ideológiai és stratégiai fontosságú Iraknak is. Az AQIM sikerei Irakban tovább növelik a szélsőséges hálózat fejlődési ütemét. Bemutatják, hogy a régóta gyűlölt francia államnak, már nem csak az Iszlám Maghreb al-Kaida, hanem al-Kaida Iraki Terror-szervezet (AQI) (Al-Qaida in Iraq Terror Organization) is ellensége. A 2005-ben két algériai diplomata meggyilkolása már az AQI műve volt. Ez kétségtelenül bizonyítéknak tekinthető a globalizált Maghreb terrorizmussal kapcsolatban.

Algéria ügyes volt, a „pénzszerző” tevékenységben, mert megszerezte az USA anyagi támogatását az AQIM hálózat felderítésére, sőt katonai és diplomáciai támogatást is kapott, ahol a mai napig is szinte megszállottan mindenki az al-Kaida hálózattal folytatott háborúra összpontosít. (14)

Ez a dinamizmus fellelhető volt a hidegháborús időszakban, amelyben csak a kelet szellemét idézték, és a „dominó-elmélet” és a „kommunista beszivárgás” (15) említésével megszerezték a nyugati katonai és pénzügyi támogatást. Ebben az összefüggésben vizsgálva a Maghreb terrorizmust, megállapíthatjuk: Algéria lehet, hogy megtalálta a „terrorizmus elleni háború” kényelmes és megbízható anyagi forrását. A Szalafista Prédikáló és Harcoló Csoportból létrejövő Iszlám Maghreb al-Kaida bizony lehet, hogy tervezett fejlődés volt, ahogy az is hogy Algéria befogadta az iszlám terrorizmust, bár az algériai hatóságok szerint az al-Kaida magától érkezett oda. Amennyiben ez katasztrófa, a katasztrófát nem lehetett volna jobban kialakítani, mint hogy az Egyesült Államok a lehető legnagyobb támogatást nyújtsa minimális amerikai felügyelettel. Ez nem azt jelenti azonban, hogy az észak-afrikai terrorizmus nem terjedhet át az európai vagy észak-amerikai területekre. Nagyon is reális ennek veszélye.

Algériának ezért a támogatásért nem csak saját területén kell küzdeni a terrorizmus ellen, hanem a szomszédos országokban is, így tehát ellensége lett a Marokkói Iszlám Harcoló Csoportnak (GICM) (Moroccan Islamic Combatant Group) is. Felmerült már az igény, hogy Algéria teljes mértékben nyugat-európai befolyási övezetté váljon, illetve a „NATO déli szárnya legyen”. Az algériai elitek már valószínűleg érdeklődéssel figyelik ezt a törekvést. (16) Az algériaiak egy része tisztában van azzal, hogy nem feltétlenül jelent jót az USA és Nyugat-Európa barát politika, mert így intenzívebbé válhat a terror fenyegetettség, illetve fokozódhat a külpolitikai feszültség a környező iszlám államokkal kapcsolatban.

A Maghreb terrorizmus a széleskörű támogatói hálózata, a földrajzilag előnyös elhelyezkedése, a széles körű iszlám fejlődés-növekvés, (iszlamisztáció) kedvező lehetőséget nyújt a terroristák „szakmai” fejlődésének. Az USA közvetetten és az iraki háború közvetlenül tette lehetővé, hogy a hálózat bárhová tudjon küldeni harcosokat, külföldi, jelen esetben iraki harci tapasztalatokkal rendelkezőket. Ezeknek a harcosoknak az ismeretei kiterjedtek a városi felkelésekre, robbantásokra, hagyományos harctéri tapasztalatokra. Így szerzett értékes veteránokat az AQIM a Maghreb-orszá-

gokba. Abból a célból küldik őket a Maghreb területekre, hogy tapasztalataikat átadják a kiképző táborok növendékeinek, akiket viszont értékes tudással a fejükben lehet bevetni, többek között Irakban is. E tapasztalat birtokában tud az Iszlám Maghreb al-Kaida viszonylag nagy számban bevetni, főként az iraki területeken újabb és újabb jól képzett terroristát.

Ez a folyamat szorosán követi a tapasztalt al-Kaida központi vezetésének az 1980-as években folytatott tevékenységét, amikor az Afganisztánban szerzett ismereteket és tapasztalatokat használták fel. A szovjetellenes dzsihád, feltéve, hogy jól finanszírozott képzési csoport volt, az újonnan felvettekkel nyerhetett értékes harci képességeket az amerikai támogatás segítségével. Az amerikaiak által kiképzett, több ilyen afgán veterán ezután vált a közép- és magas szintű vezetés részévé az al-Kaida rendszerén belül, beleértve Bin Ladent, magát is.

A terrorizmus a Maghreb-országokban gyorsan bővül, fejlődik. Ennek több fontos oka van: ideértve az erőforrásokat, az ideológiát, a regionális történelmet és a külföldi konfliktusokat. Forrásokat jelent az észak-afrikai terrorizmus számára – különösen Iszlám Maghreb al-Kaidán keresztül – a külföldi közbeszerzési hálózatok működtetése – fegyverek, számítógépek stb. – és az adományok a gazdag al-Kaida-szimpatizánsoktól, (17) az Öböl-államok részéről.

Az iszlám általában véve egyre népszerűbb, a tekintélyelvű államok lakossága, mint Egyiptom, Algéria és Marokkó egyre inkább vallási vezetésű, ez a növekvő valóságosság teheti a helyi lakosságot sokkal veszélyeztetettebbé. A Maghreb regionális története, a gyarmati-ellenes küzdelmekhez olyan szilárd alapot biztosít, amelyre a lázadók és dzsihádisták nyugodt szívvel építhetik az új stratégiát.

Ezt tükrözte Egyiptomnak a helyzete az 1990-es években, ahol a helyi terrorista szervezet, az Egyiptomi Iszlám Dzsihád Terrorszervezet (EIJ) (Egyptian Islamic Jihad Terror Organization) (18) – az Al-Zawahiri (19) testvérek parancsnoksága alatt – növekedett, és kapcsolatba lépett az al-Kaidával. Emellett a népszerűtlen Nyugat-Afganisztánban és Irakban kifejlődő új veteránok a Maghreb terror csoportok tagjaivá váltak, pl. a volt afgán Mudzsahedin és Iszlám Maghreb al-Kaida parancsnok Mokhtar Belmokhtar. Ezek a veteránok nagyon értékes képességeket és tudást hoztak magukkal az embercsempészetben, fegyverkereskedelemben és a városi hadviselésben a Maghreb régió területére.

Az iraki és afganisztáni konfliktusok is kiváló okok a „defenzív” dzsihád agresszivitásának fokozására. A külföldi beavatkozások mindig kitűnő okot biztosítanak a radikalizálódásnak. Ezek a konfliktusok is elősegítették a regionális hálózatok kialakulását a Maghreb területeken. A nagyobb, algériai Iszlám Maghreb al-Kaida, és a kisebb iszlám csoportok Líbiából, Tunéziából, Marokkóból és Mauritániából így képesekké váltak az együttműködésre.

Az afrikai Maghreb-országokban működő és alakuló terrorszervezetekről leírtak azt mutatják, hogy egyre professzionálisabban tudják tevékenységüket folytatni. Míg az észak-afrikai terrorizmus korábban egymástól eltérő, regionális jelenség volt, mostanra megnövekedett, új vonásokkal mára a terrorizmus minden korábbi jellemzőjét magába foglalja. Jó eséllyel elterjedhet az európai és észak-amerikai területeken is. A hangsúly a nyugati terrorelhárító erőfeszítéseken van, hiszen az Afganisztánban, Pakisztánban, Irakban folytatott tevékenység minél sikeresebb, a Maghreb

országokban annál inkább fog nőni a tapasztalat. Így tehát célszerű lenne az Észak-afrikai régióban is nagyobb terrorelhárító munkát végezni, illetve fontos lenne a nemzetközi együttműködés keretében történő operatív információ csere mind a katonai, mind pedig a rendőri szervezetek részéről.

RÖVIDÍTÉSEK

Nemzeti Felszabadítási Front, Algéria, National Liberation Front, (FLN)
al-Kaida az Iszlám Maghreb területeken, Al-Qaida in the Islam Maghreb, (AQIM) Iszlám Maghreb al-Kaida
Fegyveres Iszlám Csoport, Group Islamic Armed, (GIA)
Szalafista Prédikáló és Harcoló Csoport, Salafist Group for Preaching and Combat, (GSPC)
Hírszerzési és Biztonsági Szolgálat, Algéria, Department of Intelligence and Security, DRS
Iszlám Megmentési Front, Islamic Salvation Front, (FIS)
A Transz-szaharai Terrorizmus Ellenes Partnerség, The Trans-Sahara Counterterrorism Partnership, (TSCTP)
Isten Pártja Félkatonai Szervezet, God's Party Paramilitary Organization, (Hezbollah)
al-Kaida Iszlám Terrorszervezet, Al-Qaida Islamic Terror Organization, (al-Kaida)
al-Kaida Iraki Terrorszervezet, Al-Qaida in Iraq Terror Organization, (AQI)
Marokkói Iszlám Harcoló Csoport, Moroccan Islamic Combatant Group, (GICM)
Egyiptomi Iszlám Dzsihád Terrorszervezet, Egyptian Islamic Jihad Terror Organization, (EIJ)
Ébredés Tanácsa, Irak, Awakening Council, (AC)

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. J. Nagy László: Az arab országok története a XIX–XX. században. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest 1997.
2. Magyar Szemle, budapest, 2005. október, Speidl Blanka, Radikális iszlám, ellenség vagy szövetséges
3. http://www.algeria-watch.org/fr/aw/gspc_etrange_histoire.htm 2010. 01. 02.
4. http://hvg.hu/vilag/20090314_oszama_bin_laden_hanguzenet_izrael.aspx 2010. 01. 02.
5. Kemény János: Az al-Kaida mozgalom ZMNE, Hadtudomány, 2005. 1.
6. Gorka L. Sebestyén. Hiperterrorizmus, a terror globalizációja www.es.hu 2009. 10. 05.
7. Kitekintő, 2010. I. Csiszár Estella: Algériai terrorizmus, globális vagy lokális fenyegetés?
8. The New York Times: 2008.07.01. szám, Interjú Abdemalik Droukhal-lal
9. The Washington Post, 2006.06.08. szám, Beszámoló Abu Musab al-Zarqawi-ról
10. Póczik szilveszter: Az iszlám forradalom, Polgáriszemle, 2009. I.
11. Kulcsár Árpád: Keltsetek félelmet! – parancsolja Mohamed, Új Exodus, XV. évf. 1. sz.
12. Vörös Nóra: A biztonságpolitika új kihívásai, Korunk, 2005. augusztusi szám
13. Seres László: Gáza, Holokauszt és peepshow, 2009.01.14. Hírszerző, 2009. 01. 14.
14. Nico Schmeja: A nemzetek biztonsága a globalizáció korszakában, Hadtudomány, 2008/3.
15. Henry A. Kissinger: Diplomácia, Budapest, Panem-McGraw-Hill-Grafo, 1996. 956 old.
16. Szternák György: Gondolatok a terrorizmusról, ZMNE tanulmány
17. Honvédelem online folyóirat, 2009. 10. 30.
http://www.honvedelem.hu/cikk/0/16988/al-Kaida_tamogato.html
18. Magyar Honvéd: Új menedzser az afganisztáni bázis élén, 2007.06.21.
19. www.fbi.gov A 10 legkeresettebb terrorista, Körözés top 10. Fénykép, személyes adatok, 2010. 01. 02.

Ligetvári-Takács Krisztina

Az ivóvíz meghatározó szerepe az afrikai fegyveres konfliktusok kialakulásában

A vízhiány már most számos társadalmi és fegyveres konfliktus okozója világszerte és még inkább az lesz a jövőben. A fejlődő országok, két lehetőség közül választhatnak: vagy harcolnak az ivóvízért, vagy pedig elindulnak a vízben gazdag országok irányába, például Észak-Amerikába vagy Észak-Európába. Hamarosan mindkét folyamatot végignézhetjük. Afrikában számos folyó mentén már most helyi összetűzések alakulnak ki, és ha a népesség és vele együtt a vízszükséglet a jelenlegi ütemben nő, ezek a konfliktusok akár háborúhoz is vezethetnek.

Egyre több ember egyre több vizet fogyaszt, ami a szennyezéssel és a klímaváltozással együtt a föld édesvízkészleteinek kiszipolyozásához, vízhiányhoz vezet. Bolygónk szegényebb régióiban több mint 1 milliárd ember küzd a szomjhalál ellen, vagy nem jut megfelelő minőségű vízhez. Főként Afrika országaiban minden 10 halálból 8 visszavezethető a vízhiányra és a szennyezett ivóvízre.

Az ivóvízhiány az a világméretű jelenség, amikor az emberi társadalom édesvíz-igénye meghaladja a rendelkezésre álló mennyiséget. A vízhiányos országok lakossága 2025-re az ezredfordulás közel fél milliárdról 3 milliárdra nőhet és a probléma Afrikát és Dél-Ázsiát érinti elsősorban.¹

Hozzá vagyunk szokva ahhoz, hogy a jólétet gazdasági mutatókkal mérjük, a vízellátás szempontjából a jólét mérőszáma az egy főre jutó víz mennyisége köbméterben vagy tonnában. Egy olyan ország, ahol az évente egy főre jutó víz mennyisége 1700 köbméter, vízben gazdag országnak számít, hiszen kényelmesen tudja fedezni mezőgazdasági, ipari és lakossági vízszükségletét. E szint alatt már gondok jelentkezhetnek. Ha az évente egy főre jutó víz 1000 köbméter alá süllyed az embereknek vízhiánnyal kell szembenézniük. Ha évente kevesebb, mint 500 köbméter jut egy főre, akkor az emberek krónikus vízhiánnyal szembesülnek. Ezen a szinten az emberek már a hidrológiai szegénység áldozatai, nincs elég vizük az élelmiszertermeléshez és a legegyszerűbb higiéniai szükségleteiket sem tudják kielégíteni.²

1 <http://hu.wikipedia.org/wiki/Iv%C3%B3v%C3%ADzhi%C3%A1ny>

2 UNDP, op. cit. note 30, p. 135.

A világ legsúlyosabb vízhiánya Észak-Afrikában és a Közel-Keleten van. Míg pl. Marokkóban és Egyiptomban az évente egy főre jutó víz mennyisége 1000 köbméternél kevesebb, Algériában, Tunéziában és Líbiában már 500 köbméternél is kevesebb. Vannak olyan országok (Szaúd-Arábia, Jemen, Kuvait és Izrael) ahol az évente egy főre jutó víz 300 köbméternél is kisebb mennyiség. A Szaharán túli övezetben is egy sor olyan ország található (pl. Kenya és Ruanda), amelyek szintén krónikus vízhiánnyal kénytelenek szembenézni.³

Néhány jellemző adat a vízhiány következményeiről:

- Nigériában naponta közel 1000 ember hal meg a nem megfelelő víz és higiénia miatt. WHO 2002.
- Koszos és fertőzött víz miatt ötször annyi gyerek hal meg a világon, mint AIDS-ben. ENSZ, Human Development Report, 2006.
- Afrikában és Ázsiában a nők átlagosan 6 kilométert gyalognak, hogy vízhez jussanak.
- Afrikában és a Szaharában évente 40 milliárd órát töltenek az emberek vízgyűjtéssel.⁴

Afrika szomjazik és éhezik, nyomorog és súlyos járványok kínozzák. De leginkább szomjazik. Napjainkban több áldozatot szed az egészséges, a még iható víz hiánya, mint az AIDS és a háborúk!

A vízhiány nemcsak azért fenyeget, mert egyre több vizet isznak meg vagy használnak el az emberek a tisztálkodásra, hanem azért, mert egyre többet igényel majd a mind több embert kiszolgáló mezőgazdaság és ipar is. Egy kilogramm burgonya megtermeléséhez például 1000, ugyanennyi marhahúshoz 42 500 liter vízre van szükség. Ez már magában is vízhiányhoz vezet, de ott van még a vízszennyezés és a klímaváltozás is. Egy embernek 50 liter az ajánlott napi vízmennyiség, de 30-ból is elvan: 25 higiénia, 5 liter ivásra és főzésre jut. Gambiában pl. azonban csak 4,5, Maliban 8, Szomáliában 8,9 Mozambikban 9,3 liter víz jut egy főre naponta. Egy amerikai ugyanakkor 500 litert használ fel egy nap. Nyugaton 8 liter víz folyik el egy fogmosás, 10–35 egy vércéoblítés, 100–200 liter pedig egy zuhany alkalmával.⁵ Egy átlag európai naponta 150–200 liter vizet is elhasznál a mindennapi tevékenységei során (fürdés, fogmosás, borotválkozás, mosás, ivás), de ebből mindössze kb. 2 litert iszik csak meg. Ezzel szemben Kenya egyes vidékein például egy ember teljes napi vízfelhasználása 2–5 liter, és ennek megszerzéséhez is kilométereket kell gyalognia.

Bolygónk szegényebb régióiban több mint 1 milliárd ember küzd a szomjhalál ellen, vagy nem jut megfelelő minőségű vízhez. Főként Afrika országaiban minden 10 halálból 8 könnyen visszavezethető a vízhiányra, és egyes kutatók azt állítják, hogy 20 év múlva 3 emberből már kettőnek nem lesz elég ivóvize. Hamarosan tehát nem

3 Válságok, kockázatok és fenyegetések az EU biztonság- és védelempolitikájának (ESDP) tükrében, A Közép-afrikai konfliktusok hatása Európa biztonságára, Lévay Gábor MH GEOSZ Katonaföldrajzi és szakkiképzési osztály, ZMNE doktorandusza, 2008., <http://www.kalasznyikov.hu/index.php?page=cikkek&proba=1&story=67>

4 ENSZ, Human Development Report, 2006

5 Origo online/Nagyvilág: A víz-háborúk kora jöhet, 2006. 03. 07-
<http://www.origo.hu/nagyvilag/20060303vizhaboruk.html>

lesz elég ivóvíz. Kérdés, hogy akkor az emberiség kétharmada mit tesz azért, hogy ne haljon szomjan. A fejlődő országok, két lehetőség közül választhatnak: vagy harcolnak az ivóvízért, vagy pedig elindulnak a vízben gazdag országok irányába, például Észak-Amerikába vagy Észak-Európába. Szakértők szerint hamarosan mindkét folyamatot végignézhetjük. Afrikában a Nílus, a Niger, a Volta és a Zambézi folyó mentén már most helyi összetűzések alakulnak ki, és ha a népesség és vele együtt a vízszükséglet a jelenlegi ütemben nő, ezek a konfliktusok akár háborúhoz is vezethetnek.⁶

Vízhiány okozta lehetséges válságócok, következmények-biztonsági kihívások

Jelenleg egyetlen afrikai ország sem tudja 100%-osan ellátni lakosságát egészséges ivóvízzel. A vízhiány így már most számos társadalmi és fegyveres konfliktus okozója és ez még inkább így lesz a jövőben. Különösen kiszolgáltatott helyzetben vannak a folyók alsó folyásánál elhelyezkedő országok, hiszen a felvízi államok sokszor elhasználják, vagy elszennyezik a víz jelentős részét. Mindez erőszakos konfliktusok kialakulását eredményezheti, különösen, amikor az alvízi ország katonailag erősebb a felvínél.

Potenciális válságóc a Nílus körzete, ahol Etiópia és Szudán egyre több vizet használ el a katonailag erősebb, alvízi Egyiptom elől. Etiópia, Szudán lakossága egyre nagyobb mértékben fogyasztja az ivóvizet, elképzelhető, hogy Szudán meg Etiópia annyira elhasználja a folyót, hogy már nem jut elég víz. Egyiptom már 1991-ben bejelentette, hogy kész katonai beavatkozás árán is megvédeni jogát a Nílus vizére.⁷ A Nílus alapvető fontosságú a folyó völgyben élő százhatvanmillió ember számára, Egyiptomnak pedig egyenesen élet-halál kérdés, mivel nincs semmilyen más vízforrása. Nagy-Britannia és Egyiptom 1929-ben szerződést írt alá – Nílusi Víz Egyezmény –, melynek értelmében semmiféle olyan munkát nem végezhetnek a Níluson és mellékfolyóin, amely csökkentené az Egyiptomot elérő vízmennyiséget. Továbbá az 1959. évi megállapodás a Nílus teljes hasznosításáért is, Egyiptomnak teljes jogot biztosított a Nílus vize felett. Ezeket a szerződéseket most több ország is megkérdőjelezi, a folyó felső szakaszánál lévő országok, köztük Kenya, Uganda és Tanzánia, már kifejezték aggodalmukat a régebről fennmaradt nem fair rendezés miatt.

A kelet-afrikai országok semmisnek akarják nyilvánítani a szerződéseket, melyeket ők idejét múlt, a gyarmati időkből fennmaradt relikviáknak tekintenek. Egyiptom azonban, amely minden szempontból jól felfegyverzett ország kijelentette, hogy bármiféle kísérlet, ami az államközi szerződés megváltoztatására vagy megsértésére irányul, hadüzenetnek tekintendő a jövőben. Legkevesebb 10 afrikai ország kész a fegyveres konfliktusra a Nílus vizéért! A „Nílus-völgyi Kezdeményezés” keretében rendezett találkozóktól remélik, hogy a viták ellenére sikerül közös álláspontra jutni a folyó vizének megosztásáról.⁸

6 Zöldhullám, 2008-03-25, http://zoldhullam.blog.fn.hu/index.php?view=bejegyzes_oldal&bejid=49275&bejcim=Ivovizio&todo=

7 Ha majd kiszárad a csap..., <http://www.globalbalance.hu/node/39>

8 Hetek: A Nílus jövője, http://www.hetek.hu/szines/200403/a_nilus_jovoje

A következő háborút a vízért folytatják (ForestPress),

http://forestpress.hu/jie_hu/index.php?option=com_content&task=view&id=3015&Itemid=2

a véres polgárháború során bevett taktika volt, hogy az ellenséget megfosszák ivóvíz forrásától.¹⁴

Globális szinten a 2050-ig előre jelzett majdnem hárommilliárdos népességnövekedés legnagyobb része olyan országokra jut, ahol a talajvízszint már napjainkban is süllyed. Általában csak azok az államok szenvednek leginkább a vízhiánytól, amelyek olyan száraz vagy félig száraz régiókban vannak, ahol a népességnövekedés gyors és a családtervezéssel szembeni ellenállás erős. Az államcsődbe jutott országok listájának elején szereplő államok közül is sok olyan van, amelyben a lakosság szám növekedése meghaladja a rendelkezésre álló vízmennyiség növekedését. Ebbe az ország-csoportba tartozik: Szudán, Irak, Szomália, Csád, Afganisztán, Pakisztán és Jemen. Amennyiben ezekben az országokban nem sikerül stabilizálni a népességet, az egy lakosra jutó vízmennyiség folyamatos csökkenése még nehezebb helyzetbe hozza ezeket az amúgy is túlságosan súlyos helyzetben lévő kormányokat.¹⁵

A vízhiány elindíthat egy komoly népvándorlást – „vízmenekültek”

Az Európai Parlament már komolyan veszi azt a problémát, hogy a fejlődő világból milliók indulhatnak majd el észak felé egészséges ivóvíz reményében.

Az emberi fogyasztásra alkalmas víz egyértelműen a stratégiai nyersanyagok sorába emelkedett. A világ növekvő népessége és a modernizálódó, globalizálódó társadalmak és fogyasztási szokások következtében a vízgazdálkodás is átalakult a víz-igény növekedése miatt. A víz alapvetően megújuló energiaforrásnak számít ugyan, de a víz mennyisége az éghajlatváltozás miatt folyamatosan csökken. A vízkészletek eloszlása pedig egyenlőtlen: ma a statisztikák tanúsága szerint a Föld lakosságának közel kétharmada nem jut megfelelő minőségű vagy mennyiségű vízhez. Az előrejelzések alapján pedig *húsz éven belül közel 2,5–3 milliárd ember fog szenvedni olyan súlyos vízhiányban, ami a megélhetést veszélyezteti.* Mindez pedig értelemszerűen a „vízmenekültek” számának rohamos növekedését, illetve a fegyveres konfliktusok számának növekedését eredményezi. Annak ellenére, hogy a vízkonfliktus alapvetően közel-keleti és észak-afrikai probléma, a következmények Európát is direkt módon befolyásolják, például az illegális migráció tömegessé válásával, amit Málta, vagy Spanyolország már ma is a saját bőrén érzékel.¹⁶ *Európa számára tehát az afrikai ivóvízprobléma következményei közül a legnagyobb kockázatot a migráció, illetve a menekült kérdés kezelhetetlenné válása jelentheti.* Óvatos becslések szerint a következő 15 évben mintegy 16–18 millió ember érkezik majd menekültként Európába.¹⁷

14 Biztonságpolitikai Szemle, Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület, Az új típusú biztonsági kihívások új elméleti keretben, http://bizpol.playhold.hu/?module=corvinak&module_id=4&cid=1

15 Population projection from U.N. Population Division, op. cit. note 1.

16 Biztonságpolitikai Szemle. Lásd 14. lábjegyzet.

17 Lévay Gábor. Lásd 3. lábjegyzet.

Kiterjesztett biztonsági hatások, kihívások

Egyáltalán nem új keletű az a biztonságpolitikai feltevés: a jövő konfliktusainak egyik forrása a földrészeken belüli konfliktusok az ivóvízért, a művelhető területekért, a halászati lehetőségekért, illetve az egyre növekvő létszámú menekültek áttelepülésének megakadályozásáért fog kirobbanni. Politikai konfliktusok keletkezhetnek, ha tömeges elvándorlás indul meg azokról a területekről, ahol a megkárosított ökoszisztémák már nem tudják eltartani a lakosságot. A menekültek gyakran átlépik az államhatárokat, mint ahogy ennek egyre-másra tanúi lehetünk az utóbbi időben Afrikában. A legtipikusabb eset az, amikor a sivatag terjedése dél felé szorítja a nomád pásztorokat, akik összeütközésbe kerülnek az itt élő paraszttal.

Afrikában egy kirobbanó háború azonban még a győztes számára is katasztrófa-lis lehet. A háborúk következménye: visszaesik a gazdaság, a harcok következtében előforduló termőterületek elhagyása miatt romlik a talaj minősége, megindul a talajerózió, csökken a mezőgazdasági termelés. Az ország gyenge infrastruktúrája komoly károkat szenved, menekültáradat alakul ki, amely megnöveli egy-egy térség ivóvíz fogyasztási igényét, a menekültek környezetromboló tevékenysége (fák kivágása, orrvadászat, talaj- és vízszennyezés) megterheli a térséget, a törékeny és instabil államok esetében pedig még az állam összeomlása is megtörténhet.

De még háborúk nélkül is komoly válságok keletkezhetnek: erre szemléltető példa a Dél-afrikai Köztársaság, ahol a namíbiai menekültek ellen indult pogrom a dél-afrikai szegények és munkanélküliek között, és emiatt már a hadsereget kellett bevetni.

Az élehető területek megtartásáért vagy megszerzéséért kirobbanó konfliktusok minden bizonnyal meg fognak szaporodni a kontinensen. Előfordulhatnak államok közötti konfliktusok is, de leginkább etnikai-törzsi és vallási ellentétek formájában fognak jelentkezni. Ezek kezelése azonban akár politikai, gazdasági és diplomáciai eszközökkel, akár katonai eszközökkel, sokkal bonyolultabb. Katonai beavatkozás esetén hosszan elhúzódó válságkezelésre kell felkészülni, mivel a problémák többségét csak gazdasági téren lehet megoldani, ehhez viszont idő kell. A békefenntartó tevékenység sokkal költségesebb lesz, mivel nem lehet helyszínen beszerezhető élelmiszerekkel és ivóvízzel számolni, mindent hazai bázisról kell biztosítani. Ezen kívül előfordulhat, hogy a békefenntartó kontingens feladata lesz – még ha csak átmeneti időre is – a rászorulókat ellátása élelmiszerekkel és ivóvízzel. Ráadásul ezek a missziók veszélyesebbek lesznek, mivel bármikor megtámadhatják a válságkezelésben részt vevő csapatokat lázadó csoportok vagy fegyveres bűnbandák az élelmiszer, az ivóvíz és egyéb készletekért.¹⁸

Afrika különösen veszélyeztetett a konfliktusok kialakulása és azok kezelése tekintetében is. Egyrészt a válságokkal való szembenézés és a konfliktuskezelés az elmaradottabb országokban – és ilyen szempontból Afrika mindenképpen kiemelkedő – eleve sokkal nehezebb. Hiányzik a technika, az infrastruktúra, az erőszak-monopóliummal rendelkező stabil központi kormányzat, amely minden válságkezelés-

18 Lévay Gábor. Lásd 3. lábjegyzet.

nek kulcseleme. Vagyis a katasztrófa kezelése vagy egy konfliktus leküzdése sokkal nehezebb egy afrikai országban, mint egy magasabban fejlett régióban. Afrika egyes területein ugyanis halmozottan jelentkeznek a problémák: a vízhiány kihat a mezőgazdaságra és az élelmiszertermelésre, ez utóbbi az emberek táplálkozására és egészségére. Az alultápláltság pedig már önmagában is olyan probléma, ami jóval védtelenebbé teszi az embereket az egyéb nehézségekkel szemben. Az afrikai kontinens jelenleg szinte minden egyes felsorolt problémával szembenéz.¹⁹

A problémák megoldását hátráltató tényezők

Az afrikai problémák kevésbé hozzák lázba a világ közvéleményét, mint más földrészeken, régiókban zajló konfliktusok. Leginkább azért, mert az afrikai kontinens – gazdasági és politikai szempontból egyaránt – még csak a globalizált világ periferiáján van jelen. Az afrikai konfliktusokkal a fejlett országok csak akkor foglalkoznak, ha ezeknek a konfrontációknak intenzitása elér egy bizonyos szintet, vagy más miatt sérti érdekeiket. Jó példa Szomália partjainál zajló, a kalózok megfékezésére indított NATO és ENSZ műveletet. A kalózkodás abban a térségben nem új keletű, hiszen már harminc évvel ezelőtt is történtek ott hasonló támadások. Azonban mára elértek egy olyan szintet, amely már sértette azoknak a nagyhatalmaknak az érdekeit, akik nagyobb befolyást képesek gyakorolni a NATO-ra, vagy éppen az ENSZ-re. Ennek következtében tavaly megindult a kalózzellenes akció. De például a darfúri helyzet esetében még nem tart ott a világ, hogy nagyon határozottan fel merjen lépni a probléma ellen. Még csak ott tartanak a befolyással bíró nagyhatalmak, hogy tompítani kívánják a konfliktusok életét, illetve segélypolitikával kívánják megakadályozni azt, hogy a válság elmélyüljön és kiterjedjen. Másképp fogalmazva: nem perspektivikusan, hanem pillanatnyi érdekeik szerint cselekszenek.²⁰

Mit lehet tenni az egészséges ivóvízhiány okozta feszültségek enyhítése érdekében?

Annak érdekében, hogy az ivóvíz ne lehessen a konfliktus és radikalizmus forrása, a hátrányos helyzetű csoportoknak biztosítani kell, az életükhöz szükséges erőforrásokhoz való hozzáférést. Ebben az egyes államoknak és a nemzetközi szervezeteknek egyaránt szerepet kell vállalniuk. A megnövekedett biztonság megköveteli azt, hogy a vízerőforrásokat együttműködésben és ne versenyben kezeljék.²¹

A megoldás természetesen az lenne, ha világszerte elég ivóvizet tudnánk biztosítani a népesség alapvető szükségleteire. A megoldásnak számos feltételnek kell megfelelnie, fő szempontjai, hogy alacsony költségű és egyszerűen üzemeltethető

19 Honvédelem.hu, Szűcs László: „Háborús konfliktusokat okozhat a klímaváltozás”, 2009.04.14., http://www.honvedelem.hu/cikk/6/14565/klimavaltozas_talas_peter_interju.html

20 Szűcs László. Lásd 19. lábjegyzet.

21 NATO Tükör, Többért, mint a vízért folyó háborúk: a víz és a nemzetközi biztonság, Bezen Balamir Coskun az Egyesült Királyságbeli Loughborough-i Egyetem Politológiai, Nemzetközi Kapcsolatok és Európa tanulmányok Karának kutatója, <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue4/hungarian/analysis5.html>

legyen, valamint ne legyen áramfüggő, mivel ez többnyire hiányzik a fejlődő országokban.

A leghatékonyabb és legkönnyebben használható készítmények között szerepelnek a kémiai tisztítók, melyek eltávolítják a baktérium mikroorganizmusokat és lebegő anyagokat, megtisztítva ezzel a szennyezett vizet. Ez a megoldás a műanyag palackos vízhez képest költséghatékony és könnyen szállítható, ám a humanitárius szervezetek még mindig túlságosan nagy erőforrás- és kapacitáshiányban szenvednek, hogy minden rászorulóhoz eljuttassák a segítséget. Ezért számos cég, így pl. a Procter&Gamble (P&G) is indított humanitárius programot 2004-ben (Children's Safe Drinking Water, CSDW, Tiszta vízzel a gyermekekért címmel), melynek fő célja az ivóvízhiány csökkentése a fejlődő országokban. A program, amely a szennyezett víz elfogyasztása miatt bekövetkezett betegségek és halálesetek visszaszorítására helyezi a hangsúlyt egy kiváló példa. A speciálisan kifejlesztett, alacsony költségű technológia segítségével, amely egyszerű módon képes megtisztítani és ihatóvá tenni a szennyezett vizet gyermekek tízezreit látja el biztonságos ivóvízzel.

A P&G az Egyesült Államok Járványellenőrzési és Megelőzési Központjával együttműködve kifejlesztette a PUR nevű víztisztító port, amely kivételes technológiájának köszönhetően a szennyezett vizet biztonságos, iható vízzé tisztítja. A vállalat számos humanitárius szervezet segítségével juttatja el a PUR porokat a rászorulóknak, technikai, anyagi és emberi segítséget is nyújtva a megfelelő felhasználáshoz; eddig több mint 25 millió dollárt fektetve a programba a tiszta ivóvíz biztosítása érdekében. Egy csomaggal 10 liter tiszta víz állítható elő. A PUR csomag gyors, egyszerű és könnyen szállítható módszer a víz tisztítására. A víz tisztítása mellett a CSDW program célja, hogy felhívja az emberek és szervezetek figyelmét erre a jelentős, egész világot érintő problémára.²²

Az EU kitüntetett figyelmet szentel az afrikai béke és biztonság kérdésének, már csak saját biztonsága megóvása érdekében is. Fontos erőfeszítéseket tesz például a darfuri válság rendezése érdekében, mely ma a világ egyik legégetőbb humanitárius problémája. Maximálisan szem előtt tartja, hogy biztonságpolitikai kérdésekben az afrikai partneré a vezető szerep. Ezért is hozták létre – az Afrikai Unió felkérésére – az afrikai békefenntartó eszközt (African Peace Facility); ez az alap az Afrika Unió égisze alatt működő béketámogató- és fenntartó műveletek számára biztosít forrásokat.²³

Mivel Afrika rendelkezik a világ legnagyobb felszínalatti édesvízkészletével, jelenleg leginkább az úgynevezett gazdasági vízhiánnyal küzd. Ezt azért fontos tudnunk, mert ezeken a területeken jobb vízgazdálkodással, jelentős beruházásokkal lényegesen javítható lenne például az édesvízhez való hozzáférés és az édesvíz-felhasználás hatékonysága. Ehhez azonban elsősorban az afrikai társadalmaknak hatékonyabb államokat, fejlettebb gazdaságokat kellene létrehozniuk, olyan központi hatalommal, amely valóban modernizálni képes az itt élő társadalmakat. Van azonban

22 EuroAstra Internet Magazin, Csatlakozz Te is a „Tiszta vízzel a gyermekekért” programhoz – az afrikai gyermekek biztonságos ivóvizének megteremtéséért!, 2009.06.29., <http://www.euroastra.info/node/28803>

23 Lévay Gábor. Lásd 3. lábjegyzet.

ennek egy negatív oldala is, Afrika édesvízkészlete nagyon komoly erőforrás, amelyből valószínűleg sokan szeretnék részesedni. Várható, hogy az említett okok miatt akár komoly fegyveres konfliktusok is kitörhetnek az afrikai országok között!²⁴

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 5th World Water Forum Final Report, 2009. március 16–22., Isztambul,
http://www.worldwaterforum5.org/fileadmin/WWF5/Final_Report/WWF5_Final_Report.pdf
- Egyezmény a gyermek jogairól, Gyermekjogi Egyezmény 24. cikk,
<http://www.unicef.hu/gyermekjog-egyezmeny.jsp#24cikk>
- Kőszegvári Tibor: A 21. század világmérete és veszélyei,
<http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2002/4/koszegvaritibor/chapter1.htm>
- NépszabadságOnline, Hargitai Miklós: Hová lett a víz?, 2009. augusztus 09.,
http://www.nol.hu/tud-tech/20090808-hova lett_a_viz
- Kitekintő.hu, : 2008 a háborúk éve volt, 2009. január 6.,
http://kitekinto.hu/hatter/2009/01/06/2008_a_haboruk_eve_volt#
- WHO, 2009. Report, CHAPTER 3 Environmental health risks,
<http://www.who.int/ith/ITH2009Chapter3.pdf>
- FigyelőNet, Kerekes András, Atombomba, vízháború – miért aggódjunk 2007-ben? 2006. december 28.,
http://www.fn.hu/kulfold/20061226/atombomba_vizhaboru_miert_aggodjunk_2007/
- Science, Changes in Surface Water Supply Across Africa with Predicted Climate Change Maarten de Wit and Jacek Stankiewicz – Published Online March 2, 2006, *Science* DOI: 10.1126/science.1119929

24 Szűcs László. Lásd 19. lábjegyzet.

Oroszi Antal

Katonaként is magyar

Gondolatok Ács Tibor legújabb könyvéről

Ács Tibor: *Katonaként is magyar. Széchenyi István katonáélete és hadügyi reformeszméi* című, legújabb könyve az elmúlt év közepén jelent meg a Zrínyi Kiadó gondozásában. A szerző e munkáját Széchenyi István gróf önkéntes katonai szolgálatba lépésének 200. évfordulója tiszteletére ajánlotta. Előző monográfiája *Széchenyi katonáévei* címen Széchenyi születésének 200. évfordulója alkalmából jelent meg ugyancsak a Zrínyi Kiadó gondozásában. Az új könyv bővített formában igen gazdag jegyzetapparátussal és bőséges idézetekkel, szinte napról-napra követi, mintegy tíz fejezetten át a katonáskodó ifjú gróf tevékenységét és elmélkedéseit a csatatereken szerzett tapasztalatairól, elgondolásairól. Figyelemreméltó a családi háttér mellett az ifjú Széchenyi katonává válásának, illetve a megpróbáltatások vállalásának bemutatása. A családi hagyományoknak megfelelően a tizenhét és fél éves ifjú gróf önkéntes katonai szolgálatát a magyar nemesi felkelés főszállásmesteri törzsében (a későbbi vezérkarban) 1809. április 16-án kezdte meg. Katonaideje 17 évig, 1826. április 15-ig tartott. Kezdeti életcélja: „*Híres katona akarok lenni!*” Erre jó ideig volt is reménye, mert ez időben a Habsburg-Birodalom háborúk sorozatát viselte a napóleoni Franciaországgal szemben, s e harcokból Magyarország is kivette részét.

A könyv előszavában Ács Tibor tömören bemutatja a teljes katonai pályát: „A fiatal Széchenyi a ragyogó karrierbe vetett hitét csak fokozta tisztí pályafutása első időszakának alakulása, 1809 áprilisától 1815 decemberéig. A magyar nemesi felkelés főszállásmesteri törzsében főhadnagyként a 7. huszárezredben és az 1. ulánuszredben szakaszpáncsnokként, Schwarzenberg tábornagy főhadiszállásán parancsörtisztként, az 5. huszárezredben első lovasszázados századparancsnokként szolgált. Részt vett az 1809., 1813., 1814. és 1815. évi hadjáratokban. Személyes bátorságával, határozottságával, parancsnoki képességeivel és kezdeményezéseivel, futárküldetéseivel és haditetteivel kitért a győri, a drezdai, a nollendorfi, a wachau, a lipcsei „népek csatájában”, a köseni, az arcisi, a tolintinoi, a maceratai és más harcokban. Többször megsebesült. Katonai érdemeiért több magas kitüntetést kapott. A várt reményei a katonai pályán azonban nem váltak valóra, mert politikai kijelentései és magyarságának hangoztatása miatt egymás után érték a mellőzések.

Tiszti szolgálatának utolsó évtizede az 5. és 4. huszárezredben a nagy várakozások és nagy kudarcok időszakára esik. A meglelt férfikorba lépett Széchenyi István gróf első lovasszázados, a 4. huszárezred 1. őrnagyi osztálya 1. századparancsnoka ebben az időben az őrnagyi előléptetés után áhítozott, melyet azonban nem kapott meg, noha több alkalommal személyesen is kérte I. Ferenc császártól. Hiába hajtotta végre hőstetteit a csatatereken, hiába lett a hadsereg egyik kitüntetésekkel legszebben dekorált tisztje, örök bánatára még a megérdemelt Mária Terézia-rend lovagkeresztjét sem nyerte el, őrnaggyá sem léptették elő. Hiába vált a hadsereg egyik legképzettebb tisztjévé, hiába fejtette ki magas körökben tudományos igénnyel a birodalmi hadügy célszerű reformjának szükségességét, erőfeszítései meddőnek bizonyultak. Katonai karrierje, életútjának egyik fontos és 17 esztendeig tartó időszaka – rendfokozatáról való lemondással és a hadseregből való kilépéssel – lényegében kudarccal záródott. Ugyanakkor – hangsúlyozza a könyv szerzője – „Széchenyi jellemének nagyságát bizonyítja, hogy ebből a nagy kudarcból kiemelkedve, a katonai életben szerzett ismeretei, tapasztalatai és felismerései nem kis erőt adtak történelmi szerepének vállalásához, így lett már kortársai, majd a nemzeti emlékezetben „a legnagyobb magyar”.

A könyv olvasása sok érdekes és izgalmas eseménnyel gazdagítja ismereteinket az ifjú gróf ténykedéseiről. Széchenyi főhadnagy, mint a győri sáncépítők felügyelője dicséretesen kiveszi a részét az erődítési munkálatokból, majd 1809. június 14-én érzelmi először Győrnél a csata ízét. S hamarosan veszélyhelyzetbe kerül, miután harci feladatot kap hadtestparancsnokától. A franciák által körülvárt Győrből jelentést kell eljuttatnia Komáromba, József nádor főparancsnokhoz. Széchenyi az éjszaka leple alatt egy kis csónakban levezett a Rábán a Mosoni-Dunára. A sötétben evező tisztet a francia őrszemek észrevették és puskatüzet zúdítottak rá. Az egyik lövedék átütötte a csónakot, a részt csak nehezen sikerült Széchenyinek betömnie. Ennek ellenére kijutott a Nagy-Dunára s elérte Komáromot, ahol átadta a kitörés tervét a főparancsnoknak, aki a bátor hőstettéről naplójában is megemlékezett, majd augusztus 25-én Tatán a „legmagasabb megelégedését” fejezte ki. Ettől kezdve Széchenyi főhadnagy, mint a nemesi felkelés vezérkarának Benjaminja, napi kapcsolatba került József náddal és törzsével, János főherceg lovassági tábornok magas rangú törzs- és főtisztjeivel.

A nemesi felkelés vezérkarában eltöltött rövid idő alatt Széchenyi átélte a katonai élet minden nehézségét, az életveszély idegőrlő megpróbáltatásait, teljesítette a vezérkari szolgálat kötelemait, megismerte a háború borzalmait. Az átélt élmények és események nagy hatással voltak személyiségének fejlődésére és gondolkodásának alakulására. A vezérkari munka mellett hasznos tapasztalatokra tett szert a műszaki, a gyalogos, lovas és tüzér fegyvernemi ismeretekben is. Kialakult benne a parancsnoki és szervezői készség, megszilárdult a tiszti hivatás iránti elkötelezettsége. Mindezek alapján kezdhette meg új lovastiszti szolgálatát létszámfelettiként 1810. január 1-jén a morvaországi Magyarbrotban az 1798-ban alakult 7. huszárezredben, melynek tulajdonosa 1801 óta Johann Lichtenstein herceg, tábornagy volt.

Kemény kiképzés, gyakorlatok és szemlék után a következő évben, hogy tényleges állományba kerülhessen, az 1. ulánuszred tiszt egyenruháját öltötte magára. Az ezred a szervezés alatt álló csehországi hadsereg kötelékébe tartozott. A hadsereg főparancsnoka az 1811. május 8-án kinevezett és Széchenyit jól ismerő herceg Karl Schwarzenberg tábornagy lett. Így nem véletlen, hogy május 15-ével Széchenyi

főhadnagyot, mint parancsőrtsztet két lóval vezényelték a tábornagyhoz a Prága melletti liebeni főhadiszállásra. Itt állandóan együtt volt a hadsereg főparancsnokokkal, gróf Joseph Radetzky altábornagy, vezérkari főnökkel, a négy főhadsegéddel, a négy szárnysegéddel, valamint két parancsőr társával. A főhadiszállás közel száz tisztjén kívül kapcsolatba került a 16. hadosztály parancsnokaival, számos dandár- és ezredparancsnokkal, valamint a szövetséges erők (oroszl, porosz, svéd, angol és más nemzetek) tábornokaival, törzs- és főtisztjeivel. Sőt, Schwarzenberg herceg oldalán szinte egy csapásra megismerte a franciák elleni szövetséges rendszer uralkodóit is: Sándor orosz cárt, Ferenc osztrák császárt, Frigyes Vilmos porosz királyt, s a franciák elleni harcok jeles hadvezéreit: Blücher porosz lovassági tábornokot, Bernadotte svéd trónörököszt, a svéd csapatok parancsnokát, s a különböző csaták harcait irányító tábornokokat.

Az 1813-as év a nagy csaták éve volt: augusztus 26–27-én Drezdánál, október 16–19. között Lipcsénél lezajlott a „népek csatája”, amelyben a szövetségesek egyesült serege mintegy 330 ezer katonája döntő csapást mért Napóleon császár 160 ezer fős hadseregére. A harcokban, majd a következő 1815-ös évben Széchenyi is futártisztként működött, nem kis veszélyek közepette. A könyv szerzője részletesen ismerteti és ábrázolja ezen veszélyes futárutak eseményeit. Ugyancsak nagy figyelmet fordít Széchenyinek a különböző harcokban szerzett tapasztalatainak a közreadására, amelyek jelentős szerepet játszottak hadügyi reformeszméinek kialakulásában.

Széchenyi sűrűn polemizál a kiképzés fontosságáról, a jó parancsnokról, a győzelem feltételeiről. *Csak illusztrálásként néhány kiragadott példa: „Egy csapatot békében kell kiképezni, a rendet, a régi fegyelmet, a már jobblétre szenderült engedelmességet (függelmet) kell újra bevezetni; a különböző csapatokat különböző módon, fegyvereinek megfelelően és alaposan átgondolva, amire nekik a háborúban szükségük van, kell kiképezni. A közlegényt kötelességével, a veszély, a halál és a becsület fogalmával kell megismertetni; a katonai állományt minden kitüntetés megilleti, aki egy-néhány hadjáratban részt vett...”* Úgy látja, hogy „A hadseregben az a jó parancsnok, aki az egész háború alatt katonáit jól ellátja és ruházza; különben jó a szellem a csapatnál, ha sok kiváló és jól fizetett tiszt van...” A hadjáratok során úgy tapasztalta, hogy az egész hadművészetben csak két szabály van, amely a győzelmet biztosítja: az egyik a csapatok minősége, amely összetevődik az erős bátorságból, a hadmozdulatok gyorsaságából és a veszélyben való kitartásból; a másik a tér ügyes felhasználása, amely szerint a legtöbb ponton egy ember kettőt kössön le, és ott, ahol némi előny kínálkozik, kettős erővel lehessen az ellenséget támadni, és így minden esetben, még a legbátrabb ellenféllel szemben is eldöntjük a csata sorsát.”

Széchenyi alap gondolata: „hogy egy nemzetet önvédelmi harcában nagygyá tegyünk, annak a nagyobb részben nevelés a feltétele, hogy az ifjúság nevelése egy olyan országban, mely életéhez és szabadságához ragaszkodik, tekintettel minden honpolgárának hazája iránti kötelességeire, tökéletes kell, hogy legyen. Bármely rangban születik és nevelkedik az ember, alkalmasnak kell lennie, hogy szükség esetén hazáját védelmezhesse.” Szilárd meggyőződése volt, hogy a gondolkodó katona, a felszerelés, a kiképzés, a szolgálati évek és a hadgyakorlatok a győzelem próbái. Elégedetlen a lélektelen, unalmas gyakorlatokkal; több tervszerűséget, katonai szellemet, jó tudást és felszerelést követelt, mert ezek a megfelelő hadsereg alapfeltételei. A jó kiképzés fontos céljának azt tartotta, hogy az „igyekezzék a katona szellemét és

szívét ahhoz szoktatni, hogy a becsületet és dicsőséget még az életnél is becsebbebbnek tartsa.” Szép gondolatok, amelyeket Ács Tibor részletesen bemutat.

Közben Széchenyit tisztársai közül többen megelőzik az őrnagyi rendfokozat elérésében. Mind többen töpreng azon, miért nem sikerült neki elérnie ezt a rangot: „Még nem állapodtam meg magamban, hogy mint tábornok, mint házasesember, mint gazdálkodó vagy voltaképpen miként is fogom befejezni életemet.” Eddig édesapja kedvéért nem hagyta el a katonai pályát, most már saját becsvágyának kielégítésére tett meg mindent előléptetéséért. E célból hosszabb ideig elhúzódó kanosszajárásba kezd az Udvari Haditanács elnökénél Károly főhercegnél és József nádornál, majd Ferenc császár is fogadja. Ez utóbbit Széchenyi nagy kudarcnak tekinti s Hamletként töpreng jövőjének alakulása felett: „Tulajdonképpen még nem tudom, mit tegyek. Ingadozom: szolgálni vagy nem szolgálni. A hiúság vagy a kényelmesség fog-e győzni, mert hazaszeretetről és lelkiismeretről, mely engem szolgálni készített, szó sincs többé. Szisztémám: tisztelet, engedelmesség, hűség a császár iránt”.

A könyv szerzője részletesen leírja ennek a kanosszajárásnak reményeit és kudarcait, a különböző személyekkel történt összetűzéseit, Széchenyi lelkiállapotát, reménytelen kísérleteit. E keserű hangulatban 1823. december 31-én e gondolattal zárja naplóját: „Elhatároztam, rang nélkül kvietálni!” (nyugdíjba menni) A császári-királyi Udvari Haditanács 1826. március 24-i 6.1012. számú rendeletével kilépését rendfokozatának megtartása nélkül engedélyezte, és a 4. huszárezred létszámából 1826. április 15-ével törölték. Az Udvari Haditanács elnöke, herceg Fredrich Hohenzollern lovassági tábornok, sajnálkozását fejezte ki, mondván: Széchenyi grófban a hadsereg egy derék tisztet veszít el.”

Ács Tibor könyve befejező részében jelentős teret szentel Széchenyi hadügyi reflexiói és honvédelmi reformeszményei részletes ismertetésére. Széchenyi gróf bár elhagyta a hadsereget, de személyiségében kitörülhetetlen nyomokat hagyott tiszti szolgálatának élménye és háborús tapasztalatai. Felismerte a háború és hadügy lényegét, szerepét a társadalom életében, s meggyőződése volt, hogy a háború jelenségeit és a hadügy törvényszerűségeit tudományosan lehet és kell vizsgálni és rendszerezni. E témában önálló hadtudományi munkát ugyan nem készített, de a hadügyi és honvédelmi eszméit beépítette különböző írásaiba, beszédeibe. A szerző részletesen bemutatja Széchenyi hadügyi és honvédelmi nézetei kialakulásának folyamatát és forrásait, valamint kiemeli, hogy munkálkodásában meghatározó befolyással volt Károly főherceg és Bülow porosz tábornok és hadvezér. Végezetül bemutatja azt a Széchenyit, akinek a katonai életben szerzett ismeretei és tapasztalatai nem kis erőt adtak további történelmi szerepének vállalásához, híres trilógiájának – *Hitel, Világ, Stadium* – megírásához, a lótenyésztés és lóverseny beindításához, a Magyar Tudós Társaság megalapításához és számos hírnevét méltató tevékenységhez. Hatására nem kevesen Széchenyi reformeszméinek szellemében ügyködtek az új magyar honvédelmi rendszer létrehozásában, és többen válhattak munkásságuk révén az utókor tiszteletreméltó hadtudósaivá.

Ács Tibor legújabb, Széchenyiről szóló monográfiája méltó helyet foglal a Zrínyi Kiadó „Hősgaléria”-sorozatában, gazdagítva az új tiszti nemzedékek általános műveltségét, s példát mutatva a legnagyobb magyar hazafiságáról és maradandó munkásságáról. Köszönet a szerzőnek és a kiadónak e becses munka közreadásáért.

ABSTRACT

CONFERENCE OF HUNGARIAN ASSOCIATION OF MILITARY SCIENCE

Peace support operations: Their position within military science; national and international legal background

On 25th February, 2010 Hungarian Association of Military Science; Miklós Zrínyi National Defence University and Military Committee of the Hungarian Academy of Science organized a theoretical scientific conference on Peace Support Operations within the confines of series of conferences with the title „Military Science of Present Days” commenced one and a half year ago. Aims of the conference were to introduce new actors and challenges of recent conflicts; to explain their general characteristics and position within the Military Science; and to summarize theoretical and practical problems relating the topic hitherto. In the first part of recent edition we release the written hypothesis of initiative presentations; as well as the compressed and edited version of the contributions.

SECURITY POLICY

Kálmán Lőrincz: Irregular warfare

The Author summarizes the essence of his professional message in the last (6th) chapter of his book „On the March. Thoughts of a Soldier”. Irregular warfare means – in his definition – that the principles and regulations of warfare might have been changed, though the definite negation and rejection of warfare principles applied until now would be too early. Not considered enough, some steps of the so called “force renewal” were overhasty, the cut-back of military forces were carried out quicker as the conditions for a new formed force could have been created; this concluded in liquidation and elimination of values which still could be of good use.

János Kemény: Disbanding the Iraqi Army (May 2003)

The essay presents the first American measures after the military defeat of the Saddam regime and how these steps contributed to the conception of instability. It intends to illustrate the complex nature of the political and military environment in which these steps were taken. The essay analyses the first two orders of the Coalition Provisional Authority (CPA): the order disbanding the Iraqi Army and the order disbanding the Ba’ath Party and its relating entities, the translation of these orders is included in the study. The conclusion of the author is that these measures had serious implications on the later developments, the development of the insurgency included.

MILITARY SCIENCE – MILITARY AFFAIRS

Péter A. Kiss: PSEUDO-GUERRILLAS – indispensable forces in asymmetric conflicts

In asymmetric conflicts the security forces enjoy superiority in resources, training and firepower. They can exploit their superiority only if they have access to real-time local information about the non-state belligerent. Pseudo-guerrilla forces of the security forces have proven to be particularly effective in obtaining the necessary information. The author demonstrates the employment of such forces through several case studies, and analyzes their advantages, drawbacks and pitfalls.

Miklós Szabó: Scientific activity and the aspirancy of military sciences

Evolving scientific works and organizing the aspirancy of military sciences in the Hungarian Peoples' Army, and at Zrínyi Miklós Military Academy in the early 1960s. In detail, the Author presents those efforts done by the Ministry of Defense, the General Staff and the leaders of the Zrínyi Miklós Military Academy for the evolvement of the scientific works in the early 1960s. Like this, in this period, in the annual directives of training and evaluations, the assignment of tasks, the referrals and summaries linked with scientific activity became more and more important element. In 1960, the leaders of the Ministry have already inquired in the possibility of aspirancy of military sciences in the Soviet Union, however, presenting what directive was born by the Minister of Defense in early 1962, for introducing the domestic aspirancy, can be count as much more interesting. This was an extremely important step, since this made the evolvement of the military sciences in the Hungarian Peoples' Army possible.

C3 PREPARATION

Ferenc Földesi: The experiments and the directives of recruiting

The author of the paper is an employer in Joint Forces Command, Hungarian Defence Forces belonging to the foundation member of the recruiting system established in 2001. On the basis of his experiments, PhD dissertation and researches, and Department of Defence directives the author gives an overall picture about the situation, achievements, methods, conceptions of the recruitment.

Tibor Haid: The comparative éaw science

For being able to determine the concept of comparative law, the social circumstances promoting this new branch of legal science to gain its independent character must be distinguished. Meanwhile, it is also worth to chart the relationship binding comparative law to the other divisions of legal learning. I suppose, that the main function and practical usage of comparative law should be found in the improving of legal practice. We can get an insight look of this application of comparative law by depicting its one possible working method.

DEFENCE ECONOMY

Péter Fodor: On the Growing importance of energy security

Energy security has recently been in the focus of political decision makers and the public. The article intends to survey and analyse those major factors that increased the importance of this issue.

POLICING

László Lipics: Are the organs of law enforcement armed organizations?

Based on the effectual legal regulations the Author presents in his study, that has won 2nd price of the competition of Hungarian Association of Military Science in 2009, the organizations of law enforcement, armed organizations (including Hungarian Defence Forces) and other (public defence) organizations; he also indicates their system of missions and the composition of their personnel. He introduces the reader to lesser-known authorities, which also carry out armed duties or are specialized for tasks of the character of law enforcement. In the summarizing part of the study he looks for an answer and also answers the title question and also makes proposals for the modification of legal regulations.

FORUM

Milán Majer: Terrorist groups operating in maghreb countries

Islamic terrorism in the Maghreb (the „West”) (1) relatively little attention in today's terrorism is dangerous, post-September 11 era, despite the fact that a new journalistic and scientific megszállottságú we are dealing with terrorism, the existence of which cover nearly a decade. Terrorism in North Africa is out of the center of attention and of secondary importance in Latvian. The terror in Iraq or Afghanistan, the Occupied Territories overshadow acts of terror.

Krisztina Ligetvári-Takács: Determinant role of drinking water in involvement of armed conflicts in Africa

Water famine is the motive of several social and armed conflicts all over the world right now and it becomes more and more the cause of them in the future. Developing countries can choose between two options: either to fight for drinking water or to move towards countries that are rich in water, for example Eastern-America or Eastern-Europe. Soon we will eyewitness both procedures. In Africa there are already evolving local frays along numerous rivers; if the population and with it also the need of water will extend in the actual rhythm these conflicts may lead to war.